

ANUL XI

1

1968

REVISTA
ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

CĂTRE AUTORI

„Revista Arhivelor”, publică studii, note și comunicări de teorie și practică arhivistică, cronologie, diplomatică, heraldică, genealogie, sigilografie, miniaturistică, paleografie, terminologie, izvoare, instituții etc.

Sumarul fiecărui număr mai cuprinde rubrici legate de cerințele cercetării arhivistice în sprijinul celorlalte sectoare din domeniul științelor sociale.

Autorii sînt rugați să trimită articolele în trei exemplare dactilografiate la două rînduri, iar trimiterile infrapaginale numerotate în continuare.

Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Documentele vor fi dactilografiate, pentru cele în limbi străine dîndu-se traducerea integrală. Ilustrațiile vor fi atașate la sfîrșitul textului.

Articolele nepublicate nu se restituie.

Autorii au dreptul gratuit la un număr de 30 exemplare „extras” cu copertă comună.

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

REVISTA ARHIVELOR

1

ANUL XI

BUCUREȘTI
1968

COMITETUL DE REDACȚIE :

**V. ARIMIA, FL. BOERAȘ, ȘT. HURMUZACHE — redactor șef, IL. LEONTE,
I. MĂRCUȘ, M. REGLEANU, M. SOVEJA, GH. UNGUREANU**

P. PALIU — secretar de redacție

REVISTA ARHIVELOR

apare de două ori pe an

Redacția : București, str. Arhivelor nr. 2, Sectorul 6, Telefon 13.37.77

Abonamentele se fac prin oficiile poștale de la orașe și sate

STUDII ȘI COMUNICĂRI

ORIENTĂRI ÎN PALEOGRAFIA ROMÂNĂ

AURELIAN SACERDOȚEANU

Experiența umană s-a transmis de-a lungul secolelor prin tradiție, prin urmele culturii materiale și prin monumente scrise. Toate acestea la un loc formează tezaurul de cultură al omenirii. Dar, în timp ce tradiția poate păstra simbul adevărului istoric în adaptări succesive iar urmele culturii materiale cer eforturi de interpretare, monumentele scrise sînt vorbitoare prin ele înseși. De aceea, din momentul cînd s-a inventat acest mijloc de comunicare a gîndirii, societatea umană a făcut pași uriași de înaintare rapidă într-un timp relativ scurt, atît de scurt încît, în cronologia vieții omului pe pămînt, acest timp nici nu poate fi luat în seamă. Și totuși, ce n-a făcut omul în acest timp!

Cunoaștem bine această perioadă prin faptul că au ajuns pînă la noi mărturiile scrise de predecesorii noștri în diferite limbi și în forme grafice foarte variate. Pe unele le citim cu înlesnire fiindcă sînt în transmitere continuă, pe altele, a căror folosire continuă a fost întreruptă din vremi depărtate, le-am dibuit și în cele din urmă, găsindu-le cheia, am ajuns astăzi să le cunoaștem conținutul. Dar mai sînt multe monumente scrise care încă nu ne vorbesc. Ne dăm seama că sînt scrisori pe care ni le trimite omul din trecutul depărtat neajunse încă la destinatarul cu dreptul de a le citi.

Destinatarul scrisorilor vechi și foarte vechi este paleograful cu soțul său nedespărțit epigrafistul. Aceasta pentru simplul motiv că scrisul se citește greu, cere cunoștințe variate despre viața socială în care a trăit cel ce ne-a trimis scrisoarea primită azi prin curierul arheologiei sau depusă pe masa noastră de custodele arhivei. De la expediere și pînă azi s-au modificat formele, s-au schimbat sensurile și s-au întunecat semnele. Pentru descifrare este deci nevoie de cineva care să-și bată capul și să-și tocească ochii cu acele scrisori vechi. Acesta este paleograful, specialistul care poate mînuși cu îndemînare paleografia sau arta scrisului vechi. Această artă nu este ușoară, dar poate fi interesantă. În tot cazul este necesară, căci fără ea am fi lipsiți de cel mai important vehicol de transport al gîndirii: cartea scrisă.

I. DESPRE PALEOGRAFIE

Paleografia este știința care se ocupă cu cititul scrisului vechi sau, mai exact, cu descifrarea diferitelor forme și alfabete de scris care au fost întrebuițate în trecut. Altfel spus, paleografia studiază evoluția semnelor exterioare ale monumentelor scrisului de orice fel : inscripții, acte, cărți, sigilii, monede etc. Prin ea se cercetează în primul rând grafia, materia pe care s-a scris, filigranele hîrtiei, ornamentele, instrumentele de scris, tehnica scrisului. Tot paleografia stabilește timpul și locul cînd au luat naștere monumentele scripturistice și cu ce scop au fost ele scrise. De asemenea se ocupă cu studiul suportului acestui scris vechi.

Vreme îndelungată descifrarea scrisului, copierea sau transcrierea și studierea lui s-a făcut empiric. Practica însă nu dădea siguranță descifrărilor și de aceea s-au făcut dese greșeli de lectură, de transcriere și de comentariu. O metodă sigură, cu reguli stabilite pentru cititul scrisului vechi nu a apărut decît tîrziu de tot și nu cu principii generale, ci aplicate la sec-toare limitate (limbă și alfabet).

Pentru întîia dată bazele științifice ale paleografiei au fost puse de Jean Mabillon în cunoscutul său tratat de diplomatică (Paris, 1681), însă cel dinții tratat de paleografie propriu-zis este al lui Bernard de Montfaucon și se referă la paleografia greacă (Paris, 1708). De aici decurg toate tratatele și manualele ulterioare.

Este de remarcat că Montfaucon, ca și Mabillon, socotea necesar ca paleograful să facă și critica diplomatică a textelor ce descifra. În liniile largi date de Mabillon și în exemplificările aduse de Montfaucon, era tot ce trebuia pentru ca știința paleografiei să fie definitiv constituită.

Monumentele scripturistice sînt foarte deosebite și cer cunoștințe speciale din multe domenii. De aceea în fapt constatăm că o seamă dintre ele au ieșit din domeniul paleografiei propriu-zise și au trecut pe seama altor științe. Acestea în parte anticipaseră paleografia ori s-au desfășurat de ea, după ce s-au constituit ca științe de sine stătătoare. Cu toate acestea paleograful nu poate face abstracție de ele. Le amintim ca sarcină obligatorie pentru pregătirea sa teoretică și practică¹.

Epigrafia, știință constituită la începutul secolului al XIX-lea, studiază inscripțiile pe materiale de mare durabilitate, terminologia și stilul lor, critica și explicarea textului lor.

Sigilografia sau *sfragistica* studiază metodic și descrie sigiliile, descifrîndu-le și legendele cînd le au. Adesea descifrarea aceasta recurge la metodele de studiu ale epigrafiei.

Numismatica își asumă sarcina să studieze monedele și să le descifreze legende, cînd există. Pentru legende se recurge la epigrafia numismatică.

Medalistica. Medaliiile sînt forme speciale, derivate ale monedei. Pentru studiul lor se procedează în același mod ca în numismatică.

¹ Pentru aceasta vezi literatura esențială la A. Sacerdoțeanu, *Sarcinile științelor auxiliare ale istoriei*, în „Revista Arhivelor”, IX, 1966, nr. 1, p. 17—45.

Metrologia astăzi este știința cu cel mai întins domeniu de aplicare în măsurarea *cantităților* de orice natură. În general se ocupă cu studierea măsurilor fixe și variabile. Paleografului îi revine sarcina să descifreze corect termenii tehnici corespunzători, adesea redați prin semne simbolice.

Toate disciplinele arătate pînă acum au la bază un specific al lor. Ceea ce le unește cu paleografia este nevoia de a li se citi inscripțiile, legendele sau semnele care vorbesc, fiecare în felul său. Însă paleograful nu-și încheie sarcinile odată cu citirea lor, adesea rezultat al unei îndelungate practici. El trebuie să pună în circulație ceea ce a cîștigat prin truda sa, și aceasta în cele mai bune condiții, încununare a eforturilor sale intelectuale. Pentru aceasta recurge atît la tehnica sau practica pură pe care o găsește în temeiul altor discipline, cît și la erudiția care trebuie să-l caracterizeze ca editor de texte. Dacă pentru erudiție nu putem spune nimic, fiind un bun strict personal, în ce privește regulile stabilite pentru practica muncii științifice cu textele, există suficiente îndrumări a căror cunoaștere nu poate fi evitată. Între acestea, primul loc îl ocupă *filologia*, în sensul cel mai larg și fundamental. Practica arată că mînuirea acesteia a fost și rămîne apanajul erudiției. Paralel însă, pentru subtilă cercetare și observare, recurge la indicațiile *codicologiei*, cea mai nouă mlădiță a paleografiei. Însă și aceasta se ajută din plin de mai vechea *miniaturistică*, parte integrantă din istoria artelor.

Peste toate aceste discipline științifice, care au în sine un accentuat caracter practic, rămîne dominantă *textologia*, o știință nouă care își face loc în rîndul științelor auxiliare ale istoriei. Noi credem însă că aceasta nu poate lua locul filologiei sau al criticii textelor aplicate la texte clasice și medievale, dar își poate găsi justificare pentru textele contemporane. Dar acestea nu mai aparțin paleografiei.

Din cele de mai sus reiese limpede că toate aceste discipline au izvorît din paleografie, care rămîne temeiul tuturor. Însă astăzi este evident pentru oricine că această divizare a muncii este de un real folos progresului științific iar aportul calitativ al acestor științe este de netăgăduit. Cu toate acestea nu putem spune nici că ele nu apelează la paleografie, nici că paleografia nu-și mai are rost în aceste domenii. Paleograful rămîne în domeniul său ori de cîte ori e vorba de descifrarea unui scris vechi.

Ca știință, adică metodă, principii, scop etc., paleografia este una singură. În realitate însă ea nu poate exista în sine. În mod necesar paleografia este legată de limba în care sînt scrise textele ce se cer citite și de formele grafice în care sînt transpuse cuvintele din limba respectivă. De aici rezultă faptul că avem de a face cu numeroase paleografii, ca greacă, latină, slavă, otomană etc.

Datorită acestui principiu astăzi se merge și mai departe. Așa se explică faptul că putem vorbi de *papirologie*, cînd ne gîndim la texte egiptene scrise în general pe papyrus, sau la *qumranologie*, dacă ne referim la recente descoperiri de la Qumran.

În acest cadru impus de diviziunea muncii și ținînd seama de limba textelor, se poate vorbi și de paleografia română, care se referă la vechiul scris în limba română, atît în alfabet chirilic cît și în oricare altul.

II. DESPRE ISTORIA SCRISULUI

1. Originea și răspîndirea scrisului

Cea dintîi obligație a paleografului este să cunoască originea și evoluția scrisului pe care îl cultivă, adică istoria lui. Aceasta este în strînsă legătură cu evoluția scrisului grafic întrebuițat.

De la început trebuie să arătăm că astăzi nu se mai poate vorbi despre scris și carte fără să avem prezente în minte toate manifestările vieții sociale sau, cum s-a spus, „ansamblul industriei”. Totodată scrierea nu poate fi despărțită de lingvistică deoarece este evident că, inventarea și perfecționarea semnelor grafice, aparține unor oameni cu real simț lingvistic. Materia, uneltele de scris, condițiile vieții sociale și simțul lingvistic însoțesc în mod continuu evoluția scrisului. Scrisul nu este un capriciu ci o necesitate, nu aparține unei clase sociale, căci este mai vechi decît apariția acestora, ci tuturor chiar cînd părea apanajul unora. De aceea și istoria scrisului face parte integrantă din istoria culturii umane, care merge în pas alăturat cu întreaga istorie a omenirii².

Cercetătorii istoriei scrisului au fixat în mod clar etapele principale ale dezvoltării sale avînd la bază elementul material obiectiv, semnul grafic. Aceste „semne grafice” au dat naștere următoarelor modalități de scriere :

1. Scrisul *pictografic*, care nu este altceva decît prezentarea ideii sau a noțiunii prin desen ;

2. Scrisul *ideografic* sau prin ideograme, reprezintă ideile direct prin semne stilizate care figurează obiectul ;

3. Scrisul *silabic* are semne care reprezintă silabe prin a căror compunere se ajunge la cuvinte !

4. Scrisul *alfabetic* are semne care reprezintă sunetele. Acestea pot fi mai multe sau mai puține, după caracterul limbii.

Simplificat, putem spune că la baza scrisului nu sînt decît două sisteme : sistemul ideogramelor și sistemul fonetic.

² Despre istoria scrisului s-a scris mult, din antichitate pînă astăzi, atît prin cercetări fundamentale cit și pentru răspîndirea cunoașterii acestei povești minunate. Avînd în vedere materialul documentar prezentat și noutățile de interpretare, menționăm aici numai : Hans Jensen, *Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart*, ed. 2, revăzută, Berlin, 1958 (ed. 1 apăruse sub titlul *Geschichte der Schrift*, Hannover, 1925) ; Marcel Cohen, *La grande invention de l'écriture et son évolution*, 3 vol., Paris, 1958. Cercetarea are la bază lingvistica și autorul chiar pune ca motto această afirmație justă a lui A. Meillet : „Les hommes qui ont inventé et perfectionné l'écriture ont été de grands linguistes et ce sont eux qui ont créé la linguistique”. Și în lucrările mai vechi sînt multe chestiuni de reținut, căci acelea au pus bazele științifice ale istoriei scrisului spre a ajunge la rezultatele de azi. Însă, descoperirile arheologice dintre cele două războaie mondiale, și mai ales după cel de al doilea, au schimbat cu totul premisele interpretării. Totuși, pentru informare trimitem la W. Wattenbach, *Das Schriftwesen im Mittelalter*, ed. 3, Leipzig, 1896 (ed. I, 1871), o clară expunere istorică și o sistematizare a materialelor privitoare la scris și carte din vremea romană pînă la sfîrșitul evului mediu. Această lucrare specială are meritul de a fi atras atenția asupra informației pe care o prezintă pentru civilizația istoriei scrisului. Aduag și o luare de poziție la noi : Aurelian Sacerdoțeanu, *Evoluția scrisului și cartea pînă la apariția tiparului*, București, 1937 (extras din „Raze de lumină”, IX, (1937), p. 12—33 ; retipărit în Idem, *Îndrumări în cercetările istorice*, București, 1945, p. 167—199.

Desigur, ceea ce ne interesează pe noi în primul rând este istoria originii și dezvoltării scrierii alfabetice. În această privință au avut loc multe discuții. Astăzi însă, în urma descoperirilor de la Ras Shamra, se poate vorbi cu siguranță despre apariția alfabetului (deci scrierea) în bazinul oriental al Mării Mediterane.

Fixarea semnelor alfabetice nu a fost ușor de realizat. La început au fost mai multe semne pentru același sunet — *omofonia* — dar și invers același semn afectat mai multor sunete — *polifonia*. Această inconsecvență nu a fost înlăturată nici azi și nu sînt semne că se poate înlătura.

Invenția decisivă se realizează la Byblos în secolul al XIII-lea î. e. n. și așezăm o avem atestată în inscripția de la sarcofagul lui Ahiram, scrisă cu ajutorul a 22 de semne lineare ce au fost recunoscute ca fiind (cu numai 4 excepții) prototipurile exacte ale aceluia care apar trei secole mai târziu, de asemenea în număr de 22 în scrierea arameică și în alte inscripții feniciene. Deci, pînă la o informare mai completă, trebuie să căutăm la Byblos pe descoperitorii alfabetului fonetic, întrebuițat la început pentru scrierea fenicienei, arameice și ebraice.

De aici înainte drumul gloriios al scrisului era definitiv deschis. Grecii l-au perfecționat adaptînd semne și pentru vocale, mai clare în limba lor. Romanii la rîndul lor i-au adus simplificări specifice limbii lor făcîndu-l și mai ușor de mînuit. Ei însă l-au împrumutat din Orient pe cale etruscă, deși limba etruscilor încă nu a putut fi înțeleasă.

Prin scrierea greacă și romană omenirea izbutise să facă deosebirea dintre sunete și să folosească două alfabete practice, a căror evoluție este bine cunoscută. Amîndouă se prezintă sub două forme grafice principale: *majuscula* (capitala) și *minuscula*; însă amîndouă acestea scrise în trăsături rapide au dat naștere *cursivei*. În evoluția acestora apar însă deosebiri remarcabile, care, luate separat, pot da impresia de scrieri independente.

Astfel în scrierea greacă rotunjirea formelor majusculei a dat naștere scrierii unciale. Forme izolate ale acestei scrieri apar încă de la începutul erei noastre dar generalizarea are loc numai în secolul al IV-lea. Este atestată sub două forme: eleganta sau caligrafica și cursiva. În secolele V—VII unciala a ajuns la forme perfect ovale, dar îndată după aceea a intrat în declin, pînă în secolul al XII-lea folosindu-se numai pentru codici liturgici.

Paralel cu majuscula cursivă în mod izolat apare și minuscula. Însă numai în secolul al VIII-lea e. n. aceasta capătă caracterul elegant și devine cea mai răspîndită scriere din secolul al IX-lea și pînă la 1453. După această dată se poate vorbi de scrieri noi grecești.

Scrierea romană a avut însă cele mai variate și mai răspîndite forme grafice. Este vorba și aici de o scriere *majusculă* (quadrata și capitala) și de una *minusculă*, fiecare încă de la începutul erei noastre fiind și *cursivă* (vezi tabela 1). Din secolele III—IV capitala cu forme rotunjite a dat naștere *uncialei*, după care îndată își face apariția *semiunciala*, amestec de majuscule capitale, de minuscule și de unciale. În secolul al VIII-lea semiun-

ciala devine mai elegantă și este cunoscută sub cele două forme succesive : *precarolina* și *carolina*, aceasta din urmă durind pînă în secolul al XII-lea, cînd este înlocuită de *minusculea gotică*, scriere rigidă și colțuroasă³.

Îndeobște scrierea latină este socotită ca fiind cea mai practică. Cu toate acestea scrisul medieval nu s-a rezumat numai la alfabetele latin și grecesc, ci s-au folosit și altele, cum este vechea scriere coptă, sau să se adopte alte forme, cum sînt ale scrierii arabilor și perșilor, mai cunoscută nouă sub numele de otomană sau turcească.

Datorită nevoilor curente scrierea cursivă a căpătat diverse forme impuse de locul în care se practica și a căpătat astfel numiri specifice : curială, cancelarescă, mercantilă etc. În general, o clasificare absolută nu este posibilă. Numai scrisul latin medieval numără la 2000 tipuri. Esențialul stă însă în clasificarea de bază pe care am arătat-o mai sus.

Cînd a apărut tiparul era în uz scrierea gotică, pe care umaniștii au căutat să o înlocuiască cu aceea ce ei considerau scriere romană, în realitate fiind vorba de carolina. Această scriere e cunoscută acum sub numele de *umanistică* și a fost adoptată de mare parte a tipografilor creînd din ea diverse tipuri existente și azi în arta grafică.

Alfabetul grecesc, în forma sa mai nouă, a rămas stăpîn pe toate dialectele grecești dar nu s-a întins și la alte limbi. Totuși trebuie să amintim că scrierea slavilor pleacă de la acesta. Alfabetul slavon numit *glagolitic* (ГЛАГОЛИЦА) atribuit călugărilor Metodi și Chiril, are 40 de semne în două forme (bulgară și croată) și provine probabil din minusculea grecească a secolelor IX—X. Cele dintîi texte glagolitice pe care le cunoaștem sînt din secolele X—XI. Nu trebuie însă exclusă și ipoteza că această scriere să fie mult mai veche sau cel puțin tot așa de veche ca și *runele*.

Glagolitică a fost depășită repede de alt alfabet slavon *chirilic* (КРИЛИЦА), cu 43 de litere, din care 24 sînt unciale grecești din secolele IX—X, iar 4 au numai valoare de cifre.

În vremea mai nouă această chirilică a suferit modificări de duct. La sfîrșitul secolului al XVII-lea, Ilie Kopievici a creat o cursivă rusească elegantă pentru scris, inspirîndu-se din alfabetul latin. Aceste modificări rusești, au trecut apoi la ruteni, bulgari și sîrbi.

Pe noi ne interesează în mod deosebit evoluția scrisului slavon atît prin faptul că avem acte scrise în limba slavă, cît și pentru că am adoptat același alfabet pentru limba română, în care am scris în mare parte pînă la 1860. Cu toate acestea problema istoriei scrisului nostru n-a preocupat pe specialiști și azi nu putem da prea multe amănunte în această privință.

Prin vechimea sa de peste o mie de ani este de la sine înțeles că alfabetul chirilic a trebuit să sufere modificări. Spunem în treacăt că scrisul slavon are atît forme unciale și semiunciale, cît și cursive.

³ Unele informații utile se pot culege din lucrările minuțios informate ale lui Nicolae Grămadă, *Studii paleografice*, „Codrul Cosminului”, II—III (1925—1926), p. 35—81, cu 3 planșe. Idem, *Contribuții la istoria cărții și a scrisului în evul mediu*, ibidem, IV—V, 1, 1929, p. 35175 (cu rezumat în limba franceză). Idem, *Din domeniul scriiturii. Istoria culturii și scriiturii. Diverse teorii relative la originea alfabetului*, Cernăuți, 1929 (Extras din „Codrul Cosminului”, VI, p. 239—260). Idem, *Studii mărunte din domeniul științelor auxiliare ale istoriei*, ibidem, VIII, (1933—1934), p. 387—416.

Și nu numai la popoarele slave ci și la noi. În această situație evoluția scrierii cu alfabet chirilic în limba română nu poate fi ruptă de scrierea în limba slavonă pe pământul patriei noastre. Și aici se găsesc forme evaluate și chiar deosebiri de la un loc la altul. Astfel există deosebiri între scrisul moldovenesc și cel muntenesc. În fiecare se pot distinge anume perioade grafice pe care nu le putem dezvolta aici. Atragem atenția numai asupra unora :

1. Scrisul vechi de la începutul cancelariei țărilor românești, cursiv, rareori semiuncial, adesea dezorganizat.
2. Scrisul „brîncovenesc” are vădite tendințe către majuscula capitală.
3. Scrisul cursiv organizat pînă la jumătatea secolului al XVII-lea.
4. Scrisul rapid cursiv din secolele XVIII—XIX, care ajunge foarte greu de citit ; l-am putea asemui cu scrisul mercantil din paleografia latină. În plus uneori suferă și influența reformei grafice a lui Petru cel Mare.

2. Scrierea la români

Instrumentul principal de care ne folosim la scris este *alfabetul*, un număr variabil de semne afectate sunetelor existente într-o limbă (foneme). În limba română între altele s-au folosit două alfabete principale : alfabetul latin și alfabetul chirilic. Incidental apar texte românești scrise și cu alte alfabete. Dăm cîteva noțiuni asupra lor ⁴. Întîmplător aceasta se poate face acum cu oarecare succes fiindcă există un material ilustrativ relativ bogat întocmit anume ⁵. Infinit mai mult întovărășește numeroase ediții și studii,

⁴ În această privință bibliografia noastră este foarte sumară : N. Cartoian, *Orientări în paleografia chirilică*, în I. Bianu-N. Cartoian, *Album de paleografie românească (Scrierea chirilică)*, ed. a III-a, București, 1940, p. 5—10. Fiindcă văd că de aici se fac reproduceri copioase, uneori fără a se indica izvorul, țin să fac unele precizări privitoare la geneza acestei ediții. Deoarece studenții Școlii de Arhivistică nu mai aveau pe ce face exerciții de paleografie am propus regretatului Cartoian să pregătească o nouă ediție în care să figureze și o introducere în paleografia română. Atunci însă fiind pînă cu alte lucrări am căutat să-i dau tot sprijinul posibil arătîndu-i ce credem că trebuie să figureze în introducere. Prin mina dibace a lui I. Șucu am făcut și tabelele scrisului de mîna și ce mai trebuia. Am mai adăugat și 10 planșe noi, pentru ca evoluția scrisului să fie mai documentată pornind de la tipărituri, mai ușor de citit. Față de acestea și de grija ce purtam ediției bunul Cartoian mi-a propus să fiu colaborator, însă din considerație pentru fostul meu profesor, cum arătase și el față de I. Dianu, fostul lui profesor, am retuzat acest lucru. Mai socot necesar să adaug că, după cum era obiceiul, față de lipsa de înțelegere pentru astfel de lucrări, a trebuit să tipăresc albumul prin subscriere și acest ajutor mi-a fost dat cu prisosință de cei cărora m-am adresat. De atunci și pînă astăzi nu mai avem un astfel de instrument de studiu. Vezi și Emil Vîrtosu, *Din paleografia chirilică românească*, în „Documente privind istoria României”, (în continuare D.I.R.), Introducere, vol. I, București, 1956, p. 281—334, cu ilustrații, p. 335—356. Alexandru Elian, *Primul manual de caligrafie chirilică românească. Prima sesiune științifică de bibliologie și documentare, București, 15—16 decembrie 1955*, Ed. Acad. R.P.R., 1957, p. 181—190.

⁵ I. Bianu, *Psaltirea Scheiană (1482). Mss. 449 B.A.R. tomul I, Textul în facsimile și transcriere cu variantele din Coresi (1577)*, București, 1889, XVIII p. + 530 f. + p. 531—536. *Albumul familiei Cantacuzino cuprinzînd o alegere de portrete și documente relative la această familie*, București, Minerva, 1902, cu 40 planșe. N. Cartoian și I. Bianu, *Pagini de veche scriere românească, culese de I. Bianu, profesor și N. Cartoian asistent*, [București], 1921, 1 f. + 32 pl. (*Universitatea din București, Facultatea de Litere și Filosofie, Seminarul de Istoria literaturii române*). Ion Bianu, *Documente de artă românească din manuscrisele vechi. Fasc. I, Evanghelia slavo-greacă scrisă la 1429 în Mînăstirea Neamțului din Moldova de Gavriil Monahul*, București, 1922, 1 f. + 10 pl. în culori, Idem, *Texte de limbă din secolul XVI reproduse în facsimile. I. Întrebare creștinească tip, de Diaconul Coresi în Brașov la 1560*,

adesea de importanță capitală pentru istoria scrisului nostru, dar înlesnirea pentru folosirea lui printr-o repertoriare critică lipsește cu desăvârșire ⁶.

Problema folosirii alfabetului latin în limba română a fost discutată în diferite ocazii, uneori ajungându-se la concluzii stranii, care nu pot fi susținute documentar. Este cert însă că sporadic s-a folosit încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea, fără a fi fost adaptat în mod concret la fonetismul nostru. Puținele texte mai vechi scrise cu acest alfabet împrumută ortografiile altor limbi.

Numai în secolul al XIX-lea s-a pus problema generalizării folosirii alfabetului latin, pentru care s-au preconizat diverse adaptări. Trecerea oficială la scrierea în acest alfabet nu s-a făcut decât la 1860. Dar și de aci înainte scrisul în alfabet latin a continuat să urmeze sisteme grafice și ortografice deosebite (vezi fig. 1, scrisul lui Hasdeu). Numai prin *Hotărîrea pentru aprobarea noilor norme ortografice ale limbii române*, publicată la 16 septembrie 1953, s-a pus capăt unor divergențe, care pot duce la fixarea unui sistem de scriere definitiv.

Alfabetul latin fiind acum cunoscut pretutindeni nu este cazul să-l exemplificăm. În ce privește însă textele vechi paleografia rezolvă problemele fonetice făcînd apel la paleografia limbilor al căror sistem ortografic a fost folosit.

În ce privește alfabetul chirilic adoptat în scrierea slavonă, pe care o și continuă, vedem că s-a folosit sub două aspecte : de mîină și de tipar. Alfabetul de tipar, mare și mic, are următoarele litere :

А	а	az	= a	И	и	ije	= i
Б	б	buchie	= b	І	і	i	= i
В	в	vede	= v	Ѧ	ѧ	în	= î, în
Г	г	glagoli	= g, gh	К	к	caco	= c, ch
Ґ	ү	gea	= ge, gi	Л	л	liude	= l
Д	д	dobru	= d	М	м	mislete	= m
Е	е	iest	= e	Н	н	naș	= n
Ж	ж	juvete	= j	О	о	on	= o
С	с	dzialo	= dz	П	п	pocoi	= p
З	з	zemle	= z	Р	р	riță	= r

București, 1925. II. *Pravila sfinților Apostoli tip. de Diaconul Coresi în Brașov*, București, 1925. III. *Manuscript de la Ieud*. 1. *Scriptura Domnului Hristos cătră oameni căzută în piatră din ceriu*. 2. *Învățătură la Paști*. 3. *Învățătură la cuminecătură*, București, 1925. IV. *Apostolul lui Coresi (1563)* București, 1930. N. Cartoian—I. Bianu, *Album de paleografie românească (scriere chirilică)*, București, 1926, 2. f. + XXXII pl. (*Arhivele Statului, Școala Superioară de Arhivistică și Paleografie*), Idem, ed. a II-a București, 1929, 2 f. + XXXV pl. Idem, ed. a III-a, București, 1940, 12 p. + XLIV pl. *Liturghierul lui Macarie*. Cu un studiu de P. P. Panaitescu și un indice [bibliografie] de Angela și Alexandru Duțu, Edit. Acad. R.P.R., 1961, LXXV + 274 p. facsimilate. Aurelian Sacerdoțeanu, *Culegere de facsimile pentru Școala de Arhivistică. Seria română. Fasc. I, (Nr. 1—18)*, București, 1942 (Arhivele Statului).

⁶ Sumar pentru publicațiile Academiei a încercat să o facă A. Sacerdoțeanu, *Biblioteca Academiei și istoria scrisului și tiparului în România*, „Studii și cercetări de documentare și bibliologie”, anul 9, 1967, 2—3, p. 221—229.

§ 6.

ALFABETULŢ DACICŢ ALLŢ LUI DEKENEŢ.

SimonŢ Kézai este autorulŢ unei cronice maghiare dedicate regelui LadislavŢ III, carele domnise Ţntre 1272—1290.

Biblioteca Imperială din Vienna posedă unŢ esemplarŢ din secolulŢ XV, după care s'a Ţi făcutŢ ediŢiunea lui Endlicher.

Nici o dată Ţi de cătră nimeni autenticitatea acestei cronice n'a fostŢ suppusă bănuel-lei, Ţi nici că putea să fie, de óră ce de pe la 1340, abia cu vr'o giúmėtate-secolŢ Ţn urma autorului, noi o găssimŢ degia prescurtată Ţn limba germană de EnricŢ de Muglein. (1)

Intr'unŢ locŢ Kézai Ţice:

(1) In Kovachich, *Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke*, Ofen, 1805, in-8, t. I. p. 1--94: *Chronik der Hunnen*.

Є	с	slovu	= s	И	и	ieri	= î
ТМ	тм	tverdu	= t	Ѣ	ѣ	iați	= ea
У	у	ucu	= u	Ю	ю	iu	= iu
УѢ	уѣ	u	= u	ІА	іа	iaco	= ia
Ф	ѣ	fertă	= f	ІЕ	іе	ie	= ie
Х	х	hi	= h	ІА	іа	ia (ius mic)	= ia
Ѡ	ѡ	ot	= o	ІМ	ім	ius (mare)	= î, ă
Ц	ц	ți	= ț	ІІА	ііа	ius mic iotat	
Ч	ч	cerfu	= ce, ci	ІІМ	іім	ius mare iotat	
Ш	ш	șa	= ș	Ѣ	ѣ	esi	= es, x
Щ	щ	ștea	= șt	Ψ	ψ	psi	= ps
Ъ	ъ	ior	= ă	Θ	θ	thita	= th
Ь	ь	ier	= u, ă, â, î	Υ	υ	ipsilon	= y, i

Alfabetul chirilic de mână are numeroase variante, atât în majusculă cât și în minusculă. În timpul mai recent (secolele XVIII—XIX) el se prezintă astfel (v. tabela II).

Pentru exemplificare a perioadei mai vechi reproducem paralel alfabetul din cel mai vechi text, Psaltirea Scheiană (în care apare și forma glagolitică), din cea mai veche scrisoare particulară, a lui Neacșu de la Cîmpulung din 1521 și din cel mai vechi act de cancelarie, emis de Mihai Viteazul în 1600 (v. tabela III).

În sfârșit, ca și în alfabetul grecesc, literele alfabetului chirilic au și valoare de cifre. Pentru a ne da seama că au această valoare, li se adaugă deasupra sau înainte anumite semne speciale. Iată cum arată cifrele:

~	=	1	~	=	19	~	=	102
~	=	2	~	=	20	~	=	200
~	=	3	~	=	21	~	=	300
~	=	4	~	=	22	~	=	400
~	=	5	~	=	23...	~	=	500
~	=	6	~	=	30	~	=	600
~	=	7	~	=	31	~	=	700
~	=	8	~	=	32	~	=	800
~	=	9	~	=	33...	~	=	900
~	=	10	~	=	40	~	=	1.000
~	=	11	~	=	50	~	=	2.000
~	=	12	~	=	60	~	=	3.000
~	=	13	~	=	70	~	=	6.000
~	=	14	~	=	80	~	=	7.000
~	=	15	~	=	90	~	=	10.000
~	=	16	~	=	90	~	=	20.000
~	=	17	~	=	100	~	=	30.000
~	=	18	~	=	101	~	=	40.000

A. A. a	= a	С с	= s
Б. В. б	= b	Ш ш	= t
В. В. в	= o	Ѣ ѣ	= u
Г. Г. г	= g	Ѣ ѣ	= f
Д. Д. д	= ĝ	Х х	= h
Д. Д. д	= d	Ѡ ѡ	= o
Е. Е. е	= e	Ѧ ѧ	= ċ
Ж. ж	= j	Ѣ ѣ	= s
З. з	= dz	Ѭ ѭ	= st
И. и	= z	Ѣ ѣ	= ea
И. и	= i	Ю ю	= lu
Й. й	= l	Ѧ ѧ	= la
К. к	= i	Ѧ ѧ	= ia
К. к	= tn	Ѣ ѣ	= ic
Л. л	= c	Ѣ ѣ	= d
Л. л	= l	б б	= i
М. м	= m	Ѣ ѣ	= ċ
Н. н	= n	Ѣ ѣ	= a
О. о	= o	Ѣ ѣ	= x
П. п	= p	Ѣ ѣ	= psi
Р. р	= r	Ѣ ѣ	= th
		Ѣ ѣ	= y

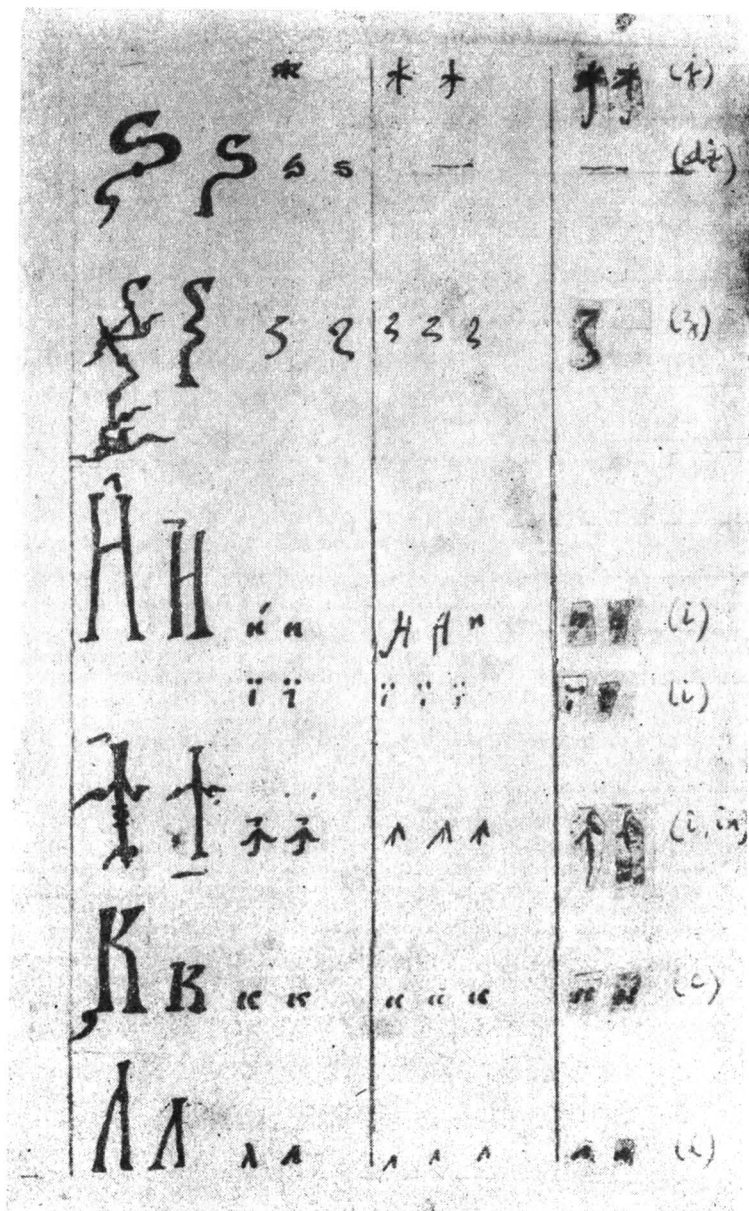
Alfabetul chirilic de mină sec. XVIII—XIX.

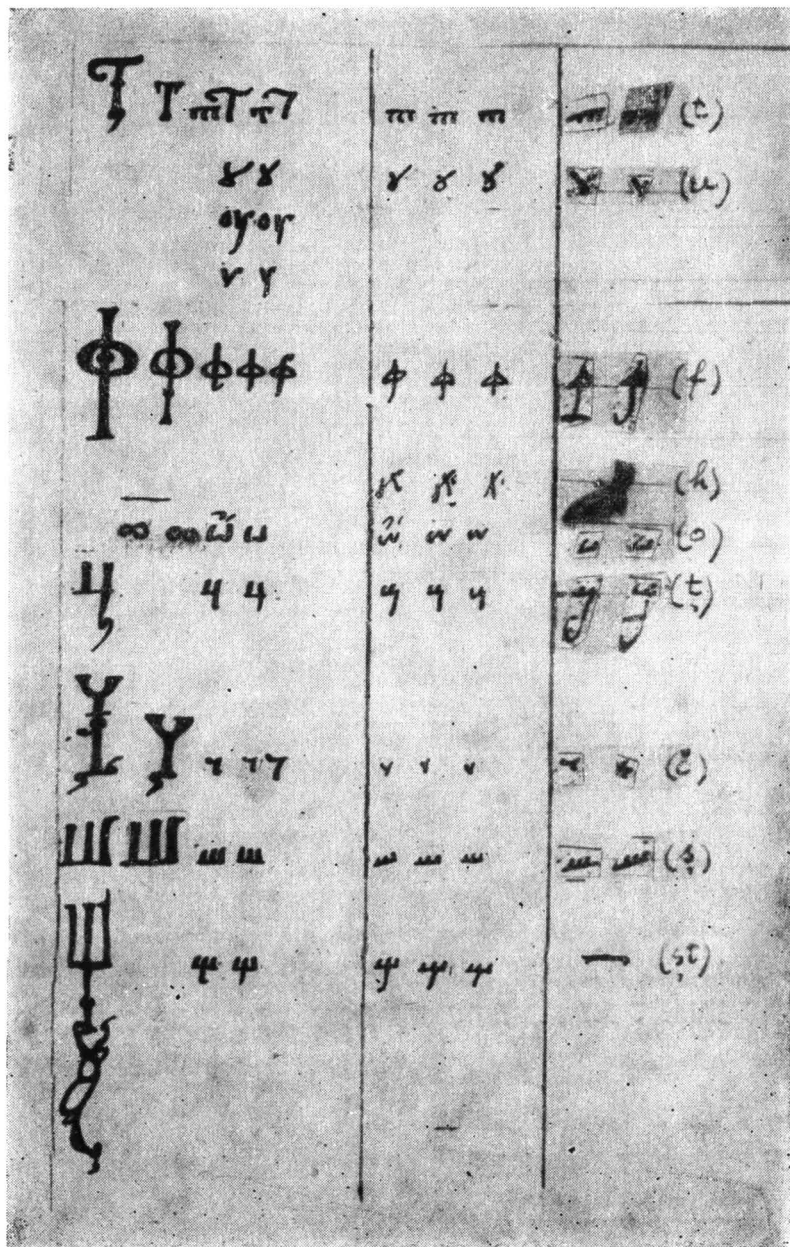
Tabelul III

Ps. S.	Neacșu	1686	I
À	À	114	(a)
Б	Б	α α α	(b)
В	В	о о о	(v)
Г		г г г	(g)
Ч	Ч	ч ч ч	(ç)
Д	Д	д д д	(d)
—	Е	Е Е Е	(e)

Alfabetul comparat în Psaltirea Scheiană, scrisoarea lui Neacșu și porunca lui Mihai Viteazul (p. 15 – 19).

272	7 7 7	7 7 (a)
2 2	6 6 6	6 6 (a, i-2)
7 7 7	6 6 6	6 6 (E, ca)
10 10	—	(ii)
11 11	11 11 11	11 11 (iii)
12 12	—	(iv)
13 13	—	(v)
14	x	(vi)

III. PARTICULARITĂȚI PALEOGRAFICE GENERALE

Indiferent de alfabetul în care se scrie, fiecare paleograf este obligat să-i cunoască particularitățile paleografice specifice. În situația noastră, intră deci acele particularități care aparțin vechii scrieri în limba română. Ele se nasc și se dezvoltă în limitele a peste șase sute de ani⁷.

Nu abordăm aici probleme pentru care avem o orientare satisfăcătoare, legate de paleografia latină⁸, româno-slavă⁹, greacă¹⁰ și turcă¹¹. De

⁷ Cuprindem în acest timp și românismele strecurate în texte interne redactate în latinește și slavonește sau în alte limbi, în general prea puțin studiate.

⁸ D. Ciurea, *Le scritture latine nei paesi romeni. Saggio di paleografia e di diplomatica*, „Ephemeris Dacoromana”, IX (1940), p. 181—241 (cu bogată și selectă ilustrație). Const. Andreescu, *Manual de paleografie latină*, București—Iași, 1953, 248 p. cu VIII pl. facsimile după documente româno-latine (Universitatea din Iași, Manuale de istorie generală publicate sub îngrijirea d-lui profesor universitar G. I. Brătianu); referiri la scrisul latin de la noi abia dacă sînt întîmplătoare. S. Jakó, *Paleografia latină cu referire la Transilvania (sec. XII—XV)*, în DIR, *Introducere*, I, București, 1956, p. 169—229, cu reproduceri facsimilate p. 230—279. Idem, *Concepția modernă a paleografiei și aplicarea ei în cercetările de paleografie latină în țara noastră*, în „Revista Arhivelor”, VIII, 1965, nr. 1, p. 23—38. Idem, *Dezvoltarea problematicii și a metodelor de cercetări paleografice latine*, ibidem, IX (1966), nr. 1, p. 47—61. Radu Manolescu, *Scrierea latină în Moldova și Țara Românească în veul mediu*, ibidem, IX, 1966, nr. 2, p. 67—81. Există chiar și un album: Maria Holban și Virginia Sacerdoțeanu, *Culegere de facsimile pentru Școala de Arhivistică. Seria latină. Fasc. I (Nr. 1—25)*, București, 1942, (Colecțiile Arhivelor Statului. Ediții îngrijite de prof. Aurelian Sacerdoțeanu, directorul general al Arhivelor Statului).

⁹ Henri Stahl și Damian P. Bogdan, *Manual de paleografie slavo-română*, București, 1936, 193 p., elementar dar practic. Damian P. Bogdan, *Din paleografia slavo-română*, în DIR, *Introducere*, vol. I, București, 1956, p. 79—149 cu 19 fig. p. 150—168. P. P. Olteanu, *Un pergament cu text croato-glagolitic din Transilvania*, în „Revista Arhivelor”, VII (1964), nr. 2, p. 163—207. I. Bogdan, *Album paleografic cuprinzînd douăzeci și șase de facsimile de documente românești din sec. XV.*, București, 1905, titlul și explicațiile sînt și în limba germană; documentele nr. 1 (privilegiul lui Dan II voievod din 10 noiembrie 1424) și nr. 4 (scrisoarea lui Alexandru Aldea voievod din 14 iunie 1431) sînt în limba latină. Idem, *Album paleografic moldovenesc. Documente din secolele al XIV-lea, al XV-lea și al XVI-lea...* publicate cu o introducere și resumate de N. Iorga, București—Paris, 1926, 28 p. + CV pl. [P. P. Panaitescu], *Album paleografic slavo-român*, București, 1934, cu 14 documente în 10 planșe fără legendă (Universitatea din București, Seminarul de istoria slavilor) cuprinde facsimile cu clișee imprumutate din alte lucrări ale sale, de la I. Bogdan și Silviu Dragomir. Paul Mihailovici, *Album de documente moldovenești din veacul al XV-lea*, Iași, 1934, 2 f. + XII pl. (Fundatiunea „Regolo Ferdinand I”). Aurelian Sacerdoțeanu și Damian P. Bogdan, *Culegere de facsimile pentru Școala de Arhivistică. Seria slavă. Fasc. I (Nr. 1—20)*, București, 1934 (Colecțiile Arhivelor Statului, Ediții îngrijite de prof. Aurelian Sacerdoțeanu, directorul general al Arhivelor Statului).

¹⁰ Alexandru Elian, *Elemente de paleografie greco-română*, în DIR, *Introducere*, vol. I., București, 1956, p. 357—386. D. Russo, *Facsimile din manuscrisele grecești în Biblioteca Academiei Române descrise de C. Litzica. Reproduse pentru exerciții paleografice*, București, 1916 (sînt planșele care au folosit la ilustrarea catalogului întocmit de C. Litzica). A. Sacerdoțeanu și M. Regleanu, *Culegere de facsimile pentru Școala de Arhivistică. Seria greacă. Fasc. I (Nr. 1—25)*, București, 1942 (Colecțiile Arhivelor Statului. Ediții îngrijite de prof. Aurelian Sacerdoțeanu, directorul general al Arhivelor Statului). V. Laurent și P. Ș. Năsturel, *Facsimile de texte și documente bizantine din veacurile XIV—XV privitoare la istoria Bisericii Române. Seria complementară. Fasc. I (Nr. 1—31)* București, 1946 (Colecțiile Arhivelor Statului. Ediții îngrijite de prof. Aurelian Sacerdoțeanu, directorul general al Arhivelor Statului). (Lucrare nereterminată).

¹¹ Mihail Guboglu, *Paleografia și diplomatica turco-osmană. Studiu și album*, București, Edit. Academiei, 1958. H. Dj. Siruni, *Culegere de facsimile pentru Școala de Arhivistică. Seria turcă. Fasc. I (Nr. 1—28)*, București, 1943 (Colecțiile Arhivelor Statului. Ediții îngrijite de prof. Aurelian Sacerdoțeanu, directorul general al Arhivelor Statului).

asemenea rezervăm unei cercetări speciale textele românești vechi scrise în alfabet latin. Pentru cele scrise în alte alfabete constatările sînt destul de recente încît nu poate fi vorba de un material sistematizat pe care să-l putem folosi¹². Stăruim deci asupra textelor de limbă română în grafie chirilică.

Particularitățile paleografice generale se rezumă la cîteva, obișnuite scrisului alfabetic în orice limbă. Acestea sînt :

Abrevierile. Condițiile de lucru și nevoia de a economisi materialul subiacent i-a obligat totdeauna pe scribi să recurgă la procedee deosebite de realizare. Cel mai obișnuit a fost sistemul ligaturilor și al abrevierilor sau prescurtărilor, comun și epigrafiei. Însă în paleografie ele se marchează într-un mod deosebit. Pentru ca cititorul să fie prevenit asupra abrevierilor, cuvîntul era însoțit de unele *semne speciale*, ca *titula*, *tilda* sau *tilla* (~).

Sigla. Foarte obișnuită a fost prescurtarea prin sigle, cînd o literă sau două arată un anumit cuvînt : a = annus, c = consul, $\overset{\text{n}}{\Delta}$ ($\widetilde{\text{an}}$) = aprilie, $\overset{\text{p}}{\Delta}$ ($\widetilde{\text{ap}}$) = armaș.

Surpensiă. Scrierea cuvîntului se oprește într-un anumit loc : cap = caput sau capitulum, $\text{r}\epsilon$ = ghenarie (ianuarie), log = logofăt.

Contractia. Se elimină unele părți din cuvînt : $\widetilde{\text{d}}\text{ns}$ = dominus, $\widetilde{\text{pp}}\text{t}$ = pururea.

Suscrierea. În rînd se scriu numai unele litere din cuvînt iar altele se aruncă deasupra : $\overset{\text{a}}{\text{g}}$ = gratia, $\overset{\text{n}}{\text{r}}\epsilon$ = ghenarie.

Monograma. Literele unui cuvînt, mai obișnuit nume propriu, semnături sau invocații, sînt scrise legate între ele după un anumit sistem în așa fel încît literele să poată fi citite normal. Monograma este obișnuită în semnătura domnilor Țării Românești, mai tirziu și în Moldova.

Iată suscrierea monogramatică pe un act de la Mihai Viteazul din 8 septembrie 1595, scris de Vîlcul¹³. (v. fig. 2).

Litere înscrise. O literă este cuprinsă în spațiul alteia : D = DA ; O , o cu i înscris consecvent în Psaltirea Scheiană în cuvîntul ochi (deci corect de citit *oichi*) ; O , cu r în scris pentru or .

Se practică mai mult în inscripții dar nu lipsesc nici din codici, mai ales în litere ornate. Adesea sînt socotite drept monograme.

Ligatura. Cu același scop de economie se făceau și *ligaturi*, adică două sau mai multe litere erau unite unele cu altele, uneori foarte meșteșugit, alteori cu o rapiditate excesivă. Exemplificăm cu ligaturi din Psaltirea Scheiană și din scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung (v. tabela IV).

Monocondilul. Cea mai dezvoltată ligatură o prezintă suscrierea (uneori și intitulația) numită monocondil, în care toate cuvintele și literele sînt scrise printr-un duct continuu al condeiului.

¹² Ion Apostol Popescu, *Texte literare românești de la 1719 cu grafii armenesti*, în „*Tri-buna*”, Cluj, X, nr. 20 din 10 mai 1966.

¹³ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, *Doc. XXXIII/211*.

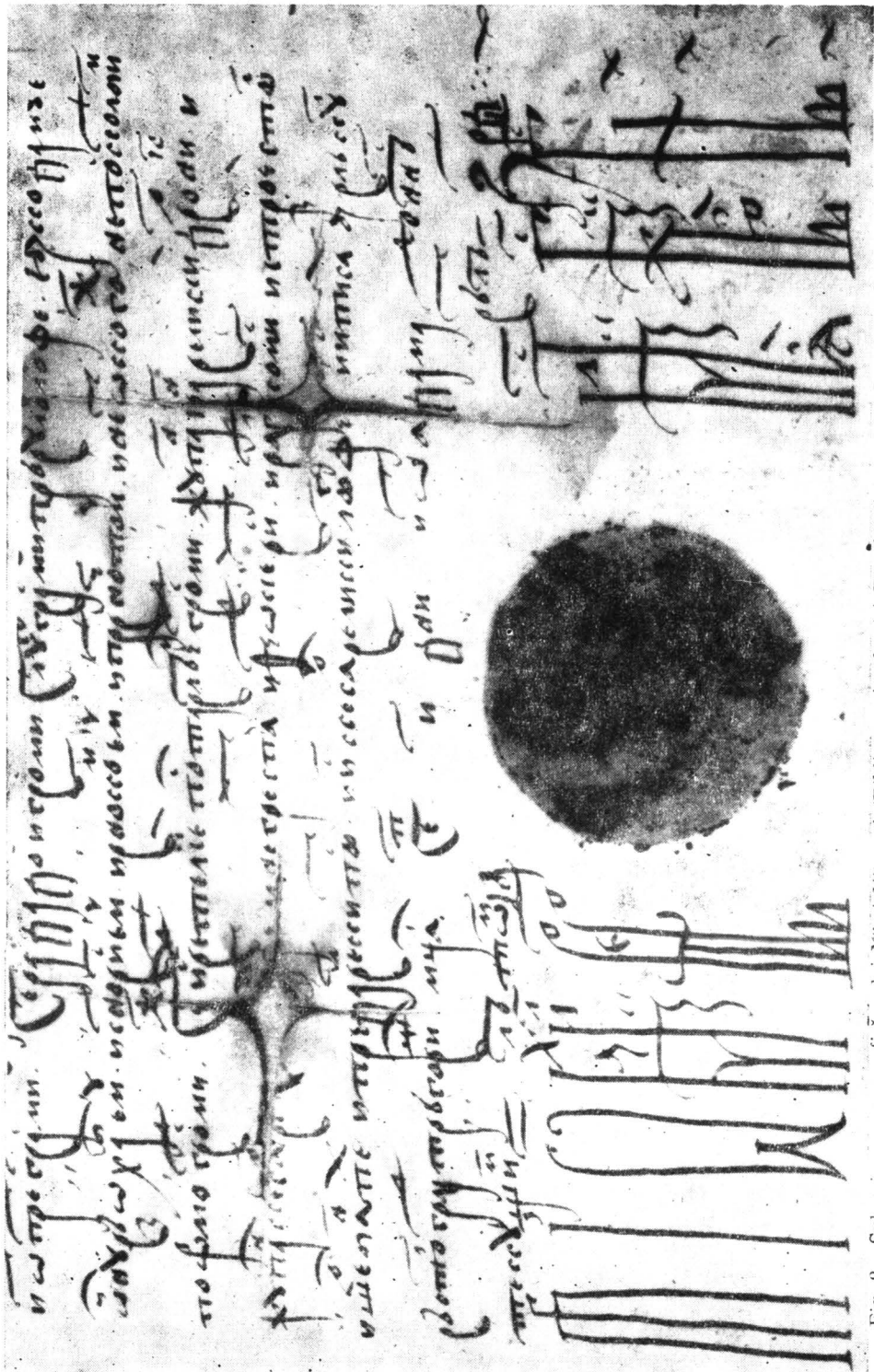

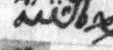

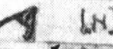

Fig. 2 — Subscrierea monografică a lui Mihail Vitcazul (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Documente XXXIII/211).

Semnătura în cartuș. Din secolul al XVI domnii încep să semneze personal actele ce emiteau. Semnătura apare ori peste începutul monogramei de subscriere, ori sub ea. Pentru a-i da un caracter mai solemn îndată, în mijlocul monogramei, se creează un loc liber, în formă de sul desfășurat, în care domnul va semna propriu (v. fig. 3).

Tabela IV

Ligaturi
(Psaltira Scheiană și scrisoarea lui Neacșu)

	= AU (aŭ)		= KU (cu)
	= AK (ac)		= KB (ca)
	= AKW (aco)		= KW (co)
	= ANANZ (amin)		= AY (ca)
	= AP (ar)		= MA (ma)
	= Bi (vi)		= MY (ma)
	= FP (gr)		= PT (ca)
	= FW (go)		= TI (ti)
	= HIO (gin)		= Ti (ti)
	= AA (da)		= TW (to)
	= AE (de)		= TP (tr)
	= Ai (di)		= TPI (tri)
	= AP (dr)		= TPz (tri)
	= AW (do)		= Wi (gi)
	= IE (ie)		

Ligaturi în Psaltirea Scheiană și scrisoarea lui Neacșu.

Scrierea cu caturi. Din secolul al XVIII-lea se folosește scrierea cursivă pe mai multe rânduri deodată. Aici nu e vorba numai de înscrierea unor litere, ci de suprapunerea pe 2—4 rânduri de litere, silabe și chiar cuvinte întregi. Citirea acestora este anevoioasă fiindcă trebuie urmărit atît drumul condeiului cît și sensul cuvintelor.

Acestui mod de scriere i se mai spune scriere cu cerdac. Pentru Hasdeu erau *litterae columnatae*.

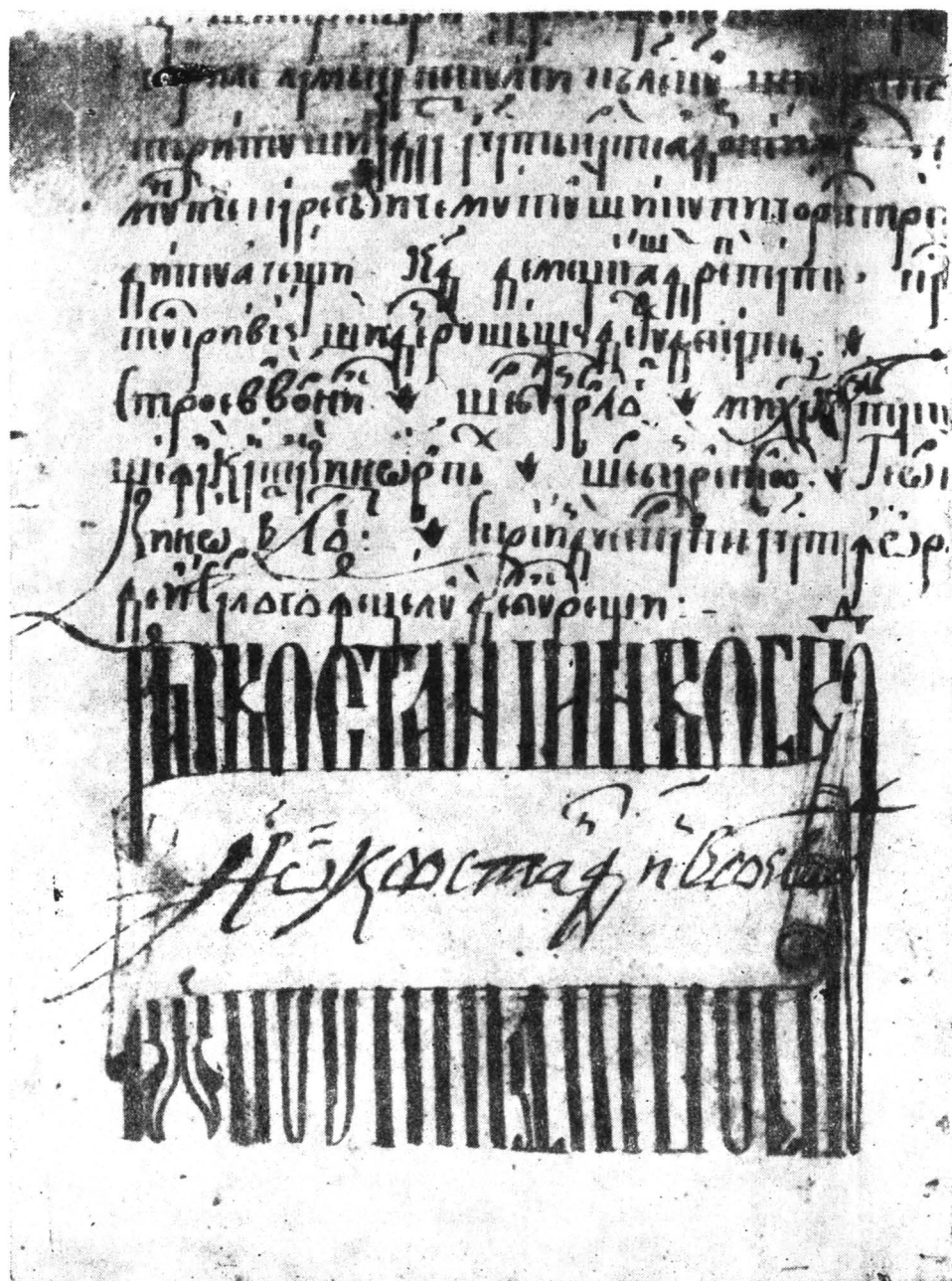

Fig. 3— Semnătura în cartuş a lui Constantin Brincoveanu în 1704
(Acta A. Sacerdoţeanu).

Numele sacre sau mistice (nomina sacra, -mystica) au avut todeauna un fel deosebit de a fi scrise: DS = Deus, S = sanctus, SPS = spiritus, $\tilde{\theta}\epsilon$ = θεός, $\tilde{C}\tilde{P}$ = Σωτήρ.

Tetragramma, obișnuită în textele religioase ebraice, este formată din 4 litere care compuneau numele lui Dumnezeu pe evreește: Jahveh, Iehovah zis și Adonai (= Κύριος θεός). Kyrios a fost adoptat și în Septanta (trad. Vechiului Testament făcută în anii 283–282 î. e. n.) și de creștinism: $\overline{I}\overline{C}\overline{X}\overline{C}$ (= Ἰησοῦς Χριστός, Isus Hristos, INRI (= Jesus Nazarenus rex Judaeorum).

Tahigrafia (τάχος, iute, repede). Textele cele mai grele de citit sînt însă cele tahigrafiate, un fel de stenografie. Se întilnește prima dată la greci în secolul al IV î. e. n., într-o inscripție găsită pe Acropola ateniană. Grecii vechi îi ziceau ὑποσημείωσις, care înseamnă „notă pusă deasupra”, iar mai târziu διὰ σημείων „prin semne” (σημεῖον, la romani înseamnă *nota*). Sistemul consta în întrebuițarea literei inițiale pentru cuvîntul întreg, nuanțîndu-l printr-un semn alăturat.

Notele tironiene, frecvente în secolele VI–VII în scrierea latină, își au originea în scrierea romană. Li s-a dat numele de la Tiro, sclavul lui Cicero, căruia îi „stenografia” discursurile. Ex. suda = subsida.

Semnele auxiliare ale scrisului. La început scrierea era continuă (scriptura continua). Nici literele nici cuvintele nu erau despărțite unele de altele. După aceea s-au despărțit cuvintele și a început să se introducă *punctuația*. Reguli precise s-au stabilit foarte târziu, iar semnele întrebuițate sînt foarte variate.

Ca să se dea o mai bună intonație cuvintelor s-au introdus *accentele*, iar în limba greacă și *spiritele*. În textele chirilice românești au o valoare foarte relativă.

După scriere textele erau *colaționate*. Pentru aceasta existau corectori (correctores, διορθωταί), care aveau un rol important la alcătuirea cărților. În scrisul grecesc se îngrijeau de buna întrebuițare a interpunctuației și a accentelor, dar se plîngeau uneori de „lipsa de instrucțiune” (ἀπαιδευσία) a scribilor (*librarii*), care puteau face greșeli. Era deci necesară colaționarea textelor scrise (collatio, ἀντιβολή). Îndreptarea se făcea pe loc.

În Psaltirea Scheiană apar mai multe corecturi, dovadă că textul a fost colaționat. Totuși au mai rămas greșeli neobservate.

Și pentru diplome sau acte de cancelarie exista colaționarea pentru a face îndreptările necesare. Aici însă unde se observa greșeala, un cuvînt sau o literă de prisos (dittografie), acestea se *expunctuau*, ceea ce arăta că nu trebuie luate în considerație la citit. Dacă erau omisiuni (*aplografie*) se adăuga ce lipsea făcîndu-se semne speciale de adaus sau se arăta în mod expresce se adăugase.

În paleografie mai trebuie ținut seama și de alte notații speciale ca pentru indicarea cifrelor ori a *semnelor muzicale* atât în notația bizantină¹⁴ cât și apuseană (gregoriană)¹⁵. Și în această privință cultura noastră și-a adus contribuția sa apreciabilă¹⁶.

IV. PARTICULARITĂȚI PALEOGRAFICE SPECIALE

Pe lângă particularitățile generale pe care le-am amintit care, în ceea ce privește cititul, fac lege în orice paleografie în scris alfabetice, paleografia română în alfabetul chirilic are și particularitățile sale specifice. Uneori acestea sînt adevărate probleme și intervin îndată ce paleograful de la descifrarea textului trece la întocmirea ediției. În această privință au existat și există multe moduri de prelucrare. Pînă acum nu există un consens în această privință. A prezenta însă problemele credem că este o necesitate științifică, fie și numai pentru dorința de cunoaștere.

Cea dintîi problemă a constituit-o *introducerea alfabetului latin*. Aceasta nu era numai o chestiune de formă sau de simplificare a scrisului, ci în primul rînd o chestiune de fond, națională. În limba română în trecut s-a iolosit uneori și alfabetul latin atât în scrierea de mîna cît și în tipărituri. La începutul secolului al XVIII-lea protopopul Florea Băran din Șcheii Brașovului scrie într-o grafie latină și ortografie excelente¹⁷. Problema scrierii numai cu alfabet latin s-a pus însă abia la sfîrșitul acestui secol. Preocuparea principală a celor care au făcut primele propuneri nu consta atît în necesitatea schimbării alfabetului, cît în forma ortografică pe care voiau să o dea scrierii limbii.

Discuțiile au durat multă vreme dar numai în deceniul al VI-lea din secolul trecut prin măsuri oficiale s-a ajuns la introducerea generală a alfabetului latin¹⁸. De atunci și pînă astăzi discuțiile mai continuă între fonești și etimologiști.

În strînsă legătură cu introducerea alfabetului latin în scrierea română s-a pus îndată problema *transcrierii textelor chirilice*. Folosirea generală a alfabetului latin punea automat întrebarea cum putem face transcrierea

¹⁴ Pr. I. D. Petrescu, *Études de paléographie musicale byzantine*, București, Édition musicales, 1967, mai ales p. 196–222.

¹⁵ Amedée Gastoué, *Arta gregoriană*, Traducere de Ileana Rațiu și Doru Popovici, București, Edit. Muzicală, 1967.

¹⁶ De pildă prin Filotei Monahul, Macarie Psaltul și Anton Pan. Vezi și Emil Virtosu, *Cea mai veche terminologie românească de notație psaltică (1713)*, în „Hrisovul” V, 1945, p. 106–112.

¹⁷ Arhiva Bisericii Sf. Nicolae din Schei, Doc. nr. 113 (v. fig. 4). Tot cu litere latine la 1748 făcea însemnări pe un *Minei* din 1724 și Lazăr Popoviciu din Caransebeș, „Revista istorică”, IV (1920), p. 188.}.

¹⁸ *Alfabetul român cu litere romane, adoptat de onorabila Eforie a școlilor prin jurnalul de la 23 Octombrie, 1858*, București, Tipografia jurnalului Naționalul, 1859, 25 p. Asupra acestei chestiuni vezi: M. Gaster, *Origina alfabetului și ortografia română*, București, 1885. Emil Virtosu, *Chirilicale II. Note despre introducerea oficială a alfabetului latin în Principatele române 1856–1859*, în „Arhiva românească”, VIII, 1942, p. 383–438. Idem, *Din paleografia chirilică românească*, în DIR, *Introducere I* (1956), p. 319–323. N. Grigoraș, *Introducerea alfabetului latin în școlile din Moldova. (Discuțiile din Consiliul școlar, 1856–1860)*, în „Revista Arhivelor”, III (1960), nr. 1, p. 126–133.

exactă a textelor românești scrise mai înainte în alfabet chirilic. Această chestiune se discută de aproape o sută de ani și nu sînt speranțe să se ajungă la o rezolvare unanim acceptată. Vina principală o poartă specialiștii în domenii diverse, care se gîndesc numai la ce este util sectorului lor de cercetare și nu la ce trebuie folosit și știut de toți în sprijinul culturii românești¹⁹.

În principiu autorii edițiilor de texte de pînă acum au întrebuițat diverse metode de transcriere și de publicare. Acestea pot fi clasate în trei mari grupe :

1. Ediții *paleografice* (sau fotomecanice), adică reproducerea pe cale tipografică întocmai a textului original, cu corecturi, fără completări, fără ortografie.

2. Ediții *filologice* cu reproducerea textului în mod critic, inclusiv stabilirea autenticității și confruntarea izvoarelor.

3. *Ediții ortografice* în care se ține seama de critica filologică, dar reproducerea textelor urmează regula ortografică actuală.

Una sau alta din aceste metode poate fi aplicată cu o relativă înlesnire cînd este vorba de texte vechi scrise în același alfabet, urmînd să fie rezolvate numai unele probleme de istoria limbii. Însă chestiunea se complică îndată ce istoricește intervine o schimbare a alfabetului, cum este cazul la noi, unde s-a întrebuițat mult timp alfabetul chirilic, care obligă pe editor să facă, nu numai o simplă copie în transliterație, dar să rezolve și problema fonetismului limbii. Aceasta a dat naștere la dibuiri, evidente astăzi în ediții atît de variate din punct de vedere al reproducerii textuale.

Această situație obiectivă duce la următoarele constatări privitoare la încercările de rezolvare :

1. *Textul chirilic se reproduce în facsimil* prin mijloace foto-mecanice. Nerezolvînd dificultățile paleografice este foarte util numai lucrărilor de erudiție ale specialiștilor, căroro li se pune la dispoziție un cvasi-original.

2. *Textul chirilic se reproduce întocmai* prin mijloace tipo-mecanice. Acest sistem produce o copie azi utilă tot numai specialiștilor dar nu rezolvă transcrierea lui pentru lectura tuturor.

3. *Textul chirilic reproduș în transliterație complexă*. Se dă fiecărei litere chirilice corespondentul ei în alfabet latin, iar pentru cele care lipsește acest corespondent se creează semne alfabetice diacritice, sau se păstrează însuși semnul chirilic deosebit ; se pot crea și semne analfabetice, cum este iericul și paiericul.

¹⁹ Enumerăm cîteva propuneri : A. Sacerdoțeanu, *Ceva despre transcrierea documentelor românești*, în „Revista Arhivelor”, III, 2 1939, p. 283—312, cu bibliografia anterioară. Idem, *Transcrierea documentelor românești*, ibidem, VII, 1 (1946), p. 1—9, cu propuneri practice. N. Drăganu, *Transcrierea textelor chirilice*, în „Hrîșteul”, I, 1941, p. 46—59. Diomid Strungaru, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice. I. Criteriile suprascrierii literelor*, în „Limba română”, X (1961), nr. 5, p. 474—487. II, *Problema „dispariției” lui i final în limba română*, ibidem, nr. 6, p. 606—610. III, *Problema „dispariției” lui u final în limba română*, ibidem, XI, 1962, nr. 5, p. 582—594, o meritorie sistematizare a problemei. Em. Virtosu, *Transcrierea textelor chirilice românești*, în „Studii Teologice”, XV (1963), p. 64—104, fără propuneri concrete. Cf. și *Principii de transcriere a textelor românești. Secolele al XVI-lea—al XIX-lea*, în „Limba română”, XI (1962), nr. 6, p. 653—660.

4. *Transliterație simplificată.* Pentru semnele chirilice care nu au corespondent în alfabetul latin se folosesc litere latine cu cele mai simple semne diacritice, apelîndu-se și la studiul graiului, deci parțial interpretativ. Este sistemul întrebuițat la Arhivele Statului din țara noastră în acest mod :

а = a	б = â, -' - ü(i)
б = b	в = ă, -', -ü
в = v	ы, ъ, ѳ = â, î, i
г = g, gh (-e, -i)	ѣ = é
гг = ng, nhg (-e, -i)	ѡ = â
гх = g, h, gh	ю = iu
у = g, ă (-c, -i)	ѣ = e, ia
д = d	ѡ = ia
е = e	ѣ = ie
ж = j	ѳ = th
ѕ = dz	ѡ, ѡѕ, ѡѡ, = u
ѕ = z	ѡѡ, ѡѡ, ѡ = (u), i, y
и, ѣ, i, ѣ = i, i	ѣ = f
к = c, ch (-e, -i)	х = h, ch
л = l	ѣ = ps
лѣ = lă, lū, -l' -l	ц = ț
м = m	ш = ș
н = n	щ = șt
о, ѡ = o	ч = č (-é)
п = p	ѡ = x (-cx)
р = r	ѣ = i, n, in
рѣ, рѣ = âr, ăr, -ră, -rū	ѣ = ie, ia
с = s	ѣ = ia
т, т = t	

Trebuie să spunem încă de pe acum că „transliterația” nu rezolvă problema „transcrierii”. Deci, științific vorbind, ea nu dă decît o lectură aproximativă atîta vreme cît literele alfabetului chirilic aveau în textele noastre o valoare schimbătoare. În această privință este destul să dăm un singur exemplu, și încă dintre cele mai vechi, demonstrat de o greșeală tipografică. În *Molitvenicul* din 1564 Coresi a tipărit de două ori în continuare același paragraf (v. fig. 5).

5. *Textul chirilic se reproduce în caractere chirilice de tipar și în transcriere latină.* Ceea ce grafic nu rezolvă alfabetul latin se poate confrunța cu textul în chirilică. Sistemul este costisitor, fără avantaje simțitoare pentru știință.

6. *Textul chirilic se reproduce în facsimil și în transliterație latină.* Nu rezolvă greutățile provocate de prescurtări iar lectura rămîne greoaie.

7. *Textul chirilic este studiat din punct de vedere al graiului și apoi transcris în mod unitar.* Este ceea ce se numește transcrierea interpretativă. Pentru acte diplomatice este cît se poate de adecvată. Credem că este obligatorie și pentru texte literare de circulație permanentă.

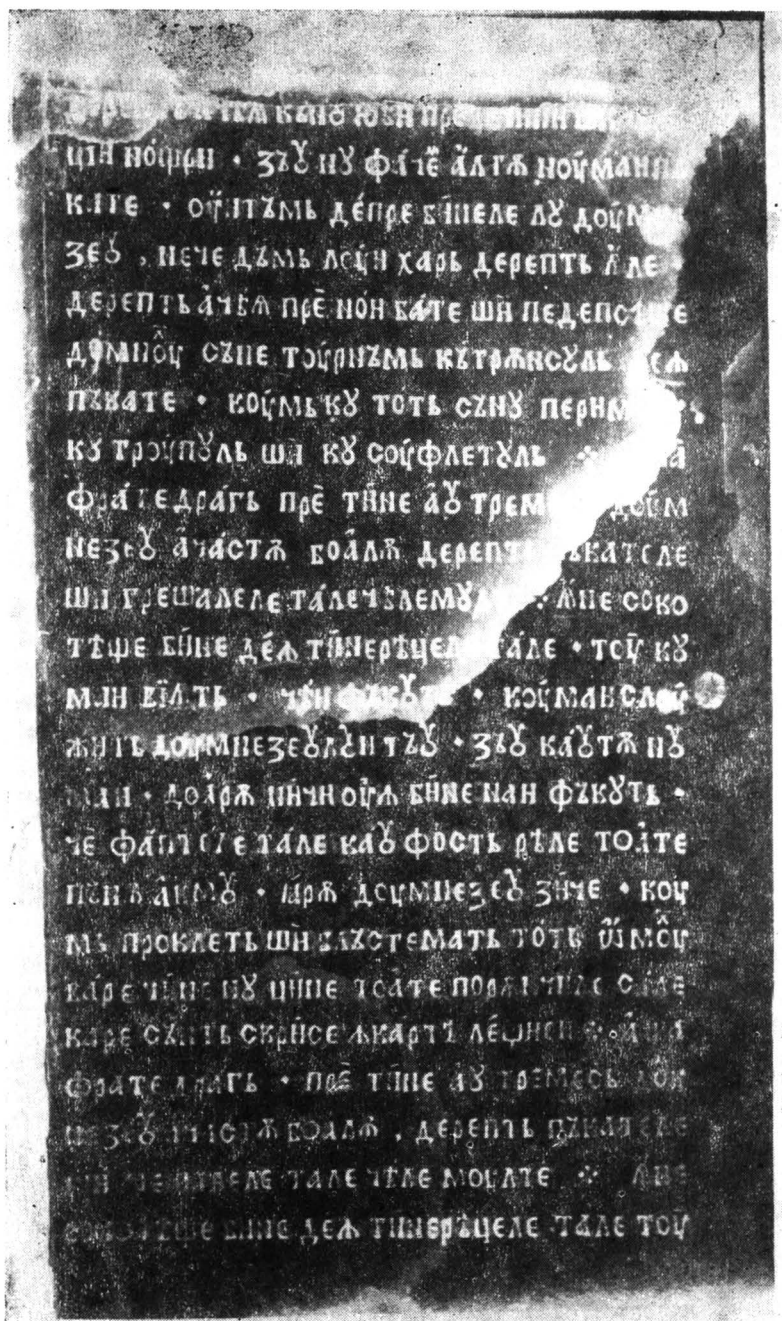

Fig. 5. — Fragment din Coresi, *Molitvenic* 1564. Copie fotografică (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, *Cartea rară*, nr. 13, p. 475—476).

ДОУМНЕЗЕУДЪ ТИУ • ЗИУ КАУТА ДО
 ШИИ ОУА КИНЕ НАИ ФУКОТЬ • ЧЕ ФАП
 ТАДЕ КАУ ФОСТЪ РЕЛЕ ТОАТЕ ЛХИА А
 КИУ ДРА ДОУМНЕЗЕУ ЗИЧЕ • ВЪМЪ ТОТЪ
 ШИ ДА СІФІЕ ПРОКЛЕТЪ ШИ БАКОСТАТЬ
 ТАДЕ НО ЦІНЕ ТОАТЕ ПОРАИЧЕЛЕ ОАДЕ КА
 РОСТАТЬ СКРОСЕ АКАРТЪ ЛЕЦІЕН • АША
 ФРАТЪ ДРАГЪ ШИ ТОУ ЕШИ ОУНОУ ДЕА ЧЕИ
 ДОУМНИ КОТЕМАЦИ ПРЕАЧЕ ЕШИ НКОУТЬ
 ШИ РЕАТЪ ЛАКАТЕ • СМЕРТЦЕТ С ДЕРСП
 ТААТЪ ДЕА ШИ ОУИ НЕМА ТА • ШИ КИИ ДЪ
 ЛКАТЕЛЕ ТАДЕ ФРАТЪ ДРАГЪ ДІДЪ ПРОРО
 КЪ • А РІЗІ ПЛАШ • НПОЕДИМЕА ДОМ
 НОУОН КИ ЭЛОЕ ДОУАЧЕ ШИ БОУИ •
 АЧАСТА АСТЕ ШИ ДА ИСПОВДА ШИ ДА ДЕ
 ТЮРГІЕ •
 ЗИ ДЕРЕПТИ АЧЕА ФРАТЪ ДРАГО ПОВТА КОУ
 МІНЕ ДСПРЕУНА •
 СПОКЕДЪ ЕСКОУМА ШИ ДОУМНЕЗЕУА МІЕУ
 ДОУАЕ • КИ ЕШИ ТОУ МІЕ ДОМНЪ РОДНОУ
 ШИ ФУКТОРОУ МІЕ ШИ ДЕСКОУ ПРАТЪ СІ
 МІО ДОУАЧЕ • СІИТИ ЛКАТІСОУ АИЗІАЦИ
 ЕИ СФІЦІЕН ТАДЕ АИРКІТЪ РА ИИИМІЕН ШИ

În ce privește transcrierea sînt unele semne grafice, la origine litere cu valoare fonetică, care cu timpul au pierdut această semnificație. Este vorba de *ieric*, semnul care înlocuiește pe **h** (ier) interconsonantic în anumite poziții grafice și de *paieric*, înlocuitorul aceluiași semn final (κ̄αμ̄απ̄α = cîmp sau cîmp). În general nu are valoare fonetică. La acestea se adaugă *dublul gama*, influență net grecească. Limba greacă avea particularitatea ca grupul fonetic *ng* să fie transcris prin dublul gama (γγ) Notația a trecut în scrierea slavă ca și în cea română chirilică (rr). Această excepție nu trebuie să ne preocupe ci în mod tacit să i se dea valoarea reală pe care o are, adică *ng* și nu *gg*.

Fiecare din aceste sisteme are avantajele și dezavantajele sale. Dacă ținem seama de interesul limitat la unele cercetări științifice și de interesul mai larg al cititorilor cărora se adresează aceste texte, de bună seamă că nici unul nu este de recomandat. Totuși putem spune că *facsimilul* rezolvă definitiv nevoile cercetătorului de limbă iar transcrierea *interpretativă* este singura care se recomandă pentru textele cu cititori numeroși.

În sfîrșit se mai adaugă unele probleme pe care trebuie să le rezolve paleografia. Între acestea cea mai dificilă este scrierea ascunsă. Cu aceasta se ocupă *criptografia*. Scrierea criptică nu reprezintă o economisire de spațiu, ci dorința de a păstra oarecare taină în scrisoare. Pentru descifrare trebuie cunoscut „cifrul” după care s-a scris. Multe din criptoграме sînt încă nedescifrate, cu toate că au avut loc diverse propuneri ²⁰.

Deosebit de importantă, mai ales pentru vechimea scrisului în limba română, este criptograma din Psaltirea Scheiană (v. fig. 6).

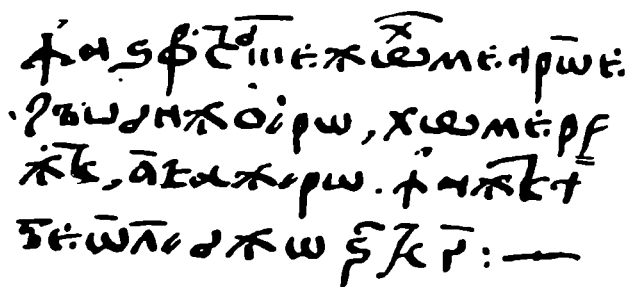

Fig. 6. — Criptograma Psaltirii Scheiane.

Propunerile de deslegare făcute pînă acum nu au căpătat încă adeziunea specialiștilor așa încît contează tot ca nedeslegată ²¹. În ce ne privește, în transcrierea mecanică, dăm această lectură probabilă :

²⁰ Em. C. Grigoraș, *Criptografia și istoria românească*, București, 1925, Em. Virtosu, *Din criptografia românească*, în „Studii teologice”, XVIII (1966), p. 261–317. Cf. îndreptările și adăugirile recenzentului Victor Brădulescu în „Glasul Bisericii”, XXVI (1967), p. 183–184.

²¹ *Literatura* la Em. Virtosu, *op. cit.*, p. 265.

ϩΔΣΘΡ(·)Ϸ(ρ)ϩϵ : жω(Χ)м : ΔΡΩϵ
 зъωριζονρω. Χωμε : Ρ F
 ж(·)τ)к, Δκαζρω. ϩαζ(τ)к[τ]
 ББϵ : ωλε ρжω Σ(τ)кг.

Greutate prezintă uneori și dezlegarea datelor textelor, care se făcea tot cu ajutorul literelor-numere. Sistemul de numărare a anilor este însă deosebit de cel de azi, folosindu-se diferite ere, la noi cea de la facerea lumii (vă leatul). Corespondența acestor ani cu ai erei noastre se face relativ ușor. Din văleat se scade 5508, dacă data se referă la lunile ianuarie-august și 5509 pentru lunile septembrie-decembrie, deoarece începutul anului se socotea la 1 septembrie. Trebuie observat însă că regula nu se aplică în mod mecanic deoarece sînt numeroase cazuri cînd anul avea alt început, ca de exemplu 25 decembrie sau 1 ianuarie. Acesta din urmă a fost folosit mai întîi în Moldova.

Cîteva exemple sînt edificatoare : Coresi spune că a început tipărirea Psaltirii românești „în luna lu februarie 6 (Σ) zile și se-au sfîrșit în luna lu mai 27 (κз) zile, în cetate în Brașov, văleato 7078 (·з̃ õ ã ã)”, adică 1570. Uneori se dă și echivalentul, ca în Pravila de la Govora : „văleato 7144 (·зρмΔ) iară de la nașterea lui Hs 1640 (·ΔΧм)”. Dar aici este o greșeală de tipar : 7144 în loc de 7149 (·зρмθ). Acest procedeu de datare îl aflăm și în Evanghelia cu învățătură de la Alba Iulia 7149 și 1641. În schimb Cartea românească de învățătură tipărită la Iași dă numai „de la Hs 1646 (·ΔΧмς)”.

Pentru cronologia folosită în trecutul nostru sîntem în general mai bine edificați. Cu toate acestea întîmpinăm greutate mari cînd textele nu au fost date la origine sau din motive mecanice le-a dispărut data în decursul vremii.

În cazul acesta stabilirea unei date probabile se face pe căi paleografice și diplomatice. Dar cea mai mare greutate o prezintă *datarea manuscriselor* sau codicilor. Pe aceasta o considerăm drept cea mai importantă sarcină a paleografului codicolog. Greutatea constă în faptul că adesea e vorba de copii ale unor texte foarte vechi, transcrise și retranscrise secole de-a rîndul, care nu conțin nimic din timpul cînd au fost copiate, decît cel mult greșeli de copiat și uneori întinarea textelor. Forma literelor, care paleograficește este hotărîtoare, adesea durează foarte multă vreme încît, alături de forme noi, se întrebuițează tot așa de mult forme scripturistice vechi, mai ales cînd copistul dorește să imite modelul după care copiază. Și totuși paleograful trebuie să nu cruțe nici un efort spre a răspunde obligației de datare.

În sfîrșit un efort special cere lectura textelor scrise pe un material care a mai fost scris o dată. Textul vechi se răzuia sau se acoperea cu o materie nouă peste care se putea scrie alt text. În cazul acesta avem de a face cu un *palimpsest* (παλίμψηστος) „ceea ce se rade spre a fi scris din nou” sau *codex rescriptus*. De regulă, în asemenea cazuri se sacrifică textul cel nou curățindu-se pe cale chimică stratul suprapus.

Ținînd seama de toate indicațiile pe care ni le dă paleografia și căutînd să rezolvăm problemele pe care le ridică lectura unui text oarecare, este sigur că putem deveni paleografi. Dar numai aceasta nu ajunge. Mai trebuie o cul-

tură generală cât mai vastă, pentru a cărei dobândire căile sînt cunoscute, și o practică neîncetată care cere o voință fermă, de care nu pot da dovadă decît foarte puțini. Adică numai paleografii de vocație. În fond paleografia contribuie esențial la cunoașterea istoriei culturii scrise. Și pentru aceasta trebuie depuse toate eforturile noastre.

RESUMÉ

L'écriture est l'enregistrement graphique des mots et des sons d'une langue parlée. Au cours des temps cet enregistrement a été fait de différentes manières, théoriquement classés dans les groupes: pictographique, idéographique, syllabique et alphabétique. L'histoire de chaque manière forme l'objet de nombreux études, enrichis chaque année par la découverte de nouveaux documents archéologiques et d'archives.

Grâce à l'écriture, qui demande au paléographe de la connaître à fond et de disposer d'une solide formation multilatérale, on peut mieux éclairer des aspects des cultures et des civilisations le long des siècles.

Mais la lecture de l'écriture ancienne rencontre des difficultés se rapportant aux formes graphiques et au développement de la langue dans laquelle on a écrit. De la nécessité d'une lecture correcte a pris naissance la paléographie, dont l'objet est la lecture de l'écriture ancienne, une discipline essentielle dans le domaine des sciences auxiliaires de l'histoire.

Les principes en partant desquels la paléographie s'est constitué comme une science sont uniques et bien précises comme méthode et but. En pratique il y a de nombreuses paléographies en fonction de la langue, des signes graphiques et de leur évolution. Ceux-ci déterminent le spécifique de chaque paléographie.

L'écriture ancienne des roumains détermine elle-aussi une paléographie spécifique. Les premiers monuments littéraires, diplomatiques et épigraphiques des roumains ont été écrit dans la langue latine et dans le vieux slave. Pour écrire le vieux slave on usait de l'alphabet cyrillique.

Ultérieurement, celui-ci a été adopté de même pour la langue roumaine et il a été utilisé jusqu'au siècle dernier.

Les textes écrits dans cet alphabet constituent la principale préoccupation de la paléographie roumaine.

Les textes roumains anciens écrits en d'autres alphabets sont moins nombreux et ils posent les problèmes correspondant à ces alphabets.

Dans cet article l'auteur éclaircit les particularités de l'écriture roumaine et il signale les difficultés majeures rencontrée à sa lecture. De cette manière l'article revêt l'aspect d'une introduction dans la paléographie roumaine et constitue un guide dans la littérature de spécialité existante. En même temps l'auteur indique d'une manière systématique les problèmes qui se sont élevés à la transcription des textes de l'alphabet cyrillique dans l'alphabet latin, problème capital et actuel de la culture roumaine.

De même, l'auteur suggère des idées dans cette matière, s'agissant au fond de l'obligation de tenir compte dans la transcription des textes des lecteurs auxquels ils s'adressent.

L'étude est donc un compendium de la paléographie roumaine.

UN DREGĂTOR MAI PUȚIN CUNOSCUT : ISPRAVNICUL DE „UNGURENI” ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

G. D. ISCRU

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, alături de Moldova și Transilvania, Țara Românească intră în perioada de descompunere a orînduirii feudale, de apariție și dezvoltare a elementelor orînduirii capitaliste. A fost acesta, acum, la început, un proces anevoios și sinuos pentru a cărui elucidare încă sînt necesare ample cercetări, desfășurat în condițiile unei lupte nebănuite de strînse între stăpînii feudali, cu oamenii lor, cărora li se adaugă arendașii — ca element nou și mai hrăpăreț —, în tendința lor de accentuare a exploatării generate de noile condiții economice și politice, și țărani, majoritatea covârșitoare a populației, fie ei moșneni, terorizați și amenințați cu deposedarea¹, fie „șezători” sau clăcași, care rezistă prin toate formele ce le stau la îndemînă. Totodată se poate afirma că, în ciuda aparențelor, arbitrarul fanariot, al aparatului fiscal, al turcilor veniți în țară — ca negustori, creditorii sau organizați în cete de pradă — este în continuă creștere, aceeași atitudine manifestîndu-se, în general, și din partea Porții într-o vreme în care Țara Românească și Moldova deveniseră cea mai importantă sursă a sa de aprovizionare. Căci Rusia, cu toate victoriile obținute împotriva Turciei, se dovedea adesea neputincioasă în a-și impune acesteia punctul de vedere privitor la Principate² datorită contradicției de interes pe plan european, dar și pentru că intervenția sa energetică în acest scop se făcea numai atunci cînd și în măsura în care politica de ansamblu a imperiului țarist o cerea. La toate acestea se adaugă, crescînd intensitatea suferințelor, două îndelungate războaie (1768—74 și 1787—92) al căror important teatru de operațiuni au fost Țara Românească și Moldova.

Se înțelege că în aceste condiții s-a accentuat de la un moment la altul fluctuația demografică, într-o vreme în care necesitatea forței de muncă era într-o creștere mai rapidă ca pînă atunci.

Efectele unui asemenea moment de fluctuație le-a trăit Țara Românească în anii imediat următori războiului ruso-turc încheiat în

¹ Un exemplu, între altele, vezi la: Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Cotroceni, pach. XXXVIII/10 și 11.

² *Documente privind istoria României*, Colecția Hurmuzaki (serie nouă), vol. I, Edit. Acad. R.P.R., București, 1962, p. 178 etc.

1774³, fapt care a neliniștit, ca și în alte situații de acest fel⁴, însăși puterea suzerană⁵.

Documentele cunoscute pînă acum probează că cei mai mulți fugari rămîneau în țară, risipiți din siliștea satului sau mutîndu-se din loc în loc „după năravul cel rău . . .”⁶. Practic, însă, în aceste condiții, birarii domniei nu-i mai puteu găsi la satul lor, iar stăpînul feudal nu-i mai putea folosi ca pînă atunci la muncă.

Printre măsurile luate pentru atenuarea fenomenului⁷ — căci o împiedicare a lui era imposibilă — se înscrie și aceea a aducerii de oameni, cel mai adesea „ungureni” (români din Transilvania), din inițiativă particulară sau domnească, măsură cunoscută și anterior dar cu pondere mult mai mare în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea⁸.

Este aceasta o realitate, pe care s-a grefat un alt important fenomen cu un rol deosebit în istoria poporului nostru : „emigrările de peste munți” — cum a fost numită în istoriografie trecerea românilor ardeleni în Țara Românească și Moldova⁹.

În Transilvania, în vremea de care ne ocupăm, exploatarea iobagilor, în cea mai mare parte români, se înteește¹⁰, cauză pentru care frămîntările populare, sub diverse forme, sînt tot mai frecvente, culminînd la 1784, iar trecerea peste munți a celor asupriți devine un fenomen de mare îngrijorare pentru autoritățile imperiale¹¹.

Trecerea, astfel amplificată, a românilor ardeleni spre Țara Românească, găsea aci un teren pregătit pentru a-i primi, oferindu-le de lucru și un regim mai ușor de viață, chiar și comparativ cu băștinașii pentru vreme mai scurtă sau mai îndelungată, iar creșterea numărului „ungurenilor” veniți aci a făcut să se recurgă, mai frecvent ca pînă atunci, la măsuri de ordin general, valabile în întreaga țară, spre asigurarea unor condiții ademenitoare și a unei așezări mai trainice pe pămîntul țării.

³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Cotroceni, pach. XLVIII/8; M. Goboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I., București, 1960, p. 83, nr. 286.

⁴ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Românie, mss. turcești, DLXXXI/183 b.
⁵ M. Goboglu, *op. cit.*, p. 83, nr. 286.

⁶ G. Iscru, *Fuga țărănilor — forma principală de luptă împotriva exploatării în veacul al XVIII-lea în Țara Românească*, în „Studii”, revistă de istorie, tom. 18, 1965, nr. 1, p. 138—139.

⁷ *Ibidem*, p. 142—145.

⁸ *Ibidem*, p. 145.

⁹ I. Nistor, *Emigrările de peste munți*, București, 1915.

¹⁰ Vezi o analiză multilaterală, la G. Georgescu-Buzău, *Răscala de la 1784 a iobagilor din Transilvania de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan*, București, Ed. Politică, 1962.

¹¹ I. Nistor, *op. cit.*, p. 28—51; D. Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj, 1944; A. Golopenția, *A fost Transilvania în veacul al XVIII-lea fîntă sau punct de plecare de migrațiuni românești?* în „Geopolitica și geoistoria”, revistă română pentru sud-estul european, nr. 1/1941, p. 90—97; I. Conea, „*Tota Transilvania ad nos venit!*” sau cît valorează teoria Jancsó Benedek, *ibidem*, nr. 1/1942, p. 11—23; G. Georgescu-Buzău, *op. cit.*, p. 314 și urm.; C. Gölner, *Din lupta țărănimii române și secuiești împotriva înființării graniței militare (1762—1765)*, în „Studii și articole de istorie”, vol. V., București, 1963, p. 49—66.

În acest context, dintr-o dublă necesitate, domnitorul Alexandru Ipsilanti instituie, în 1776, cele două *ispravnicate de „ungureni”*¹². Nu cunoșteam încă actul de înființare a instituției, dar într-un hrisov al domnitorului Mihail Șuțu din 25 noiembrie 1783, dat pentru aducerea de oameni, a căror situație o reglementează din nou, găsim, privitor la „ungureni”, următoarea precizare. „Pentru tacsilul banilor și dăjdiilor lor, măcar că mai nainte vreme avea orînduială de-i da de doao ori într-un anu, și ei însuși și-i aducea la vist (ierie), dar de la leatul 1776, orînduindu-să boiariul ispravnic pentru mai bunul lor folos”, s-a urmat după reguli stabilite¹³ (subl. ns.). Informații ample și sugestive găsim, în această privință, în raportul înaintat de Divanul Țării Românești la 20 iulie 1811, generalului maior rus Städter. Propunînd a se reglementa din nou situația „ungurenilor” veniți în țară, Divanul reamintește că mai înainte, pentru așezarea lor și stringerea contribuției „să orînduia ispravnic, după întărirea domnilor : unul în Valahia Mare și altul în Valahia Mică ; și să numea *ispravnici dă ungureni*”¹⁴ (subl. ns.).

După 1776, documentele interne amintesc pe noul dregător. Astfel, în 1779, într-o scrisoare a lui Ianache Moruzi, vărul domnitorului Al. Ispilanti¹⁵, către ispravnicii de Gorj, referitoare la 10 oameni străini ai mănăstirii Tismana, întăriți ca „milă” de domnitor, ispravnicii de „ungureni” sînt arătați într-o nouă postură : ei supără, alături de ispravnicii județului, pe acești „străini” sub cuvînt că nu aveau încă pecetea cuvenită de la domnie, deși nu fusese timp pentru întocmirea formelor necesare¹⁶. În 1785, într-un proces îndelungat — pe care domnitorul M. Șuțu îl judecă atent — purtat între „ungurenii” din slobozia Runcu și Bădeni a mănăstirii Cîmpulung și egumenul acesteia, chir Dosithei, găsim pe „dum<nea> lui biv vel sârd<ar> Ioniță, ispravnic ungurenilor”, exercitîndu-și atribuțiunile¹⁷.

Prima desființare a instituției s-a petrecut în 1789—1790 — ne informează raportul din 1811 al Divanului, citat mai sus. „La leat 1789 și 1790 — se spune în document — văzînd comandirul dă atunci al oștilor austriacești * mulțimea familiilor ce au fost venit din năuntru din Transilvania și socotind că cu acest mijloc poate să să tragă cu lăcuința în pămînturile dă aici cele mai multe familii din Transilvania și Țara Ungurească, au vrut ca să rădice toate acele familii dă aici și să le ducă iarăși înapoi. Dar nevrînd acesta a să întoarce înapoi, s-au dat la bir cu lăcuitorii țării

¹² Încercări de a organiza într-un fel pe „ungurenii” veniți în țară au avut loc, probabil și înainte de Alexandru Ipsilanti (Cf. I. Nistor, *op. cit.*, p. 33—34). Ultima sinteză care cunoaște instituția ispravnicului de „ungureni” îi datează începutul în 1813 (vezi C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, partea II-a, București, 1946, p. 533), an în care aceasta a fost, de fapt, *reînființată*. Iar menționarea ulterioară a instituției într-o lucrare cu alt subiect a rămas aproape neobservată (vezi G. Georgescu-Buzău, *Răscoala de la 1784 a iobagilor din Transilvania de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan*, București, Edit. Politică, 1962, p. 139), fapt care ne-a determinat să reluăm și să extindem cercetarea.

¹³ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea vol. 1*, (în continuare : *D.R.A.*, I.), Țara Românească, Edit. Acad. R.P.R., [București, 1961], nr. 546, p. 696.

¹⁴ I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești, (1800—1850)*, vol. I., Edit. Științifică, București, 1958, nr. 43.

¹⁵ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, CXCVI/248.

¹⁶ „Arhivele Olteniei”, an II, 1923, nr. 7, p. 221.

¹⁷ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Cîmpulung, pach. LX/153.

* Care trecuseră în Principate, în vremea războiului ruso-austro-turc.

împreună. Și așa că atunci s-au stricat această orînduială a lor și au lipsit și venirea lor de a lăcui supt ocrotirea stăpînirii”¹⁸.

Atribuțiile ispravnicului de „ungureni” instituit în 1776, întărite în 1783 de domnitorul M. Suțu, constau în „a-i ocroti (pe aceștia — nota ns.), a-i păzi de alți boiari, zapcii, slujbași, căpitani, slujitori a nu călca slobăziile lor și a nu să năpăstui de cătră unii, dă cătră alții, ci a le căuta toate judecările ce vor avea între dînșii, precum și cu alții din pămînteni, și a-și da banii dăjdiilor lor la boiariul ispravnic, de a nu să mai trep<ă> da ei pe aici și a să lipsi dă hrana și agonisita . . .”. În caz de judecată între ei — continuă hrisovul — dacă nu se vor înțelege prin medierea celor aleși din obștea satului, atunci „neodihnindu-să, să meargă amîndoa părțile la boiariul ispravnic al lor, unde de iznoavă cercetîndu-să, să să îndrepteze, și cînd nu să vor odihni nici după aceia, cu alegerea ispravnicului lor în scris să vie amîndoa părțile la divanul domnii mele”¹⁹. În 1785, în procesul „ungurenilor” din slobozia Runcu și Bădeni cu mănăstirea Cîmpulung, amintit mai sus, ispravnicul acestora, biv vel sărdarul Ioniță iscălește, alături de ispravnicii județului, înștiințarea către domnie și tot el îi însoțește la cercetarea poruncită²⁰. În 1811, în urma „stricării” instituției, cînd mulți din cei veniți în țară intrau sub protecția altor puteri pentru a beneficia de drepturile unei asemenea situații, iar mulți locuitori ai țării le urmau exemplul, spre paguba Vistieriei²¹, și, evident, a feudalilor, Divanul țării, propunînd reînființarea vechii „orînduiei”, cerea ca străinii așezați prin slobozii să nu primească printe ei „lăcutorii dă ai țării, du prin alte sate ce vor fugi, ci pă care va vedea din lăcutorii țării venit din satul lor, pîrcălabil să fie dator să-l arate la ispravnic. Și ispravnicul dă ungureni să înștiințeze pă ispravnicii din județul acela dă la care va fi dosit acel lăcutor, ca să trimiță să-l ia și să-l ducă înapoi la urma lui”²².

Drepturile și avantajele ispravnicului de „ungureni” pînă la 1790 erau considerabile. După hotărîrea lui Alex. Ipsilanti, el „lua dă la acele familii răsura la leu căte 4 parale”²³. La acestea se adăugau pentru ispravnic dar și pentru ajutoarele lui, diverse „mili” domnești. Astfel, la 24 iunie 1794 domnitorul Al. Moruzi întărește femeii și copiilor răposatului Ieronim „mille” dobîndite de acesta încă de la Alexandru Ipsilanti, N. Caragea și M. Suțu, date ca răsplată căci „prin silința lui au adus multime de oameni străini, ungureni peste 1000 de i-au sălășuit în pămîntul țării . . .”²⁴. „Millele”

¹⁸ I. Cojocaru, *op. cit.*, nr. 43. Dar afirmația că n-ar mai fi venit „ungureni” în țară și după aceea este contrazisă de însăși textul documentului, în altă parte, și infirmată de alte documente. Vezi de pildă, V. A. Urechia, *Documente inedite din domnia lui Al. C. Moruzi (1793—1796)*, București, 1895, p. 167, 137—133, 114, 193, 192, 173, 228, 224, 104 etc. În altă parte citim : „La leat 1792, cînd (cum și ce fel nu scim) s-au stricat ispravnicaturile streinilor” (V. A. Urechia, *Istoria românilor*, tom. XII al publicațiunei, București, 1898, p. 215). Oricum, după încheierea războiului ruso-austro-turc (1787—1792), instituția n-a mai ființat.

¹⁹ *D.R.A.*, I, p. 696.

²⁰ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Cîmpulung, pach. LX/153, Pentru importanța lui, dăm documentul respectiv în anexă (Vezi anexa I).

²¹ I. Cojocaru, *op. cit.*, I, nr. 24, și 43.

²² *Ibidem*, nr. 43, p. 119. Evident, fuga în slobozii nu era o noutate, fiind foarte frecvent atestată în secolul al XVIII-lea iar restricția de a nu primi fugari băștinași în slobozii însoțea aproape fiecare „milă” domnească pentru aducerea de oameni străini. Precizarea din 1811 este semnificativă însă pentru momentul respectiv.

²³ *Ibidem*. Adică 10%

²⁴ V. A. Urechia, *Documente inedite din domnia lui Al. C. Moruzi (1793—1795)*, București, 1895, p. 368.

erau însemnate și au fost întărite continuu, chiar și după desființarea instituției, fapt care arată accentul pus de domnie pe o asemenea întreprindere. Anume, era vorba de : scutire de dăjzii, scutirea bucatelor de dijmărit și vinărici, scutirea de oierit pentru 100 de oi, 4 linte străini pentru ajutorul casei, precum și slujba de *isprăvnicel* peste cei 1000 de „ungureni”.²⁵

REÎNFIINȚAREA ISPRĂVNICATELOR DE „UNGURENI”

În 1811, Divanul Țării Românești constată că oamenii „străini” veniți în țară „petrec în odihnă și nesupărați dă nimic”, Visteria neavînd de la ei nici un folos, iar locuitorii băștinași, văzînd aceasta, „fug din satele lor și să duc de să amestecă și ei cu dînșii”, situație în care „nu puțin slăbăciune și dărăpănare să aduce județelor”. Daesemenea — continuă documentul — „totdeauna are Divanul dispută cu consulaturile lor, pentru că necurmat vine pã toată zioa înștiințări după la județe că cutare lăcuitor birnic al țării s-au făcut sudit, sau că vechilii consulaturilor ce sînt pã la județe fac cerere dă la ispravnici ca să le dea pã cutare om, fiindcă este ungurean venit din năuntru, și altele multe asemenea”²⁶. Această situație dura de multă vreme. Astfel în 1810, cneazul Bogration primise de la Întîiul Divan un raport prin care se cerea impunerea „sudiților” austrieci la aceleași obligații cu locuitorii băștinași, deoarece văzînd privilegiile aceloră, „s-au făcut sudiți mulți din locuitorii birnici și chiar și acum se îndemnează și se fac neconținut sudiți, depărtîndu-se de otcircuirea Divanului, cu care acest fel de privileghieri de ale sudiților *va catandisi să se facă sudiți toți locuitorii țării*” (subl. ns.)²⁷.

Dacă în 1810 Intiul Divan cerea impunerea acelor „sudiți” la fel cu băștinașii, în 1811, spre sfîrșitul unui război îndelungat purtat pe teritoriul țării — război care influențase negativ situația demografică —, temîndu-se ca o asemenea măsură să nu ducă la emigrări de proporții — mai ales că mulți birnici băștinași deveniseră „sudiți” — sau la alte tulburări²⁸, dar cedînd, poate, și unor presiuni externe, în 1811, deci, în asemenea împrejurări, Divanul propunea generalului maior Städter, ca, pentru „ungureni”, „să să orînduiască doi ispravnici : unul în Valahia Mare și altul în Valahia Mică — și să se numească ispravnici dă ungureni, ca și mai nainte”²⁹.

Încheindu-se războiul, ocupă tronul Țării Românești Ioan Gheorghe Caragea (27 august 1812—29 septembrie 1818). Este sugestiv — dată fiind situația semnalată mai sus — că una din primele sale măsuri administrative, între atîtea care se impuneau într-o țară răvășită de un război îndelungat, a fost reglementarea regimului „ungurenilor”, regim în care au fost înglobați ulterior și alți fugari veniți de peste hotare, nu numai români ardeleni.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ I. Cojocaru, *op. cit.*, p. 118.

²⁷ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, tom. IX al publicației, București, 1896, p. 251; vezi și p. 243.

²⁸ Precedente existau. Astfel, un raport din 5 martie 1810 al Divanului Țării Românești, relatînd pornirea birnicilor băștinași de a se face sudiți — „chiar sate întregi!” — semnală o consecință foarte primejdioasă, a acestui fenomen, pentru stăpînire: în Ilfov — se arată în raport — „sînt 18 sate sudițești în care nu poate intra nicidecum zapciu sau alt dregător pămîntean”. (V. A. Urechia, *Istoria românilor*, tomul IX al publicației, București, 1896, p. 243; subl. ns.).

²⁹ I. Cojocaru, *op. cit.*, p. 118.

Poarta însăși, ca și în alte dăți, dăduse voievodului poruncă „pentru ocrotirea și înmulțirea lăcuiitorilor”³⁰. Mai întâi s-a făcut o catagrafie a tuturor „ungurenilor” care „fără cuviință s-au aflat ocrotindu-să dă cătră unii—alții”³¹. Apoi, din 1813³², asupra acestora s-au orînduit, „precum și din vechime au fost, doi ispravnicici dă ungureni”³³, unul peste cele 5 județe „ot prez Olt” (de peste Olt — în Oltenia)³⁴, al doilea în cele 12 județe din „Valahia Mare”³⁵. „Rînduiala” aceasta a durat pînă în septembrie 1818, cînd, argumentînd că „mulți dintre pămîntenii birnici, amestecîndu-se, prin înșelătoare mijloace, între cei adevărați streini, se pricinuia cu aceasta dărăpănarea satelor județelor”, Ioan Vodă Caragea desființează instituția pe care tot el o reînființase. Evident, acest fapt provoacă fuga masivă a celor vizați, spre paguba țării. De aceea, îndată după urcarea în scaun, Alexandru vodă Suțu dispune reînființarea celor două ispravnicicate de „ungureni” (aprilie 1819)³⁶.

Atribuțiile ispravnicului de „ungureni”, instituit în 1813 erau, în mod firesc, asemănătoare cu cele de pînă la 1790. El era desemnat „să le teoriească și să le cerceteze prigonirile ce să vor întâmpla între dănșii și să le facă și îndreptare”, iar prin slujbașii în subordine să strîngă și de la acești „ungureni” „o ușoară dajdie pã anu, pentru neapăratele trebuințe ale cheltuielilor țării”³⁷. În general, ispravnicul, sesizat de slujbașii săi sau de alții, trebuia să se ocupe de orice chestiune importantă care privea pe acești „ungureni”.

În octombrie 1819, privitor la competența judecătorească a ispravnicului de „streini” se precizează că ea se întinde numai asupra pricinilor dintre „streini și streini”, cele între străini și pămînteni urmînd a se judeca de ispravnicatul județului. Se poruncește totodată ca străinii care din cauza depărtării de ispravnicatul lor ar primi de bună voie să se judece la ispravnicatul județului respectiv, „să nu fie popriți”³⁸.

Primii ispravnici de „ungureni”, instituți de Ioan Vodă Caragea, au fost : în Oltenia — paharnicul Nicolae Brăiloiu³⁹, comisul Iancu Bengescu⁴⁰, stolnicul Gheorghe Coțofeanu⁴¹, căminarul Costache Vlădoianu⁴²; în Muntenia

³⁰ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Ad-tive vechi, Țara Românească, condica 2373/1814, f. 376 v.

³¹ Ibidem.

³² C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, partea II-a, București, 1946, p. 533. În altă parte citim : „la leat 1812, cînd s-au așezat ispravnicaturile străinilor...” (V. A. Urechia, *Istoria românilor*, tomul XII al publicației, București, 1898, p. 215).

³³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Ad-tive vechi, Țara Românească, condica 2373/1814, f. 376 v.

³⁴ Ibidem, f. 25 v.

³⁵ Ibidem, f. 23 v.

³⁶ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, tom. XII, al publicației, București, 1898, p. 214—218.

³⁷ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Ad-tive vechi, Țara Românească, condica 2373/1814, f. 376 v.

³⁸ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, tom. XII, al publicației, București, 1898, p. 184.

³⁹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Ad-tive vechi, Țara Românească, dosar nr. 2154 a/1814, f. 34 și 35.

⁴⁰ Ibidem, condica 2373/1814, f. 25 v.

⁴¹ Ibidem, f. 132 ș.a.

⁴² Ibidem, f. 274 v. și 275. Toți aceștia în anii 1814—1818. Deci, o accentuată instabilitate.

biv vel căminarul Iordache Rasti⁴³, clucerul Matei Cantacuzino⁴⁴, biv vel stolnicul Iacovache⁴⁵.

Slujbașii isprăvnicatului, subordonați boierului ispravnic, erau, în ordinea importanței, următorii: sameșul, zapcii și logofeții. Sameșul era considerat ca „o mădulare a Visteriei”⁴⁶. În grija lui cădeau toate lucrările de evidență și contabile ale isprăvnicatului, pe care le înainta spre semnare boierului ispravnic⁴⁷, care însă avea obligația să le controleze și, dacă erau greșite, să le respingă, poruncind îndreptarea⁴⁸. În 1815, Domnia, constatând că „din pricina necuvincioaselor schimbări ce li să făcea (sameșilor — nota ns.), fiindcă să dă zătincire la poruncile stăpâniri <i> și pătimea și familiile streinilor feluri de nedreptăți”⁴⁹, stabilește mai precis îndatoririle sameșului, care nu putea fi înlocuit dacă le respecta. Astfel, el trebuia să aibă o condică în care să treacă „toate estracturile dăjdiilor ș-altor madele ce vor fi cu poruncile domnii mele” — preciza domnitorul —, să încheie cu grijă socotelile Visteriei, să țină în bună păstrare toate poruncile ce veneau la isprăvnicat de la Domnie și Visterie iar într-o „osibită condică” să treacă toate răspunsurile trimise de la isprăvnicat la Visterie; permanent, în „lada sârăfii” (zărăfia = casa isprăvnicatului) să aibă „catastife curate, ș-adevărate dă toată suma familiilor” și să fie „sîrguitor la săvirșirea poruncilor”. Numai așa va putea fi „statornic și nestrămutat”⁵⁰. Zapcii, ca slujbași ai isprăvnicatului de „ungureni” orînduiți pe plăși sau pe grupuri de plăși — în funcție, probabil, de numărul „ungurenilor” etc. aflători în diteritele județe și de evoluția acestui număr în timp⁵¹ —, aveau ca îndatorire principală stringerea dărilor de la dajnicii respectivi, pe baza unor „catastife” întocmite pe „tetraminii” (pe cite 4 luni)⁵². Dar ei trebuiau totodată să înștiințeze isprăvnicatul despre orice chestiune privitoare la acești „ungureni” etc⁵³. Logofătul (slujbaș de cancelarie) era orînduit „pă lângă semeșia ispravnicatului de streini”⁵⁴.

Toți acești slujbași erau salarizați din dările strînse⁵⁵, bucurîndu se și de alte drepturi.

Dajnicii isprăvnicatului de „ungureni” — conform poruncii domnești din februarie 1814⁵⁶ — erau, începînd de la 1 ianuarie 1814, toți acei „ungureni sau alți oameni streini” care deja intraseră (din 1813) în „orînduiala isprăv-

⁴³ Ibidem, dosar nr. 2154 a/1814, f. 20; condica 2373/1814, f. 23 v.

⁴⁴ Ibidem, condica 2373/1814, f. 189, v. 200 v. ș.a.

⁴⁵ Ibidem, f. 283 v., 374 v și.a. Toți, în anii 1814—1818. Deci, aproape aceeași instabilitate ca în Oltenia.

⁴⁶ Ibidem, f. 113 v.

⁴⁷ Ibidem, fond. Vistieria, Țara Românească, dosar nr. 52/1830, f. 5.

⁴⁸ Ibidem, f. 1.

⁴⁹ Ibidem, Ad-tive vechi, Țara Românească, condica 2373/1814, f. 113 r.

⁵⁰ Toate aceste precizări — i b i d e m.

⁵¹ Se menționează, de exemplu, „zapciu streinilor de la Vâlcea” (Ibidem, dosar nr. 2154 a/1814, f. 5), dar și „zapcii streinilor din sud. Ialomîța” (Ibidem, f. 19), iar în alt loc înregistrăm mențiunea „zapciului dă streini al plășii Ciocăneștilor sud Ilfov” (Ibidem, fond Vistieria, Țara Românească, dosar nr. 3197/1831, f. 8).

⁵² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Vistieria Țara Românească, dosar nr. 52/1830, f. 54 și Ad-tive vechi, Țara Românească, dosar nr. 2376/1818, 2377/1818, etc.

⁵³ Ibidem, Vistieria, Țara Românească, dosar nr. 3197/1831, f. 6; și Ad-tive vechi, Țara Românească, dosar nr. 2154 a/1814, f. 5.

⁵⁴ Ibidem, fond Vistieria, Țara Românească, dosar nr. 52/1830, f. 52.

⁵⁵ Vezi anexa 3.

⁵⁶ Vezi anexa 2.

nicii dă ungureni", precum și toți cei care încă nu intraseră, în afară de feciorii de „bresle", de scutelnici și poșlușnici, de străinii căsătoriți cu pămîntence — și care, prin aceasta, își dobîndiseră „namești, moșii, vit <e> ș altele" —, ca și de feciorii de „ungureni" ai căror părinți, veniți mai demult în țară, ajunseseră dajnici pămînteni, dar ei, feciorii, „s-au făcut sudiți". Birnicii țării — preciza porunca domnească —, care s-ar găsi amestecați prin satele „ungurenilor", urmau „să s<ă> dea la dajdie pã la satele supt isprãvnicat <ul> județului". Rămîneau în continuare „sudiți austriacești" numai acei care, „veniți din Țara Ungurească sau din alte provincii ale Austriaceștii monarhi <i>" , aveau la mîna lor „patentii dă sudiți", iscălită și de marele vistier al țării. „Streinii bulgari" intrau și ei în grija acestui isprãvnicat și — porunca domnitorului — „cãți dintr-aceștia vor fi fugari și oameni proști" să dea la Visterie, cu ruptoarea, tot de la 1 ianuarie 1814, cîte 10 taleri vechi la o tetraminie. Cei care, dintre „ungureni" sau bulgari, ajunseseră oameni cu stare și îndeplineau condițiile de a intra în „orînduiala privilegheaților", urmau a fi trecuți într-un „osibit catastih, cu arătare care și la ce orînduială voește a fi", iar catastihul să fie trimis Visteriei. Prin aceeaș carte domnească se orînduia un „așezãmăntar" pentru 6 județe din Muntenia — biv vel slugerul Drãghicean Borãnescu — care, însoțit de isprãvnicul de „ungureni" și de unul din isprãvnicii județului, să întocmească noua „orînduială"⁵⁷. Primul „așezãmăntar" în cele 5 județe „de peste Olt" a fost medelnicerul Iacovache⁵⁸.

Un document din 1814 ne lămurește asupra modului de intrare a „ungurenilor" în evidența isprãvnicatului respectiv. Anume, isprãvnicul de „ungureni" din Oltenia, semnînd ne reprezentarea la isprãvnicat a multor „ungureni" veniți în țară, cerea, printr-un raport la Visterie, să se trimită porunci către vãtãfii de plaiuri „ca oricãnd să va ivi vreun ungurean, să nu-i dea slobozãnie a merge aiurea, ci să aibã datorie, cu plãiași într-adins, să-i trimitã la isprãvnicat <ul> striinilor ungureni, ca să să treacã la catagrafia ungurenilor și să fie știuți la ce slobozie va să așeze cu lãcuița"⁵⁹.

Desființarea instituției isprãvnicatului de „ungureni" a avut loc odatã cu intrarea în aplicare a noilor prevederi fiscale ale Regulamentului Organic : 1 iulie 1831. Conform art. 61 din Regulamentul Organic al Țării Romãnești, se desființau, între altele, și „amîndouã isprãvnicaturile de streini și vãtãșile de plaiuri"⁶⁰. Ultimii isprãvnicii de „ungureni" au fost : în Oltenia — postelnicul Aleco Arghiropolu⁶¹ iar în Muntenia aga Manolache Florescu⁶². Dajnicii acestor isprãvnicate intrau sub același regim al locuitorilor bãști-nași. Visteria dãdea cuvenitele porunci cãtre cei doi isprãvnicii de „streini" și cãtre isprãvnicii de județe⁶³.

⁵⁷ Vezi anexa 2.

⁵⁸ Arh. St. Buc., Arhiva istoricã centralã, Ad-tive vechi, Țara Romãneascã, dosar nr. 2154 a/1814, f. 34.

⁵⁹ Ibidem, f. 1. Rezoluția pusã pe raport hotãra să se trimitã porunci la vãtãfii de plaiuri.

⁶⁰ Cf. *Analele parlamentare ale Romãniei*, tom. I, partea I-a, București, 1890, p. 130; *Regulamentul Organic al Țării Romãnești*, București, 1847, p. 26.

⁶¹ Arh. St. Buc., Arhiva istoricã centralã, fond Visteria, Țara Romãneascã, dosar nr. 3206/1831, f. 56—57 și 60.

⁶² Ibidem, f. 56—57.

⁶³ Vezi a nexele 3 și 4.

Instituția isprăvnicatului de ungureni, înființată dintr-o necesitate în 1776, a cunoscut, deci, în existența ei, două etape. *Prima etapă* se încheie aproximativ în 1790, când instituția a fost desființată în împrejurări și din motive semnificative. *A doua etapă* începe în 1813, când, din aceeași necesitate, vechea „orînduială” este reînființată de Ioan vodă Caragea și, după o foarte scurtă întrerupere în 1818—1819, se încheie în 1831.

Faptul că ea a fost reînființată în 1813 tot ca o instituție a „ungurenilor”, căreia apoi i-au fost dați în grijă și alți „străini”, arată, după părerea noastră, ponderea fenomenului în dezvoltarea țării, dar și grija pentru românii ardeleni care, continuând un obicei secular, treceau în țara de peste munți cu speranța unei vieți mai bune. Această afluență populară permanentă din Transilvania către Țara Românească (ca și spre Moldova) — atestă documentele ce ni s-au păstrat — cunoaște o deosebită amploare începînd cu primii ani ai secolului al XIX-lea. Pleiada de cărturari ardeleni, pe care istoria culturii i-a înregistrat trecînd „în țară” se grefează pe acest fond popular.

Instituția isprăvnicatului de „ungureni” a fost desființată, dar afluența populară din Transilvania n-a încetat și acest fenomen, pe lângă aportul la dezvoltarea economică a țării, a avut urmări dintre cele mai importante pentru evoluția istorică a poporului român, contribuind la pregătirea marilor acte naționale de mai tîrziu : unirea românilor și desăvîrșirea unității lor naționale.

ANEXE

1.

1785 iunie 29. Anaforana velișilor boieri către domnitorul Mihai Suțu în pricina dintre „ungurenii” din slobozia Runcu și Bădeni, a mănăstirii Cîmpulung și egumenul acestei m-ri, pricină cercetată și de „biv vel sârd < ar > Ioniță, ispravnic ungurenilor” Rezoluție domnească.

PREA ÎNNĂLȚATE DOAMNE,

Ungureni < i > streini ot sloboziia Runcului i Bădeni sud Mușce < l > au jăluit mării tale pentru cuviosul arhimandrit și egum < e > n sfint < ei > mănăstir < i > Cîmpulung zicând cum că ei de când au venit din năuntru și s-au așezat pe acea moșie a mănăst < i > riiri, până la o vreme n-au fost supărați mai mult decât obiceiul lor ce au fost avut. Iar de patru-cinci ani încoace au început cuvioșia sa a-i sili mai mult peste obiceiul lor. Adecă zic că acolo unde șed ei, în poalele muntelui mănăstirii izlaz pentru vitele lor nu au și pentru pășiunea vitelor cumpăra ei acel munte de l < a > mănăst < i > re în tl.¹ 5 și 6 pe an și făcea și claca după hrisov câte zile 6 pe an. Iar de la o seamă de vreme încoace au început eg < u > m < e > n < ul > a să face că vinde acel munte la alți streini. Și lăcuitori < i > de acolo de stenahoriia ² vitelor îl lua ei de l < a > eg < u > m < e > n.

¹ taleri.

² strimtoarea.

Și din anu în anu suindu-i prețu au ajunsu până la tl. 8. Și acum nici bani nu va să priimească, ci cere câte 500 ocă caș pe anu. Și așa văzând jăluitoi <i> zic că au dat jalbă înălțimii tale și li s-au fost făcut luminată porunca înălțimii tale către dum<nea>lor ispravnicii jude<țu>lui ca împreună cu dumn<ea> lui *sărd<ar> Ioniță, isprav<ni>c de ungureni*³, să-i înfățișeze cu numitul arh<i>m<andrit> și să cerceteze pricina cum este. Unde mergând cu luminată porunca mării tale și înfățășindu-i isprav<ni>cii înaintea dumn<ea>lor, zică că le-au hotărît ca pe cel munte al mănăstirii să dea jăluitoi <i> câte tl. 35, bani iar nu caș după cum cere eg<u>m<e>n<ul>, nefiind loc de stână. Și așa s-au și mulțumit a da acești bani ce mai sus s-au zis. Iar numitul arh<i>m<andrit>nemulțumindu-să a lua bani, dupe hotărîrea ispravnicilor, li s-au dat și carte la mână cu înștiințare către înălțimea ta. Și cer dreptate a nu fi supărați de către arh<i>m<andrit> de caș ci bani să dea, dupe cum au hotărât isprav<ni>cii; întru a căroro jalbă ni să poruncește de înălțimea ta ca să cercetăm pricina aceasta, văzând și cartea ispravnicilor de înștiințare ce fac către înălțimea ta de cercetare ce au făcut și cum vom găsi cu cale să înștiințăm în scris prin anaf<o>r<a>.

Deci vătaf dă Divan — zapci cel orânduit din luminată porunca înălțimii tale — au înfățișat înaintea noastră atât pe jăluitoi <i> ungureni cum și pe cuviosul arh<i>m<andrit> și egum<e>n al sfinti<i> mănăstiri, Campulung, chir Dositheu. Și cerând, mai întâi de la jăluitoi să ne arate înștiințarea ce fac isprav<ni>cii către înălțimea ta, o văzum scrisă dintr-un acest următor anu iuni<e> 7 și iscălită de dumn<ea>lui *biv vel sărd<ar> Ioniță, isprav<ni>c ungurenilor* și de dumn<ea>lui *biv vel sluger Scarlat Varipati* (?)⁴, isprav<ni> cu jude<țului>, în care să coprinde cum că și astă iarnă dând acești ungureni jalbă mării tale tot pentru pricina aceasta, s-au fost poruncit către isprav<ni>cii jude<țului> și către dumn<ea> lui *sărd<ar> Ioniță, isprav<ni>c ungurenilor*, ca să cerceteze. Și aducându-să ungureni<i> față cu numitul arh<i>m<andrit>, și întrând în cercetare ar fi răspunsu ungureni<i> cum mai înainte când s-au așezat pe moșiia aceasta, pe acea vreme s-ar fi dat muntele acesta pe caș, iar de la o seamă de vreme încoace înmulțindu-să ei ca la vreo optzeci de case, asemenea și vitele lor, și făcîndu-ș și case pe poalile acestui munte și neavând unde să-ș ție vitele la păsiune, păștea numai cu vitele lor cele mari acest munte, și fiindcă loc de stână”, nu rămănea ca să pue oi. îl cumpăra cu bani. după cum ar fi adus și mărturie pe un Gheorghe Rucăreanu de acolo, arătînd că la l<ea>t <17>82 au fost munții mănăstirii asupra lui, și neavând loc de stână au vândut jeluitorilor acest munte în tl. 30. Așijderea și în anul trecut fiind iarăș munții asupra lui Dumitrache Turnavit<u> și omul negăsînd să-l dea pe caș l-au vândut unor pămănteni de acolo tot cu tl. 30. Și asemenea cer și acești jăluitoi ca să-l cumpere ei iarăș cu bani, fiindcă pentru pășiunea oilor lor cumpără alți munți și cașul îl dau acolo. Și cuvioșiia sa nepriimind să-l vînză cu bani, cerea caș ocă 500. Ș-atunci, văzându-să că de a da ei caș nu este cu puțință și fiindcă izlaz de vitele lor nu au, *ca să nu să sparg<ă> slobozîia* așa s-au găsit cu cale de s-au mai sporit acel munte încă cu tl. 5, care să fac tl. 35, și s-au dat iarăș lor. După care nerămăind eg<u>m<e>n<u> câmpulungeanu odihnit de aceia, au supărat cu jalbă. Și, dupe luminată poruncă,

³ sublinierile în text ne aparțin — G.D.I.

⁴ Valipati?

și acum înfățășindu-să acolo amândoaă părțile de față, au silit pe ungureni ca să dea caș, și nicidecum n-au priimit. Și așa, nerămăind nici o parte nici alta odihniți, i-au trimis la luminat Divanu înnălț <imii> tale cu înștiințare, arătând și aceasta că *de vor rămănea să dea ungureni <i> caș iar nu bani poate să s<ă> întâmple să s<ă> spargă sloboziia.*

Am întrebat și pe numitul eg <u> m <e> n pentru ce nu priimește bani după cum au mai luat, ci caș, și ce are a zice. Inpotrivă, răspunse cum că în ani <i> trecuți, de când au venitu ei cu șederea acolo și până acum, de sănt doi ani, l-au ținut ei muntele tot cu caș, iar acum cer ca să-l plătească cu bani și să-l facă izlaz de vitele cele mari. Și munții îi are legați cu neguțatori pe caș, și în anu trecut nevrând ca să dea ei caș pe munte, neguțator <ii> ce avea cumpărat caș din munți de la proegum <e> n <ul> Fărc <?>, il apucă pe cuvioșia sa să le plătească căștigu ce avea să ia dintr-acel caș, cum și estimp asemenea sănt legați munții cu caș la cășarie. Și ei tot nu vor să s<ă> supue a da, ci zminteste nu numai atât treaba cășerii și mănăstirea o păgubește de drept venitul ei, ci încă o și îndatorește pe mănăstire, afară din dreptul venitul ce are să ia, să plătească și pagubile neguțătorilor câte li să pricinuesc de la dășii cu nedarea caș <u> lui la cășerie; și cum că ce datoare este mănăstirea să-ș zălojască moșiile sale acestor ungureni și să să lipsască de venitul cu care să poate folosi de l <a> alții; și mai vartos că cu ei au avut tocmeală pe 600 ocă caș să dea la mănăstire, și au și dat; și apoi iar cuvioșia sa au voit și dupe a lor rugăciune le-au mai ertat 100 ocă, și da numi <ții> câte 500 ocă. La aceasta inpotrivă nici jăluitori <i> nu tăgă duiră, fără numai ziseră că cu adevărat așa au fost tocmit cu numitul egu m <e> n să dea caș iar nu bani, și caș au dat până acum de sănt doi ani, dar era oameni mai puțini și cu vite mai puține de avea mijloc și de stână și de păscutul vitelor, și deacea da caș. Iar acum, fiindcă s-au înmulțit atât ei cum și vitele lor, loc de stână nu pot avea, fiindcă abea le este izlaz pentru vitele cele mari, iar oile le au pe alți munți și acolo dau și caș. Iar aci cer să dea bani. A căror cerere de tot fuse nepriimită, pentrucă nu putem noi supune pe mănăstire sau măcar pe oricine să-ș dea munții și moșiile cu paguba lor, care pagubă a mănăstirii urmează dintr-aceasta. Căci cășeriile câte are mănăstirea le ține cu caș <ul> munților mănăstirii, și de nu va avea caș să dea la acele cășerii să strică cășeriile și păgubește mănăstirea. Și mai vartos ne arată arh <i> m <andritul> câmpulungeanu cum că acestor ungureni fiindu-le strămtu acolo în poalile alui munte, le-au dat loc la vale de ș-au făcut siliște de sat și biserică, și unii dintrânșii au mersu de s-au mutat la siliște care au locuri pentru pășiunea vitelor lor. Iar unii dintrânșii nu vor să s<ă> mute acolo la siliște numai pentru ca să poată găsi pricină să pască muntele mănăstirii cu vitele lor cele mari și să dea bani iar nu caș ca să păgubească pe mănăstire de cășerii.

Ci dreptatea și obiceiul pământului urmează într-acestaș chip, adecă de vor acești ungureni să ție muntele mănăstirii, să s<ă> așaze cu egum <e> n <ul> și cum să va putea ajunge cu stăpân <u> muntelui așa să s<ă> ție, și dupe acel așezământ ce va face, așa poate să stăpânească venitul, iar nu cu sila să s<ă> îndatoreze stăpânul muntelui a-l da după voința lor.

Ci dar, dupe cercetarea ce cu deamăruntul făcum și dupe însuș graiu cu care ne adevărim din gura jeluitorilor că caș au dat mai înaintea și pe caș au fost tocmiți, găsim cu cale ca și de acum înaintea tot caș să dea, după

cum au avut tocmeală dintru-ntăi oc<ă>500⁵, iar nu bani după cum ei voesc și cer acum. Iar de nu voesc a șede a acolo, fiindu-le locul strîntu, meargă să s<ă>așaze acolo la siliștea ce le-au dat, unde au și loc pentru pășiunea vitelor lor celor mari, unde acolo au făcută și biserică. Iar hotărârea cea desăvârșit<ă>rămăne a să face de înălț<imea> ta.

semnează :>

1785 iunei 29.

Până vel ban. Vel vor<nic> ... ⁶

Scarlat vel logofăt.

... ⁷, vel logofăt

Trecută în condica Procit 3 ⁸ log<ofăt>

Divanului.

Trecut în condică,

Anton log<ofăt>.

<Rezoluția domnească>

„Io Mihail Constandin Suțu v<oe> v <o>d i g<os> p <o>d <a>r
Zemli vlah<iscoi>.

Cu cale fiind anaf<o>raoa dumn<ealo>r veliților boieri, o întărim și domnia mea, la care și ungurenii neavându înpotrivă vreun vrednic cuvânt dă înpotrivire s-au dus la casele lor fără a sta ca să mai iasă la Divan dă au avut și altceva a mai zice. Dar cu toate acestea, domnia mea le-am dat vreme dă apelație 60 dă zile, sorocul cel rânduitor, și nu s-au mai arătat. Drept aceia să s<ă>urmeze cum să coprinde mai jos ⁹.

Pecete octogonală
cu chinovar

1785 septem<vrie>l
dni
Proci vel logofăt''

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Cimpulung pach. LX/153, orig.

2.

1814 februarie <f. z.> Cartea domnitorului <Ioan Gheorghe Caragea> privind așezarea „ungurenilor” și a altor „streini” în urma înființării celor două isprăvnicats de „ungureni”.

„CARTE SLOBODĂ. PONTURILE AȘEZĂMÎNTULUI STREINILOR.

Fiindcă mulți din streinii ungureni ce au venit din țări streine de l<a> trecuta răzmeriță¹⁰ încoace, în curgerea aceștii păci, întru această țară a doimnii mele pentru a lăcuși deapurarea ; asemenea și mulți din cei mai dina-

⁵ adăugat, cu altă cerneală, de vel logofăt.

⁶ loc alb.

⁷ indescifrabil.

⁸ treti; în text

⁹ Rezoluția e pusă în fruntea anaforalei.

¹⁰ Războiul ruso-turc din 1806—1812.

inte veniți, care lăcuesc aici dă multă vreme, s-au aflat până acum supt streină ocrotire, fără cuviință, vreme cînd toți aceștia să chivernisesc într-această țară a domnii mele cu munca pămîntului, cu arături și alte alișiverișuri, întocmai precum și ceilanți supuși lăcuitori ai aceștii țări ;

Drept aceia, am socotit domnia mea că este dă trebuință, după prea înaltele fermanuri ale prea puternicii împărății pentru ocrotirea și înmulțirea lăcuitorilor aceștii domneștii noastre țări, ca să întocmim și pentru acești streini ungureni o folositoare și cuviincioasă orînduială în chip de a petrece și acești ungureni întru această țară a domnii mele cu bine cu răpaos și întru nimic băntuiți, aflându-să dă acum înainte, precum să cuvine, supt oblăduirea locului în care trăesc și să chivernisesc dă cele trebuincioase ale vieții lor, și cu ocrotire întru toate, atât a persoane<lor>căt și a avutului lor.

Și așa am orănduit asupră-le, precum și din vechime au fost, doi ispravni<i>ci dă ungureni, ca să aibă un osebit și mai dă aproape un dregător al lor, carele să le teorisească și să le cerceteze prigonirile ce să vor întîmpla între dănșii și să le facă îndreptare și îndăstulare după dreptate încăt să nu pătimească nici unul dintrănșii cea mai mică năpăstuire. Însă și acești streini ungureni să dea la Vistieria domnii mele o ușoară dajdie pă anu, pentru neapăratile trebuinte ale cheltuielilor țării, ca unii ce și ei trăiesc, să chivernisesc și să ocrotesc întru această țară a domnii mele întocmai ca și ceilanți pămănte<ni> supuși lăcuitori ai aceștii țări.

Deci dar, printr-această carte a domnii mele orănduim pă dumn<ea lu> și biv vel sluger Drăghicean Borănescu așăzămăntar al acestor ungureni streini, ca împreună cu orănduit ispravni<i>c dă ungureni din doăsprezece județe de dăncoace dă Olt, dumne<ea> lui biv vel cămi<na>r Iordache Rasti, să umble în 6 județe, însă : Slam Râmnic, Buzău, Saac, Prah<o>v<a>, Ialomița și Ilfov, luînd (?) și de l<a> fieșicare județ câte unul din dumn<ea> lor ispravnicii ca să meargă împreună spre îngrijirea a celor ce privesc către ² a județului orănduială și a satelor birnici întemeere dăspre năpăstuirea cu acei ce pot fi buni săteni ai lor, după cum și prin deosibitele porunci ale domnii mele ce s-au arătat cu dăslușire ; iar orănduit așăzămăntar are să urmeze la toate întocmai precum mai în jos prin ponturi să arată :

A. Pă căți va găsi din cei veniți din Țara Ungurească sau din alte provincii ale Austriaceștii monarhi<i> avănd la mână lor patentii dă audiți, mărturisită și cu iscălitura cinsti<tu> lui și credincios boerul domnii mele vel vist<ier>, pă aceia numai are să i cunoască dă sudiți austriacești.

V ³. Pă căți ungureni sau alți oameni streini veniți dă aiurea va găsi aflându-să în zioa dă astăzi intrați în orănduiala ispravnicii dă ungureni, pă aceia să-i așaze a fi pururea la numita orănduială, adică a streinilor ungureni, supt ispravnicia dă ungureni.

² În text : căte.

³ Ordinea literelor chirilice.

G. Afară dintr-aceștia, pă căți alți va mai găsi ungureni streini care până acum încă n-au intrat la această orânduială, supt isprăvnicia dă ungureni, ori de vor fi trecuți în catagrafia ce s-au făcut acum a ungurenilor celor ce până acum — precum mai sus s-au zis — fără cuviință s-au aflat oc<r>otindu-să dă cătră unii — alții, după care catagrafie s-au dat la mâna orânduitului așăzământar copie de l<a> Vistieria domnii mele, sau și de nu vor fi trecuți ci să vor găsi prisos peste aceia ce sânt trecuți în numita catagrafie, pă aceia toți să-i așeze la isprăvnicia dă ungureni, socotindu-să de la zi întâ<i>dă ghenarie a următor<u>lui; însă afară din cei ce va fi feciori dă bresle i dă scutelnici⁴ și poslușnici și dă la o vreme s-au făcut sudiiți, și bez din cei ce de fel<ul>lor sânt streini și însurându-să aici au luat pământence dobândind namesti, moșii, vit<e> ș-altele cum și afară din fecori<i> de ungureni ai căror părinți, veniți fiind din țară dă multă vreme, au intrat și să află în dajdie iar feciori<i> lor s-au făcut sudiiți; asemenea și pentru birnicii ce să vor găsi amestecați prin satele ungurenilor, toți aceștia să s<ă> dea la dajdie pă la satele supt isprăvnicat județului, după starea și puterea lor, iar nu la isprăvnicia streinilor. [f. 376 v.].

D. Din streinii bulgari ce să vor găsi neintrăți la nici o orânduială a aceștii țări, poruncim pă căți dintrînșii vor fi fugari și oameni proști, să-i așeze cu ruptoarea a da și ei la Vistieria domnii mele câte tl. 10, vechi, la o tetrameniie, fiind ș-aceștia supuși tot la isprăvnicatu de ungureni, a căror dajdie să socotească tot de la întâiu ghenarie.

E. Vericarele dintr-aceștia, ori din streinii ungureni sau din streinii bulgari, va fi în stare ca aceia de a întra și ei în orânduiala privelegheaților, și nu va fi cu cuviință a fi întrând cu birnicii, pentru unii ca aceia să facă osibit catastih cu arătare careși și la ce orânduială voește a fi, și să trimiță la Vistieria domnii mele.

Z. (?) Orânduit așăzământar împreună și cu ispravnicul streinilor, întrând în cercetarea și așăzarea acestor poruncite de domnia mea, pă toată săptămăna să aibă a corespondarisi cu Vistieria domnii mele pentru verice săvârșire și urmare va face.

Deci dar, poruncim domnia mea, orânduitule așăzământar, să urmezi întocmai precum mai sus s-au zis, fără a face cât de mică zmințeală, și săvârșând acest așăzământ, să aduci la Vistieria domnii mele catastih curat și întreagă pliroforie pentru toate câte ai urmat.

Poruncim dumneav<oastră>, ispravnicilor ai numitelor județe, să dați orânduitului dă domnia mea tot ajutorul ce va cere trebuința spre săvârșirea acestui așăzământ fără cusur, căci într-alt chip ne veți aduce la turburare și veți rămănea în grea răspundere pentru cea mai mică zmințeală.

Însă toate catastișăle săvârșirii așăzământului, împreună și cu cel de alegerea privelegheaților să cer a fi adeverate supt trei iscălituri, adică și dă orânduit<ul>, așăzământar i dă ispravnic streinilor, cum și dă unul

⁴ În text: stutelnici.

din dum <nea >lor ispravnicii județelor care va fi împreună la acest așăzământ. De asemenea și toate înștiințările ce vor trimite la Vistieria domnii mele. Tolco pisah g <ospodst >v <o > mi.

1814 fevr <uarie >” [f. 377 r.].

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Ad-tive vechi, Țara Românească, condica 2373/1814, f. 376 v. — 377 r. Copie rom.

3.

1831 iulie 3. „Porunci din partea Vistieriei <Țării Românești > către două isprăv<ni>caturi dă streini, iar anume către dum<nea-lui>aga Manolache Florescu și dum <nealui> postelnic > Arghiro-poru¹.

Să face dumi<tale > știut, că, după punerea la cale ce are a să face din porunca stăpînirii, de la zi 1 a următorului iulie birnicii streini și toată orînduiala acestora supt orice numire are să s<ă > împreună cu ceilanți dajnici ai satelor și ai orașelor și să-ș plătească birul capitații lor sau darea pentru patentă fieșcare la ocărnuirea județului unde își va avea hălăduirea. Firește, dar, încetează tot de la pomenita zi 1 dă iulie și drăgătoria acestui isprăvnicat dă streini, du pă care și dum<nea >ta și cei dă supt poruncile dumi<tale > cinovnici și slujbași nu aveți să mai primiți nici simbrii, nici alte legiuite folosinți ce aveți pînă acum de la orînduiala acestor streini.

Luoînd, dar, dum<nea >ta aceasta în cunoștință, pe de o parte te vei îndeletnici ca în cea mai scurtă vreme să-ți răfuești orice rămășiță vei fi mai avînd din dajdia streinilor ce au urmat pă lunile trecute mai și iunie, precum s-au mai scris dumi<tale > pentru aceasta. Și apoi, așternînd socoteală cu simbrii scăzute iarăși pă aceste două luni, să o trimiți la Visterie dimpreună cu toate hărțile sale, iar pă dă altă parte tot deodată vei aduna toate hărțile sărătii, și alegîndu-le pă modelele (?)², vei alcătui pentru fieșcare model (?) câte o delă, adecă câte hărții — precum : porunci ale otcărnuiri <i >, copii dă răporturi ale dumi<tale > și dă porunci ce vei fi dat către zapcii, răporturi dă zapcii către isprăvnicat, feliuri dă catașișe ale streinilor, foi dă pricini ce să vor fi arătat după vremi, ecstracturi dă orîndueli ce vor fi fost asupra acestora i socoteli și orice altă asemenea hărtie — vor închipui o singură madea, care va să zică vor priivi la aceiași pricină dintru al său început și pînă cînd s-au săvârșit, să s<ă > coasă la un loc după meșteșugul legăturilor de cărți, puindu-s<ă > lora meșterăția foilor din început pînă în sfîrșit, și alăturîndu-s<ă > la începutul lor o foie albă asupra căriia să s<ă > scrie cu slove mari : „Delă pentru pricina cutare No. 1, ori 2 sau 3 ” ș.ce.l., adică începînd de la no. 1 și pînă unde va ajunge, după numărul delelor. Apoi toate aceste dele să vor petrece pîn toate foile cu un șnur dă mătase galbenă cu albastru prin dooă găuri făcute cu sula, aproape una dă alta, și căpătiile

¹ Așa în text. Corect : Arghiropolu.

² Madele ?.

șnurului aducându-s<ă> amîndouă la fața din dos a deli<i>, să vor pecetlui cu ceară tare și cu pecetea dumi<tales>. Să va lăsa însă șnurul atât dă slab încât să nu să împiedice nicum dășchiderea deli<i> la toate foile. Pă lîngă aceasta să va alcătui și un perilipsis, iscălit dă dumn<ea>ta, după alăturatul izvod, arătător anume dă fieșcare delă cu numărul său la care pricină priivește. Și într-acest chip desăvărșându-să toată această lucrare, și delele și perilipsisul lor le vei triimite la Vistierie pă lîngă răport al dumi<tales>, ca puindu-s<ă> în lucrare organizația canțelarilor fieșcării otcărnuire dă județ, la întămplare să s<ă> dăslușască către acestea orice luminaie va cere trebuința.

Către ³ aceasta [f. 56] să face dumi<tales> cunoscut că s-au dat și în cunoștința ispravnicilor județelor și altor dregători dă orașe, ca după răfuirea rămășițurilor ce vor mai fi asupra acestor birnici streini (care au să s<ă> împlinescă prin zapcii dumi<tales>), fiindcă să rădică orice căpetenie dă asupra lor, să-i ia numiți<i> supt ocrotirea ispravnicaturilor lor, neîngăduind pă nimenea a le face cea mai mică supărare sau cerere dă vre o dare dă bani pînă la trimiterea condicilor și a exemplarurilor ce au să s<ă> dea pă lîngă poruncile stăpîniri<i> p<en>tr<u> împlinirea birului dajnicilor dă obște.

Pă acest temei, dar, prin orice județe asemenea streini vor fi rătuiți dă rămășițiuri. Să-ți rădică dumn<ea>ta zapcii numaidăcăt și să te înțelegi cu ispravnicii acelu județ, ca îndată să-i ia supt a dumn<ea>lor ocrotire, asemenea urmare făcînd și prin alte jude<țe> pă unde vor mai fi rămășițiuri după ce le vei istovi, ca deodată cu răfuirea rămășițurilor să s<ă> arădice ⁴ toți zapcii streinilor dă asupra acestora și numiți<i> să s<ă> afle numaidăcăt depuși la ocrotirea și ocărnuirea ispravnicilor dă județe și alți drăgători dă orașe.

Să așteaptă această arătare cît mai fără zăbavă, iar acum vei triimite dumn<ea>ta răspuns dă priimirea aceștia.

1831 iulie 3.

No. 664 — către is<pravnicul>streinilor Valahii Mici,
post<elnicul>Arghiropol

665 — către is<pravnicul>streinilor Valahi<i> Mari,
Manole Florescu ⁵

Secția I — iu" [f. 57].

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Vistieria, Țara Românească, dosar nr. 3206/1831, f. 56—57, copie la dosar.

³ De aici înainte cu altă cerneală.

⁴ În text: arădiți.

⁵ În text: Flororel (sic!).

4.

1831 iulie 3. Porunca Vistieriei Țării Românești, nr. 682, către ispravnicii județului Romanași privind desființarea ispravnicatelor de „streini” și trecerea dajnicilor acestora între ceilalți dajnici ai țării.

„VISTIERIA PRINCIPATULUI ȚĂRII RUMĂNEȘTI. DUM<NEA>LOR BOERILOR ISPRAVNICI AI JUDEȚULUI

ROMANAȘI.

Să face dumv. cunoscut că amîndouă isprăvnicaturile de streini de la zi 1 a următorului iulie să dăsfiiințează și dajnicii streini, după răfuirea rămășițurilor ce vor mai fi asupra-le, au să să coprinză între ceilalți dajnici ai țării și supt ocîrmuirea dregătoriilor locurilor pă unde să vor afla hălăduind.

Pentru aceasta s-au și scris către amîndouă isprăvnicaturile, din partea Vistieriei, cele după cuviință.

Dar fiindcă după a lor răfuire din rămășițuri ce vor mai fi din dejdia ce s-au hotărît a să împlini de la dînșii pă lunele trecute maiu și iunie, rădicîndu-s<ă> de asupra lor și ispravnicul de streini și zapcii, pînă cînd să vor trimitte condici și eczamblaruri de birul ce are să să îplinească de la toți dajnicii țării, urmează ca aceștia să rămie fără nici o căpetenie. Drept aceia, să scrie dumv. ca îndată după o asemenea rafuire să-i luoati pă toți supt ocrotirea acelu isprăvnicat pentru orice pricină să va întîmpla să aibă, neîngăduind pă niminea a le face cea mai mică supărare sau bîntuire, și rămîind și aceștia întru desăvirșită răsufulare despre orice dare de bani pînă la trimitere<a> deosebitelor porunci ale stăpîniri care să vor da pă lîngă condicile și eczamblarurile ce au să să trimiță.

1831 iulie 3.

Vel vistier, (nesemnat).

Med<elnice>r (indescifrabil), secretar.

Secția I-IU
No. 682''.

Arh. St. Caracal, fond Ocîrmuirea județului Romanași, nr. arh. 666/1831, f. 1, origina .

R E S U M É

Dans la deuxième moitié du XVIII-ème siècle et au commencement du XIX-ème s'accroît en Transylvanie l'exploitation féodale conjuguée avec un accroissement des persécutions à l'égard de la population roumaine majoritaire, cause déterminante d'une migration plus intense de cette population vers les autres pays roumains. En Valachie (et le phénomène est valable aussi pour la Moldavie), la nécessité de la main d'oeuvre s'impose de plus en plus dans les conditions de la désagrégation du régime féodal. La faible densité de la population, la fluctuation démographique — résultant de différentes causes — ont déter-

miné la classe dominante à prendre des mesures générales aux fins de repopuler des villages et d'en fonder de nouveaux. Ainsi, accroissement de la migration des transylvains (nommés dans les documents „ungureni”), vers les deux autres pays roumains, trouve ici des conditions favorables d'accueil et d'établissement.

Dans ce contexte on trouve en Valachie, en 1776, un ispravnic de „ungureni”, institution dont les attributions principales étaient l'entraînement l'accueil et l'établissement des transylvains dans cette partie du pays.

Abolie pendant la guerre de l'année 1787—1792, reparue en 1813, abolie de nouveau pour quelques mois au cours des années 1818—1819, cette institution dure jusqu'à 1831, au moment de l'application du Règlement Organique.

Le phénomène de la migration des roumains de la Transylvanie vers la Valachie et la Moldavie — durant depuis des siècles, mais d'une ampleur particulière à l'époque de la formation de la conscience nationale du peuple roumain — a contribué ultérieurement à l'élaboration d'importants actes nationaux : l'unité des roumains et le parachèvement de cette unité.

INTRODUCEREA SISTEMULUI DE REGISTRATURĂ ÎN INSTITUȚIILE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ

M. REGLEANU

Modernizarea vechilor instituții și crearea celor noi — potrivit Regulamentului Organic — a adus după sine necesitatea obiectivă de reorganizare și modernizare a sistemului de lucru din cancelariile acestora. Nevoia acestei reorganizări este consemnată în una din instrucțiuni prin următoarele constatări a stărilor de fapt : „Cancelariile unde se scriu toate hîrțile, care, pînă la o vreme eafîindu-se în țara noastră într-o stare foarte neîngrijită și prin întunericul lucrărilor se înființa cotituri în care pururea se tănuia mulțime de abuzuri, nu mai pot fi lăsate întru acea vătămătoare stare de mai înainte vreme”¹.

Măsurile de modernizare preconizate în această materie erau de fapt impuse de însăși dezvoltarea social-politică și economică a țării, de creșterea volumului actelor, de multiplele și variatele lor forme care impuneau o evidență clară și uniformă, precum și păstrarea lor în bune condițiuni. Se impune deci introducerea sistemului de registratură.

Îndeplinirea acestor sarcini au revenit Sfatului administrativ, Ministerului de Finanțe și Ministerului de Interne, care au elaborat instrucțiuni pentru evidența și circulația actelor, pentru constituirea dosarelor, păstrarea și predarea lor la Arhiva Statului; formulare pentru intrare, ieșire și rezolvarea actelor, pentru trecerea veniturilor și cheltuielilor precum și pentru înscrierea dărilor percepute de la contribuabili.

Dacă pentru Moldova există „Manualul administrativ al Principatului Moldovei”, editat în anul 1855, care cuprinde toate actele elaborate pentru organizarea instituțiilor de pe teritoriul său, pentru Țara Românească o asemenea lucrare nu există. Legile și regulamentele pentru înființarea și organizarea instituțiilor publice din Țara Românească în ceea ce privește atribuțiile și părțile lor structurale le găsim în Regulamentul Organic, Buletin-Gazetă oficială și în Analele Parlamentare ale României. Normele și instrucțiunile pentru organizarea cancelariilor instituțiilor create și modernizate după punerea în aplicare a Regulamentului organic, însă se găsesc numai în dosarele instituțiilor care le-au elaborat și a aceloră către care au fost trimise pentru punerea lor în aplicare.

¹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Vornicia Treburilor din Năuntru, (în continuare Vornicia), dosar nr. 1901/1832, f. 55.

Ne propunem să prezentăm în rândurile ce urmează conținutul instrucțiunilor pentru introducerea sistemului de registratură cu formularele respective, organizarea cancelariilor și a arhivelor lor, precum și a instrucțiunilor și formularelor pentru trecerea veniturilor și cheltuielilor și pentru încasarea contribuției de la plugari și muncitori, mazili și patentari. În prima parte ne vom referi la instrucțiunile pentru evidența actelor cu caracter administrativ și la organizarea cancelariilor, iar în a doua la cele cu caracter financiar în legătură cu adoptarea principiului modern al bugetului de venituri și cheltuieli și cu noua așezare a impozitelor directe.

Prima instrucțiune este cuprinsă în ordinul Vistieriei din 6 mai 1831² către „isprăvnicate” * în care li se arăta că atribuțiile sale (ale Vistieriei) sînt rezolvate de trei secții. Prima secție se ocupa cu catagrafia de acum și cu catastișele categoriilor de birnici; a doua cu toate socotelile țării, primiri și cheltuieli de bani, precum și cu împliniri de bani luați prin abuz de către încasatorii dăjdiilor, iar a treia cu centralizarea datelor privitoare la negoțul țării, de intrare și ieșirea mărfurilor din țară, precum și de extinderea și înlesnirea comerțului. Aceste indicații se dădeau cîrmuirilor de județe pentru ca în corespondența cu Vistieria să se noteze în josul raportului precum și pe plic alături de număr, secția de care depinde rezolvarea.

Peste două zile, la 8 mai, Vornicia din Năuntru expediază cîrmuirilor celor 18 județe o circulară cuprinzînd trei paragrafe. În preambulul ei se dau dispoziții ca toate actele să fie ținute în ordine și rezolvarea lor să se facă în cel mai scurt timp. Se dau apoi îndrumări asupra modului de rezolvare a ordinelor primite de la acest departament a) Fiecare ordin după ce va fi citit de cîrmuitor în presudstvia cîrmuirii se va da secretarului, care îl va trece în registrul de intrare și imediat va răspunde de primire; procedînd la executarea lor este dator să raporteze cu fiecare expediție poștală despre stadiul lucrării, iar la executarea completă să raporteze din nou. Acest birocrațism dus la extrem se datora probabil sau neîncrederii în competența persoanelor puse la conducerea județelor, ori inerției practicilor din trecut. Peste 39 de ani aceste *repetate și inutile rapoarte de primire și stadiul lucrării vor fi suprimate în scopul micșorării volumului corespondenței*. b) Rapoartele și răspunsurile adresate Vorniciei în diferite chestiuni să fie întocmite în modul cel mai clar, să poarte data, (anul, luna, ziua) numărul respectiv și secția de care depinde rezolvarea chestiunii. c) Corespondența să se pună în plicuri separate pe secții, iar pe plicurile pecetluite cu pecetea județului să se înscrie numărul actelor aflate în el, secția care le va rezolva, precum și adresa: „Către Marea Vornicie a Trebilor din Lăuntru de la isprăvnicatul cutare”. Plicurile astfel alcătuite se vor introduce într-un alt plic pe care se va scrie pe lîngă adresă, și cantitatea numerică a lor și apoi se predau expediatorului statului ca acesta, aducîndu-le la Vornicie și deschizîn-

² Ibidem, fond Departamentul Vistieriei (în continuare Vistieria), dosar nr. 3131/1831, f.1.

* Încă nu se introdusese denumirea de cîrmuiri.

du-le, să le distribuie la registraturile secțiilor respective sub semnătură de primire. Registratorii secțiilor predau plicurile directorului cancelariei care, deschizându-le, le înmânează din nou registratorilor spre a le trece în registrele de intrare ale secțiilor respective, de unde se dau șefilor de masă (birou), iar sub iscălitură și trecându-le și aceștia în jurnalul mesii, le predau secretarului care punând rezoluție le dau în lucru. Pentru respectarea și aplicarea cu strictețe a acestor instrucțiuni, Vornicia adăuga la sfârșitul ei obligația de a se scoate două copii de pe ea și una să se afle permanent pe masa din biroul cîrmuitorului (presudstvia), iar cealaltă deasupra ușii acestui birou, „ca intrînd și ieșind dumneavoastră să o aveți înaintea ochiului ca un jurnal”³.

Urmărind ca introducerea noului sistem de lucru în cancelarii să se desfășoare în condițiuni optime, ca actele vechi — anterioare datei de 1 iulie 1831 — să nu se amestece cu cele create după această dată, Vistieria dă dispoziții la 3 iulie cîrmuitorilor județelor, Vorniciei orașului București și epistaților orașelor Craiova și Cîmpulung să ordoneze pe probleme toate actele din cancelariile respective create înainte de 1 iulie și, care vor fi încheiate să se constituie în dosare și să se inventarieze potrivit formularului alăturat (formular nr.I). Actele pentru problemele neîncheiate să-și urmeze cursul lor pînă la încheierea lor și apoi, ca și celelalte „să se coase la un loc după meșteșugul legătorilor de cărți” și numerotîndu-se filele să li se atașeze o copertă pe care să se scrie „delă pentru pricina cutare”, dîndu-li-se și un număr de ordine, începînd cu numărul 1 pe fiecare an⁴.

Din actele studiate rezultă că prima instituție care a introdus în cancelaria sa sistemul de registratură în perioada regulamentară a fost Sfatul administrativ și regulile aplicate aici au fost concretizate de Visterie într-o instrucțiune care a fost expedită la toate organele centrale și locale prin comisari speciali pentru a fi puse în aplicare.

La 15 iulie, generalul Kiselev aprobă raportul Sfatului administrativ cu privire la introducerea noului sistem de lucru în cancelariile cîrmuirilor județelor după cel adoptat în cancelaria sus-numitului Sfat și de a trimite comisari speciali însărcinați cu organizarea cancelariilor prin introducerea registrelor de intrare și ieșire, precum și a celor de contabilitate și de perceperea dărilor de la contribuabili. În ceea ce privește fondurile necesare pentru amenajarea și mobilarea acestora, închirierea caselor unde vor funcționa aceste dregătorii, nefiind prevăzute fonduri speciale, se vor folosi banii rezultați din economiile produse din salariile prevăzute pentru unii funcționari care urmau să fie încadrați de la 1 iulie și încă n-au fost numiți⁵.

În urma acestei aprobări, Visteria trimite la 4 octombrie la cele 18 cîrmuiri de județe șase comisari „chiar din cancelariile de aici, povățuitori și îndreptători întru toate cele ce se vor atinge de această nouă organizație, ca, printr-aceasta, desăvîrșindu-se închipuirea ocîrmuirilor

³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Vornicia, dosar nr. 1707/1831, f. 1—2 v.

⁴ Ibidem, fond Vistieria, dosar nr 3209/1831, f. 1.

⁵ Ibidem, fond Vistieria, dosar nr. 1265/1831, f. 71.

și a celor de supt ele cancelarii să urmeze căutarea treburilor și săvârșirea poruncilor printr-o urnire așa metodicească încît să lipsească cu totul orice împiedicare pricinuită de neștiința formalităților trebuincioase și zadarnică corespondență ce se obișnuia pînă acum din pricină că fiecare dregător ocîrmuindu-și trebile însărcinării sale după un plan ce în-suși închipuia, urma firește o neasemănare în cele mai multe județe”⁶.

Instrucțiunile întocmite de Visterie și înmîinate comisarilor constituiau totodată și instrucțiunile după care urma să se lucreze de acum înainte în cancelariile cîrmuirilor, deoarece comisarii erau îndatorați să lase acestora copii de pe ele, iar pe cea oprită de ei să semneze cîrmuitorul și sameșul pentru luare de cunoștință și de conformare^{*}.

Dăm mai jos, pe paragrafe, cuprinsul acestei instrucțiuni.

1. Comisarul era obligat să verifice dacă s-au separat actele create înainte de 1 iulie, s-au ordonat pe probleme și s-au constituit în dosare și, care vor fi încheiate sau vor cuprinde probleme și socoteli pînă la data de mai sus și nu vor avea legătura cu lucrările curente să le trimită la Vornicie spre a fi depuse la Arhiva Statului. În cazul cînd această lucrare nu a fost efectuată de personalul cancelariei respective să fie executată de comisarul însuși. Fiecare din aceste dosare trebuie să aibă filele numerotate, numărul respectiv și cuprinsul problemei înscris pe copertă și să fie trecute într-un inventar care va cuprinde: data începerii acțiunii, numărul, cuprinsul pe scurt și numărul filelor.

2. Toate actele și socotelile care încep de la 1 iulie să fie separate de cele anterioare, să se ordoneze pe probleme și să se păstreze deosebit de cele vechi.

Pentru lucrările de registratură se prevăd următoarele:

3. Unul din cei doi scriitori ai cancelariei trebuie să fie însărcinat cu ținerea registrelor de intrare și ieșire, constituite după formularul dat (vezi form. nr. II și III) și să treacă pe actele ieșite, precum și pe conceptele care se păstrează în cancelarie numărul și data din registrul respectiv.

4. Corespondența intrată se primește de sameș (secretarul și ajutorul cîrmuitorului) sub semnătură în condica curierului sau a factorului poștal, ori pe bază de adeverință și o prezintă cîrmuitorului; acesta deschizînd-o va scrie în partea de sus pe marginea din dreapta actului „primit la atîta a cutării luni” și pune apoi rezoluția sub semnătura sa. Sameșul duce numaidecît actul la registrator spre a fi trecut în condica de intrare la numărul ce succede, numărul care se înscrie și pe actul respectiv și primindu-l execută lucrarea potrivit rezoluției. Dacă vreo rezoluție dată de cîrmuitor nu este conformă cu legislația în vigoare, sameșul este dator să-i atragă atenția pentru a pune rezoluția cuvenită.

⁶ Ibidem, f. 6.

^{*} Se pare că o instrucțiune mai sumară și cu formulare pentru registrele de intrare și ieșire improvizate au fost expediate cîrmuirilor înainte de 8 mai, deoarece în instrucțiunea dată de Vornicie la această dată către cîrmuiri se pomenește de înscrierea numărului actelor pe plicurile cu care se expediază. Or acest număr nu putea fi decît cel din condica de ieșire. Această instrucțiune nu s-a găsit pînă în prezent.

5. Toate actele emise de cîrmuitor trebuie să fie contrasemnate de sameș, ca deopotrivă răspunzător cu acesta.

6. Corespondența trebuie rezolvată la timp și în ordinea primirii, excepție făcînd actele cu indicația „grabnic”.

7. În ceea ce privește programul de lucru instrucțiunea prevede, că sameșul și scriitorii vor lucra în cancelarie de la orele 9 pînă la 2 și după amiază de la orele 6 pînă la 10; cîrmuitorul se va afla în sala presedstivei numai de la orele 10 pînă la 2, în care timp va rezolva corespondența împreună cu sameșul. El este liber să execute lucrări și la locuința sa.

Articolele 8—10 cuprind îndatoririle sameșului pentru constituirea dosarelor și ținerea în ordine a arhivei.

Sameșul va ține și jurnalul mesii după formularul trimis (vezi form. nr. IV). Jurnalul mesii va cuprinde pe prima față numărul curent al actului, luna și ziua primirii, numărul din registrul de intrare, cuprinsul pe scurt, luna și ziua ieșirii; pe fața a doua se va trece numărul hîrtiei ieșite, cuprinsul pe scurt, iar în ultima coloană se va nota dacă a venit răspuns și numărul acestuia.

La sfîrșitul fiecărei luni sameșul va deosebi dosarele încheiate de cele neîncheiate; pe cele dintîi le va pune spre păstrare după ce va scrie pe copertă cu litere mari numărul dosarului și cuprinsul lui. Pe partea interioară a ușii din dreapta a dulapului în care se păstrează dosarele se va lipi o hîrtie pe care vor fi scrise numerele dosarelor și despărțirea în care se află, pentru a înlesni găsirea lor. Dulapurile erau construite cu despărțituri pe fiecare poliță de mărimea unui pachet obișnuit de dosar. Iată dar că din primul an al organizării moderne a cancelariilor se preconiza un ghid topografic al depozitului.

Articolul 11 se referă la modul de întocmirea registrelor de venituri și la înscrierea în condici a banilor intrați din contribuția dajnicilor, după cele șase formulare trimise și care se vor trimite la anumite termene la Vistierie, adăugînd că se vor forma dosare și pe lîngă aceste registre și condici cu actele care se referă la ele,

Articolul 12 și ultimul se referă la amenajarea cancelariilor în mod uniform la toate județele. În mijlocul presedstviei să fie o masă cu scaunele ei, unde va lucra cîrmuitorul; în una din camerele cancelariei se vor așeza două mese față în față și lipite una de alta cu scaunele respective, unde vor lucra sameșul și scriitorii; tot aici se va afla dulapul pentru păstrarea arhivei și a corespondenței. Într-o cameră alăturată se va afla lada de bani — în care se vor păstra și condicile de socoteli — precum și masa cu pervazuri pentru numărarea banilor⁷.

⁷ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Vistieria, dosar nr. 1265/1831, f. 6—8 v. Un ordin al Vistieriei emis la 14 septembrie 1831 către cincisprezece cîrmuiri de a trimite un dorobanș să-și ridice mobilierul confecționat în capitală ne oferă posibilitatea să ne imaginăm cum arăta interiorul unei asemenea instituții. Pentru presedstvia cîrmuitorului (încăperea în care lucra acesta) se dădea o masă cu postav, trei scaune, o pereche de călimări și o pereche de sfeșnice cu mucările respective. În cancelaria cîrmuirii se afla o masă pentru sameș, una pentru scriitori — ambele cu postav, un dulap pentru acte și registre, patru scaune, trei perechi de călimări și două perechi de sfeșnice cu mucările lor. În „casa” de bani se afla o masă cu pervazuri și o ladă pentru păstrarea banilor. Pentru aspectul exterior, ordinul ne informează că deasupra porții cîrmuirii se afla o tablă de lemn ovală pe care era zugrăvit vulturul cu crucea în cioc (stema țării), sub acesta stema județului și mai jos, scria cu litere mari, ocîrmuirea județului cutare (Ibidem, dosar nr. 3209/1831, f. 205).

Activitatea de control și îndrumare desfășurată de comisari a durat de pe la 6 octombrie pînă pe la 30 decembrie. Din rapoartele lor către Visterie rezultă că cea mai dificilă acțiune a fost aceea a constituirii dosarelor pe probleme din materialele documentare create înainte de 1 iunie 1831. Această dificultate se datora faptului că la majoritatea isprăvnicatelor nu se păstrează conceptele ordinelor, rapoartelor și adresele emise și expediate de ispravnici. La isprăvnicatul județului Gorj — declară fostul sameș — ispravnicii ținînd corespondența mai mult la locuințele lor n-au păstrat concepte de pe nici un fel de porunci trimise în județ și nici de pe rapoartele trimise la stăpînire⁸. Aceași situație se găsea la județele Dîmbovița, Vlașca și Teleorman⁹, precum și la județul Olt¹⁰.

O altă situație care a pus în încercătură pe comisari în acțiunea de constituire a dosarelor pe probleme a fost aceea că rapoartele zapciilor de plasă către isprăvnicate cuprindeau aproape întotdeauna mai multe probleme¹¹. În această situație comisarii au adoptat următoarea soluție: poruncile primite de la stăpînire le-au ordonat cronologic pe ani și în cadrul anilor pe luni și apoi cusîndu-se s-au constituit dosarele cerute de instrucțiuni. La acestea s-au adăugat condicile în care erau trecute „în prescurtare” conceptele răspunsurilor la aceste porunci, condicile „de orînduieii”, catastișele de socoteli, precum și alte lucrări grupate pe cît s-a putut pe probleme și, cusute în unități de păstrare — li s-au întocmit inventare și s-au înaintat Vorniciei, uneori și Visteriei spre a fi depuse la Arhiva Statului. Poruncile primite în această perioadă și nerezolvate s-au lăsat în cancelariile respective spre a-și urma cursul lucrării.

Corespondența din perioada de după 1 iulie s-a ordonat pe probleme și cronologic și, constituindu-se în dosare s-a lăsat în păstrarea cîrmuitorilor.

Comisarii au întocmit de asemenea registre de intrare și ieșire, precum și jurnalul mesii din foile formularelor trimise de visterie și au trecut pe rînd actele intrate date spre rezolvare și pe cele ieșite în aceste trei registre.

Din rapoartele comisarilor rezultă pe lîngă străduința lor de a pune în ordine aceste arhive și preocuparea pentru salvarea lor de la o eventuală înstrăinare. La cîrmuirea județului Rîmnicu-Sărat comisarul a găsit actele din perioada anilor 1828—1831 în cea mai mare neorînduită, amestecate și cusute cu alte hîrtii vechi. El însuși le-a descusut și, poruncile originale ale stăpînirii le-a ordonat pe ani și luni, le-a cusut din nou, constituindu-le în dosare, le-a inventariat și trimis la Visterie¹².

La cîrmuirea județului Olt actele din aceeași perioadă se aflau acasă la fostul sameș. "Ca să nu rămîie Arhiva despuiată de științele lucrărilor acestui județ" — spune comisarul — le-a ridicat de la acesta și ordonîndu-le le-a predat cu inventar noului sameș sub luare de adevîriță¹³. Această

⁸ Ibidem, f. 93.

⁹ Ibidem, f. 74.

¹⁰ Ibidem, f. 95.

¹¹ Ibidem, f. 93.

¹² Ibidem, f. 112.

¹³ Ibidem, f. 95.

comportare a comisarilor ne permite să afirmăm cu certitudine că ei își dădeau seama de valoarea documentară a acestor arhive, care reprezintă astăzi aproape singurul izvor de informare asupra administrației țării din acea perioadă.

Deosebite dificultăți au întâmpinat comisarii și la amenajarea localurilor destinate instalării și funcționării cîrmuirilor de județe. La județele Dîmbovița și Teleorman — spune comisarul — a statornicit presudstviile cîrmuitorilor și cancelariile pentru sameși și scriitori în cite o casă închiriată. La județul Teleorman, în orașul Giurgiu, negăsindu-se o clădire mai spațioasă, s-a făcut instalarea în niște încăperi cam mici, unde n-a fost posibil să se conformeze instrucțiunilor¹⁴.

La cîrmuirea județului Olt nu s-a putut face mobilarea încăperilor în modul prevăzut, deoarece casele închiriate sînt mici și cîrmuitorul locuiește în sala presudstviei, iar sameșul în cancelaria cîrmuirii. Nu s-a putut amenaja o cameră pentru păstrarea banilor și banii județului se păstrează în cancelarie, unde vin tot felul de oameni, încît lucrările cîrmuirii se cunosc și de particulari¹⁵. Presudstvia cîrmuirii județului Romanți — raporta comisarul — s-a stabilit în casele unde locuiește cîrmuitorul, iar cancelaria sameșului și a scriitorilor în alte case din apropiere; aici însă s-a stabilit cu locuința și sameșul județului pînă își va găsi o altă încăpere. La județul Dolj atît presudstvia cît și cancelaria le-a găsit instalate în casele unde locuiește cîrmuitorul și tot acolo i s-a făcut cunoscut că este în camera pentru ținerea banilor, dar pînă acum nu este amenajată în acest scop¹⁶.

Controale asupra modului de aplicare a instrucțiunilor pentru introducerea sistemului de registratură și a rezolvării lucrărilor s-au efectuat și la instituțiile centrale. În ianuarie 1832, Vistieria pune în vedere Vorniciei temnițelor ca de la începutul acestei luni să țină registre de intrare și ieșire separate pentru secția administrației temnițelor și secția financiară și să-și pună lucrările în ordine, deoarece comisarul delegat i-a raportat că pînă acum s-au trecut într-un singur registru actele ambelor secții, că multe acte sînt fără rezoluții, și amestecate printre dosarele casierului temniței, numărul actelor ieșite nu corespunde cu registrul respectiv, din care s-au găsit foi tăiate¹⁷.

În lunile aprilie — iunie 1832 se trimit din nou revizori speciali spre a controla modul în care se aplică instrucțiunile de către cîrmuirile județelor¹⁸. În urma acestor controale, Vistieria, care, prin atribuțiile sale era în permanentă legătură cu cîrmuirile, se simte datoare să mulțumească cîrmuitorilor și sameșilor județelor Rîmnicul-Sărat, Ialomița, Buzău și Brăila pentru buna orînduială introdusă în cancelarii¹⁹. În același timp însă dă dispoziții cîrmuitorilor județului Buzău să-și întocmească registrul de

¹⁴ Ibidem, f. 74.

¹⁵ Ibidem, f. 91.

¹⁶ Ibidem, f. 75.

¹⁷ Ibidem, f. 145.

¹⁸ Ibidem, f. 179

¹⁹ Ibidem, f. 192, 193, 199, 195

venituri și cheltuieli după actele și chitanțele ce se află în cancelarie, deoarece a fost găsit în neregulă²⁰.

Către sfârșitul lunii iunie a anului 1832 elaborează și Vornicia o instrucțiune pentru organizarea cancelariilor atât în ceea ce privește personalul și atribuțiile lui, cât și pentru evidența, circulația și păstrarea actelor. În cele douăsprezece paragrafe, instrucțiunea cuprinde într-o formă mai detaliată directivele date de Vistierie prin comisarii speciali.

În ceea ce privește organizarea cancelariilor se prevăd următoarele: Fiecare cancelarie, în raport cu volumul și specificul lucrărilor se împart într-un număr de birouri (mese), cu mobilierul respectiv și uneltele necesare pentru „treaba scrisului”. Personalul fiecărui birou trebuie să fie format dintr-un șef de birou (stolnacialnic), un ajutor al acestuia (pomoșnic), numărul necesar de scriitori și un registrator. La acest paragraf se dă în notă următoarea explicație; la instituțiile departamentale, unde sînt și secții vor trebui să fie și directori, precum și șefi de secție; la instituțiile „mai mici” atribuțiile ajutorului șefului de birou și ale registratorului pot fi îndeplinite de un scriitor

Paragrafele 4—11 se referă la modul de înregistrare a actelor, circulația și rezolvarea lor, precum și la constituirea dosarelor. Pentru toate actele care intră în cancelarie și ies trebuie ținute registrele indicate, adică unul în care se trec actele intrate- începîndu-se numărătoarea de la 1, luna și ziua primirii (date care se trec imediat și pe actele intrate), numărul purtat de actul respectiv, cuprinderea lui pe scurt; ultima coloană a registrului este rezervată pentru semnătura persoanei ce-l primește la biroul unde urmează a fi pus în lucru. În registrul de ieșire se trec de asemenea actele care ies cu numărul de ordine, luna și ziua ieșirii (date care se trec și pe actele care se expediază, precum și pe conceptele lor), cuprinsul pe scurt, ultima coloană fiind rezervată pentru semnătura celui ce primește conceptul la biroul respectiv.

Pentru redarea sau expedierea corespondenței, fiecare birou trebuie să aibă o condică mică denumită atunci „de transport”, în care se trece numărul actului, luna și ziua în care se predau și semnătura primitorului. Orice birou (masă) trebuie să aibă un registru al mesii pentru urmărirea rezolvării corespondenței.

Registrele de intrare, ieșire și jurnalul mesii sînt întocmite pentru un an și se încep la 1 ianuarie. La sfârșitul anului se pun la păstrare ca și dosarele încheiate.

Toate actele rezolvate se grupează pe probleme și se constituie în dosare. În acestea documentele vor fi ordonate cronologic, după data primirii, urmate de conceptele de răspuns sau alte înscrisuri ce au urmat acestora și vor fi cusute după sistemul legăturilor de cărți. Pentru dosare și condiți trebuie să se întocmească un „catastih curat supt numire de opis”, în care să se treacă pe rînd în rubricile respective numărul lor, cuprinsul pe scurt și în ultima rubrică indicația care dintre ele sînt încheiate. Dosarele se așează în dulapuri în spații deosebite cele încheiate de cele neîncheiate, cu cotorul în față de care se coase o hîrtiuță cu numărul respectiv spre a fi găsit cu înlesnire.

Paragraful al 12-lea se referă la îndatoririle lucrătorilor. Șeful cancelariei îndrumază și controlează modul de lucru și prezența la serviciu a subalternilor ; rezolvă actele primite și semnează pe cele lucrate după rezoluția sa. Șefii de birou redactează conceptele după rezoluții, îndrumază și controlează pe subalterni ; contrasemnează actele ieșite și atestă exactitatea copiilor eliberate de cancelarie, la cerere. Ajutorul șefului de birou (pomoșnicul) ține jurnalul mesii, are în grija sa constituirea și păstrarea dosarelor și ajută pe șeful biroului în lucrările sale. Registratorul ține registrele de intrare, de ieșire și condica de expediție, iar scriitorii scriu pe curat conceptele și alte lucrări, ocupându-se și cu cusutul dosarelor ²¹.

În cursul aplicării instrucțiunilor s-au ivit unele neajunsuri care au fost remediate prin diferite circulare ale Vorniciei și departamentului Vistieriei. Astfel, în ianuarie 1833 Vornicia face cunoscut cîrmuirilor județelor să se pună în aplicare și de aceste organe dispozițiile adoptate în cancelaria s₁, ca orice ordin sau lucrare ieșită de la biroul unei secții să poarte sub numărul de ieșire numărul secției și al biroului (Secția I, biroul III). S-a decis de asemenea ca orice raport să se refere la o singură problemă, spre a se putea alătura la dosarul problemei respective ²².

În februarie, șeful secției a III-a de la Vornicie trimite șefului secției a I-a din același departament formularul de inventar pentru materialele documentare ce urmează a fi depuse la Arhivele Statului (form. nr. V). Acest formular cuprinde următoarele rubrici : prima rubrică se lasă nescrisă, spre a fi completată cu numărul dat de Arhiva Statului, care va reprezenta în viitor cota definitivă a unității de păstrare. În rubrica a doua se trece numărul unității de păstrare, în a treia ziua și luna primului act din dosar, apoi cuprinsul pe scurt al problemei și numărul filelor ²³.

În legătură cu constituirea în bune condițiuni a dosarelor se iau de asemenea o serie de măsuri. În aprilie 1832, constatîndu-se de către Vistierie că dosarele nu sînt cusute după sistemul în care se leagă cărțile, potrivit instrucțiunilor date, dă dispoziții cîrmuirilor județelor să nu mai angajeze scriitori care nu știu să lege dosarele după acest sistem, meșteșug care se poate învăța într-o zi — două la unul din legătorii de cărți din localitate. Dacă în orașul respectiv nu există un asemenea meșter, scriitorii să fie trimiși pe rînd în capitală, cu prilejul trimiterii banilor, unde zăbovind cîteva zile și învățînd meșteșugul se vor înapoia la locul lor de muncă. Totodată Vistieria pune în vedere cîrmuirilor ca în termen de două săptămîni toate dosarele să fie cusute după acest sistem. Pe coperta lor să se scrie numărul respectiv, cuprinsul și, cu foile numerotate, la sfîrșitul anului, cele încheiate să fie șnuruite și pecetluite cu pecetea cîrmuirii, avînd la sfîrșit pe ultima filă certificarea numărului filelor sub semnătura cîrmuitorului ²⁴.

Constatîndu-se că unele acte sînt scrise chiar din marginea din stînga a hîrtiei, fapt care împiedică citirea actului după legarea în dosar, Secretariatul Statului trimite în iunie 1835 Vorniciei un formular pentru folosirea

²⁰ Ibidem, f. 196.

²¹ Ibidem, fond Vornicia, dosar nr. 1901/1832, f. 55—56 v.

²² Ibidem, f. 91.

²³ Ibidem, f. 95.

²⁴ Ibidem, fond Vistieria, dosar nr. 1265/1831, f. 181.

coalei de hîrtie la scrierea diferitelor genuri de acte. Acest formular prevede ca un sfert din lățimea coalei de hîrtie din marginea din stînga să rămînă nescris (form. nr. VI).

La sfîrșitul lunii iunie 1832, generalul Kiselev cere Sfatului administrativ să ia măsurile convenite pentru ca tribunalele, organele administrative centrale și locale, precum și spitalele să aibă localuri corespunzătoare, camere adecvate pentru cancelarii cu mobilierul necesar și dulapuri pentru păstrarea actelor și a arhivelor, iar corespondența și arhiva să fie în ordine, deoarece la 1 septembrie va da dispoziție să se facă un control asupra executării acestor măsuri ²⁵. Acest ordin a fost transmis, în copie, de Vornicie tuturor organelor centrale, direcției spitalelor și cîrmuirii județului Ilfov spre a se lua măsurile convenite ²⁶.

În cadrul acestei acțiuni însuși șefii departamentelor dau dispoziții șefilor de secții din subordinea lor, precum și celor ai instituțiilor dependente din capitală să-și pună în ordine corespondența și arhiva, întreprinzînd totodată și controale.

Cu acest prilej ies la iveală o serie de nereguli. Logofeția pricinilor bisericești face cunoscut Vorniciei, că, din lipsa unui local corespunzător nu s-au putut pune în ordine lucrările cancelariei, arhiva și chiar încăperile cancelariei. Localul acestui departament este situat într-o mahala „dosnică cu cele mai mari noroaie, unde nici stolnacialnicii nu pot răzbi să meargă spre căutarea trebilor” ²⁷.

Cîrmuitorul județului Ilfov raportează Vistieriei imposibilitatea de a face față lucrărilor cancelariei cu personalul existent și cere a se mai adăuga un secretar, un ajutor și cîțiva scriitori, precum și local corespunzător. În curs de șase luni — arăta el — s-au înregistrat 18.000 de acte, deoarece poartă corespondență cu foarte multe autorități. Din rezoluția Vistieriei se constată că s-a aprobat adăugirea unui casier și a unui scriitor ²⁸. Directorul cancelariei Vorniciei constatînd la o revizie multe acte nerezolvate sau rezolvate cu întîrziere, iar altele rătăcite de la o secție la alta, abateri izvorîte din dezordinea cu care se primesc acestea la birouri, dă ordin registratorilor să înregistreze actele imediat ce le primesc, să le repartizeze la secțiile și birourile respective, procedînd totodată și la trecerea lor în jurnalul mesii ²⁹.

Controalele continuă și după cel ordonat de generalul Kiselev. Astfel, în octombrie 1832 vornicia delegă pe șeful unei secții să inspecteze cancelariile următoarelor instituții din capitală din subordinea sa : Sfatul orașenesc, Vornicia orașului, Vornicia temnițelor, Eforia scutelnicilor și pensiilor, Agia (poliția) capitalei cu cele patru comisariate de plăși. Din raportul prezentat după inspecție rezultă, că la primele patru instituții lucrările au intrat în general pe făgașul cel bun, dar la fiecare din ele s-au constatat și cîte o neregulă. La Sfatul orașenesc numerele din condica de ieșirea banilor, pe baza aprobării membrilor, nu sînt în regulă ; la Vornicia orașului

²⁵ Ibidem, f. 107.

²⁶ Ibidem, f. 206.

²⁷ Ibidem, fond Vornicia, dosar nr. 1901/1832, f. 17.

²⁸ Ibidem, fond Vistieria, dosar nr. 1265/1831, f. 263.

²⁹ Ibidem, fond Vornicia, dosar nr. 1901/1832, f. 20.

nu se semnează de primirea actelor repartizate la birouri ; la Vornicia temnițelor rezoluțiile nu sînt puse de șeful instituției, ci de secretar, iar la Eforia scutelnicilor și pensiilor nu sînt menționate în jurnalul mesii răspunsurile primite la corespondența expeditată. La Agie și la cele patru comisariate dezordinea este însă mai mare ; registrele de intrare și ieșire pînă în luna august sînt în „foarte mare neorînduială” ; jurnalul mesii este scris neîngrijit, iar dosarele nu sînt așezate în ordine în dulapuri ; la biroul care eliberează bilete de drum călătorilor și se ține corespondența cu barierele nu există jurnalul mesii. Cît privește lucrările de la cele patru comisariate, acestea sînt într-o dezordine completă, motivînd că n-au avut instrucțiuni³⁰. Din cele de mai sus, rezultă că se efectua un control foarte riguros, urmărindu-se permanent aplicarea cu strictețe a instrucțiunilor.

La începutul lunii decembrie șeful Departamentului Vistieriei delegă pe director să controleze stadiul de rezolvare a corespondenței în toate secțiile, îndatorînd pe șefii acestora ca pînă la 15 ale lunii să fie rezolvate toate actele și să se pregătească de asemenea materialele documentare ce urmează a fi depuse la Arhivele Statului³¹.

De modul de rezolvare a actelor se interesa și generalul Kiselev care, în ianuarie 1833 cere Sfatului administrativ să i se comunice într-un tabel special întocmit, numărul dosarelor rămase nerezolvate din anul 1831, numărul celor create în anul 1832, totalul acestora, numărul celor rezolvate în acest an și a celor rămase nerezolvate pentru anul 1833 de la toate instituțiile centrale și locale, administrative și judecătorești³².

În luna iunie 1833, Vornicia cere Vistieriei să trimită cîțiva funcționari destoinici pentru revizuirea lucrărilor cancelariilor tuturor cîrmuirilor și subcîrmuirilor, deoarece la unele din acestea s-au constatat nereguli. Pe baza rapoartelor ce va primi în urma acestei revizuii Vornicia trebuia să întocmească un raport de stadiul lucrărilor tuturor instituțiilor subalterne pe care avea să-l prezinte generalului Kiselev la 15 iulie³³.

Numărul sporit al dosarelor și îngroșarea lor cu acte create fără a fi absolut necesare, cantitățile mari de dosare aflate în depozitele Arhivelor Statului și la instituțiile creatoare de arhive, precum și lipsa încăperilor necesare pentru păstrarea lor, determină Sfatul administrativ să instituie în octombrie 1839 o comisie formată din cîte un șef de secție de la fiecare departament pentru întocmirea unui proiect de măsuri ce trebuie luate în vederea împușinării numărului dosarelor, a reducerii grosimii lor, precum și pentru completarea instrucțiunilor cu privire la lucrările cancelariilor cu dispozițiile convenite în această chestiune³⁴.

Fiecare dintre membrii acestei comisii au întocmit cîte o listă cu titlul dosarelor socotite fără valoare științifică și practică³⁵ și toți împreună proiectul solicitat³⁵. Proiectul sus-numit a stat la baza jurnalului încheiat de Sfatul administrativ în luna octombrie 1843 cu privire la reducerea

³⁰ Ibidem, f. 33.

³¹ Ibidem, fond Vistieria, dosar r.r. 1265/1831, f. 294.

³² Ibidem, fond Vornicia, nr. 1901/1832, f. 81.

³³ Ibidem, f. 173.

³⁴ Ibidem, fond Vornicia, dosar nr. 4556/1839, f. 1.

³⁵ Ibidem, f. 28–32 v.; 36–37.

³⁶ Ibidem, f. 40–42.

numărului actelor din corespondența purtată de departamente cu instituțiile subordonate și la separarea materialelor documentare destinate păstrării îndelungate de cele fără vreo importanță, în scopul descongestionării depozitelor de arhivă.

În ceea ce privește prima problemă se hotărăsc următoarele : a) instituțiile subordonate să nu mai răspundă de primirea ordinelor trimise de instituțiile centrale — cum se obișnuia pînă acum — decît numai în cazurile cînd pe lingă ordin s-ar înainta bani sau anumite documente, pentru care acest răspuns trebuie păstrat la dosarul respectiv al organului emitent al ordinului ca act justificativ. b) Ordinele, adresele sau rapoartele să cuprindă toate datele necesare înțelegerii problemei tratate ca, în modul acesta să se renunțe la nenumăratele acte ce se anexau la acestea. Anexarea unor asemenea acte va fi permisă numai cînd vor fi neapărat necesare organului interesat. c) În toate cancelariile să se utilizeze același format și calitate de hîrtie, pentru ca dosarele să aibă aceleași dimensiuni în lungime și lățime. Dosarele care se formează pentru probleme care necesită o corespondență voluminoasă să se constituie în mai multe volume care să nu depășească grosimea ce se va stabili. d) Să înceteze practica de a se înainta pe lingă jalbele persoanelor particulare către dregătoriile componente diferite ordine în copie ; pe viitor rezoluțiile se vor scrie pe dosul jalbei, înființîndu-se la fiecare secție cîte un registru în care se va trece cuprinsul pe scurt cu rezoluția. În probleme deosebite, cînd cazul ar cere înaintarea jalbei la un departament, atunci se va opri copie la dosar și se va înainta jalba originală, însă fără rezoluție, deoarece nu este permis să se trimită jalbe cu rezoluție la instituțiile componente.

În ceea ce privește problema a doua, separarea materialelor documentare destinate păstrării îndelungate de cele fără importanță științifică și practică în vederea descongestionării depozitelor Arhivelor Statului și a instituțiilor creatoare de arhiva, s-a format o comisie formată din cîte un delegat de la fiecare departament central, care împreună cu un delegat al Arhivelor Statului să procedeze la această separare. Materialele documentare de păstrare îndelungată aveau să se păstreze la Arhivele Statului, iar cele așa-numite „netrebnice” urmau a fi păstrate în ordine și sub pecete la o mănăstire ce se va indica pe termen de 30 de ani socotiți de la încheierea fiecărei unități de păstrare ; la împlinirea acestui termen, guvernul va lua măsura ce va crede de cuvință. e) Fiecare șef de departament este îndatorat ca periodic, prin subalternii săi să verifice dacă se respectă în toate cancelariile regulile stabilite. f). Depunerea materialelor documentare la Arhivele Statului se va face pe viitor în modul care s-a urmat pînă acum, iar cele ce se vor depune la mănăstirea respectivă de asemenea cu inventare în regulă și cu numărul roșu dat de personalul Arhivei Statului vor fi așezate și păstrate în ordine spre a fi găsite cu ușurință în anumite cazuri.

g) Materialele documentare care se vor depune la numita mănăstire nu vor știrbi numărătoarea succesivă pe ani practică de Arhiva Statului,

ci vor purta pe lângă acest număr cu cerneală roșie un al doilea număr cu cerneală albastră ³⁷.

Copii de pe acest jurnal au fost trimise de Vornicie la toate instituțiile centrale ³⁸, iar la cele 18 cîrmuiri de județe sub formă de circulară cu extrase din el ³⁹.

Pentru stabilirea unei forme unitare a dosarelor și limitarea grosimilor, paragraful 3 din jurnalul încheiat de Sfatul administrativ la 7 noiembrie 1843 propunea următoarele: „Una din cele dintii trebuințe ce ar putea înfrumuseța și îmbunătăți cancelariceștile forme, fiind uniformitatea hîrtiei pentru care s-ar cuveni să se urmeze scrierile de obște prin cancelarii, iar nepăzirea unei asemenea reguli formînd astăzi la vedere delile du prin cancelarii rău alcătuite și cu totul neplăcute. De cuviință este să se hotărască a fi o formă de hîrtie care să slujească drept model totdeauna, de aceeași mărime, lungime și lățime și care mai bine ar fi să se hotărască din felul hîrtiei vinete de calitate cea mai bună, precum se urmează în cancelaria cinstitei Dejurstve și după asemenea format să fie tăiate și hîrțiile de oțnoșenii, precum și raporturile ce se urmează către înalta stăpînire (care aceste amîndouă din urmă sexuri trebuie să fie pe hîrtie Olanda *) ⁴¹.

În baza acestui paragraf, în decembrie, Sfatul administrativ stabilește printr-un alt jurnal dimensiunile hîrtiei și limita grosimii dosarelor ⁴¹. La acest jurnal se găsesc următoarele anexe: a) o coală dublă de hîrtie albă de Olandă cu dimensiunile 35,5 × 21 cm., cuprinzînd următorul text: „Formatul hîrtiei de raporturi către înalta stăpînire, precum și de oțnoșenii (adrese) către departamentele respective”; b) o coală dublă de hîrtie vînată de Olandă de aceeași dimensiune cu textul următor: „Formatul hîrtiei cei obișnuite de raporturi ale ocîrmuirilor și altor locuri asemenea ale părții administrative și cei judecătorești către departamente și de poruncile acestora către expusele subalterne dregătorii”. c) Un patruleter de hîrtie cu lungimea 25,3 cm. cu următorul text: „Grosimea delii nu mai mult de mărimea aceasta, iar mai puțin oricît după felul împrejurării pentru care ar urma deschiderea și închipuirea delii în lungimea aceștii hîrtii”. Sub textul acestor trei modele semnează membrii Sfatului administrativ ⁴².

În aplicarea acestor măsuri s-au ivit și unele neajunsuri. Astfel, cîrmuitorul județului Romanța raportează Vorniciei că dosarele cîrmuirii

³⁷ Ibidem, f. 44 – 47.

³⁸ Ibidem, f. 51.

³⁹ Ibidem, f. 54.

* Denumirea unei hîrtii de cea mai bună calitate.

⁴⁰ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Vornicia, dosar nr. 4556/1839, f. 45.

⁴¹ Ibidem, f. 61.

⁴² Ibidem, f. 62, 63, 64.

nu vor putea fi constituite în modul indicat, cu corespondența scrisă pe coale de hîrtie după modelul trimis, deoarece atît jalbele primite de la locuitori, cît și corespondența primită de la tribunal și de la subcîrmuiri este scrisă pe jumătăți de coală. Acestea din urmă, neavînd fonduri alocate pentru procurarea de hîrtie cumpără hîrtia, necesară cu bani din leafa lor⁴³. Răspunzînd, Vornicia face cunoscut cîrmuirii că subcîrmuirilor li se permite să scrie corespondența pe jumătăți de coală; celelalte instituții însă sînt obligate să se conformeze dispozițiilor date⁴⁴. Cîrmuitorul județului Mehedinți cere suplimentarea cheltuielilor de cancelarie, deoarece fondurile alocate nu sînt suficiente pentru procurarea hîrtiei necesare⁴⁵. Peste cîteva luni cîrmuitorul județului Romanați revine și raportează Vorniciei, că prin scrierea corespondenței de către subcîrmuiri pe jumătăți de coală dosarele constituite la cîrmuire capătă o formă necorespunzătoare. Îndoindu-se marginea din stînga hîrtiei cu prilejul cusutului, dosarul devine mai gros la cotor și mult mai subțire la marginea pe unde se deschide, încît nici în dulap nu se poate așeza unul peste altul deoarece alunecă în partea cea suptîre⁴⁶. Rapoarte asupra greutăților întîmpinate înaintează și cîrmuirile județelor Rîmnicu-Sărat⁴⁷, Prahova⁴⁸ Gorj⁴⁹ și altele.

În urma numeroaselor rapoarte primite de la cîrmuitori în legătură cu această problemă Vornicia comunică acestora printr-o circulară din 26 iunie 1844, că dispozițiile acestea au fost date plecînd numai de la „principul neîngroșării, potrivirii și împuținării scrisului, iară nu și spre împovărarea canțelariilor cu adăogiri de scris și cheltuieli, mai virtos pentru suprocîrmuitori de plăși care nu au de obște fonduri hotărîte pentru ținerea canțelariilor” și dispune ca pe viitor corespondența subocîrmuirilor cu cîrmuirile să se facă pe jumătăți de coală, primindu-se de asemenea și jalbe scrise pe asemenea hîrtie. Trebuie însă să aibă grijă ca la cusutul dosarelor să se potrivească jumătățile de coale, unele în partea de sus a dosarului și altele în cea de jos spre a închipui forma coalei întregi⁵⁰.

Printre eforturile depuse de Vornicie pentru aplicarea instrucțiunilor se înscrie și ordinul dat ocîrmuirilor de județ în septembrie anul 1843 ca toate instrucțiile de orice fel date pînă acum și cele care se vor

⁴³ Ibidem, f. 108.

⁴⁴ Ibidem, f. 109.

⁴⁵ Ibidem, f. 118.

⁴⁶ Ibidem, f. 241.

⁴⁷ Ibidem, f. 243.

⁴⁸ Ibidem, f. 248.

⁴⁹ Ibidem, f. 277.

⁵⁰ Ibidem, f. 193.

da în viitor să fie concentrate într-un dosar sub titlu : „Dela instrucțiilor” care trebuie să stea întotdeauna pe masa cîrmuitorului, fără a fi supus ca celelalte la încheiere și depunerea la Arhivele Statului. În dosarele de unde vor fi extrase se vor pune copii certificate de secretarul cîrmuirii⁵¹.

Sistemul acesta s-a menținut, în general, pînă la înfăptuirea Unirii administrative a celor două Principate, Moldova și Țara Românească din anul 1862*.

Materialul existent cu privire la introducerea sistemului de registratură, legată organic de arhivistică, ne oferă în cea mai mare parte informații asupra modului cum s-a desfășurat această acțiune la cîrmuirile județelor și mai puțin pentru instituțiile centrale, cu toate că și cancelariile acestora au fost organizate în aceeași vreme. Informațiile referitoare la acestea ne lipsesc.

Corespondența voluminoasă în această chestiune privind instituțiile locale, amintite se datorează în primul rînd faptului că ele aveau două atribuții dintre cele mai importante : administrarea teritoriului respectiv sub toate aspectele și fiscale ; în al doilea rînd că ele erau subordonate în aceste atribuții Ministerului de Interne și Ministerului de Finanțe, două ministere cu pondere în administrația țării ; în al treilea rînd faptului că erau situate la distanțe destul de mari de centrul administrativ, așezate pe întreg teritoriul statului.

Importanța atribuțiilor acestor instituții se resfrînge și asupra materialului creat de ele, pentru care organele centrale n-au precupețit eforturile lor, concretizate în timp, oameni și mijloace bănești pentru a le organiza încă de la început într-un mod optim. Ele constituiau ochiul stăpînirii în teritoriul administrativ și izvorul principal al veniturilor statului.

Faptul că însuși comisarii trimiși la fața locului le-au organizat arhivele, le-au trecut actele în registrele de intrare, ieșire și jurnalul mesii alături de funcționarii respectivi este revelator în acest sens. Aducerea în capitală a scriitorilor unor cîrmuiri pentru a deprinde meșteșugul cusutului dosarelor în atelierele legăturilor de cărți, precum și a sameșilor

⁵¹ Ibidem, dosar nr. 1406/1843, f. 1.

* Cîteva modificări au suferit, începînd din anul 1843, formularele registrelor de intrare, ieșire și jurnalul mesii. În registrul de intrare prima coloară cuprinde luna și ziua, a doua numărul de înregistrare, iar a treia numărul actului ; în registrul de ieșire, prima coloană cuprinde luna și ziua, a doua numărul de ieșire, la ambele registre restul coloanelor au rămas identice cu formularele nr. II și III. Jurnalul mesii are pe prima filă următoarele rubrici : numărul de ordin din acest registru, luna și ziua, numărul de înregistrare, numărul actului, cuprinsul acestuia, anul dosarului, numărul dosarului la care s-a repartizat actul ; pe fila a doua : luna și ziua, numărul actului, cuprinsul și în fine, numărul răspunsului.

tuturor județelor pentru a fi instruiți în ținerea registrelor de venituri și cheltuieli și a celor de perceperea contribuțiilor⁵² este de asemenea semnificativ pentru stăruința ce s-a pus în organizarea lor. Inchirierea localurilor pentru sediile respective și mobilarea lor au necesitat sume importante într-o vreme când casieria Ministerului de Finanțe era aproape secătuită*.

Dacă unele măsuri au fost luate în pripă, fără un studiu aprofundat și fără a-l experimenta, cum a fost acela care fixa dimensiunea și calitatea hârtiei ce urma a fi folosită, acestea nu umbresc eforturile depuse de conducerea centrală pentru introducerea unei ordini unitare în lucrările cancelariilor.

Form. nr. I

1831 iul. 3. — Formular pentru inventarierea dosarelor create de isprăvnicate, Vornicia orașului București și epistasiile orașelor Craiova și Cîmpulung înainte de 1 iulie 1831.

Nr. delelor	Luna și ziua	Inscurtarea cuprinderii delelor	Nr. foilor
1.			
2.			
3.			
4.			

Arhivele Statului București, Arhiva istorică centrală, fond Vistieria, dosar nr. 3209/1831, f. 29.

⁵² Ibidem, fond Vistieria, dosar nr. 1265/1831, f. 244.

* La 12 februarie Vistieria ordona cirmuitoților să grăbească trimiterea banilor contribuției ca să poată face față plăților ce nu sufăr amănare (Ibidem, fond Vistieria, dosar nr. 1265/1831, f. 152). La sfârșitul lunii decembrie scria acelorași să trimită pînă la 10 ianuarie cel puțin a treia parte din contribuția pe primul trimestru a anului 1833 „pentru lipsa de bani ce se găsește în casa Vistieriei (Ibidem, f. 420). La începutul lunii ianuarie 1833, Vornicia orașului București, raporta Vistieriei că o parte din contribuția locuitorilor capitalei pe ultimul trimestru a anului încheiat, a plătit-o dintr-un împrumut, pentru a satisface cererea Vistieriei (Ibidem, f. 414).

Form. nr. II.

Formular pentru registrul de intrare

Nr. registrului	Luna ziua	Nr. hîrtiei	Cuprinsul în scurt a intrării	Primitorii hîrtilor

Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală, fond Vornicia, dosar nr. 1265/1831, f. 42-43

Form. nr. III

Formular pentru registrul de ieșire

Nr. registrului	Luna, ziua septembrie	Cuprinderea în scurt a ieșirii	Primitorii ciornelor

Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală, fond Vistieria, dosar nr. 1265/1831, f. 44-45.

Form. nr. IV

Formular pentru Jurnalul sau registrul mesii

No. Jurnalului	Luna, ziua primirii	No. hîrtiei intrate	Cuprinderea hîrtiei în scurt	Luna, ziua ieşirii	No. hîrtiei eşite	Cuprinderea hîrtiei în scurt	De au venit răspuns
Începînd de la numărul unu pînă unde se isprăveşte anul	00	00	Porunca vistieriei pt. grabnica trimiterii a istovalui.	00		00	Au venit răspuns şi s-au pus la delă
						00	
						000	
	00	000	Porunca Vorniciei Mari a-i tri- mite ştiinţă cite şîti lei este preţul grîului într-acel judeţ	00		000	

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond. Vistieria, dosar nr. 1265/1831, f. 46-47.

Form. nr. V

1833 febr. 7. Formular de inventar pentru materialele ce se depun
la Arhivele statului.

Dregătoria cutare

Anul.....

Opis de delile săvârșite care se depun la Arhivă, luna.....

Nr. registru- lui Arhivei	N. delilor	Ziua începerii delilor	Prescurtare de cuprinsul delilor	Fețe
<p>Accastă riglă rămîne albă pentru ca să treacă arhivarul No. său.</p>				

Arhivele Statului București, Arhiva istorică centrală, fond Vornicia, dosar nr.
1901/1832, f. 98.

Formular nr. VI

[1835 iun. 22] — Formular pentru scrierea pe coale de hîrtie cu
margină nescrisă în stînga.

FORMA

cum trebuie a se lăsa la hîrtii margini prin fringere, care margini
vor fi totdeauna de a patra parte a lățimei unei fețe și urmindu-se
scrisul fețelor tot cum aici se vede împunctat :

” ” ” ” ” ”
” ” ” ” ” ”
” ” ” ” ” ”
” ” ” ” ” ”

la întoarcerea foi (verso)

scrisul se va începe îndată din buza foi și marginea lăsată la
cealaltă față se va păzi și aici nescrisă.

Arhivele Statului București, Arhiva, istorică centrală, fond Vornicia, dosar nr.
6210/1835, f. 2.

R E S U M É

En partant des documents gardés dans les Archives historiques centrales, l'auteur expose les efforts mis par le Ministère de l'Intérieur et le Ministère des Finances pour l'introduction du système d'enregistrement dans les institutions administratives et judiciaires de la Valachie à partir du 1 Juillet 1831, d'après les normes introduites dans la chancellerie du Conseil Administratif.

Au moyen des intructions rédigés par ces deux départements on établit le formulaire des registre d'entrée, d'essue du journal de bureau, on dirige la circulation des actes, depuis leur entrée dans la chancellerie jusqu'à leur expédition, on établit la manière dont on constitue les dossiers, leur garde le système d'inventaire et aussi de leur mise en dépôt aux Archives d'Etat.

On établit aussi les attributions de chaque catégorie d'employés. En même temps on a pris les mesures nécessaires pour le classement des archives créés par les préfetures antérieurement ou 1 Juiller 1831 et pour leur mise en dépôt aux Archives d'Etat, de même que pour l'aménagement des locaux des administrations des départements avec le mobilier nécessaire.

CONDICA JUDEȚULUI ȘI LOGOFETII CONDICARI

MIHAIL. FĂNESCU

Secolul al XVIII-lea, în special cea de a doua jumătate, este străbătut, între altele, de tendința de a se întocmi legi scrise și de codificare a lor. Acest curent a fost determinat de însemnatele prefaceri economice și politice din Țările Române în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în special după tratatul de la Kuciuk Kainargi. Feudalismul intrase în ultima sa fază și își făceau apariția relațiile de producție capitaliste care influențau din ce în ce mai mult evoluția societății. În afară de prefacerile economice și sociale, curentul vremii de codificare și legiferare a rezultat și din necesitatea de a se curma marile abuzuri, haosul și corupția ce domneau în administrarea justiției și provocau o nemulțumire generală în rândurile poporului. Dintre domnii fanarioți din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea cel care a arătat o deosebită grijă în ce privește codificarea și organizarea justiției a fost Alexandru Ipsilanti. Încă din 1775, la puțin timp după numirea sa ca domn al Țării Românești, prin hrisovul „Pentru rânduiala departamenturilor de judecătă”, el a reorganizat instanțele de judecată și a stabilit unele reguli de procedură, iar în 1780 a publicat o pravilă intitulată *Pravilniceasca Condică*. Prin această legislație s-a încercat să se limiteze durata indefinită a proceselor și să se îngreudească arbitrariul în aplicarea legilor, prin crearea unor instanțe judecătorești noi, cu competența clar determinată, prin încercarea de a simplifica procedura și de a introduce evidența scrisă a hotărârilor și prin publicarea unei legiuiri noi, sinteză a dreptului bizantin și a obiceiului pământului — care să constituie pentru toată țara o legislație unică și uniformă și să pună la îndemâna judecătorilor norme precise de administrare a justiției¹.

Cu prilejul reorganizării justiției s-au luat unele măsuri ce prezintă interes pentru istoria arhivelor din țara noastră. În hrisovul din 1775 cu privire la organizarea judecătorească a Țării Românești, unde se anunță și întocmirea *Condicii Pravilnicești*, se vorbește în mai multe locuri despre *condici* în care trebuiau înscrise hotărârile instanțelor judecătorești. Mai întâi se menționează obligația armașului de a avea „*condică deosebită*” pentru cei arestați care trebuia să se arate și „să se pecetluiască de noi” (cancelaria domnească) și în care să fie și „anafora scrisă în condică” cuprinzând „cape-

¹ *Istoria României*, București, 1964, vol. III, p. 698–700; *Pravilniceasca Condică*, București, 1957, p. 3–4.

tele" de acuzarea împotriva celui arestat ². De asemenea, la departamentele (instanțe) nou înființate, Alexandru Ipsilanti stabilește că trebuie să se țină condiții deosebite „întru care să se scrie toate cele căutate”.

La divanul domnesc, potrivit aceluiași hrisov, trebuiau „să se ție condiții deosebite întru care să să treacă în perillipsis toate răvașale ce se dau și în ce chip se orînduiesc și hotărîrea domniei mele și zapciu cu leat, luna și ziua. Aceste condiții să fie la treti logofet care după datorie, după ce să orînduiesc răvașale, să le scrie în condică, precum s-au zis mai sus și apoi să le iscălească și așa să dea jăluitoilor, cum și cele ce să orînduiesc pentru pricini a se căuta afară la județe, cu aceastas chip, după ce să iscălesc, să se pecețluiască ; că de se va găsi vreun răvaș dat în mîna de zapcii sau jăluitoilor, netrecut la condică, să se pedepsească cercetîndu-se cel vinovat” ³.

În cartea domnească din 1775 octombrie 23, trimeasă ispravnicilor cu îndrumări asupra chipului cum trebuie să-și exercite atribuțiile lor judecătorești și în care se anunță întocmirea *Condiciei Pravilnicești*, se instituie îndatorirea „să se ție condică deosebită întru care să să treacă toate cele căutate de la judecată” ⁴.

La isprăvnicatele județelor trebuiau, de asemenea, ținute condiții de judecată. Dăm mai jos o carte domnească din anul 1775 pentru numirea unui condicar de județ, conținînd instrucțiuni asupra ținerii condicii în care urmau să fie trecute hotărîrile și zapisele de vînzări și de zălogire :

„Carte pentru condicarii de județe.”

Fiindcă după hotărîrea ce s-au făcut de către domniia mea de a fi orînduiți la fieștecare județ cîte un logofăt din mazălii județului, carile să ție condică, a trece într-însa toate pricinile de judecați și jălbile ale norodului și să s(ă) numească *condecari al județului*, dumnealor ispravnicii ot sud. . . * prin carte de înștiințare către domniia mea arată cum că au găsit și au ales de vrednic la această treabă pe. . . * pe carele l-au trimis aici la dumnealui vel logofăt și dumnealui l-au arătat domniile mele. S-au dat dar de către domniia mea numitului condecari această carte cu poruncă și învățătură să urmeze cum scrie mai jos :

² „Condiciele pușcării” sînt amintite și în 1790 decembrie 10 cînd Divanul Țării Românești cere judecătorului „Departamentului criminalion” să cerceteze în aceste condiții dacă a existat un hoț anume „cap de fier”, pricina închiderii și ce hoții a făcut. (V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, IV, p. 114).

³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Suluri nr. 40; copie Condica domnească nr. 2, f. 45—49; v. și V. A. Urechia, *op. cit.*, I, București, 1891, p. 61—71; idem, *Memoriu asupra perioadei din istoria românilor de la 1774—1786*, An. Acad. Rom., 1893, p. 64—71 și *Pravilniceasca Condică 1780*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1957, p. 161—167; în această ultimă lucrare se mai citează : N. Iorga, *Hurmuzaki*, XIV, 2, p. 1280—1288 și Ștefan Gr. Berechet, *Schiță de istorie a legilor vechii românești*, 1928, partea a II-a, p. 38—48. Hrisovul pentru reorganizarea justiției în Țara Românească trebuia, potrivit poruncii domnești, „după ce s-au citit întru auzul tuturor în divan, a fi cu toți deobște înștiințare și a ști fieșcare datoria sa, pentru ca să să păzească în toată vremea asemenea și să să găsească de față întocmirea acestor rînduiele, poruncim dumitale vel logofăt, să să treacă în *condica divanului*, după aceasta să să dea la sfînta mitropolie, ca să să păzească în păstiere”. La Mitropolie se afla deci în această vreme un fel de Arhivă generală a țării. (v. și A. Sacerdoțeanu, *Arhiva generală la Mitropolie în „Revista Arhivelor”*, VII, 2, 1947, p. 393—394).

⁴ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Condica domnească, nr. 1, f. 9—11; ed. *Pravilniceasca Condică*, p. 167—170, citatul la p. 169.

* Loc liber

Toate judecățile norodului, pentru orice fel dă pricini, cîte se va în tîmpla a veni, de să vor căuta de către ispravnici, însă numai cele ce au fost orînduit cu porunca gospod la ispravnici și dintr-acelea care au mu <m>bașăr și care făr de mu <m>bașăr și numind și cele ce au mersu de sine, făr de porunca gospod la ispravnici, să aibă a le trece în condică, numile pîrîșului cu sat și județ, de unde iaste, pricina judecății osebit, zisa unuia și răspunsul altuia, dovezile sau mărturiile și hotărîrea ispravnicilor, ce împlinire s-au făcut, care într-acestaș chip să scrie și cărțile de către ispravnici, și să se adevereze în fieștecare el că sînt trecute în condică.

Fieștecare vînzare de moșie sau de vie ori de nemestii, ori dă țigani să le treacă toate în condică. Asemenea să treacă și zălogirile dă orice; iar mai virtos cînd va vinde cinevaș venit de moșie în arendă și într-acele vînzări ori zălogiri să însemneze el cum sînt trecute în condică și să fie datoriu cel ce va vinde și va zălogi a merge la numitul condicar ca să treacă acelea în condică cum și cumpărătorii asemenea să nu primească vînzare sau zălogire netrecută în condica județului, căci pe urmă nu i se va ține în seamă <ă> acea vînzare și așăzămînt și încă pentru neurmarea la poruncă gospod va pierde și ceea ce va da.

Pentru care dumneavoastră ispravnici ai județului, să înștiințați de aceasta la toți de obște, ca să nu poată zice cenevaș pe urmă că n-au știut. Și pentru slujba și osteneala lui, am făcut domnia milă cu dînsul ca să aibă trei liude scutiți pentru poslușaniia casii lui, însă streini, făr dă nici o pricină, pe care după ce-i va găsi, să-i arate la ispravnici și după adevărînța ispravnicilor, ce va lua, li să va da pecetluri gospod pe numile și chipul lor.

Așjidirea să aibă și de la cărțile ce va trece în condică, acest venit, adică de la cei care li să va da carte la mîna pentru moșie mare taleri doi, pentru moșie mică taler unul, pentru via mare taleri doi, i via mică taler unul, pentru țigan la un suflet bani șaizeci, pentru împlineli la taleri 100 să ia taleri doi (1775)"⁵.

Astfel, între importante reforme introduse în acea vreme, este și aceea a condicilor de județe care exercitau un adevărat control pentru bunul mers al justiției la județe. După condicile ținute de ei, domnul putea să-și dea seama despre modul cum judecătorii și-au făcut datoria. În același timp aceste condicii constituiau o adevărată tabulă și secțiune de notariat⁶. Alexandru Ipsilanti înființează o adevărată tabulă avînd a se înscrie în deo-

⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Condica domnească nr. 2 f. 31 verso. Cartea domnească de mai sus a fost publicată de V. A. Urechia, cu unele mici omisiuni și erori de transcriere, în *Ist. Rom.* II, p. 143–144. În legătură cu această lucrare a lui V. A. Urechia v. N. Iorga, *Despre Adunarea și tipărirea izvoarelor relative la Istoria Rcmănilor*, în „Prinos lui D. A. Sturdza”, „București, 1903, p. 105–6; v. și *Pravilniceasca Condică*, p. 172–173. Asemenea instrucțiuni sînt repetate în fiecare rînduire de condicar, între anii 1775 și 1782 (v. Condica nr. 2 a lui Alexandru Ipsilanti vv. f. 93 o carte identică din 17 apr. 1781).

⁶ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. II, p. 142–143. Aceleași dispoziții au fost introduse și în Moldova de către Grigore Ghica pentru ținerea condicilor la județe. Mai înainte, Constantin Mavrocordat vv. hotărîse în 1741 ca toți ispravnicii să aibă cite o condică, în care să se treacă orice hirtie dată la persoane particulare, fie cărți de judecată sau ordine administrative. Această condică în fiecare lună urma să fie trimisă la divanul domnesc, iar ispravnicii erau obligați să-și oprească copie de pe ea. Divanul, de asemenea, ținea o condică în care erau trecute toate hotărîrile fie judecătorești sau administrative. Cancelaria domnească avea o condică în care erau trecute toate poruncile domnești către dregători și hrisoavele.

sebite condici toate *documentele moșiilor* din fiecare județ⁷. La 17 iunie 1776 Alexandru Ipsilanti hotărăște printr-o poruncă domnească ca fiind fără putere juridică vânzările și zălogirile de moșii netrecute în *condica județului*⁸.

În anul 1780 se publică *Pravilniceasca Condică*. Cu acest prilej la 28 octombrie 1780, Alexandru Ipsilanti vv. trimite, printr-o carte domnească, tuturor ispravnicilor de județe câte un exemplar din noua sa legiuire cu următoarea poruncă : „ . . . iată, am trimis domnia mea această pravilă, care după ce veți citi-o atît dumneavoastră cit și judecătorul ce este orînduit și veți înțelege în ce chip este a să urma și a să hotărî pricinile judecărilor dă acum înainte, o veți pune să stea sub păstrare la *condicar* *județului* și cînd să va întîmpla să judecați pe cinevași atunci, puind pravila înainte ca o povață, veți urma cu hotărîrea după cum să coprinde înăuntru ca toți cei ce vor fi năpăstuiți să-și afle dreptatea lor pã deplin, după acea pravilă”⁹.

Iată ce se prevede în această legiuire în legătură cu obligația de a se ține condici la judecătoriile înființate la județe :

„*Judecătorul fieștecărui județ să aibă logofeșel, care logofeșel să fie și să se numească al județului și să ție condică, întru care să treacă toate cărțile de judecată ce se întîmplă ; și pentru plata lui să aibă a lua după condica ce s-au făcut pentru acest fel de havaeturi.*

Pe lângă acestea să aibă netăgăduita datorie a scrie în *deosebite condici* toate seneturile după orînduială ale tuturor moșiilor ce să află într-acei județ, ca să se afle adeverate atît cu iscălitura judecătorului cît și a logofeșelului, că sînt neschimbate copii cărților celor adevărate ca oricînd din vreo întîmplare să vor răpune seneturilor ceale adevărate să se afle copiile lor în condici care să aibă tot aceeași tărie și putere întocmai cu cele adevărate ; și logofeșelul să ia pentru osteneala lui cîte un galben, iar de la ceale mai mici jumătate.

Zapisele moșiilor, foarte trebuincios lucru fiind, de a să trece în *condici*, nu numai pentru siguranția stăpînirii fieșcării moșii, ci spre a să conțeni jalbile ce curg din pricina neștiinții și nescrisului hotarilor de moșii, pentru aceasta am orînduit Domnia mea oamenii iscusiti și vrednici spre a săvîrși această treabă, ca să izbrănească și să aleagă hotarele cu toată luarea aminte și căzuta iscodire, și fără de a nu face nici un fel de cheltuială săracilor.

La 1776, Grigore Alexandru Ghica a hotărît ca ispravnicii să țină la cancelaria ispravniciei două condici : în una din ele erau obligați să treacă toate pricinile „ce vor căuta și vor judeca”, iar în alta „toate rînduiele ce să vor face din poruncă după starea și puțința fieștecărui sat cu velet și luna” (Gh. Ungureanu, *Contribuție la cunoașterea arhivelor moldovenesti pînă la Regulamentul organic 1832* în „Revista Arhivelor”, III, 1 (nr. 6—7), 1936—1937, p. 65—66) ; idem, *Note pe marginea „Condiceii Mavrocordat” (1741—1742)*, în „Indrumător în Arhivele Statului din Iași”, II București, 1956, p. 164—166 ; idem, *Cancelaria instituțiilor din Moldova între anii 1800—1828*, în „Revista Arhivelor”, X 1967, nr. 2, p. 93—118 ; Constantin Turcu, *Norme pentru organizarea cancelariei moldovenesti în a II-a jumătate a secolului al XVIII-lea, în Arhivele Statului 125 ani de activitate*, București, 1957, p. 219—223.

⁷ V. A. Urechia, op. cit., I, p. 75

⁸ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, *Condica* nr. 1, f. 138 ; v. și *Pravilniceasca Condică*, și capitolele *Pentru judecătorii după la județe*, par. 5 și *Pentru protimisiss*, par. 12 ; (p. 177—8)

⁹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, *Condica*, nr. 8, f. 315 v ; ed. *Pravilniceasca Condică*, p. 188—189.

Foile de zestre, dietile, zapisele i cărțile de așezămint ce să întimplă de să fac în județ, să se scrie de către logofețel, însă dietile și foile de zestre să se iscălească și de către protopopi, sau, unde nu să va afla aproape protopop, pentru mai înlesnire să se iscălească de către egumenii mănăsturilor celor mari; să se iscălească și de către ispravnici i judecător, i logofețel; iar celelalte cărți să se iscălească numai de către judecător, însemnându-se dedesupt și logofețelul, cum că *s-au trecut în condică*"¹⁰.

La *Departamente* — instanțele superioare de judecată — se precizează următoarele în această legiuire :

„*La toate departamenturile să aibă a se ținea condice, ca să se treacă toate anaforabile și cărțile de judecată pentru care aceasta să fie și la celelalte departamenturi orînduiți logofeți cu praxis*"¹¹.

La *Divanul domnesc* și la *departamenturi* se prevăd următoarele :

„*Să se fie condică curată pentru cîte să caulă și să hotărască la Divanul Domnii mele; asemenea și la toate departamenturile logofeții cei orînduiți să fie condici întru care să treacă toate cărțile de judecată, și să fie și deosebite practica, adecă condici întru care să se scrie din cuvînt zisele și răspunsurile celor ce să pricinuesc, pentru nebulirea și nedefăimarea judecății*"¹².

La capitolul „Pentru al treilea departament al vinovațiilor”, în aceeași legiuire se spune : „și logofeții să fie condici pentru hotăririle ce să fac, i pentru eczamene și taciruri, atît a vinovaților cît și a pîrișilor”¹³.

În cap. XXXIII (art. 12) „*Pentru Protimisii*”, se spun următoarele :

„Si mai virtos spre mai multă sănguranție vînzările și cumpărătorile de lucruri nemișcătoare și cercetările ce să orînduiesc pentru unile ca acestea și trecerea zapiselor și altor asemenea cărți în *condici* și întăririle să să facă aici la scaunul domnesc, iar ceale de la județile ot prez Olt pentru mai multă lesnire, cîți vor vrea, să se facă la Craiova; și cîți vor cere și carte domnească, să li se dea după cercetările ce să vor face. A să trece zapisele în *condici* atît de trebuință și de folos iaste, ca nu numai cei ce de acum înainte vor cumpăra vreun lucru nemișcătoriu, li să cade negreșit a păzi aceasta, ci și cei ce vor fi cumpărat mai nainte, trebuie să o facă pentru folosul lor. Iar condicile acestea să fie deosebite și sub păstrare pururea la mitropolie și la episcopii, cu pecetea și iscălitura mitropolitului sau a episcopilor ca să nu mai rămîie bănuiala de schimbare de acele cărți și de viclesug. De la unii ca aceștia să nu se ceară de către nimini bani mulți sau puțini, sau zeciuială, ci numai oareșce puțin pentru osteneala logofețelului ce trece în condice astfel de cărți și zapise”¹⁴.

Condica lui Alexandru Ipsilanti a continuat să fie aplicată și în domniile următoare. În cartea *Viaggio in Valachia e Moldavia* se spun următoarele în această privință : „Principele Ipsilanti a făcut un codice foarte succint sau mai curînd o înstrucțiune către judecători cum trebuie să se reguleze în cazurile cele mai frecvente. Claritatea, brevitătea și simplitatea, care domnesc în acest codice, fac multă onoare autorului său și au fost de multă înlesnire Valahiei. Întrătit este adevărat aceasta că domnii urmă-

¹⁰ *Pravilniceasca Condică 1780*, p. 78—80

¹¹ *Ibidem*, cap. *Pentru judecătoria veliților boieri*, p. 50

¹² *Ibidem*, p. 52.

¹³ *Ibidem*, p. 56, art. 4.

¹⁴ *Ibidem*, p. 136

tori lui Ipsilanti s-au văzut nevoiți să se conforme acestui codice și să-l conserve”¹⁵. Rezultă deci că dregătoria logofeților la județe sau a condicarilor a continuat să existe, după cum se constată de altfel ulterior și sub domniile următoare.

Astfel Nicolae Caragea, voievodul Țării Românești, fixează din nou veniturile ce trebuiau să revină condicarilor, ce rămăneau aceleași ca și sub Alexandru Ipsilanti¹⁶. El porunceă următoarele la 28 februarie 1783 : prin 17 „cărți legate” la ispravnicii celor șaptesprezece județe „ca să însămnăți în cărți județul dă unde s-au scris cartea :

„Să știți că a căruia scrisoare, ori românească, ori grecească, vom vedea și după aceasta fără de însemnarea de județ și de loc, jurămînt am făcut, într-acel ceas să trimitem să ridice în hiare pe logofățel, sau grămăticu ce aveți și aducîndu-l aici să-l bată la scară și să-l trimitem și la ocnă, ca cu aceasta să facem pildă și celorlalți”¹⁷.

Se pare că aceștia nu-și îndeplineau cum trebuie sarcinile ce le reveneau, după cum se constată dintr-o alta poruncă a lui Nicolae Caragea, vv. Țării Românești, din 21 iunie 1783, în care li se precizează din nou atribuțiile :

„Ar fi o pomenire deacă cei rînduiți la condică. . . ar căuta treaba aceasta cum se cade, fără de cusur. . . iar nu cum au fost pînă acum : numai nume de condicari, fără de a face slujba și treaba aceia pentru care sînt rînduiți :

1. „Să scrie în condică toate pricinile de judecați ale norodului ce se caută de ispravnici i de judecători, spre a se afla trecute în toată vremea cu toată orînduiala lor, cu hotărîrea și împlinirea ce s-au făcut” dînd carte sau anafora celui ce cîștigase procesul și adeverință celor ce „n-au rămas odihniți”, cu soroc fixat pentru a veni la Divan ; cei mulțumiți trebuiau să primească adeverință semnată de martori că s-au mulțumit cu hotărîrea. Asemenea condici de procesele judecate la județe trebuiau trimise lunar, prin ispravnici, la logofeția Divanului „domniei mele”. Cei ce veneau cu jalbă la Divan trebuiau să aibă adeverință că au fost la ispravnici sau la judecătorul județului. În poruncă se arată că de multe ori împricinații veneau la judecată direct la Divanul domnesc, deși la județe existau ispravnici și judecători cu leafă, înșelînd Divanul că au fost la aceștia și „n-au aflat dreptate”. Dacă nu se prezenta adeverință, nu trebuia luată în considerare nici o jalbă. Adeverința se verifica mai întîi în condicele primite lunar de la județe și în acest mod se evita aglomerarea pricinilor de judecată la Divan, iar împărțirea dreptății se face mai repede.

2. Potrivit aceleiași porunci, a lui Nicolae Caragea vv., spre a se evita necurmătele judecați pentru zălogiri, vînzări de venituri ale moșiilor și orice așezămînt „ce s-au făcut printr-ascuns sau cu altă iconomie și s-au vîndut la oameni streini cari sînt opriți a cumpăra”, condicarii trebuiau să treacă toate contractele de acest fel în *condici*, ca să se „creadă la orice judecată

¹⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, II, p. 140.

¹⁶ *Ibidem*, I, p. 258

¹⁷ *Ibidem*, I, p. 256 (după Condica nr. 9, f. 94 v-95) ; V. A. Urechia la aceeași pagină, nota 1, arată că mai înainte voievodul „ordonase această regulă prin 18 cărți legate la ispravnici ca să însemneze în cărțile ce trimit către M. S., județul și locul de unde scriu. Noiembrie 21”. (Cond. nr. 9, fila 53, v.) ; vezi o „carte de condicar la județ” din 1782 sept. 29, de la Nicolae Caragea vv. în Condica nr. 9, f. 52.

de adevărate acele zapise ; iară fără arătarea în condici să nu aibă statornicire nici un fel de așezământ". Acesta este principiul modern al publicității contractelor introdus de către Alexandru Ipsilanti și menținut după aceia în domniile următoare. „Pentru unele ca acestea și pentru alte trebuincioase povățuiri ce se va cădea asupra logofătului de a le păzi, — se spune în porunca domnească — , care se vor arăta anume prin cărțile ce li se vor da la mână, zicem că cel ce se va rîndui la treaba aceasta trebuie să fie om ales, cu condei bun, din boiernașii județului", fixîndu-li-se leafă pe lună și scutelnici. Propunerile pentru logofeții de județe trebuiau înaintate marelui logofăt Dudescu care urma să aleagă pe logofeții județului dîndu-le la mână *carte domnească de logofeție*¹⁸.

Sub domnia următoare a lui Mihail Suțu vv., la 5 septembrie 1783, se poruncesc următoarele ispravnicilor de județ : „fiindcă vrem Domnia mea cîte și ce fel de judecăți ale norodului se caută aici la județ, peste toată vremea, iată vă poruncim să aveți a trimite la logofeția Divanului domniei mele cu înștiințarea către noi pe toată luna condica de orice pricini de judecăți s-au căutat într-acea lună și ce hotărîre s-a făcut care aceste condici sînt trebuincioase a se afla în logofeția Divanului, atît pentru căci vrem Domnia mea să știm, după cum vă arătam, judecățile căutate, cit și pentru jălbile de pricini ce s-au căutat de la ispravnici și neodihnindu-se vreo parte au venit și au jeluît, ci dar așa să urmați”¹⁹.

La 16 septembrie 1783 Mihail Suțu repetă această poruncă. El trimite „cărți legate la ispravnicii județelor, la caimacam, cu povățuiri de judecată pre cei ce vin cu jălbi a nu-i săbovi”, conținînd printre altele, următoarea poruncă :

„De altă parte să urmați să aveți a trimite domniei mele pe toată luna *condice* de cîte judecăți ați căutat, cu hotărîrile și cu soroacele lor, după cum vi s-au poruncit, și această orînduială păzind, cînd din cei ce s-au judecat la dumneavoastră și nu s-au odihnit vor veni cu jalbă la domniia mea, i se va cere adevărîța sorocului de a se vedea, se va căuta și în *condice* și vom avea și domniia noastră lesnire a da porunca ceea ce este cuviincioasă”²⁰.

La 15 ianuarie 1784 Mihail Șuțu scrie „cărți către ispravnici pentru condicari de a găsi din boernașii județului cu condei bun să-i trimiți aci la dumnealui vel logofăt” :

„Dumneavoastră ispravnicilor...vă facem în știre pentru logofeții ce sînt rînduiți cu treabă la judecăți de a ține condică. În această hotărîre ce s-au fost făcut de a se păzi la fiecare județ, condica, socotind Domnia mea a găsit a fi cu adevărat mult trebuincioasă și pricinuitoare de vreun folos atît la cei ce au pricini de judecăți pentru orice, cit și la Divanul Domniei mele înlesnire la căutatul jălbilor celor de afară cînd ar fi ipochimen vrednic cei orînduiți la condica și cînd ar căuta treaba aceasta cum se cade, fără de cusur, după urmarea poruncilor și povățuirilor ce li se va da, iar nu cum au fost pînă acum, numai cu nume de condicari, făr de a face slujba și treaba aceia pentru care sînt rînduiți, întîiu ca să scrie în condică toate pricinile de judecăți ale norodului ce se caută de ispravnicii de judecători spre a

¹⁸ V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 258—260 care afirmă în nota 1 de la p. 260 : „posedăm o circulară originală”.

¹⁹ Ibidem, I, p. 354.

²⁰ *Pravilniceasca Condică*, p. 197—198

se afla trecut în toată vremea cu toată orînduiala lor, cu hotărîrea și împlinirea ce s-au făcut, după care dîndu-se la mîna celui ce au cîștigat judecata, *carte sau anafora*, să dea și la mîna celui ce nu au rămas odihnit, *adeverință*, prin care să arate anume sorocul ce s-au pus acelora, ca să vie la Divan și a-și face apelația lor, iar celor ce au rămas odihniți și mulțumiți de hotărîrile de acolo, să li se iae *adeverință iscălită cu martori* că s-au mulțumit; să trimită și aici la *logofetia Divanului Domniei mele*, prin d-voastră ispravnicilor acea condică, pe toate lunile de cîte pricini și judecăți s-au căutat, ca cînd va veni aci vreunul de la țară cu jalbă, să aibă adeverință drept dovadă cum că au fost la ispravnici; pentru că între jalbile ce dau Domniei mele locuitorii de țară, vedem că cei mai mulți și cu pricini mici n-au cercat măcar a merge la ispravnici sau la judecătorul județului și cînd n-ar fi rămas odihnit de acolo, atunci să vie pe aci, ci au plecat drept la Divan să jăluiască, cu cheltuieli și cu treapăd, pe la București, care aceasta ne aduce la multă mirare, pentru ce o fac și din ce curge? în vreme ce domnia mea avem ispravnici și judecători prin județe, ci că ori d-voastră ispravnicilor și judecătorilor nu-i primiți a-i judeca fără a nu aduce poruncă de la noi — care aceasta de vom auzi că ați făcut la vreunul și nu l-ați primit, să știți că cu mare turburare ne vom porni asupra unuia ca aceluia — ori că pentru alte trebuințe ale lor viind în București. aruncă și Divanului cîte o jalbă două, și cu strigare cere apelația lor aici silindu-se a însela Divanul cu cuvînt că au fost la ispravnic și n-au aflat dreptate, sau pentru ca să apuce și cîte un sinet de poruncă domnească la mîni, ci pentru unii ca aceștia ca să le lipsească o stingere și cheltuiala ce o fac, și nu se cunosc de sineși cercînd Divanul, pînă a nu merge la ispravnicii județului i judecători, iată de acum înainte avem a face hotărîre: pînă nu vor arăta *adeverința logofătului de județ* că au fost la ispravnic și s-au judecat acolo, și au rămas a veni la Divan, ca să-și facă apelația lor, cel ce nu va fi odihnit cererii lor să nu fie primit, iar avînd la mîna adeverință se va căuta și pricina în condicele ce se trimit pe luni de la județe și se va vedea că n-au urmat cealaltă parte a se afla la soroc, așa se va face atunci cu cuvîntu drept volnicie asupra aceluia de a-l ridica și a-l aduce cu mumbașir și cu treapăd;

— al doilea, fiindcă am văzut necurmat gilcevuri și pricini pentru zalogiri sau vînzări de venituri, de moșii și de orice lucru, și pentru alte așezămînturi, că s-au făcut printr-ascuns și cu altă iconomie și s-au vîndut la oameni streini, cari sînt opriți a cumpăra, ca să lipsească și acestea, să aibă a se trece în *condica județului* toate vînzările de venit de moșie și de orice, sau zalogire, sau așezămînt, de va fi cu orînduială făcut, și să se adevereze de logofăt că este trecut în condică, ca să-l crează la orice judecată de adevărat acel zapis. Iară fără a se trece în condică, să nu aibă statornicie nici un fel de așezămînt.

Pentru unele ca acestea, și pentru alte trebuincioase povățuiri, ce se va cade a da asupra logofătului de a le păzi, care se vor arăta anume, prin cărțile ce li <se va> da la mîni, zicem că cei ce se vor rîndui la treaba aceasta trebuie să fie oameni cu condei bun, din boiernașii județului. Si iată Domnia mea pentru binele și folosul locuitorilor și lesnirea Divanului, care pentru a se pricinui dintr-aceasta pohtim a da din visteria noastră leafa la acel logofăt cîte tal. 20 pe lună osebit de mila scutelnicilor, ce au acei logofeți, ca să se mulțumească spre a căuta treaba la care s-au orînduit,

cum se cade și a se feri de nescari jafuri. Deci fiindcă aceasta vom Domnia mea să o punem în faptă, vă poruncim să aveți a cerceta între boiernașii județului, ca să găsiți ipochimen ca acest pre care să-l aveți a-l trimite aici la dumnealui cinstit și credincios boierul Domniei mele vel logofăt cu înștiințarea d-voastră către Domnia mea, cât și către dumnealui înscris; și dumnealui cercetându-l și cunoscându-l vrednic, ni-l va arăta și prin dumnealui se va așeza la treaba aceasta, cu nume: logofăt al județului cu leafa ce arătam mai sus, dînd la mîinile lui *carte domnească de logofeție*; însă căutați să nu socotiți, că de aceasta o facem Domnia noastră, numai pentru milă și chiverniseală și arătați orice fel de om, ca să-l băgați la chiverniseală, căci aceasta este treaba la care vom să fie negreșit om cum se cade și cu slujba lui să chivernisească, aceasta și fiți sănătoși. 1784 ianuarie 15”²¹.

Pentru a controla modul de împărțire a dreptății Nicolae Mavrogheni vv. (1786—1789), acordă o deosebită atenție tinerii condicelor la județe. El dă în repetate rînduri instrucțiuni foarte amănunțite arătînd ce trebuie trecut în condica județului și care sînt îndatoririle și drepturile „condicarilor la județe”. În această privință s-a păstrat un pitac din 26 mai 1786, intitulat: „17 cărți legate către ispravnicii județelor, să puie să treacă în condici vînzări dă moșii, dă vii i țigani și de verice”. Cu acest prilej se hotărăște că nu se vor ține în seamă sineturile și zapisele nedeverite de judecător sau netrecute în condica județului²².

La 24 februarie 1787 Nicolae Mavrogheni revine asupra acestei chestiuni dînd instrucțiuni foarte precise în privința tinerii condicilor la ispravnicile județelor și stabilind din nou îndatoririle și drepturile condicarilor care rămîneau aceleași ca și mai înainte.

În încheiere se arată următoarele:

„Poruncim Domnia mea d-stră ispravnicilor ai județului văzînd cartea Domniei mele, să aveți a-l metahirisi la treaba aceasta, dîndu-i *condica județului* asupra-i, ferindu-se de a nu face niscareva jafuri celor ce vor avea pricini de judecăți, sau a cere rușeturi și mită, că pentru aceia i s-au orînduit de către Domnia mea leafă îndestulă, ca să se mulțumească, spre a se feri de unele ca acele, nici să zăbovească cu scrisul cărților, sau cu trecutul în condică pe locuitorii ce vor avea pricini de judecată, ca să li se pricinuiască periciune cu perdere de vreme și cu cheltuială, ci să le dea drumul, pentru că de va face vreun cusur la vreuna din cite îi poruncim mai sus, nu numai va fi lipsit, ci și altă dată nu se va mai învrednici la mila și slujba domnească ce-l vom și pedepsi”²³.

Nicolae Mavrogheni vv. ținea foarte mult ca nimeni să nu se sustragă la aceste dispoziții. El scria la 19 aprilie 1787 mitropolitului să pedepsească foarte aspru, „cu închisoare strașnică pe un preot care și-a făcut diata și n-au trecut-o în condica domnească, împotriva povățuirilor date”²⁴.

Ceva mai tîrziu, la 18 ian. 1790, Divanul Țării Românești scria generalului Coburg, comandantul trupelor austriece din Țara Românească, următoarele: „Înștiințăm înălțimii tale că la Divanul cel mare este mare

²¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, I., p. 353—355, nota 1.

²² Arh. St. Buc. — Arhiva istorică centrală, Condica nr. 17, f. 8 v. Ed. V. A. Urechia, *op. cit.*, III, București, 1892, p. 44 nota 2 și *Pravilniceasca Condica*, p. 198—199.

²³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Condica nr. 17, f. 235—237 și V. A. Urechia, *op. cit.*, III, p. 595—597.

²⁴ *Ibid.*, f. 168 v. și V. A. Urechia, *op. cit.*, III, p. 597—8.

trebuință de un condicar cum este la Comisia Vistieriei, deosebit numai la treaba aceasta, adică ca să ție *condica Divanului* și să fie cu grijă de a se trece toate luminatele măriei tale ordăre și raporturi ale Divanului, și orice porunci și cărți să dau de la Divan afară în țară pentru orice treabă. Pentru care nu lipsim cu plecăciune a ne ruga măriei tale să binevoiască a să orîndui unul ce va fi vrednic, anume Răduc logofăt căruia să e se orînduiască de la măria ta leafă, cîte taleri 30 pe lună, cum este și al Vistieriei ²⁵.

Mihail Sutu, vv. Țării Românești, în noua sa domnie, după eliberarea țării de ocupația austriacă, la 8 nov. 1791, într-o „*carte de condicar la județ*” stabilește din nou, cu minuțiozitate, îndatoririle și veniturile condicarilor ²⁶.

Prin pitacul domnesc din 15 iunie 1793 Alexandru Moruzi vv. reglementează din nou adevărea actelor de transmisiune imobiliară și transcrierea lor în condici. Pitacul poartă titlul: „*Publicații la toate județele și la Caimacam pentru vânzări, schimburi, foi dă zestre, dieți a să trece în condici*”. În pitac se face cunoscut ispravnicilor de județe că spre a se curma neconținutele judecări „am fost dat domnia mea nizam, *prin cărțile condicarilor județelor*, în care pe larg să dă povățuire de urmare, pe carii *condicari* într-a dînsu pentru una ca aceasta îi avem orînduiți pă la toate județile cărora le

²⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Condica nr 18, f. 173 v. și V. A. Urechia, *Ist. Rom.*, III, p. 343 nota 2.

Generalul Coburg ce avea cancelaria sa proprie, porunca Divanului la 22 mai 1790 „să intre cu leafă” de la 1 mai 1790 „un cancelarist” român, Dimitrie și un scriitor Anton Fișier Mazurcoviți, primul primind 25 taleri, iar al doilea 35 taleri pe lună (Condica nr. 18, f. 80 și V. A. Urechia, *Ist. Rom.*, III, p. 342–343).

²⁶ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Condica nr. 20, f. 92 v.-94 și V. A. Urechia, *Ist. Rom.*, IV, (seria 1786–1800 tomul II al seriei), Buc., 1892, p. 152–155.

La 1 decembrie 1792 se numesc condicari la județe și ni s-a păstrat numele lor :

„*Numele condicarilor ce se orînduiesc de la județe*” :

Sandu logofăt condicar la sud. Ialomița

Voicu biv. polcovnic „ Prahova

Constantin Bănescu „ Vlașca

Nicolae Tipograf „ Saac

Constantin Săulescu Muscel

Constantin ce au fost polcovnic la sud, Dimbovița; la 1792, august 11

Dinu logofăt

Nicolae sin Stan logofăt, la sud Ilfov; 1792, iulie 18, Constantin Stocnescu

Răducan Păcăleu, logofăt la sud Buzău

Manolache sin Grigore Tămășescu biv al 3-lea logofăt la sud Slam Rîmnic

Mihai Poruinen la sud Mehedinți

Dumitrașco Tămășescu la sud Gorj

Pîrvul la Sud Dolju

Gheorghită postelnicele sud Vilcea

Constantin Lăcustean la sud Olt

Crăciun logofăt la sud Argeș

Tudorică la sud Teleorman

Stoica Făstăcatu la sud Romanai — 1792 decembrie 1

Florea logofăt Drăgoescu” (V. A. Urechia, *op. cit.*, IV, (t. II al Serii 1786–1800) p. 154–155).

dăm leafă și scutelnici din vistieria domnii mele, pentru folosul norodului ; dar urmare în faptă nu vedem.

Deci, pentru ca să să dăzveți fieștecare de această rea obicinuiță și ca să știe de a urma de acum înainte și a o păzi aceasta ca o *pravilă a țării, iată cu hotărîre zicem că orice sinet sau zapis făcut într-această vreme nu va fi scris și trecut în condică județului cu orînduiala ce mai jos arătăm, nu va fi ținut în seamă și ca o hârtie albă să va socoti*. Pentru care, vă poruncim strașnic să aveți a o da în știre aceasta tuturor dă obște nu numai locuitorilor celor proști ci și celor cu deosebită stare, citind însuși cartea aceasta a domnii mele întru auzul tuturor, prin biserici, la zilele sărbătorilor, prin târguri, prin orașă și prin toate satele ca fieșcare de acum înainte să fie amîndouă părțile față la scaunul isprăvnicesc, unde este și *condica*, să arate zapisu vînzării, așezămîntu, schimbu, dieată sau foaia de zestre, pă care să nu vă puneți așa numai dacă, fără de cercetare, a-l da la condică să să treacă, ce întii să cercetați cea vînzare sau așezămînt de este adevărat, dă este prin știrea rudelor și a vecinilor, dă este lucru acela bun și drept . . . Și așa, fiind adevărat, să-l adeveriți și dumnevoastră, să să treacă în condica județului de rînd, în care să să iscălească condicaru cu numele lui, puind listul sau numărul condicii într-însul. Și acest fel dă zapise și sineturi se vor crede de adevărate la Divanul domnii mele și va fi o lesnire dă un folos și celui ce din vreo întîmplare va răpune acel sinet, că pururea să va găsi în condică și va avea asemenea ținere în seamă. Însă cu aceasta să nu facă cumvaș vreun catahris, trebă a necăji, a zăbovi pă cei ce vin cu sineturile la condică, sau a-l cheltui condicaru cu cererea de vreun havaet mai mult decît iaște hotărît anume prin cărțile domnii mele, ce sînt la mîinile condicarului măcar cu o para. Și dintr-acest fel dă discolii* veți fi pricină dă a nu intra în faptă această o bună orînduială și de a nu-și putea vinde cinevaș lucru său cu lesnire, că foarte ne vom turbura . . .”²⁷.

În condică se face mențiune că s-au mai trimis asemenea pitace către toate județele, către mitropolit pentru citire în biserică, către vel spătar și vel aga și către Departamentul de opt și de șapte.

După cum rezultă din documentele reproduse mai înainte, condicarii la județe, trebuiau să treacă în condici toate poruncile domnești către ispravnicii sau judecătorii județului în orice chestiune, spre a fi cunoscute și aplicate și de cei ce le-ar fi urmat în aceste funcții. Se încerca astfel să se curmeze vechiul obicei de a se lua cărțile cu porunci domnești, deci arhiva isprăvniciei, de către ispravnicii ce ieșeau din funcție. Tot ei trebuiau să înscrie în condică toate dispozițiile date de ispravnici la plășile din județul respectiv pentru aplicarea poruncilor domnești sau în alt scop.

De asemenea, ei trebuiau să păstreze cu grijă exemplarul aflat la județ din *Pravilniceasca Condică*, a lui Alexandru Ipsilanti, în scopul unei mai bune împărțiri a dreptății.

* greutăți.

²⁷ Arh. St. Buc. — Arhiva istorică centrală, Condica nr. 23, f. 88 și *Pravilniceasca Condică*, p. 199—200 unde se precizează că dispoziția din *Pravilniceasca Condică* referitoare la trecerea în condici a zălogirilor și a foilor de zestre a trecut și în *Regulamentul Organic al Țării Românești* (Secția VIII, art. 332—342).

Condicarii trebuiau să asiste la judecarea proceselor de orice fel făcând „practica de pricină” în care se scria tot ceea ce declarau părțile în instanță, împreună „cu hotărîrea și împlinirea ce s-au făcut”. Partea care cîștigase judecata primea „carte” sau anafora” arătînd însăși „că s-au mulțumit și s-au odihnit”. Acestea trebuiau în prealabil să fie trecute în condică și adevărite. Cel ce „n-au rămas odihnit” primea „adeverință” iscălită de ispravnici sau judecători în care se fixa „sorocul” de judecată la Divan.

Tot ei aveau îndatorirea să trimită prin ispravnici, lunar, la logofeția divanului domnesc, condică de pricinile și hotărîrile date, pentru ca, în caz de apel, să se poată face verificările necesare și pricinile care nu fuseseră mai întîi judecate la județ ci prezentate direct la Divan, să fie respinse.

În condica județului trebuiau trecute „toate vînzările de moșii, de venituri și de orice, sau zălogire” ca dovadă că fuseseră făcute cu respectarea normelor cerute de pravilă, evitîndu-se astfel numeroasele nereguli săvîrșite în scopul înșelării celor interesați, mai „ales prin vînzarea la oameni streini”, ce nu aveau drept de protimis. Asupra acestei chestiuni se insistă îndeosebi în toate ordinele domnești.

În fine mai trebuiau să treacă în condică „și examene de cercetările a fieșcăruiia vinovat căzut în hoție”.

Faptul că se revenea în repetate rînduri de către însăși domnia țării cu noi ordine pentru o mai bună funcționare a acestei instituții, dovedește că logofeții condicari, ca de altfel toți dregătorii din aceea vreme, nu-și îndeplineau cum trebuie sarcinile ce le reveneau. În același timp se evidențiază și mai mult utilitatea acestei instituții înființată din necesitatea de a se face ordine în administrația și justiția țării.

La începutul secolului al XIX-lea în documente se constată că logofeții condicari continuau să funcționeze la județe, la Divanul Craiovei, la cele trei departamente politicești („de opt”, „de șapte” și „creminalion”) precum și la Divanul domnesc. Astfel la 1 februarie 1810 se numesc condicari la județele Romanați, Ilfov, Vilcea, Mehedinți, Gorj, Dolj, și Argeș, care rămîn în slujbă²⁸ în continuare și în anul următor începînd de la 1 februarie 1811.

La *Divanul Craiovei* exista un condicar. Acesta după cum se constată într-un document din 8 august 1803 de la Constantin Ipsilanti vv. trebuia să țină condica în care trecea toate pricinile și poruncile trimise de Domnie,

²⁸ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Condica nr. 57, f. 77

Condicarii după la județe :

	1810 febr. 1	1811 febr. 1
Romanați	Stoicu Borozescu	— Tot Stoica
Ilfov,	Constache sin clucer	— Ilfov, tot Stoica sin clucer Ianache
Vilcea,	Ivan Postelnicu	— Vilcea, tot Ivan Postelnicu
Mehedinți,	Ioniță Gărdăreanu	— nu s-au datu
Gorj	— Constandin log. Ralea	— tot acesta
Dolj	Marco Măinescu	— tot acesta
Argeș	Preda Săulescu	— tot Preda

„cărțile de judecată și anaforalele și orice treabă se caută —, atît care intră, cît și cele ce ies de la Divanul Craiovei care se află întotdeauna știute spre a se păzi buna orînduială întru toate”.

În schimbul slujbei sale condicarul de la Divanul Craiovei se bucura de „iertare de rîndul dajdiilor Vistieriei, să scutească o pivniță și bucatele lui să aibă scutire”²⁹.

La „departamenturi” continuau de asemenea să existe condicari. La 12 sept. 1809 Divanul Țării Romînești scria generalului Engelhardt să scutească de încartiruire casa unde funcționa judecătoria Departamentului de opt instalat într-o casă unde locuiau două familii de boieri, care erau și judecători la acest divan, cu familiile și slugile lor. Pentru departamentul propriu-zis erau rezervate numai două camere, una pentru „adunarea judecătorilor ca să caute pricinile judecăților, care se orînduiesc acolo mai cu adaos decît la celelalte departamente și alta pentru șederea logofeșilor ce scriu și alcătuiesc anaforale prin izvoadele de judecăți ce pre toate zilele se caută și pentru păstrarea condicilor și altor sineturi cum și pentru cei ce se judecă”³⁰.

La 6 iulie 1810, Ion Gheorghie Caragea dă trei hrisoave pentru logofeșii al treilea de la cele „trei Departamenturi politicești, unul de opt, altul de șapte, cum și unul de criminalion”, din București, „spre a nu mai fi scoși din slujbă în tot timpul vieții lor fără vină”. Cu acest prilej se constată „că la treaba logofeșiei al treilea a acestor departamenturi intră și oameni nepractisiți și nevrednici de această slujbă, dar și cei vrednici știindu-se că nu sînt statornici, nu au nicio tragere de inimă, nici îngrijire de a ține *condici* curate” ceea ce dăunează bunului mers al împărțirii dreptății. Pentru îndreptarea acestei situații se hotărăște ca logofeșii celor trei Departamenturi să fie statornici „în toată viața lui, neschimbîndu-se niciodată, fără de vină cercetată și hotărîtă, precum și de către dumnealor veliții logofeși, după vreme să fie nesupărați cu cerere de avaeț, dar și orînduitul logofăt să-și păstreze datoria sa cu a ține *condici* curate și a păzi rînduiala avaețurilor, cu a se însemna de către cel dintii boer judecător la fieșcare anafora, păzind într-toate buna orînduială precum mai sus este îndatorat, fără cel mai mic cusur, căci găsindu-se în vină nu numai se va lipsi, ci se va și pedepsi”³¹.

Potrivit unei anaforale din 24 mai 1815, aprobată de domn la 28 mai același an, logofeșii celor trei departamenturi puteau cere havaeț „de la fieș-care anafora, după starea madelei”, în loc de unul pînă la unsprezece taleri, „precum din vechime așa se urma pînă la trecuta răzmeriță” (războiul

²⁹ V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 113.

³⁰ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Condica 61, f. 33 și V. A. Urechia, *op. cit.*, IX, Buc., 1896, p. 440–441.

³¹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Condica 77, f. 219 și V. A. Urechia, *op. cit.*, X, Buc., 1900, p. 612–614.

dintre anii 1806—1812) o sumă variind de la doi la douăzeci și doi taleri. Suma era fixată de întiul boier judecător care trebuia „să însemneze din jos anaforalei avaeul ce se cuvine să ia III logofăt” de la fieș-care anafora”³².

În ce privește Divanul Domnesc, la 7 iunie 1803, Constantin Alexandru Ipsilanti vv. Țării Românești, poruncește tuturor județelor, să strângă venitul căminăresc. În porunca domnească se spune cu acest prilej că venitul amintit este „după obicei venit al dregătoriei căminăriei cei mari, după cum este obicinuit în *condica Divanului*”³³. Pentru Divanul domnesc anaforaua veliților boieri din 8 septembrie 1814 cuprinde o importantă „dăslușire” a „*Pravilniceștii Condicii* ce s-au legiuit cu Sfat de Obște și s-au urmat la pricinile de judecăți, de care ne rugăm să să întărească cu luminată pecetea Mării tale această plecată a noastră anafora și, după ce să va trece în *condica Divanului*, să să scoață copii asemenea și să să trimiță de către dumnealui vel logofăt cu luminate poruncile Mării tale atât pe la judecătoriile de aici din București cât și la Divanul Craiovei i la toate isprăvnicaturile județelor spre a se face cunoscut tuturor de obște deslușirea aceasta a *Pravilniceștii Condicii*, iar anaforaua aceasta se va da în păstrare la Sfinta mitropolie, iar hotărîrea rămîne la Măriia ta. 1814 sept. 8”³⁴.

De altfel, arhivele instanțelor superioare se reduceau tot la condici în care se treceau toate actele intrate sau ieșite de la ele. Majoritatea documentelor poartă însemnarea: „s-au trecut la condică” ori „s-au trecut”³⁵.

În anul 1775, cu ocazia reorganizării justiției în Țara Românească, se introduce la isprăvnicia fiecărui județ, obligativitatea ținerii de condici ce erau date în sarcina unor dregători numiți *condicari la județe* sau *logofeții condicari*. Aceștia aveau printre altele, îndatorirea să transcrie în condici sau registre, unele hotărîri și documente de interes general. Se urmărea mai ales curmarea abuzurilor săvîrșite cu ocazia vînzărilor de moșii, de venituri, de vii etc., prin înșelarea părților interesate în baza dreptului de protimios sau de preemțiune.

Introducerea condicilor, adică a arhivei de registru, începuse în Moldova și în Țara Românească, în unele ramuri ale administrației, mai de mult. Catastifele unor târguri sînt menționate în documente către sfîrșitul seco-

³² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, *Condica* 84, f. 221 și V. A. Urechia *op. cit.*, p. 611—612.

³³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, *Condica* 47, f. 28 și V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 157.

³⁴ *Pravilniceasca Condică*, p. 206—7.

³⁵ Gh. Ungureanu. *l.c.*

lului al XVI-lea. Din timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu s-a păstrat o serie de condici zise „brîncovenești”, printre care și *Condica Vistieriei domnești*” pentru anii 1694—1704³⁶. La Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România s-au păstrat mai multe condici din anii 1741—1742 provenind din cancelaria lui Constantin Mavrocordat vv. Moldovei (ms. nr. 237). Acest voevod a hotărît ca în cancelariile ispravnicilor de ținuturi să se țină condici numite „protocoale” în care să se treacă poruncile primite și rezolvarea lor.

Măsura luată în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti s-a dovedit utilă și de aceea a fost menținută în legislația sa juridică, publicată la București în 1780, sub titlul de *Pravilniceasca Condică*. Sub domniile următoare, mai ales în vremea lui Nicolae Caragea, Mihail Suțu, Alexandru Moruzi, Nicolae Mavrogheni și mai târziu Ion Caragea, funcționarea acestei dregătorii a fost îmbunătățită printr-o serie de ordine domnești ce pot fi considerate ca primele încercări mai sistematice de organizare în Țara Românească a arhivei constituite din condici. De altfel în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea preocuparea pentru reorganizarea arhivelor este aproape generală, în mai toate statele europene. Înființarea acestei dregătorii a corespuns astfel unei necesități de mult resimțite în administrația Țării Românești nu numai la județe ci și la unele instituții centrale cum sînt Vistieria „departamenturile” și Divanul domnesc.

RESUMÉ

A l'occasion de la réorganisation de la justice dans la Valachie en 1775, on introduit l'obligativité de la tenue de registres par la préfecture (ispravnikat) de chaque département. Ces registres étaient confiés à des employés spécialement engagés, appelés „loghothètes” (*condicari*), qui étaient obligés de transcrire dans „le registre du département” certaines résolutions et certains documents d'intérêt général ayant trait à l'administration du département respectif, pour être connus et utilisés par les successeurs à la direction du département respectif.

Ce registre portait le nom de „registre du département”.

Et, conformément aux normes qui réglementaient bien minutieusement l'activité de cette nouvelle institution, il fallait aussi transcrire dans les registres sus-mentionnés tous les contrats concernant les transactions pour les biens immeubles dans le but d'éviter les abus en matière de droit de préemption ; ainsi prend naissance une sorte de notariat. L'introduction de ce système d'archives, c'est-à-dire de la conservation des actes dans des registres, avait commencé à être utilisé, dans la Valachie et la Moldavie par certains institutions locales ou centrales, au XVI-ème siècle et surtout vers la fin du XVII-ème siècle.

³⁶ *Condica de venituri și cheltuieli a vistieriei de la leatul 7202—7212 (1694—1704)*, București, 1873 ; Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brîncoveanu*, în „Studii și materiale de istorie medie” vol. V, București ; 1962 p. 353—503. Pentru o altă condică a Vistieriei Țării Românești din anii 1731—1732, „în vremea lui Mihai Racoviță vv”, v. „Revista Arhivelor”, X (1967), nr. 2, p. 119—128.

Après l'année 1775, les documents présentés par l'auteur attestent la généralisation de ce système d'archive dans toute l'administration du pays ; cette institution a été maintenue et perfectionnée sous les règnes qui se sont succédés, ce qui démontre l'utilité et la nécessité de son application. Le système généralisé en 1775, a duré jusqu'en 1831—1832, quand on a introduit dans l'administration de la Valachie et de la Moldavie le système des archives modernes de dossiers, dont le commencement dans notre pays date de la fin du XVIII-ème siècle.

NUMĂRUL SLUJITORILOR DIN MOLDOVA ÎN INFORMAȚIILE STATISTICE DE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA ȘI PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XIX-LEA

ECATERINA NEGRUȚI-MUNTEANU

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul veacului următor, slujitorii, organizați în „bresle”, aveau un rol important în administrația feudală a Principatelor Române.

Corpul de slujitori, recrutat în cea mai mare parte dintre țărani birnici, era îndatorat, în schimbul unor scutiri fiscale, să îndeplinească slujbele mărunte la diversele dregătorii și instituții ale țării.

Cunoașterea numărului slujitorilor prezintă un interes deosebit. De numărul total al acestora depindea, în mare măsură, organizarea și buna deservire a instituțiilor și administrației. Sporirea sau micșorarea numărului la anumite categorii poate dezvălui evoluția instituției respective și indică noua direcție social-politică a administrației interne.

Slujitorii lucrând în schimbul scutirii de bir și corvezi, numărul lor varia și în funcție de posibilitățile financiare ale țării. În consecință, fluctuațiile numerice pot contribui, în oarecare măsură, la cunoașterea greutăților fiscale ale statului. În general, funcțiile mari, dregătoriile chiar inutile, nu se suprimau, însă numărul și sistemul de recrutare al slujitorilor făceau, de multe ori, obiectul unor astfel de măsuri bugetare.

Pentru cunoașterea numărului de slujitori în Moldova ne stau la îndemână numeroase informații statistice. Din nefericire acestea sînt de proveniență diferită și incomplete, Informațiile cunoscute prezintă mari deosebiri de cifre pentru aceeași categorie de slujitori, în curs de un an. Cifrele din informațiile statistice, în unele cazuri, nu corespund numărului real de oameni aflați în slujbă. Pentru a putea ajunge la concluzii juste în ceea ce privește evoluția numerică a slujitorilor este necesar să se cunoască felul și proveniența materialului de informare statistică.

Materialul statistic se poate grupa în două categorii: 1. informații numerice din diverse izvoare narative și 2. statistice interne oficiale.

Din veacurile anterioare secolului al XIX-lea în cronicile moldovenești se găsesc date privind unele categorii de slujitori. Informațiile numerice din cronici nu sînt însă complete, ele se referă, în special, la categoriile de slujitori militari existenți într-o anumită împrejurare. Aceste cifre nu prezintă, de cele mai multe ori, nici garanția exactității. Ele sînt date de cronici după izvoare îndoelnice și sînt cu totul aproximative.

Știri mai exacte și mai complete, pentru începutul secolului al XVIII-lea, ne sînt oferite de Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei*. La cap. VI („Despre boierii Moldovei și rangurile lor”) și cap. VIII („Despre

armata Moldovei”) se ocupă în special de dregătoriile și instituțiile moldovene și dă indicații asupra atribuțiilor fiecăruia, asupra organizării și numărului de subalterni ai acestora. Din informațiile oferite de Dimitrie Cantemir s-ar putea alcătui un tabel care ar cuprinde slujitorilor postelniciei, ai divanului domnesc, spătăriei, vistieriei, precum și a militarilor angajați cu lefuri. Din nefericire însă, nu se indică numărul la toate categoriile. De pildă, pentru slujitorii militari informațiile complete se referă numai la ostașii cu lefuri, care ne interesează mai puțin și sînt cu totul insuficiente pentru moldovenii care alcătuiau armata de scuteală. De altfel și cifrele date de Dimitrie Cantemir, la multe din categorii, sînt aproximative. Deoarece, pentru perioada aceasta, nu ni s-au păstrat informații mai complete, cifrele din *Descrierea Moldovei* au fost cel mai mult utilizate de istorici. Astfel, Manolache Drăghici, prezentînd instituțiile și dregătoriile țării, în *Istoria Moldovei* reproduce în cea mai mare parte datele după Dimitrie Cantemir. La fel și Nicolae Bălcescu în *Puterea armată și arta militară la moldoveni*.

În afara informațiilor menționate, date statistice privind slujitorii se pot culege și din memoriile păstrate de la călătorii străini și din rapoartele consulare. Însă și acestea sînt aproximative, și, de multe ori, exagerate. Iată un singur exemplu edificator în această privință. În raportul consulului francez, Lagan din 1828, deși se dă o explicație exactă termenului de slujitor, ca și diverselor dregătorii și instituții ale țării, se exagerează în mod vădit numărul slujitorilor. El indică cifra de 21488 slujitori în ținuturi și 119 în Iași, în total 21607 slujitori¹. Or, în secolul al XIX-lea, din documentele interne oficiale ale vistieriei, cifra totală a slujitorilor nu s-a ridicat nici odată cu mult peste 8000. La 1828, vistieria, de pildă, scutea un număr de 8024 slujitori. În secolul al XIX-lea, pînă la aplicarea Regulamentului Organic, această cifră nu a fost depășită.

Documentele interne oficiale sînt singurele care pot furniza informații cu privire la numărul slujitorilor, date mai apropiate de realitate.

Informațiile statistice și documentele interne, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și de la începutul secolului următor, fiind foarte numeroase și felurite, le putem grupa în: a) informații din sămile vistieriei; b) din condicele de lefuri și venituri ale dregătorilor; c) catagrafiile fiscale; d) statistici speciale alcătuite în cursul războaielor ruso-turce și e) tabele de evidență statistică a instituțiilor respective.

În sămile vistieriei se indică, de obicei, numărul slujitorilor exceptați de la dări, al celor care au primit bani de deplasări sau lefuri și „emclic”². În listele de lefuri se treceau salariile marilor dregători și ale subalternilor lor în ordinea rangurilor³. Mai complete, privind numărul slujitorilor, sînt condicile de venituri ale dregătorilor. În aceste condici se trec printre alte venituri și plocoanele pe care le dădeau breslele de slujitori. O astfel de condică, cu informații deosebit de prețioase este aceea din 1776 a lui Grigore Alexandru Ghica⁴. Această condică fixă, în același

¹ M. Holban, *Un raport francez despre Moldova, (1828) a consulului Lagan*, în „Buletinul comisiei istorice a României”, București, IX, 1930, p. 158.

² Arh. St. Iași, tr. 1768, op. II, 2018, nr. 1, f. 43–46 etc.

³ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, București, t. V. (s. 1774–1800) p. 514–521, Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, ms. 4126, f. 95–97 etc.

⁴ P. Rășcanu, *Lefile și veniturile boierilor Moldovei în 1776, Iași, 1887 și în orig.* la Arh. St. Iași și Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, ms. nr. 2777.

timp, și numărul de slujitori la aproape toate instituțiile țării, număr care, la multe din dregătorii, s-a păstrat pînă la Regulamentul Organic. În 1829, la cererea căpitanului de Comănești de a se spori numărul plăieșilor, divanul i-a răspuns că după „așezămîntul domnului Grigore Ghica VV”, nu are dreptul de a mări numărul lor⁵. Este evident o referire la această condică din 1776 care se mai aplică deși nu mai corespundea noilor condiții, documentele indicînd o sporire a plaiurilor și potecilor din Comănești care trebuiau apărute, mai ales, în împrejurările create atunci de războiul ruso-truc.

Catagrafiile fiscale dau cele mai complete informații numerice asupra slujitorilor. Vistieria, pentru o evidență exactă a locuitorilor supuși plății impozitelor și a celor scutiți, a alcătuit situații statistice detaliate. Din secolele anterioare veacului al XIX-lea ni s-au păstrat foarte puține situații de acest fel⁶.

În numeroasele categorii din secolul al XIX-lea, aflate în arhivele, noastre, slujitorii erau trecuți între categoriile exceptate de la plata dărilor. Statisticile fiscale au fost alcătuite, în cea mai mare parte, pe sate, cu numărul aflat pe teren la înregistrarea locuitorilor. Din acestea s-au întocmit extracte pe ocoale și ținuturi. În extractele pe ținuturi, slujitorii formează o rubrică aparte între cei fără bir, uneori subîmpărțită în două „slujitorii isprăvniceii și a marginei” și rubrica celor ce slujeau la instituțiile din Iași: „breslele curții și a altor zapcii” ca de exemplu, în extractul dintre anii 1817—1818 sau acel din 1821⁷. Iată, de exemplu, extractul visteriei din anul 1817—1818⁸:

Nr. crt.	Ținuturii	Slujitorii isprăvnicești și ai marginii	Breslele curții și ale altor zapcii	Total
1.	Suceava	273	—	273
2.	Neamț	314	—	314
3.	Roman	147	343	490
4.	Bacău	556	520	1076
5.	Putna	459	—	459
6.	Tecuci	172	45	217
7.	Covurlui	365	—	365
8.	Tutova	213	157	370
9.	Vaslui	120	867	987
10.	Fălciu	246	214	460
11.	Herța	115	—	115
12.	Dorohoi	176	—	176
13.	Botoșani	150	—	150
14.	Hîrlău	268	—	268
15.	Cîrligătura	70	195	265
16.	Ținutul Eșii	90	1199	1289
17.	Orașul Eșii	—	420	420
TOTAL:		3.734	3.960	7.694

⁵ Arh. St. Iași, dosar S., nr. 95, f. 47—48.

⁶ G. Ghibănescu, *Sursele și izvoarele*, vol. XXII, p. 31—32; *Catastihul Iașilor din 1755*, în „Ioan Neculce”, Buletinul Muzeului Municipal, Iași, an. I, 1921, fasc. 1, p. 5—40; I. Antonovici, *Documente birădene*, Birlad, 1924, vol. IV, p. 195—199.

⁷ „Ioan Neculce”, Buletinul Muzeului Municipal Iași, 1928, fasc. 7, p. 142.

⁸ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, ms. 4126, f. 91—92.

Astfel de extracte nu prezintă alt interes, decât acela că ne indică numărul slujitorilor din fiecare ținut. Or, din punct de vedere administrativ este important să cunoaștem numărul la fiecare dregători sau breaslă. Această situație se poate detașa în special din catagrafiile desfășurate pe sate. De pildă, în „condica liuzilor” din 1803⁹, ca și în catagrafia din 1816¹⁰, numărul total al slujitorilor, cu specificarea breslei, este trecut la sfârșitul fiecărui ținut la „adunarea sumelor” la capitolul: „bresle ce nu plătesc bir”. În catagrafia din 1820, aflată în Arhivele Statului Iași, slujitorii au fost înregistrați la satul unde își aveau locuința, indi-

Extract de numărul tuturor breslelor ce se află cu lăcuința prin țară și să apară

Ținuturile	Panțirii isprăvnicilor	Slujitorii hătămăniei								Breslele isprăvniciei curții															
		Seimeni	Lefecii	Călărași lui Vel căpitan	Călărași porușnicului	Slujitorii marginii Prutului	Piașii	Slujitori a căpitanilor	Sacagii	Tulumbașii	Culuccii și bulubașii	Seimenii	Lennarii	Cărbunarii	Joldănarii	Pietrari	Teslari	Toporași	Sacagii	Tulumbașii	Copii de casă ai vistieriei				
Suceava	180	-	-	-	-	-	-	55	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Neamțul	169	-	-	-	-	-	62	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Romanul	102	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bacău	203	-	-	-	-	-	-	308	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Putna	227	-	-	-	-	-	77	60	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tecuciul	152	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Covurluiul	120	-	-	-	-	30	-1	31	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tutova	180	180	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vasluiul	150	350	-	-	9	-	-	-	-	-	213	17	115	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	243
Fălciul	153	-	-	-	-	27	-	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Herța	76	-	-	-	-	-	-	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dorohoiul	151	-	-	-	-	22	-	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Botoșani	138	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hîrlăul	134	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cîrligătura	51	88	54	38	26	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16
Ținut Iași	156	-	-	-	-	75	-	10	-	-	85	103	36	-	-	-	30	-	-	-	-	9	6	-	-
Tîrg Iași	-	-	-	-	-	-	-	8	17	15	-	-	-	-	9	10	-	-	-	-	9	6	-	-	-
TOTAL	2342	618	54	38	35	154	447	313	8	17	15	213	501	218	36	9	10	30	9	62	259	-	-	-	-

Copiat după Arhivele Statului Iași, tr. 644, op. 708 nr. 560 f. 49 și completat la rubricile

cîndu-se breasla. Evident, dintr-o astfel de catagrafie se pot extrage informațiile cele mai prețioase (numele, breasla, numărul pe sate și categorii, starea materială și ocupațiile locuitorilor dintre care se recrutau, numărul

⁹ „Uricariul”, vol. VII, p. 241–377 și vol. VIII, p. 242–368.

¹⁰ Arh. St. Iași, ms. nr. 57

văduvelor și nevolnicilor aflați în rîndul slujitorilor și uneori cetele și steagurile cu conducătorii lor¹¹.

Printre situațiile statistice alcătuite de vistierie, de o valoare deosebită este extractul „de numărul tuturor breslelor cu locuința prin țară ci să apară de toate dările și havalele pămîntești alcătuit de pe cele mai din urmă cercetări”. Extractul a fost alcătuit în vremea administrației ruse, între anii 1828—1829¹². La alcătuirea acestui extract s-au folosit informațiile statistice prezentate de fiecare dregătorie și cele aflate la înregistrările făcute de organele catagrafice înainte de izbucnirea războiului.

de toate dările și havalele pămîntești, alcătuit de pe cele mai din urmă cercetări.

Slujitorii agiei								A vorniciei de aprozi	Casa podurilor	Casa apelor	Casa menziurilor	Postelnicia			Armășiei										
Simeni	Baltagari	Dărăbani	Roșii	Sacații	Tulumbagii	Slujitorii Vorniciei obștei	Slujitorii vorniciei poliției	Aprozi	Fustași de vatră	Fustași de divan	Podari	Calărăși	Salahori	Suliugii	Surugii	Timirași	Calărăși	Lipcani	Chinargii vâmi	Breslele ocnelor	Armășai	Dărăbani	Vădrarii	Suma breslelor	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25	3	—	—	—	—	—	—	—	—	263
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25	3	—	—	—	—	—	—	—	—	270
56	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	2	—	—	—	—	—	—	—	—	578
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25	3	—	—	—	—	—	—	—	—	1108
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	3	—	—	—	—	569	—	—	—	381
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	57	2	—	—	—	—	—	—	—	—	211
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	35	3	30	—	—	—	—	—	—	—	349
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	43	2	—	—	—	—	—	—	—	—	405
65	39	—	—	—	—	—	—	308	—	—	—	—	—	—	70	2	—	—	—	—	—	—	56	—	1731
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	31	2	—	—	—	—	—	—	—	—	446
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16	3	—	—	—	—	—	—	—	—	110
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	3	—	—	—	—	—	—	—	—	210
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1[51]
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1[54]
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	33	2	—	—	—	—	—	—	—	—	4[13]
[45]	14	42	—	—	41	47	—	—	—	—	83	—	92	—	35	—	2	—	—	—	—	—	—	—	8[96]
[—]	—	25	8	24	—	—	—	—	—	—	—	17	—	12	44	15	38	40	17	—	—	—	34	3[48]	
[166]	53	25	42	8	24	41	47	308	12	13	362	58	92	12	511	52	70	40	17	569	80	56	34	80	[24]

unde documentul este rupt după Arh. St. Iași, dosar S. nr. 96, f. 2, 6

¹¹ Din nefericire ne lipsesc aceste catagrafii pentru ținuturile Tecuci, Covurlui și Tutova, iar pentru restul ținuturilor situațiile nu sînt identice (vezi Arh. St. Iași, tr. 166, op. 184, nr. 6, 7, 8, 9, 10, 11 etc.).

¹² Extractul a fost alcătuit pînă în toamna lui 1829, deoarece în el figurează și slujitorii vorniciei de poliție care au fost desființați la sfîrșitul anului 1829 (Arh. St. Iași, dosar S., nr. 490, f. 300).

Extractul cuprinde un număr de 8024 slujitori, grupați în 45 bresle, la 16 instituții sau dregătorii ale țării. Este singura statistică completă care ni s-a păstrat privind numărul și categoriile de slujitori existenți la o anumită dată.

Pentru gruparea și clasificarea slujitorilor acest extract este de o valoare unică.

Numeroase date statistice, privind întreaga viață economică socială și administrativă a Moldovei, ni s-au păstrat din vremea războaielor ruso-austro-turce și ocupațiilor străine de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a veacului următor.

Administrației ruse îi erau necesare informații exacte privind slujitorii țării.

Pentru aceste motive conducerea rusă a cerut de la organele competente ale țării informații exacte asupra administrației : interne, dregătorilor, slujitorilor, organizării fiscale etc.

Ca urmare, din vremea ocupațiilor ruse ni s-au păstrat multe informații statistice, cu atât mai prețioase, cu cât, de cele mai multe ori, au un caracter descriptiv. De exemplu, în 1769, generalul Elem a cerut date precise asupra administrației moldovene pe ponturi „să fie la știrea noastră”, spunea porunca, „câte ținuturi sânt în țara Moldovei, și câte târguri la fiește care ținut și cine din dregători sânt purtătorii de grijă la judecăți și alte porunci ? ” Iar la alt pont „un catastih să se facă de toți boierii mari și mici cu numele fiește căruia și boierii lor, atât cei ce sînt judecători, cât și cei ce sînt asupra slujitorimii cum și cei ce sînt purtători de grijă trebilor târgurilor și fiește carele din boieri la ce slujbă s-au aflat”. La prima poruncă s-a alcătuit o listă a ținuturilor și târgurilor cu numele și atribuțiile ispravnicilor.

Cît privește catastihul „pentru boierii mari și mici și cine la ce slujbă au fost cum și pentru cei ce sînt asupra slujitorimii se va face și se va arăta”¹³.

Catagrafia completă a locuitorilor țării și a slujitorilor ei, se păstrează la Arhiva Centrală de Stat din Moscova¹⁴.

Din perioada 1806 — 1812, materialul statistic păstrat este mai bogat. Îl cunoaștem atât din arhivele noastre, cât și din documentele tipărite după cele ce se aflau în Arhiva Senatorilor din Chișinău. Multe din catagrafiile întocmite în această perioadă au și un caracter fiscal, ca de exemplu, catagrafia locuitorilor din Iași la 1808¹⁵.

¹³ „Arhiva Românească”, ed. I, (M. Kogălniceanu), tom. I, Iași, 1841, p. 178—195.

¹⁴ Arh. Centrală de Stat, Moscova, acte vechi, fond 293, dosar I, și urm. vezi și catagrafia ținutului Putna publicată de I. Ionașcu în „Revista Arhivelor”, nr. 1, București, 1958, p. 121—130, și Acad. Republicii Socialiste România, ms. 5370, f. 53.

¹⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, ms. 804.

În iunie 1810, la cererea guvernatorului rus, divanul Moldovei a înaintat o „perigrafie”¹⁶ ale cărei date le prezentăm.

„Taifaua hătmăniei	2050	slujitori
„ agiei	210	”
„ armășiei	110	”
„ vorniceii de aprozi	144	”
„ vornicia obșteii	27	”
Rufeturile isprăvniciei curții	70	”
Slujba vistieriei	186	”
„ călărașilor (și postelniciei)	69	”
Epistăsăia podurilor	181	”
Taifaua portării	34	”
Rufeturile ocnei	500	”
Toate isprăvniciele de pe afară	3987	”
Total :		= 7.586 slujitori

După 1828 pînă la redactarea Regulamentului Organic cercetările au fost reluate. Informații prețioase au fost adunate de cele trei comisii de revizie¹⁷. Rezultatele pe teren ale cercetărilor lor au fost centralizate de „comisia încheierii obșteștilor socoteli a lucrărilor comisiilor reveduitoare”. Pentru ținuturile din sudul Moldovei de sub jurisdicția comisiei a II-a (Bacău, Putna, Covurlui, Tecuci, Tutova) care a lucrat mai îngrijit, ni s-au păstrat statistici cu numărul locuitorilor pe categorii fiscale și cu indicarea vitelor. La sfîrșitul fiecărui ținut se află un tabel cu numărul supușilor străini și a breslelor de slujitori. Aici, slujitorii sînt trecuți pe categorii de slujbă indicîndu-se satul unde locuiesc și categoria fiscală din care se recrutau¹⁸.

Importante date statistice s-au păstrat în arhivele unor dregătorii. Acestea cuprind : a) izvoade ocazionale ale zapciilor întocmite în diverse împrejurări (pentru vînători domnești, părăzi militare, împărțirea tainurilor la slujitori, combaterea epidemiilor de ciumă¹⁹, b) sămi de venituri personale ale șefilor instituției²⁰ și c) catastifele și condicele de evidență ale slujitorilor dregătoriei.

Astfel de condici trebuie să fi existat la cancelaria fiecărui instituții. Dacă nu ni s-au păstrat, decît în număr foarte mic, aceasta se datorește faptului că ele se aflau la dispoziția marelui dregător care, pe lîngă evidența slujitorilor nota în ele și chestiuni personale (venituri, havaieturi etc.) la ieșirea din slujbă ele rămîneau, de obicei, în proprietatea fostului dregător.

¹⁶ Vezi Bulat. T. G. *Boiereile slujbe în Țările române la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea*, din „Arhivele Basarabiei”, Chișinău, an IV, 1932, nr. 3, p. 203.

¹⁷ G. Platon, *Comisiile de revizie din Moldova și activitatea lor în anii 1830 și 1831*, în „Studii și materiale de istorie modernă” vol. I, București, 1957, p. 25–68.

¹⁸ Arh. St. Iași, dosar S., nr. 143, dosar E, nr. 80.

¹⁹ Ibidem, dosar S., nr. 489, f. 4–8, dosar S, nr. 490, f. 131 ; 300 ; tr. 160, op. 184, nr. 24, f. 37 ; N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimahi*, București, 1902, vol. I, p. 568–569.

²⁰ C. Grecescu, *Căpeteniile oștirii moldovene la 1757*, București, 1939, ex. „Buletinul Muzeului Militar Național”, vol. II, nr. 3–4, Arh. St. Iași, doc. nr. 91, pach, 373 ; doc. nr. 5, pach. 632, etc.

Iată de exemplu, condica hărmaniei din 1810, aflată în Arhivele Statului Iași (tr. 166, op. 184 nr. 24) intitulată „pentru toți săimenii și călărașii posturilor anul 1810”, cu un număr de 37 file, cuprinde însemnări dintr-un an la altul între anii 1810 — 1814. Pe primele file sînt scrise îngrijit numele săimenilor și călărașilor de la diversele căpităanii din țară, după izvoarele prezentate de căpitani. În dreptul unor nume sînt trecute observații diverse : fugit, iertat, rău, mort etc. Aceasta înseamnă că în condică se făceau însemnări ulterioare. Urmează apoi „un perlipis” (rezumat) cu totalul numărului slujitorilor din ținuturi, apoi numărul și numele slujitorilor care slujeau în Iași. La sfîrșitul condicii s-au trecut diverse socoteli dintre anii 1812 — 1814 care priveau personal pe hatman : plocioanele, banii finului și a lemnului luați de la slujitori, sumele încasate pentru casa milelor, cheltuieli diverse, o listă de ceepcîne și cușme ale slujitorilor etc.

Astfel de condici prezintă desigur cel mai mare interes pentru studierea dregătoriei respective și în special a organizării breslelor.

Din această sumară prezentare a principalelor izvoare statistice constatăm caracterul lor diferit în ceea ce privește : scopul alcătuirii lor, modul de prezentare a datelor, ca și valoarea cifrelor înregistrate.

VALOAREA INFORMAȚIILOR STATISTICE. RELATIVITATEA CIFRELOR DATE DE DIVERSE STATISTICI

Cercetînd cifrele din numeroasele și felurite izvoare statistice, pentru aceeași categorie de slujitori se constată următoarele : a) fluctuații numerice de la an la an ; b) salturi mari de la o cifră la alta în curs de numai cîteva decenii și c) nepotriviri de cifre în statisticile existente pentru același an.

De exemplu, o categorie care a evoluat mai puțin din punct de vedere numeric și anume seimenii curții domnești erau între anii 1763 și 1828 în număr de :

Anii	Numărul de seimeni la un steag	Numărul → total de seimeni la cele patru steaguri
1763	53	212
1776	50	200
1795	40	160
1803	cca 44	175
1810	cca 45	180
1828	cca 53	213

Cauzele acestor fluctuații numerice se datoresc faptului că cifrele nu sînt extrase din aceleași categorii de statistici ele diferind după caracterul și scopul cu care au fost alcătuite. Cercetînd exemplele de mai sus observăm că cifrele sînt luate pe rînd : dintr-o samă a vistieriei (1763)²¹, dintr-o condică de venituri ale dregătorilor (1776)²², dintr-o listă de lefi (1795)²³ ;

²¹ Arh. St. Iași, tr. 1768, op. II, 2018, nr. 1, p. 43—46.

²² P. Rășcanu, *op. cit.*

²³ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 514—521.

din condica hătmăniei (1810)²⁴; din catagrafii fiscale (1803 și 1828)²⁵. În consecință, în sama vistieriei erau trecuți slujitorii scutiți de dări, în condica de venituri cei care plăteau plocoane, în listele de lefi numai cei salariați, în catagrafiile fiscale slujitorii scutiți de vistierie.

Un exemplu mai concludent, pentru un singur an, ni-l oferă seimenii hătmăniei. La 1810 erau notați în condica hătmăniei 190 seimeni. În perigrafia înaintată în același an de divan guvernatorului rus erau trecuți doar 116. În extractul din 1828 au fost indicați 618 seimeni²⁶, iar într-o statistică a hătmăniei din același an, 434 seimeni²⁷. Aceleași observații se pot face urmărind și alte bresle. În multe cazuri sînt date cifre care nu rezistă unei verificări cu documente din aceeași vreme. Unele statistici au fost întocmite în grabă, după informații incomplete sau cu cifrele calculate greșit. În sfîrșit, altele au fost în mod intenționat denaturate, fie pentru a se obține un număr mai mare de scutiri, fie pentru a se reduce parte din obligațiile impuse dregătoriei respective.

Urmînd datele din toate aceste diverse izvoare statistice, observăm că : a) numărul stabilit de domnie pentru fiecare dregătorie nu corespundea cu cel aflat pe teren ; b) numărul slujitorilor scutiți de vistierie nu reprezintă numărul real de oameni aflați în slujbă.

De exemplu, în secolul al XIX-lea, isprăvnicia Hîrlău trebuia să aibă 150 pașteri, Ori, în toate catagrafiile de după 1800 nu reușește să se atingă acest număr²⁸. Numărul mai mic decît cel hotărît se datorește greutăților întîmpinate în recrutarea slujitorilor și primenirii rare a breslelor. Mulți dintre slujitorii alcătuiți cîndva au dispărut, fie că au murit, au fugit sau au fost iertați de slujbe, rămînînd cadre descompletate. De pildă, în ianuarie 1827, se formase un corp de 303 slujitori la starostia Putna. Dintre aceștia, în mai puțin de 2 ani (la 19 septembrie 1828), ca urmare a împrejurărilor create de război, 23 muriseră, 54 fugiseră, 15 deveniseră nevolnici. Așadar în slujba starostiei rămăseseră numai 211 slujitori²⁹. Se cunosc, de altfel și situații inverse, cînd numărul de slujitori existent la o dregătorie depășea pe cel fixat de conducere. La 6 septembrie 1801, Al. Suțu constata că „breslile curții și a zapciilor și a isprăvnicilor se scutesc mai mult număr decît sînt orînduiți”³⁰. Numărul mai mare de slujitori era menținut în mod abuziv spre dauna vistieriei și în folosul particular al dregătoriiilor. De exemplu, antreprenorii casei menzilorilor obișnuiau să întrebuițeze un număr mai mare de oameni, atît în serviciul poștelor, cît și pentru treburile lor personale. Aceștia trebuiau scutiți de dări și corvezi și în plus salariați. De aceea, între antreprenori și vistierie a existat o permanentă contradicție. De pildă, la 1831, compania care avea în antrepriză menzilirile pretindea să i se scu-

²⁴ Arh. St. Iași, tr. 164, op. 184, nr. 24.

²⁵ „Uricariul”, vol. VII, p. 241–377 și vol. VIII, p. 242–368 și Arh. St. Iași, tr. 644, op. 708, nr. 560, p. 49.

²⁶ Arh. St. Iași, tr. 644, op. 708, nr. 560, f. 49.

²⁷ Ibidem, dosar S., nr. 95, f. 29.

²⁸ Ibidem, dosar, S., nr. 92, f. 34.

²⁹ Ibidem, dosar S, nr. 83, f. 3–7.

³⁰ „Uricariul”, vol. XX, p. 315. De exemplu, isprăvnicia Tecuci trebuia să aibă 150 de călărași (Arh. St-Iași, doc. nr. 134, pach. XV.), însă în 1816 ea avea 172 (ibidem, ms. nr. 57, f. 30), iar la 1828, 152 călărași (ibidem, tr. 644, op. 708, nr. 560, f. 49).

tească 975 oameni, deși în contractul încheiat cu conducerea țării nu figurau decât 728 oameni ³¹. Între cei 975 de slujitori erau și 200 „oameni de rezervă” care slujeau mai puțin poștele și mai mult pe căpitanii de menziluri ³².

Diferențe mari se pot constata și între cifrele prezentate de catagrafiile fiscale și cele ale dregătorilor sau chiar cele din hrisoavele domnești pentru același an. Aceasta se datorește scutirii de către vistierie a unui număr de oameni mai mare decât a celor ce slujeau în mod efectiv. Situația aceasta a fost creată de starea mizeră a țăranilor din rîndul cărora se recrutau slujitorii. La slujbă ei trebuiau să vină cu îmbrăcăminte, cai, arme sau unelte și cu hrană proprie. În schimb, nu primeau, în majoritatea cazurilor, nici un fel de retribuție, în afară de scutirea de bir și havalele. În cursul săptămînilor de serviciu gospodăriile lor rămîneau inactive. Recrutarea făcîndu-se dintre contribuabili și în special dintre clăcași, în împrejurările de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și primele decenii ale veacului următor, cînd obligațiile de clacă au crescut, aceștia îndeplineau cu greu condițiile de slujbă pe lingă acele de boieresc.

Pentru a putea face față nevoilor administrației în acele condiții, vistieria s-a văzut forțată să scutească un număr mai mare de oameni. Astfel, s-a adoptat sistemul crucii. Acest sistem era folosit și la strîngerea dărilor de la categoriile dajnice, (mazili, ruptași, țigani) care aveau o situație materială precară. El presupunea unirea a doi sau mai mulți indivizi la plata unei dajdii obișnuite pentru o singură persoană. În cazul slujitorilor s-a admis sistemul crucii în sensul că doi oameni scutiți de vistierie urmau să îndeplinească slujba ce revenea unuia singur.

Crucea de slujitori era un sistem practicat cu mult mai înainte în Țara Românească. Din descrierea unui misionar catolic de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, aflăm că spătarul cel mare, șeful armatei în Țara Românească, avea sub conducere călărași grupați în cruci: „se numără cruci, într-o cruce unul, dacă e avut, dacă sînt mai siraci, doi sau trei sau patru” ³³.

În Moldova crucea de slujitori o întîlnim în documentele de la începutul secolului al XIX-lea. Informații anterioare privind crucea de slujitori ne lipsesc pînă în prezent. Este sigur însă că, în secolul al XIX-lea, în recrutarea slujitorilor se întîlneau greutăți mult mai mari ca în trecut. Aceasta s-a datorat înrăutățirii situației țăranimii din mijlocul căreia se recrutau slujitorii. Numărul slujitorilor cu o situație materială și socială independentă se redusese mult în secolul al XIX-lea față de veacul precedent, datorită exproprierii răzeșilor.

În același timp, sporierea obligațiilor de clacă ale țăranilor aserviți, ca și reducerea locului lor de hrană, au contribuit la ruina materială a acestora. Astfel, schimbările care aveau loc în structura economică și socială a Moldovei au afectat negativ organizarea feudală a statului, contribuind, și pe această cale, la disoluția vechiului sistem administrativ.

Pentru a face față situației noi create în administrație, ca urmare a imposibilității materiale a țăranilor de a-și îndeplini slujbele, vistieria țării a fost nevoită să acorde scutiri mai numeroase extinzînd sistemul efectuării

³¹ Arh. St. Iași, dosar S, nr. 154, f. 40–41, 94–96.

³² Ibidem, dosar F, nr. 239, f. 326.

³³ „Magazin istoric pentru Dacia”, București, 1847, tom. V, p. 44.

slujbei în cruce. Iată câteva exemple : la 1820, numărul slujitorilor stărostiei Putna era de 228, vistieria scutea însă 277 oameni, deci cu 49 mai mult, care slujeau câte doi la cruce ³⁴ :

Cetele	Nr. de slujitori	Chiți erau câte 2 la cruce	Total
I	58	18	76
II	56	10	66
III	52	7	59
IV	62	14	76
Total :	228	49	277

În același an, pentru isprăvnicia Bacău se scuteau 267 paștiri „dar la rînd sînt mai puțini pentru că vādanele nu intră și burlacii și săracii se pun doi la număr” ³⁵. În ținutul Vaslui, din cei 83 călărași ai isprăvnicii care locuiau orașul Vaslui, cinci erau așezați câte doi la cruce vistieria scutind astfel 88 oameni ³⁶. Tot la 1820, în satul Dobrovăț (Vaslui) unul din cei 61 cărbunari era așezat la o cruce cu feciorul său ³⁷.

La 7 august 1827, domnia hotărîse pentru slujitorii hătmaniei „că dacă vrea unii din aceștia să gădescu slabi să se poată așeza doi drept unul ” ³⁸. Astfel se explică de ce la 1828, în statistica fiscală, se indică 618 seimeni și 240 plăieși la Comănești, iar izvoadele dregătoriei indicau, în același an, 434 seimeni și 210 plăieși. Un extract de slujitorii hătmaniei la 1828, cuprindea următoarele date : ³⁹

Nr după tabla hătmaniei	Nr. ce cuprinde cu acei puși doi la o cruce prin tablă	Numele satelor	Câți sînt puși prin tabla hătmaniei mai mulți la o cruce
69	88	Mogoșăști	19
50	75	Borăști	25
8	10	Ipatili	2
16	21	Bălești	5
40	53	Rafaila	13
21	24	Călugăreni	3
22	31	Todireni	9
40	59	Poenarii	19
36	45	Pircești	9
24	32	Zizinca	8
66	107	Lipova cu cotunurile ei	41
41	73	Cursăști cu cotunul său	31
434	618	Total :	184
210	240		30

³⁴ Arh. St. Iași, tr. 166, op. 184, nr. 11, f. 221–224.

³⁵ Ibidem, nr. 10, f. 317.

³⁶ Ibidem, nr. 13, f. 70–71.

³⁷ Ibidem, f. 243.

³⁸ Ibidem, nr. 25, f. 1.

³⁹ Ibidem, dosar S., nr. 95, f. 29.

În toamna aceluiași an, din cei 209 slujitori ai stărostiei Putna, 18 erau câte doi la cruce, în extractul vistieriei figurînd 227 slujitori ⁴⁰.

În general, la o cruce erau câte doi în mod excepțional câte trei oameni ⁴¹. Toți aceștia aveau o stare materială proastă, și, de cele mai multe ori, erau burlaci. Uneori, cei așezați la o cruce erau rude: frați, dar mai ales tatăl cu feciorul sau cu ginerele și, mai rar, mama văduvă nescutită cu feciorul. În multe cazuri, se întîlnesc la o cruce indivizi fără nici o legătură de rudenie și chiar din sate diferite ⁴².

Din cele expuse rezultă că datele numerice privind slujitorii nu pot fi înțelese decît în măsura în care se cunoaște proveniența lor și scopul întocmirii statisticii respective.

REZULTATELE COMPARĂRII DATELOR STATISTICE PRIVIND EVOLUȚIA NUMĂRULUI SLUJITORILOR

Din analiza datelor numerice, așa cum le avem, ținînd seama de izvoarele din care provin, se pot scoate unele concluzii generale cu privire la evoluția breslelor, din acest punct de vedere, în perioada de care ne ocupăm.

Să urmărim cîteva din cele mai importante categorii de slujitori și anume: 1) breslele cu caracter militar, și polițienesc; 2) slujitorii din Iași și ținuturi folosiți, în genere ca agenți executivi; 3) breslele care slujeau la instituțiile de folos public, pentru gospodăria curții domnești, buna întreținere a orașului capitală și pentru poștă și comunicații.

Între slujitorii cu caracter militar-polițienesc, menționăm breslele hătmăniei, cu seimenii curții domnești și breslele agiei deși, după cum se știe, în urma reformei lui Constantin Mavrocordat acești slujitori, care formară în trecut nucleul de bază al armatei moldovene nu mai slujeau decît ca grăniceri și ca organe polițienești în capitală și provincie.

La 1776 ținuturile cu cei mai mulți slujitori erau cele de margine: în primul rînd, cele de la hotarul de răsărit, apoi în Neamț, Bacău, Putna și Covurlui. La 1777, după răpirea nordului Moldovei de austrieci, apar slujitori de margine în ținutul Suceava, numărul acestora a crescut de la 20 în 1803, la 55 în 1828. La 1812 un număr considerabil de slujitori ai marginei și ai ținutului, peste 1380, avea să dispară odată cu desființarea serdăriei de Orhei și Lăpușna, în locul căreia s-au înființat trei căpităni de margine a Prutului, ridicîndu-se și numărul slujitorilor hătmăniei din ținuturile Covurlui, Fălciu, Iași, Dorohoi și Herța. Aceasta nu a compensat nici pe de parte însă, numărul de slujitori ai marginei existenți înainte de 1812. Astfel, după reforma lui Constantin Mavrocordat, desființarea serdăriei și a căpităniilor de răsărit, după pacea de la București, a slăbit puterea militară a țării. Slujitorii hătmăniei din capitală s-au menținut în această perioadă, cu unele mici fluctuații. Un spor mai însemnat se observă la slujitorii pedestri (Iefecii și seimenii). De exemplu, de la 188 seimeni la 1776 se ajunge la 434 în 1828, în timp ce slujitorii călări (călărașii vel căpitanului și ai porușnicului) scad în aceeași perioadă de la 106 la 73.

⁴⁰ Ibidem, dosar S., nr. 83, f. 3-7.

⁴¹ De exemplu la 1820 în tirgul Vaslui Miron Popa sîn Plugar era călăraș al isprăvniciei împreună cu 2 frați ai săi ibidem, tr. 166, op. 184, nr. 13, f. 71.

⁴² Ibidem, nr. 11, f. 221-224 și 226.

Numărul slujitorilor agiei a scăzut continuu între 1776—1828. Iată situația după statisticile fiscale amintite, completate cu datele din condica de venituri a dregătorilor de la 1776 :

Anii	Seimenii	Dărăbanii	Baltagarii	Roșii	Total ;
1776	300	50	43	50	443
1803	139	51	39	45	274
1821	102	34	40	43	219
1828	166	25	53	42	286

Deci, de la 1776 la 1828, în special seimenii agiei, au scăzut aproape la jumătate. Numărul slujitorilor agiei, la 1776, era considerabil redus față de ceea ce fusese la începutul secolului al XVIII-lea. Din compararea cifrelor date de Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei*, cu cele din 1776, pentru slujitorii hătmăniei și ai agiei, putem să ne dăm seama de ceea ce a însemnat la mijlocul secolului reforma lui Constantin Mavrocordat pentru desființarea armatei moldovene. Iată câteva exemple pentru unele din breslele care alcătuiau rufetul agiei : seimenii dărăbanii și roșii. În vremea lui Dimitrie Cantemir existau 10 bulubași agești ; considerînd că fiecare conduceau numai un steag de 100 seimeni, ar urma că existau circa 1000 oameni. La 1776 rămăseseră abia 300 de seimeni. Dărăbanii, în vremea lui Dimitrie Cantemir, erau conduși de 8 căpitani, ceea ce înseamnă că trebuia să fi existat un număr tot atît de mare de steaguri sau cete. La 1776 exista numai un singur căpitan conducînd un steag de 50 oameni. Roșii, la 1736 erau în număr de 120 oameni⁴³, iar la 1776 rămăseseră doar 42.

Reducerea trebuia să fi fost mult mai mare la slujitorii hătmăniei, deoarece acei cu lefuri au fost în cea mai mare parte desființați, scăzîndu-se considerabil și din numărul celor de „scuteală”, adică acei ce slujeau în schimbul unor scutiri fiscale. Din nefericire, nu avem informații numerice complete și destul de sigure, pentru perioada dinainte de Constantin Mavrocordat, ca să putem extinde concluzia asupra tuturor categoriilor de slujitori.

Categoriile de militari, după reformă, nu s-au mai refăcut. Mai mult însă, slujitorii agiei de la mijlocul secolului al XVIII-lea pînă la aplicarea Regulamentului Organic au fost reduși treptat, atît în ceea ce privește numărul steagurilor, cît și a oamenilor grupați la fiecare steag. Starea materială a slujitorilor militari era din ce în ce mai mizeră, fapt ce se poate observa din scăderea numărului de călărași, deci a celor în stare să vină cu cai la slujbă și din sporirea seimenilor așezați cite doi la o cruce.

2) Dintre slujitorii din Iași și ținuturi folosiți în genere ca *organe executive* vom urmări pe cei ai isprăvnicilor, visteriei, vorniciei de aprozi și armășiei.

Slujitorii isprăvnicilor, de la 1776 la 1828, sporesc de circa 1,50 și chiar de 2 ori la unele din ținuturi. Numărul total se ridică de la 1000 în 1776, la 2342 în 1828. Creșterea numărului călărașilor și panțirilor isprăvni-

⁴³ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VI, București, p. 434—435.

ciei se explică : a) prin sporirea atribuțiilor ce reveneau isprăvnicilor ținutale ca urmare a greutăților provocate de războaiele purtate pe teritoriul nostru, a numeroaselor corvezi militare, precum și datorită sporirii obligațiilor locuitorilor satelor față de vistierie și față de proprietarii moșiilor, ceea ce a dus la creșterea rezistenței și frământărilor țărănești. În sfârșit, starea proastă a țăranilor dintre care se recrutau slujitorii a dus la înmulțirea celor ce slujeau în cruce.

Numărul copiilor de casă ai vistieriei crește, de asemenea, de la 100 în 1776, la 259 în 1828.

Aprozii sporesc în aceeași perioadă de circa 3 ori. Numărul celorlalte bresle ale vorniciei de aprozi s-au menținut cu unele variații neînsemnate.

De asemenea și numărul slujitorilor armășiei a crescut. Aceasta și ca urmare a măsurilor luate de domnie în secolul al XIX-lea, pentru buna întreținere a închisorii și întărirea pazei⁴⁴.

Așadar, în secolul al XIX-lea la toate breslele acestor instituții (isprăvniciele, vistieria, vornicia de aprozi, armășia) a sporit numărul de slujitori. Aceasta se datora și condițiilor de viață a majorității locuitorilor țării care se înrăutățise treptat de la mijlocul secolului al XVIII-lea până la aplicarea Regulamentului Organic. Creșterea spiritului de revoltă și nesupunere a făcut necesar înmulțirea slujitorilor care slujeau ca organe executive și de represiune.

3. Aceași sporire o constatăm și la breslele de la *instituțiile de folos public*.

Cea mai mare parte a slujitorilor isprăvniciei curții domnești este menționată la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Anterior exista doar un mic număr de tăietori de lemne și lemnari. La 1776, în condica de venituri a dregătorilor, nu erau trecuți decât cei câțiva meșteri necesari curții (teslari, olari, pietrari etc.) în total 52 de oameni. În catagrafiile fiscale din secolul al XIX-lea erau menționate sate întregi scutite pentru nevoile curții domnești. Lipsa acestora, la 1776, s-ar putea explica prin faptul că acești slujitori nu plăteau plocoane sau poate că în secolul al XVIII-lea aprovizionarea curții domnești și a celorlalte instituții cu lemne, cărbuni, se făcea prin alte mijloace. Comparând cifrele din două catagrafii fiscale, cea de la începutul secolului al XIX-lea („condica linzilor” din 1803) și cea din 1828, constatăm că numărul total al acestor slujitori se dublează (în 1803 erau 415 slujitori, iar în 1828 ajunseseră la 819), se înmulțesc în special lemnarii de la 246 la 501 și cărbunarii de la 86 la 218. În oarecare măsură creșterea aceasta s-a datorat și nevoilor provocate de administrația rusă. În 1828, lemnarii, și cărbunarii, fiind obligați să aprovizioneze cu lemne și cărbuni nu numai principalele instituții din Iași, dar și sediile mai importante ale comandamentului rus.

O sporire simțitoare a numărului slujitorilor se observă la Casa apelor și a podurilor din Iași.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, Casa apelor era deservită doar de câțiva meșteri suiugii, În secolul al XIX-lea aceștia nu mai erau suficienți.

⁴⁴ Vezi măsurile luate la începutul anului 1828 de I. Sandu Sturza, (G. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XXV, p. 182–184).

Noile canale, cișmele, havuzuri, precum și necesitatea reparării vechilor conducte impunea sporirea, atât a meșterilor [suiulgi, cit și asigurarea unui număr permanent de salahori.

La fel stăteau lucrurile la casa podurilor. În 1776 erau abia 61 de slujitori, la 1828 ajunseseră la 420. Deosebirea de la sfârșitul secolului al XVIII-lea de cea din veacul următor nu era însă numai cantitativă ci și calitativă. La 1776, rufetul căpitanului de poduri era alcătuit dintr-un ceauș de podari, 20 teslari, 10 toporași, 10 pietrari și 20 salahori. Prin urmare, majoritatea acestor slujitori erau meșteri, specialiști. Munca propriu-zisă a acestora era de a repara podelele existente și nu de a face altele noi. De altfel, pentru podelele noi, căpitanul era obligat să plătească lucrătorii. După 1800 numărul slujitorilor a crescut, dar ei au încetat de a mai fi meșteri. Munca lor trebuia să satisfacă nevoile unui oraș în plină dezvoltare. Podelele existente erau insuficiente, iar cele vechi trebuiau cu totul renovate. Generalul Cușnicov, după 1808, atrăsese atenția asupra necesității construirii de noi podele și poduri⁴⁵. La 1813, Scarlat Calimah constata că „toate podurile trebuiesc făcute de iznoavă bez ulița mare”. Urmau a fi terminate „podul Roșu, podul Vechiu podul Tîrgului de Sus și podul ce merge pe lingă poarta Goliei, fiind aceste cele mai întii uliți a orașului”. Era, de asemenea, necesar să se repare: „podul lung și podul uliții ce mergea spre Păcurari puindu-se și podele noi”⁴⁶.

La 1815, la cererea episcopului Casei podurilor, s-a aprobat cumpărarea a 36 000 podele pentru pavarea a 600 stînjeni domnești, de ulițe⁴⁷. În anii următori s-au luat măsuri asemănătoare. Desigur, acestea erau departe încă de a satisface necesitățile mereu crescînde ale capitalei, ele însă dovedeau un progres față de situația de la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Executarea noilor podele și poduri cereau, desigur, un număr însemnat de brațe de muncă necalificate, care puteau lucra sub supravegherea cîtorva meșteri „calfe de podari”. Construirea și transportarea podelelor de către locuitorii satelor impuneau un număr de oameni care să se ocupe cu supravegherea lucrărilor, a transporturilor, ca și păstrarea în bune condițiuni a podelelor existente.

Aceasta a determinat ca pe lingă slujitori podari să se înființeze și un număr de panțiri sau călărași ai Casei podurilor.

Slujitorii care deserveau poșta și comunicațiile au sporit și ei între anii 1776—1832.

Slujitorii curieri ai postelniciei s-au menținut cu mici variații.

Numărul total al slujitorilor menzilorilor în secolul al XVIII-lea este dificil de cunoscut din situațiile ce ne-au parvenit.

Observăm însă, de la mijlocul secolului al XVIII-lea, că numărul caseilor de poștă (menzilhanale) aflate în ținuturi a crescut și de asemenea, s-au

⁴⁵ R. Rosetti, *Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupațiunea rusească de la 1806—1812*, București, 1909, ex. „Analele Acad. Române”, Secția Istorie, tom. XXXI—XXXII, mem. sect. ist. vol. III, p. 70.

⁴⁶ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimahi*, vol. I, p. 497—498.

⁴⁷ „Uricarul”, vol. V, p. 436—447 și Arh. St. Iași, doc. nr. 1, pach. 48, f. 212.

dezvoltat și alte drumuri de poștă de pildă, la drumul mare sau drumul Bîrladului, care ținea legătura între capitală și Galați (spre imperiul otoman) s-au adăugat încă două sute: drumul Botoșanilor (Iași-Botoșani) și apoi cel al Siretului cu două ramificații (drumul Siretului de sus și de jos). Slujitorii menzilor care, la început, erau recrutați dintre călărașii căpitanilor hătmăniei din ținuturi, au fost înlocuiți treptat cu un număr mai mare de slujitori proprii. În perioada ocupației ruse dintre anii 1768—1774 se constată că numărul loc ajunsese la câteva mii, aceasta datorită nevoilor militare ale trupelor de ocupație ruse. În aceeași perioadă se află și un număr considerabil de podari care aveau obligația reparării și buneii întrețineri a podurilor pe unde treceau trupele rusești⁴⁸. În condiții interne normale, pentru numărul slujitorilor poștelor deosebit de prețioase sînt datele din contractele încheiate de vistierie cu antreprenorii. La 1804, la menzili erau utilizați 495 surugii, 225 țimirași și cîte doi îngrijitori de trăsuri la fiecare poștă⁴⁹. La 1814, Alex. Calimah, din motive de economie bugetară a redus numărul cailor și, firește și pe acel al surugiilor la 300, iar al cărușcerilor la 40⁵⁰. La 1821 existau 642 slujitori împreună cu căpitanii de poștă⁵¹, iar la 1831 numărul lor se ridicase la 748⁵².

Comparînd cifrele slujitorilor de la casele de poștă din 1821 și cele din 1831 putem constata că cei mai numeroși slujitori erau la poștele de pe drumul mare (al Bîrladului) aceasta, atît în ceea ce privește cifra totală, fapt care se explică prin aceea că traseul era mai lung și în consecință numărul caselor de poștă mai numeroase ca la celelalte drumuri, cît și în aceea ce privește numărul slujitorilor la fiecare casă. La 1831 se poate constata o reducere a numărului de slujitori la casele de poștă de pe drumul mare și o creștere la casele de pe celelalte rute, adică, se observă o tendință de nivelare în ceea ce privește dezvoltarea și importanța fiecărui drum și casă de poștă.

Din studierea evoluției numărului de slujitori, la diversele dregătorii, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea pînă la aplicarea Regulamentului Organic, se constată sporirea celor care deserveau administrația civilă a țării și micșorarea numărului slujitorilor cu caracter militar.

Această reducere a slujitorilor militari era, în special, rezultatul condițiilor politice. Indelungata stăpînire turcească și restricțiile impuse au frînat orice inițiativă în materie de organizare militară. Greutățile financiare

⁴⁸ Arh. Centrală de Stat Moscova, fond 298 (Ц, Г, А, Д, А, фш. 298, Молданские и Мунтянские дело дш. 187, лл. 1—585 об)

⁴⁹ R. Rosetti, *op. cit.*, vol. III, p. 71—76.

⁵⁰ „Uricarul”, vol. I, p. 44—45.

⁵¹ Arh. St. Iași, ms. nr. 10, f. 44.

⁵² *Ibidem*, dosar S., nr. 154, f. 117.

ale țării, anarhia din administrație, reducerea aproape completă a acelei păături de țărani liberi cu o stare materială independentă, care să poată furniza ostași capabili, ca și opoziția marelui boierimii împotriva unor încercări ce ar fi dus la întărirea puterii domnului, au fost piedici serioase în calea unei inițiative interne de organizare militară.

Împrejurările de politică externă au contribuit și ele la decăderea restului de forță armată ce mai rămăsese după reforma lui Constantin Mavrocordat.

Evoluția numerică a slujitorilor în această perioadă se poate explica, printre altele, și prin decăderea stării lor materiale. Reducerea numărului slujitorilor călări și sporirea în loc a celor pedestri, creșterea numărului de oameni care slujeau câte doi la o cruce și înlocuirea la unele instituții a slujitorilor meșteri cu oameni necalificați conduși numai de unul sau doi meșteri, sînt o dovadă a scăderii continue a condiției sociale și materiale a slujitorilor.

Sporirea numărului slujitorilor care serveau în special ca organe executive și fiscale și, mai ales, a celor care deserveau instituțiile edilitare din capitală este deosebit de semnificativă.

Crearea la începutul secolului al XIX-lea a unor noi instituții, cu slujitorii respectivi, ca vornicia poliției și cea a obștiei, dezvoltarea deosebită a unora din instituțiile cu caracter edilitar apărute abea în secolul al XVIII-lea, instituții la care s-au adăugat bresle noi, ca de exemplu, Casa apelor a podurilor, menzilirile sînt dovezi că societatea moldovenească simțea nevoia unor noi resorturi administrative care să asigure și să sprijine dezvoltarea economică și socială și că se făceau eforturi, în condițiile cu totul potrivnice ale orînduirii feudale, spre o nouă orientare politică-administrativă a țării.

RESUMÉ

Les sources statistiques concernant le nombre des gens employés dans les différents services sont, pour la principauté de Moldavie, nombreuses, mais, malheureusement, de provenance diverse et incomplètes. L'auteur fait une large présentation du matériel statistique existant, en le divisant en deux catégories : 1) les informations quantitatives provenant de différentes sources narratives et 2) les statistiques internes officielles. En procédant à l'analyse de ce matériel on constate que pour la même catégorie de gens il y a des fluctuations numériques d'une année à l'autre, des variations importantes d'un chiffre à l'autre, au decours de quelques décennies seulement, et aussi des discordances concernant les chiffres figurant dans des statistiques pour une même année. C'est pourquoi leur emploi comporte-t-il une grande prudence. Les données numériques concernant les gens se trouvant employés dans les différents services ne sauraient être ni comprises ni mises en valeur que si l'on connaît leur provenance et le but en vue duquel on a dressé la statistique respective.

De l'analyse des données numériques, telles que nous les possédons, et compte tenu des sources de provenance, on peut arriver à certaines conclusions générales concernant l'évolution de leurs corporations, dans la seconde moitié du XVIII-e siècle et le commencement du siècle suivant.

L'auteur constate que, durant cette période, le nombre des personnes employés dans l'administration civile du pays a augmenté, tandis que le nombre des personnes se trouvant dans les services à caractère militaire a fortement décréu. On peut suivre aussi une déchéance continue de la condition sociale et matérielle des gens se trouvant dans les services durant cette période.

CERCETAREA ARHIVELOR O NECESITATE A ȘTIINȚEI MODERNE

D. TODERICIU

Deși nu punem în discuție o problemă nouă, și nefiind nici primii, nici ultimii, ne propunem să exprimăm opinia noastră de ce considerăm că cercetarea arhivelor constituie o necesitate a științei moderne.

În zilele noastre, mai ales, observăm că filozofii și juriștii, economiștii și statisticienii, matematicienii, fizicienii și chimiștii, fără a mai vorbi de istorici — care sînt sau tind să fie primii — își fundamentează tot mai vizibil studiile și comunicările cu ajutorul izvoarelor documentare din arhive. Căci ceea ce au acumulat depozitele de arhivă de-a lungul anilor a devenit tezaur spiritual în sprijinul unor largi sectoare de cercetare științifică. Dacă cu decenii în urmă lucrătorul din arhivă se considera doar un funcționar, un simplu înregistrator de acte intrate, odată cu creșterea importanței arhivelor a crescut și rolul și misiunea arhivistului, el însuși considerîndu-se un om chemat să slujească cercetarea științifică. De la prelucrarea documentelor — ordonare, inventariere, expertiză, selecționare — și pînă la întocmirea de instrumente științifice de lucru — inventare, cataloage, conspecte, fișiere tematice — arhivistul parcurge un proces de lucru de mare răspundere, cu profunde implicații. Cu cît arhivistul lucrează mai bine, cu atît depozitul de arhivă, cu fondurile și colecțiile sale, devine un laborator care poate fi pus, în orice moment, la dispoziția omului de știință, a cercetătorului. Așa se explică și de ce, uneori, și în ultimul timp din ce în ce mai frecvent, în arhive relativ explorate și mai ales în cele bine puse la punct pentru cercetare, se fac răsunătoare descoperiri. De fiecare dată ni se demonstrează că sub cutare sau cutare index de arhivă se ascunde o valoare documentară despre care nu se cunoștea nimic sau mai nimic. Așa a fost nu de mult cazul hărții vichingilor descoperită de specialiștii de la Universitatea din Yale într-un volum din *Speculum Historiale* al lui Vincent de Beauvais, cu fragmentele Vinciane descoperite recent la Madrid sau cu Codexul precolombian prelucrat de Diego de Landa în secolul al XVI-lea și descoperit în secolul trecut la Madrid de către Brasseur de Bourbourg.

În mod similar în țara noastră au fost descoperite recent preocupările științifice (între ele și o atracție pentru studiul rachetelor) ale stolnicului Cantacuzino. O întregă bibliotecă a fost reconstituită după documente de arhivă de către asistentul univ. Dima Drăgan-Corneliu care a adus în acest fel la lumină preocupările științifice ale unuia dintre marii intelectuali ai

culturii românești. De asemenea, nu de mult, istorici străini au publicat documente privind epoca lui Mihai Viteazul aflate în arhive din străinătate.

Mai jos, ne vom ocupa de o altă importantă descoperire în arhive.

Faptele pun în vedere arhiviștilor necesitatea urgentării terminării prelucrării fondurilor, verificarea periodică de către arhive a existentului din depozite cu inventarele, precum și depistarea și evidențierea unor documente importante în lumina cerințelor cercetărilor științifice actuale.

În special, această din urmă necesitate merită a fi analizată deoarece, în ultima vreme, sîntem martori ai unui fenomen arhivistic foarte interesant : acela al revenirii în actualitate a unor documente sau manuscrise care, primate prin prisma istoriei științei, relevă valoroase și semnificative „noutăți vechi”.

În special documentele — manuscris de știință și tehnică aplicată sînt în situație de a fi *reconsiderate* și valorificate, unele din ele cuprinzînd chiar și azi numeroase aspecte nedezvoltate încă de știința modernă. Este vorba mai ales de unele investiții care vor fi realizate. . . mîine. Așa este și cazul manuscrisului de la Sibiu (descoperit la Arhivele Statului din această localitate), aparținînd lui Conrad Haas, care înainte de 1957, dată de debut al erei cosmice și mai ales înainte de 1930 — odată cu începerea experimentării rachetei moderne în scopuri mixte balistice și de transport, nu și-ar fi putut releva însemnătatea. De pildă, prezența în manuscris a unei rachete cu trei trepte construită de Conrad încă în anul 1529. În acest context apreciem ca fiind foarte semnificativă afirmația că : „corpurile rachetelor lui Haas (e vorba de racheta multiplă — n.n.), au forma unor tuburi alungite, apropiată de a rachetelor moderne acționate prin combustibili lichizi. Aceste tuburi sînt realizate prin îmbucare și înșurubare unul în altul a corpurilor de rachetă (a treptelor — n.n.). De asemenea trebuie stăruit asupra configurației în stea a pulberii de umplutură, deoarece această formă a fost pentru prima oară redescoperită (replicată) în ultimii ani în vederea unor arderi (aprinderi) asemănătoare”.

Acest citat, formulat de specialiștii grupei de cercetători ai secțiunii de tehnică spațială a VDI (Uniunea inginerilor din Republica Federală a Germaniei) și inclus în lucrarea noastră despre rachetele de la Sibiu, recent publicată în Republica Federală a Germaniei, vorbește de la sine. Pentru acea pulbere, manuscrisul sibian ar fi putut servi drept îndrumar de fabricație¹.

Pe scurt, iată care este istoricul acestui manuscris :

Coligatul VARIA II 374, așa cum era indexat în arhivă se cunoștea. A fost descris pentru prima oară de G. D. Teutsch, om de știință sighișorean, care publică o relatare în *Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit*, filele 401, și 402 din anul 1857.

¹ Doru Todericiu, *Raketentechnik im 16. Jahrhundert. Bemerkungen zu einen in Sibiu (Hermannstadt) vorhandenen Handschrift des Conrad Haas*, în „Technik Geschichte”, nr. 2/1967, p. 97—114, Düsseldorf—Köln.

Ulterior, în anul 1887, într-o descriere a Arhivei de Stat din Sibiu, Franz Zimmerman, harnic cercetător de arhive, îl amintește pe scurt, descriindu-l ca fiind alcătuit din trei părți. El repetă descrierea în anul 1901. Prima lucrare a lui Zimmerman a fost tipărită la Sibiu ², a doua la Viena ³. Afirmările lui Zimmerman, superficiale și incomplete, au avut asupra cunoașterii manuscrisului un dublu efect. Pe de o parte au statuat *incorect* conținutul manuscrisului, etichetat drept lucrare consacrată fabricării pulberii, științei tunarilor (artileriei vechi) și mașinilor de război, pe de altă parte au furnizat unor distinși cercetători străini, unii de renume mondial, ca *Max Jähns* sau *F. M. Feldhaus*, prilejul de a greși în continuare, descriind manuscrisul drept ce nu era și datorită neapelării la confruntarea cu textul a condus la ignorarea legăturilor dintre toate cele trei părți ale manuscrisului și cultura tehnică europeană.

De fapt, începînd cu *Jähns* ⁴, nenumărați autori vorbesc pînă în anul 1932, de manuscrisul de la Sibiu, dar repetînd ceea ce statuase Zimmerman și fără a aprofunda conținutul tehnic al manuscrisului și importanța lui nu numai pentru tehnica rachetelor ⁵.

Îată pe scurt și surprizele pe care le păstra manuscrisul, așteptînd un studiu amănunțit pentru toate cele trei părți.

A. Partea întâia

Partea întâia a coligatului de la Sibiu, pe care Conrad o atribuie lui Hanns Haasenwien din Landshut-Bavaria (ca fiind scrisă între 1417—1460) ⁶ este în realitate o variantă a celebrei cărți a focurilor de artificiu (*Fewerswerckbuch*) care a circulat în toată Europa sub formă de diverse transcrieri, datate și nedatate. Baza inspirației a constituit-o opera pretinsului Marcul Grecul (sec. al XIV-lea înainte de 1350; Operă compusă după izvoare arabobizantine, probabil în Spania, și al cărui original grecesc nu se cunoaște) intitulată în traducerea latină „*Liber ignium ad comburendos hostes*”. Ea tratează despre „inventarea pulberii” (atribuită lui Berthold Schwarz), cele 12 întrebări la care poate răspunde meșterul tunar, amestecuri pirotehnice, pulberi, foc zburător (rachete foarte simple) etc.

După cum probase *Jähns*, în monumentală sa operă consacrată tehnicilor de război la germani, cel mai vechi manuscris al cărții focurilor de artificiu datat este cel transcris de Konrad Kauder von Schongau. Exemplarul poartă data 1429 și este păstrat în prezent la München. Exemplarul *datat*, de la Sibiu, partea I-a a manuscrisului Varia II 374, poartă însă data

² Franz Zimmerman, *Das Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sächsischer Nation, Hermannstadt, 1887.*

³ Idem, *Das Archiv der Stadt Hermannstadt*, Wien, 1901.

⁴ M. Jähns, *Geschichte der Kriegswissenschaften vornehmlich in Deutschland*, München und Leipzig, 1889, p. 275.

⁵ Printre cei care au scris sau amintit despre opera lui Haas se numără: F. M. Feldhaus, *Die technik der Antike und des Mittelalters*, Potsdam, 1931, p. 346; W. Stammler, *Die Deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexicon*, Bd. II, f. 133; G. Eis, *Mittelalterliche Fachliteratur*, Stuttgart, 1962, p. 21, etc.

⁶ Cum sfîrșitul părții întâia din coligat are o datare proprie din 1400 afirmația lui Conrad de la Sibiu că Haasenwien de la Haasenhof, de lângă Landshut din Bavaria ar fi redactat această parte, nu stă în picioare. S-ar putea ca Haasenwien să fie transcriptorul celei de a doua părți din manuscris însă, parte cu adevărat scrisă înainte de 1460 și ilustrată. E de subliniat că în nota lui Haas se susține că Haasenwien a și ilustrat lucrarea, or numai partea II-a are ilustrații.

anului 1400 (inscripția de terminare a transcrierii o menționează cert). Înseamnă că de fapt Fewerwercksbuch-ul de la Sibiu este primul; *cel mai vechi cunoscut pînă în prezent*. Aceasta sporește enorm și valoarea intrinsecă a manuscrisului și mai ales importanța lui tehnică.

Zimmerman și în special Teutsch credeau că manuscrisul (cu două părți redactate) fusese adus de Conrad în 1529 la Sibiu și „terminat” aici (redactarea timp de 40 de ani a părții a treia din coligat). Noi sîntem de altă părere și ne propunem să demonstrăm acest lucru cu date certe în lucrarea noastră despre *Manuscrisul de la Sibiu al lui Conrad Haas* oferită spre publicare Editurii Academiei, a cărei apariție este planificată pentru anul în curs.

B. Partea a doua

Partea a doua a coligatului sibian, considerată de cei care au scris despre ea printre care și Zimmerman, drept manuscris consacrat mașinilor de război, redactat de un autor anonim, este în realitate o ediție manuscrisă de bază a lucrării tipărite mai tîrziu în limba germană a lui Flavius Vegetius Renatus, completată cu desene, lipsite de legătură directă cu textul, dar care în parte apar și în incunabulul Vegetiului german din 1475 (deci *ulterior* manuscrisului sibian) și manuscrisul münchenez Codex Germ. 734 (*ulterior* și al manuscrisului sibian) și sub înfățișări foarte apropiate, în parte, în lucrarea lui *Marianus Jacobus* și în cea a lui *Roberto Valturio*.

Recent, cu bunăvoința doctorului Schadendorf, de la Biblioteca Muzeului Germanic din Nürnberg, am avut prilejul de a face pe loc confruntarea dintre fotocopiile manuscrisului de la Sibiu și Vegetiu german, putînd stabili și legăturile de ilustrație și conținut și raporturile de anterioritate (în favoarea coligatului sibian în mod indubitabil).

Deci și a doua parte a coligatului sibian conține un manuscris princeps, pentru o întregă serie de lucrări germane ulterioare.

Similitudinea cu *Marianus Jacobus* ne-a permis însă să ne reamintim că o variantă a textului acestuia din urmă a fost luată de turci în secolul al XVI-lea dintr-o mănăstire din țara noastră (manuscrisul 7239 din fondul de manuscrise orientale de la Biblioteca Națională din Paris) și care după cum relevă textual istoricul artilerist Favé⁷, demonstrează în mod peremptoriu că folosirea prafului de pușcă în scopuri balistice (în tun) au fost descoperite aici. Și aceasta este o chestiune colaterală rezervîndu-ne dreptul de a o dezvolta în amintita noastră lucrare.

Valoarea, atît cea intrinsecă⁸ a Vegetiului german de la Sibiu, cît și importanța lui pentru istoria științei românești, datorită mării lui înrudiri cu *Marianus Jacobus*, fac și din aceasta a doua parte a manuscrisului coligat de la Sibiu o lucrare de extrem de mare valoare.

C. Partea a treia

Despre partea a treia a manuscrisului sibian s-a vorbit atît de mult în ultimii ani încît nu mai considerăm necesar să stăruim. Vom reaminti

⁷ M. Reinaud et M. Favé, *Le feu grégeois*, din „Historire Generale de l'Artiller”, vol. I, Paris, 1845, cap. VIII, p. 213 și urm. au afirmat: „este foarte probabil că în orient, în mod mai precis în ținuturile situate începînd de la Ungaria și pînă la gurile Dunării (deci în Țara Românească de mai tîrziu, n.n.) s-a descoperit mai întîi utilizarea exploziei pulberii (deci tunul n.n.).

⁸ Recent, un incunabul Valturius a fost evaluat la prețul de 2400 dolari S.U.A.

doar faptul că aproape întreg conținutul său a vehiculat datorită copierii textului de către Johann Schmidlap (în *Kunstliche und rechtshaffene Feuerwerck*, Nüenberg, 1561 și 1591) și alții. Printre aceștia se numără Liohart Frönsperger prieten al lui Schmidlap și Ioseph Furttentbach, pirotehnician din Ulm. Acesta din urmă, ca și autorul *Brechtelius*, sînt tributari mai puțin și doar indirect lui Haas⁹.

Deoarece am publicat, iar filmul documentar „Istoria unui manuscris”, realizat în anul 1967 de studioul „Alexandru Sahia”, a reprodus asemănările Schmidlap-Haas, demonstrînd clar plagiatul (datorită căruia ideile lui Conrad de la Sibiu au ajuns pe ocolite în patrimoniul științei universale) vom reda în cele ce urmează, în paralel, un pasaj semnificativ al apropierei Haas-Frönsperger¹⁰.

Este de notat că diferența dintre cele două texte, constă numai în citarea de către Frönsperger a *bunului său prieten Schmidlap*, care îl „reprodusese” masiv pe Conrad de la Sibiu, în timp ce Conrad, vorbește de o altă carte care descrie dispozitivele pirotehnice respective. Este, de asemenea, demn de reținut faptul că întregă această parte din manuscrisul lui Conrad de la Sibiu, a fost redactată pînă în anul 1550 (datarea figurii de pe verso filei 228), în timp ce lucrarea lui Frönsperger este tipărită la 1557, iar prima ediție a lucrării lui Johann Schmidlap vede lumina tiparului în anul 1561.

În prezent, în cadrul revizuirii articolului despre istoria rachetei moderne din „Enciclopaedie Britannica” s-a hotărît includerea lui Conrad de la Sibiu în textul nou, fiind prezentat drept cel mai vechi creator și experimentator cunoscut pînă în prezent al rachetelor multiple (rachete cu mai multe trepte, rachete baterie . . . etc.), ca un netăgăduit precursor al tehnicii rachetelor moderne pe care le-a ideat încă din 1529!

Toate cele arătate în prezentul articol demonstrează clar rolul cercetării reluate a documentelor de arhivă și a manuscriselor în descoperirea — mai ales cînd e vorba de lucrări cu caracter științific sau tehnic — unor aspecte noi, nerelevate.

În arhivele noastre mai sînt fără îndoială și alte lucrări la fel de valoroase și pline de necunoscut. Mijloacele punerii conținutului lor în valoare sînt, printre altele : studiul bine documentat și, într-un viitor cît mai apropiat, verificarea criteriilor de clasificare și indexare a materialelor documentare existente.

Numai așa putem răspunde necesităților și pretențiilor mereu crescînde ale cercetării științifice și aportul arhiviștilor la dezvoltarea ei, trebuie să fie tot mai sporit și mai calificat.

⁹ Zu dem viertenn werdenn auch geneldte kugelnn in die wasser zu werffen oder sonst zu den racketten zu schiessen oder zu andernwie man suh den mit der gleichen kugelnn kurs weil zu uben gebrauct wie denn hernach in anderenn buch von den schertz und lufft feurwercken grundtlich angezeigt wirt C. (mss. Sibiu, f. 250).

¹⁰ Zu dem vierten werden auch gemeldte Kugeln in die Wasser zu werffen/oder sonst zu den Rogeten/zu schiessen/ oder zu andern/ wie dann mit der gleichen kugeln kurz weil zu uben gebraucht/wie dann hernach in dem Buchso mein besonderer Herr und guter Freund/ Johan Schmidlap/ von den scheute und luffteurwercken grundtlich angezeigt und aus gehn hat lassen (p. CLXXXVI verso).

R E S U M É

Le travail dans les archives modernes a largement dépassé de nos jours le simple enregistrement des documents. Ce n'est plus un simple classement suivi par la description fruste des pièces classées, mais une étude qui vraisemblablement doit conduire à la recherche approfondie et à des résultats souvent pleins de surprises. C'est ainsi que l'étude du manuscrit VARIA II 374, provenant des Archives d'Etat de la ville de Sibiu, a révélé un manuscrit qu'on avait catalogué comme „ancien ouvrage consacré aux problèmes de ballistique et de pyrotechnie", qui s'est avéré d'une grande valeur historique, contenant le plus ancien LIVRE DES FEUX D'ARTIFICE daté, rédigé en langue allemande (1400), un LIVRE DES MATIÈRE (LIVRE D'ART), dans lequel l'auteur anonyme a inséré des chapitres de l'oeuvre de VEGECE, traduits en allemand avant 1460, et un précieux manuscrit sur les fusées, écrit par l'artificier Conrad Haas de Sibiu entre 1529–1569. Celui-ci contient la plus ancienne description des fusées multiples (à plusieurs étages) et des fusées-batteries (réalisées en 1529) que l'on connaisse

PREȚUITORI AI ARHIVELOR

MIHAIL KOGĂLNICEANU

AL. ZUB

În orientarea critică a istoriografiei noastre moderne contribuția lui M. Kogălniceanu este decisivă. Retipărindu-i opera istorică, după un secol de la apariția *Letopisețelor*, academicianul A. Oțetea aprecia aportul esențial al cărturarului pe tărîmul adunării și tipăririi surselor documentare ca și în valorificarea acestora în cadrul unei sinteze ce se voia „completă și sistematică”¹. În același sens, academicianul B. Panaitescu-Perpessicius observa că, în perspectiva dezvoltării noastre culturale, veacul al XIX-lea se cere definit, sub raport editorial, ca „veacul *Letopisețelor* lui Kogălniceanu”². Influența izvoarelor narative și a documentelor publicate de neobositul redactor al „Arhivei românești” asupra cercetărilor istorice a fost în adevăr decisivă, iar urmărirea modului în care opera lui Kogălniceanu a fructificat în posteritatea istoriografică ar fi o întreprindere dintre cele mai utile. Consemnăm în cele ce urmează câteva mărturii asupra activității sale de sprijinitor al Arhivelor Statului³. Este un omagiu la împlinirea unui veac și jumătate de la moartea cărturarului.

Istoric de vocație, manifestată încă înainte de apariția primelor sale lucrări, era firesc ca M. Kogălniceanu să aibe în atenție chestiunea conservării documentelor, esențială pentru dezvoltarea studiilor istorice. În felul acesta preocuparea ce a avut-o pentru buna organizare a arhivelor nu numai că nu surprinde pe nimeni, dar apare ca o consecință a îndeletnicirii sale de căpetenie. Propunîndu-și să acopere lipsa unei istorii naționale sistematice, tînărul istoric avea să întîmpine mari dificultăți din pricina carențelor documentare și a lucrărilor preparatorii. „În adevăr, enunța Kogălniceanu mai tîrziu în prefața *Letopisețelor* (1852), spre a avea o istorie și îndeosebi istoria țării sale, nimic mai bun, mai folositor, mai neapărat este decît de a avea înaintea sa cronicile, biografiile, diplomele, toate acele acte scrise care se raportează la întîmplările politice, la dreptul public, la legile, la instituțiile, obiceiurile și moravurile timpurilor trecute; căci puși în față cu aceste originaluri, sîntem, cum am zis, la izvoarele istoriei”⁴.

¹ M. Kogălniceanu, *Opere*, tom. I, *Scrieri istorice*, București, 1946, Introducere, p. 7.

² *Mențiuni critice*, vol. II, București, 1934, p. 268.

³ Unele aspecte legate mai ales de activitatea de culegător de documente istorice au fost relevate, dintr-o altă perspectivă, de către C. Moisil, în conferința „M. Kogălniceanu ca cercetător de arhive”, în vol. *Mihail Kogălniceanu, Ciclu de conferințe ținute la Radio București, în februarie 1935*, București, 1936, p. 43–50.

⁴ *Letopisețele Țării Moldovei*, tom. I., Iași, 1852, p. 1.

Urmînd oarecum calea inversă, impusă de necesitățile momentului, Kogălniceanu a publicat mai întîi o operă de sinteză temerară, „voulant montrer aux Européens ce que les Moldovalaques sont et ce qu'ils ont fait dans les temps passés . . . ”⁵. Întreprinderea i-a relevat în schimb viciile fundamentale ale cercetării istorice, îndemnîndu-l la o „publicare sistematică a documentelor într-o „colecție istorică” și a izvoarelor narrative, într-o „colecție a tuturor hronicarilor Valahiei și Moldaviei”, un adevărat „paladium” menit să conserve „suvenerile strămoșești” și să înfrunte „vremea și nepăsarea compatrioților”⁶.

La orientarea lui spre adunarea și valorificarea vestigiilor istorice a contribuit desigur și tradiția cărturărească a familiei. Unul dintre strămoși, Constantin, care administra pe la 1769, ca ispravnic, trei județe din nordul Moldovei, „era un om foarte învățat”, un poliglot care tradusese *Princesa de Elida* a lui Molière și alcătuisese o „istorie a luării Țarigradului”⁷. Celălalt strămoș, mai apropiat, Enache, cronicar și compilator de cronici, este mai cunoscut, iar Kogălniceanu însuși îl recomandă ca făcînd parte din „șirul de bărbați care formează tezaurul cel mai prețios al literaturii românești”⁸.

Continuînd această tradiție, M. Kogălniceanu îi adaugă o verigă fundamentală. După o fructuoasă activitate de aproape trei ani la Berlin (1835 — 1838), unde cercetase bibliotecile și stabilise contacte cu savanții și oameni de litere, el se întoarce în țară cu tot felul de proiecte, sortite, în parte, irealizării. Face un popas în Polonia⁹ unde cercetează arhivele din Cracovia, atrăgînd atenția, în coloanele „Alăutei românești”, curînd, asupra existenței unor documente moldovenești în arhiva bisericii uniților din Lemberg. Menționăm cu această ocazie documente de la Alexandru Lăpușeanu, Petru Șchiopul, Ieremia și Simion Movilă, Miron Barnovschi, Vasile Lupu etc. circumscriind perioada 1558 — 1694¹⁰. Va reveni asupra chestiunii în repetate rînduri, reclamînd cercetarea acestor fonduri. Problema unor descinderi organizate în arhivele străine (Polonia, Austria, Suedia) rămîne o preocupare permanentă.

Dacă M. Kogălniceanu n-a fost un arhivist în înțelesul strict profesional al termenului, el a acordat acestei instituții un interes constant, convins că pe tezurizarea sîrguincioasă a documentelor descoperite se întemeiază progresul cercetărilor viitoare. Încă un motiv, care nu era numai al

⁵ Opere, tom. I., *Scrieri istorice*, București, 1946, p. 50.

⁶ „Arhiva românească”, tom. I., Iași, 1841, p. 7.

⁷ Ibidem, p. 131.

⁸ *Letopisețele...*, tom. I., p. XXIV.

⁹ M. Kogălniceanu, *Scrieri (1834—1849)*, Ed. P. V. Haneș, București 1913, p. 137—140, 186—188.

¹⁰ „Alăuta românească”, Iași, 1838, nr. 5 (1 septembrie), p. 54—56.

generației sale, îl determina pe tânărul istoric să militeze pentru adunarea documentelor din „diasporaua” lor firească într-o instituție centrală aflată sub controlul statului, și pentru editarea lor în colecții sistematice : pentru istoria chemată în serviciul cauzei naționale, arhivele reprezentau una din sursele cele mai importante de „ocrotirea driturilor noastre”¹¹. Când Kogălniceanu a inițiat, în 1843, primul curs de *istorie națională* — ardentă pledoarie pentru o renaștere pe toate planurile — forțe ostile au impus repede abandonarea lui, căci efectul cursului, după mărturia contemporanilor a fost copleșitor. După suprimarea „Daciei literare” (1840), el s-a decis să scoată o revistă istorică pe care a intitulat-o „Arhiva românească”, implicând astfel în titlu totodată preocuparea pentru valorificarea documentelor istorice și caracterul național al inițiativei. Cu al doilea tom însă, tipărit la distanță de câțiva ani (1845), revista înceta să apară, după ce adusese la lumină importante mărturii asupra istoriei noastre sociale și politice. Istoricul ținea totuși să-și asigure cititorii să lase în urmă „o vrednică clironoamă a soliei sale”, numind astfel publicația analoagă scoasă de N. Bălcescu și A. Tr. Laurian, „Magazin istoric pentru Dacia”¹².

În coloanele „Arhivei românești” Kogălniceanu lansa un apel către deținătorii de documente vechi, cerându-le să i le încredințeze pentru publicare. Tot astfel, tipărind excerpte din *Pravila împărătească*, ținea să îndemne pe „literații noștri din Valahia să ne trimeată un asemenea extract din Pravilele lui Matei Vodă”¹³. Oriunde a depistat existența unor documente de preț Kogălniceanu a depus stăruințe pentru conservarea și tipărirea lor. Consemnând, de pildă, existența mult discutatei *Sfaturi ale) lui Neagu Vodă către fiul său* în biblioteca colegiului Sf. Sava, el reclama publicarea „interesantei compuneri”, lansând — justificat — dubiul asupra vechimii documentului : „care să nu fie o prelucrare a cărței ce, după zisele lui Radu Greceanu, Neagu Vodă au făcut-o în viața sa și au dat-o să fie stătătoare în Sf. Mitropolie a Țării Românești din Tîrgoviște ?”¹⁴ Ipoteza, luată în considerație mai târziu de D. Russo, era întemeiată. S-a demonstrat abia recent că opera voievodului conține, în adevăr, adaosuri mai târzii ale unui călugăr¹⁵.

Pentru editarea cronicilor interne într-un *corpus* plănuit de mult, Kogălniceanu a trebuit să se adreseze arhivelor de familie, făcînd cercetări îndelungate și laborioase, asociindu-și uneori și condee mai tinere pentru operația migăloasă de transcriere. Își va aminti mai târziu în această direcție :

¹¹ Cuvînd pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileand, rostit în 24 noiembrie 1843, în Opere, tom. I., 1946, p. 640.

¹² „Arhiva românească”, tom., II, 1845, p. III-IV.

¹³ Ibidem, tom. I., 1841, p. 33, nota.

¹⁴ Ibidem, p. 92.

¹⁵ I. C. Chițimia, *Considerații despre „Învățăturile lui Neagoe Basarab”*, în „Romano-slavica”, VIII, 1963), p. 309-339.

„Pe /D./ Cozudini. . . l-am considerat ca copilul meu, fiindcă, ca copil, îmi copia cronicile”¹⁶. Iar un elev al Academiei Mihăilene traducea „sub povățuirea autorului”, în 1838, *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et de Valaques transdanubiens*, cu un titlu mai sintetic: *Istoria Dacii*¹⁷. Unele manuscrise le-a putut cerceta în bibliotecile publice din Iași și București, pe altele le-a cumpărat prin mijlocirea unor prieteni sau le-a împrumutat, cum rezultă din însemnările sale și din corespondența întretinută. „Pretutindeni unde am aflat că există vreun letopiseț manuscris, mărturisirea Kogălniceanu, n-am cruțat nici timp, nici sacrificii spre a-l putea dobândi spre studiere”¹⁸. Iar în altă parte, nu fără o justificată mândrie, spune: „Nu cređ. . . ca cineva să fi avut sub ochi și să fi studiat un număr mai mare de cronici decît mine”. Studiul și colecționarea manuscriselor de cronici l-a început încă din 1833¹⁹, alcătuiind, cu vremea, o neprețuită colecție, intrată în patrimoniul Academiei Române, prin grija lui V. A. Urechia.

Legăturile stabilite în timpul șederii sale în străinătate dădeau roade și în direcția editării de documente. De la profesorul Michal Visznievski, redactor al unei publicații poloneze²⁰, orientată ca și „Arhiva românească” spre studiul și popularizarea istoriei naționale, Kogălniceanu primea, în 1840, documente referitoare la relațiile moldo-polone în vremea lui Bogdan cel orb²¹, de care istoricul român avea nevoie la redactarea „Istoriei Moldaviei”, Într-o notiță bibliografică, redactorul „Arhivei” informa asupra existenței unor hrisoave ale domnilor moldoveni în Muzeul de la Odesa²², pe care desigur că le-a putut cerceta în timpul călătoriei făcute în 1843²³.

În același spirit de emulație laudă osîndia arhivistică a lui Alexandru Popovici, inginer moldovean așezat în Turnu-Severin care făcuse întinse cercetări de cronologie, istorie militară și eclesiastică, regretînd că publicația plănuită de inimosul colecționar și cercetător, „Dacia veche și nouă”, n-a mai putut apare²⁴.

În urmărirea fondurilor arhivistice străine, explorabile în beneficiul istoriei naționale, Kogălniceanu a dovedit o perseverență exemplară. Va îndemna mereu să se cerceteze depozitele poloneze, pe urmele arhivei mol-

¹⁶ „Monitorul Oficial”, *Desbaterile Adunării deputaților*, 1888/9, nr. 92, p. 1654.

¹⁷ Vezi „Albina românească”, 1838, nr. 43, (2 iunie) p. 184–185 și „Curierul românesc”, 1838, nr. 25, (13 iunie), p. 1.

¹⁸ *Cronicele României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, Ed. 2, București, 1872, Prefața, p. XVIII.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ „Pomniki historyi i litteratury Polskei”.

²¹ „Arhiva românească”, I, (1841), p. 92.

²² *Ibidem*, p. 92.

²³ Virgil Ionescu, *Mihail Kogălniceanu. Contribuții la cunoașterea vieții, activității și concepțiilor sale*, București, 1963, p. 376–380.

²⁴ „Arhiva românească”, I, 1841, p. 369.

dovene, adusă cu sine în vremea refugiului, de mitropolitul Dosoftei²⁵. Arhiva aceasta o cercetase chiar Kogălniceanu, care a întocmit și o copie după inventarul ei, pierdută — după propria-i mărturisire — în timpul unei călătorii pe Mediterana²⁶. Comentînd incidental rolul negustorilor moldoveni în trecutul Liovului, Kogălniceanu notează că aceștia alcătuiau, „cea mai puternică corporație” ce se bucura de privilegii speciale, consemnate în documente „ce pînă astăzi se află în biblioteca Iagelonă din Cracovia și pe care însuși noi le-am văzut și le-am citit”²⁷. Cercetarea întreprinsă de I. Bianu în 1886, din însărcinarea Academiei Române, n-a avut rezultatul dorit, cum se știe, fiindcă proprietarul fondului lipsea din țară²⁸. Kogălniceanu a recomandat, apoi, cu aceeași stăruință, efectuarea unor cercetări în arhivele regale de la Stockholm, benuind existența unor documente privitoare la trecerea lui Carol XII prin țările române²⁹. Preocuparea, datînd încă din vremea cînd redacta, în închisoarea de la mănăstirea Rîșca, acele *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques* . . . (1845), mărturisește în același timp interesul lui Kogălniceanu pentru istoria popoarelor învecinate³⁰. Orice achiziție menită să sporească cunoașterea trecutului era bine venită, dar colportarea unor știri false, ca aceea privitoare la existența unui *tetravanghel românesc din 1429* în biblioteca regală de la Oxford, este reprobata cu incisivă ironie. Cel care răspîndise știrea, altminteri un cărturar cu merite notabile, era gratificat cu epitetul de „noul argonaut” călătorind prin lume „pentru aducerea în Moldova a unui veler de aur”³¹.

Urmărind editarea izvoarelor istorice, Kogălniceanu avea în față pilda eruditului profesor Pertz care publica, chiar în vremea studiilor sale berlineze, importanta colecție de documente și cronici germane, *Monumenta Germaniae historica*³², precum și inițiativa guvernului francez de „a descoperi toate tezaurile istorice ce posedă diferitele biblioteci”³³. O acțiune similară se cerea și în România, pentru a ocroti mărturiile istorice de o distrugere

²⁵ „Analele Academiei Române”, *Desbateri*, S. II, t. IV, (1881—1882). p. 7—8; t. V. (1882—1883) p. 7; t. VIII (1885—1886). p. 177.

²⁶ Un inventar al arhivei, susceptibil de investigații în această direcție, a fost descoperit în Arhivele Statului Suceava, Cf- Relația prof. D. Ciurea.

²⁷ „Steaua Dunării”, I, 1855, nr. 27 (I dec.), p. 107, nota.

²⁸ Cf. Raportul lui I. Bianu, în „Analele Academiei Române”, *Desbateri*, S. II, t. VIII (1884—1886), p. 19—48.

²⁹ „Analele Academiei Române”, *Desbateri*, S. II, t. XII, (1889—1890), p. 6.

³⁰ *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre-le-Grand, Charles XII, Stanislaw Leszczynski, Démètre Cantemir et Constantin Brancovan*, Iassy, 1845. Avant-propos, p. V—XIX.

³¹ „Steaua Dunării”, I, 1855, nr. 33 (15 dec.), p. 131—132; *Gazeta de Transilvania și domnul Laurian*, Entuziasmul pentru manuscrisele românești de la Oxford s-a dovedit fără temelii, cercetările lui C. Hurmuzachi stabilind foarte curînd că era vorba doar de o copie slavonă, făcută la Mănăstirea Neamțului.

³² Cf. C. Moisil, *op. cit.*, p. 45.

³³ „Monitorul Oficial”, 1867, Supl. la nr. 39, p. 291.

posibilă, fiindcă — observa Kogălniceanu în 1867 — „o pradă a focului „putea face” să dispară pentru totdeauna, precum a dispărut pentru totdeauna cu ocaziunea incendiului de la mănăstirea Neamțu, o mulțime de tezaure prețioase pentru istoria veche”³⁴. În consecință insista pentru alocarea unor fonduri speciale în vederea deplasării unor istorici în străinătate și mai ales „pentru publicarea diferitelor monumente prețicioase care se găsesc în arhiva din București și pe la deosebitele mănăstiri”³⁵. În același sens, pentru stimularea cercetărilor arhivistice, reclama o remunerare onorabilă a directorului Arhivelor Statului, echivalentă cu aceea a unui director de minister³⁶, fiindcă statul are obligația să sprijine buna funcționare a acestei instituții. Altădată îl criticase pe G. Sion, arhivist al statului la Iași, pentru starea de lincere în care se aflau arhivele Moldovei aplaudându-l abia în momentul în care renunța la poezie „pentru a se deda unor ocupații mai serioase, conforme cu postul său actual”³⁷. Nu este vorba de dispreț față de îndeletnicirile mai vechi ale poetului, ci de o încurajare a activității arhivistice, înțeleasă adesea ca o activitate suplimentară și facultativă. Kogălniceanu aprecia cu această ocazie inițiativa acestuia „de a se ocupa cu edarea documentelor vechi privitoare la istoria Principatelor și care se află răspândite în arhivele din Iași, din București, și din deosebite mănăstiri”. „Noi dorim — declara redactorul „Steii” — ca să poată în curând și publicul a se bucura de rodul ostenețelor d-sale; atîția arhiviști predecesori ai d-sale s-au mulțumit numai întru a primi o zădarnică leafă. În tot cazul, conchidea Kogălniceanu cu o umbră de scepticism, de la arhivistul de față publicul este în dreptate de a aștepta ceva mai mult”. Mai târziu, cînd se punea problema ca documentele prețioase de la „Arhiva din Iași să fie transferate la București, Kogălniceanu a insistat pentru selecționarea dosarelor din depozitul de la Iași: „pretutindeni — argumenta el — dosarele treburilor curente după un număr de ani se cercetează și se ard”³⁸. Totodată Kogălniceanu sprijinea un amendament de suplimentare a bugetului instituției cu 15.000 lei, utilizabili pentru „adăugire de personal sau în cheltuieli de material, spre reglarea aceluia depozit și îndreptarea cît mai grabnică a stării în care se află acum”. În aceeași împrejurare, evocînd meritele istoriografice, cu totul remarcabile ale lui B. P. Hașdeu, director al Arhivelor Statului din București, Kogălniceanu pleda călduros pentru acordarea unei subvenții

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem, p. 282.

³⁶ Ibidem, p. 281.

³⁷ „Steaua Dunării”, I, 1855, nr. 8, p. 31; *Arhiva statului*. Vezi și nr. 13, p. 52, unde Kogălniceanu, sesizînd „un vers indecent” în producția poetului, ținea să observe din nou: „bine a făcut că și-au lăsat talentul la acte”.

³⁸ „Monitorul Oficial”, 1867, Supl. la nr. 39, p. 282. Pentru evoluția problemei selecționării arhivelor, vezi: Gh. Ungureanu, *Cu privire la selecționarea arhivelor și eliminarea materialelor nefolositoare*, „Revista Arhivelor”, II, 1959, nr. 1, p. 91—108.

speciale de 24.000 lei, destinată susținerii publicației „Arhiva istorică a României”: „Nu e, domnilor, pensiune ceea ce se dă d-lui Hasdeu . . . D. Hasdeu a publicat multe documente, a făcut mai mult: a dăruit multe documente și cărți bibliotecii noastre”³⁹.

Ca director al Departamentului din Lăuntru (1851 — 1853) Kogălniceanu s-a interesat cu stăruință și pricepere de organizarea arhivelor, subliniind răspunderea deosebită a arhivarilor. În februarie 1852 el face o „reformă a cantilierilor de pe la administrațiile ținutale”, impunând — de exemplu — substituirea termenului vechi *dellă* cu acela de *acte*. Eforturi deosebite a depus pentru organizarea registraturii și arhivelor prefecturilor. Un funcționar al departamentului său era trimis să facă instructaj pe la isprăvnicii asupra modului de organizare și întreținere a arhivei curente, ca și asupra inventarierii celor vechi⁴⁰. Circularele redactate de Kogălniceanu în timpul cât a fost ministru (1860 — 1861, 1863 — 1865, 1868 — 1869, 1876, 1877—1878, 1879—1880) conțin numeroase informații în legătură cu inițiativele și dispozițiile sale referitoare la redactarea actelor publice, conservarea arhivelor etc. care merită o cercetare aparte, într-un alt cadru. Cît privește publicarea documentelor diplomatice curente, Kogălniceanu opinia ca operația să se facă numai după consumarea definitivă a faptelor, pentru a nu leza interese superioare⁴¹.

Să notăm în afară de aceasta, că M. Kogălniceanu a adunat cu meticulozitate de istoric actele privitoare la evenimentele contemporane, la care a participat el însuși într-o măsură apreciabilă destinându-le istoriei. Parte din acestea le-a și publicat, ca de pildă seria de circulare și rapoarte privind aplicarea legii agrare din 1864, sau colecția *Documents pour servir à l'histoire de l'application de l'article 24 du Traité de Paris en Moldavie*, Londra, 1857. Altele s-au păstrat în mape speciale, în arhiva sa. Un dosar aflat la Muzeul de istorie din Galați conține, de exemplu, documente privitoare la emigrația polonă și maghiară din Moldova în timpul domniei lui Al.I. Cuza, iar câteva mape din *Arhiva Kogălniceanu*, păstrată la Biblioteca Academiei, grupează acte de mare interes documentar din vremea luptelor pentru Unire. „Am păstrat totul pentru istorie” — declara la un moment dat în parlament — și această grijă de a comunica istoriei știrile privitoare la vremea sa decurge din cea mai profundă convingere în permanența faptei, peste destinul mărginit al omului. Marile lui eforturi de susținere a editării documentelor și izvoarelor narrative, într-o epocă în care D. A. Sturdza acuza „apatia științifică”, a forurilor conducătoare, au rămas un îndemn continuu și pentru posteritate.

³⁹ „Monitorul Oficial”, 1867, Supl. la nr. 39, p. 282.

⁴⁰ Arh. St. Iași, fond Ministerul de Interne, Tr. 1772, op. 2020, dosar nr. 44959, citat după Gh. Ungureanu, *Probleme de terminologie arhivistică*, „Revista Arhivelor”, VIII, 1965, nr. 1, p. 13.

⁴¹ „Monitorul Oficial”, 1876, nr. 168, p. 4235.

A cheltui ca țara să aibe „istorie și corpuri savante”, conchidea Kogălniceanu într-o ședință a parlamentului, nu e un gest prodig, dimpotrivă, economia pe acest tărîm ar fi „curată crimă”⁴².

Ca și alți cărturari din vremea sa⁴³, Kogălniceanu poate fi socotit ca un arhivist în înțelesul cel mai larg al termenului. El a fost nu numai un cercetător de arhive, dar, și — asemeni lui A. Odobescu sau N. Iorga — un prețuitor și sprijinitor activ și permanent al instituției.

---

⁴² Ibidem, 1878, nr. 205, p. 5239.

⁴³ Cf. Gh. Ungureanu, *Prețuirea arhivelor de către Mihai Eminescu și Ion Creangă* în „Revista Arhivelor”, I, 1958, nr. 1, p. 267–276.

PREZENTĂRI DE FONDURI

INSPECTORATUL INDUSTRIAL ARAD

M. TIMBUS

Perioada imediat următoare actului de la 1 decembrie 1918 a însemnat pentru Transilvania, din punct de vedere instituțional, o perioadă bogată în prefaceri îndreptate spre realizarea deplinei unificări administrative a țării noastre.

Consiliul Dirigent, organ central, cu rol de guvern provincial, sprijinit de guvernul central de la București, și-a început opera de instalare a administrației românești în Transilvania și Banat.

Preluarea pîrghiilor care susțineau industria Transilvaniei, a constituit unul din obiectivele de deosebită importanță, pentru a cărui reglementare, resortul afacerilor industriale din Consiliul Dirigent, a elaborat ordonanța nr. 166 din 23 februarie/8 martie 1919¹. Organizarea, controlul și supravegherea întreprinderilor industriale din Transilvania și Banat, au fost încredințate inspectoratelor industriale — în număr de nouă.

Funcționînd de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, potrivit legilor maghiare*, Inspectoratul industrial Arad își continuă activitatea după 1918, cu modificări în organizare, efectul legilor maghiare fiind treptat înlăturat pînă la unificarea administrativă din 1925. Acesta avea competență respectiv asupra regiunilor industriale a XXI-a (1922 — 1923),² a XI-a (1924 — 1941)³ și a V-a (1944—1946)⁴, care cuprindeau județele Arad și Hunedoara⁵, preluînd după Dictatul de la Viena și județul Bihor de la regiunea industrială Cluj⁶.

Forul său central după 1918 a fost, pe rînd, Ministerul Industriei și Comerțului (1919 martie—1938 aprilie)⁷, Ministerul Economiei Naționale

¹ Gazeta oficială'' nr. 16, 27 februarie/12 martie 1919.

* Legea XVII din 1884 și legea XXVIII din 1893.

² Arhivele Statului Arad, fond Inspectoratul industrial Arad, dosar nr. 3/1922—1948, f. 2 și dosar nr. 5/1922—1947, f. 11.

³ Ibidem, dosar nr. 13/1923—1948, f. 13 și dosar nr. 232/1939—1948, f. 65

⁴ Ibidem, dosar nr. 45/1924—1946, f. 142, 156

⁵ Ibidem, dosar nr. 202/1938—1939, f. 51—52

⁶ Ibidem, dosar nr. 253/1941—1942, f. 13—30

⁷ C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. IX—X, 1919—1920, p. 42: Regulament pentru organizarea și funcționarea M.I.C. din 19 martie 1919 și vol. XIII—XIV, 1922—1926, p. 748: Legea pentru organizarea M.I.C. din 27 martie 1924.

(1938 aprilie — 1945 martie)⁸ din nou Ministerul Industriei și Comerțului (1945 martie — 1948 aprilie)⁹ și în sfârșit, pentru scurtă vreme, Ministerul Industriei (1948 aprilie — 1948 iulie).¹⁰ Stătea însă și la dispoziția altor ministere și autorități, furnizând date informative, dar numai cu consimțământul forului central.

Și-a desfășurat activitatea la Arad, pînă în a doua parte a anului 1948¹¹.

Inspectoratele industriale nu-și mai găseau întrebuințare după naționalizarea principalelor întreprinderi industriale, noile întreprinderi de stat devenind unități subordonate direct Ministerului Industriei, apoi ministerelor specializate, se conduceau după principiile gospodăriilor de sine stătătoare, adică își îndeplineau planurile de producție după norme date de minister¹².

Inspectoratele au funcționat tot timpul cu atribuții tehnice, economice și administrative urmărind aplicarea legilor, decretelor și dispozițiilor privitoare la activitatea industrială, într-o vreme cînd viața economică a țării a cunoscut perioade de vremelnică și parțială înflorire, după primul război mondial, urmate de criză, apoi de o nouă creștere a producției industriale pînă în anul 1928, an de vîrf al producției în perioada antebelică, ultimul deceniu de activitate purtînd amprenta celui de al doilea război mondial, cu evenimentele care l-au precedat și urmat.

Dintre legile a căror aplicare o controla Inspectoratul industrial din Arad, ponderea cea mai însemnată o avea legea pentru încurajarea industriei naționale, promulgată la 14 februarie 1912¹³ și aplicată pe teritoriul Transilvaniei după unire, începînd din 4 ianuarie 1921¹⁴. Potrivit acestei legi, fabricile* beneficiau de unele înlesniri pe care statul le acorda cu ocazia construcției sau înființării, de scutiri sau reduceri de taxe vamale pentru importul mașinilor, de reduceri la cheltuielile de transport pe C.F.R. pentru mașini, materii prime și produse fabricate, etc. În toate cazurile Inspectoratul industrial trebuia să facă cercetări la fața locului spre a constata dacă sînt întrunite condițiile în care se acordau avantajele legii industriale și să consemneze rezultatele cercetărilor într-un raport, care împreună cu documentația necesară (cererea fabricii, devizul, memoriul explicativ, istoricul, planuri tehnice, etc.) erau supuse confirmării ministeriale. Legea din 1912 pentru încurajarea industriei naționale, a fost periodic prelungită, rămînînd în vigoare pînă la 1 aprilie 1946¹⁵.

⁸ Ibidem, vol. XXVI, partea I-a, 1938, p. 474: Decret-lege pentru înființarea M.E.N. din 8 aprilie 1938.

⁹ Monitorul oficial, nr. 56, partea I-a, 9 martie 1945: prima mențiune despre M.I.C.

¹⁰ Ibidem, nr. 100, 29 aprilie 1948: Decretul nr. 9 pentru organizarea M.I. și nr. 161, 15 iulie 1948: Decretul nr. 140 pentru organizarea și funcționarea întreprinderilor industriale ale statului.

¹¹ Arhivele Statului Arad, fond Inspectoratul industrial Arad, dosar nr. 341/1947 — 1948, f. 182

¹² Monitorul oficial nr. 161, 15 iulie 1948: Decretul nr. 140 pentru organizarea și funcționarea întreprinderilor industriale ale statului.

¹³ C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. VII, 1912, p. 860

¹⁴ Ibidem, vol. IX—X, 1919—1922, p. 516: Decizia pentru modificarea regulamentului legii pentru încurajarea industriei naționale, din 4 ianuarie 1921.

* Se consideră fabrică — în conformitate cu legea pentru încurajarea industriei naționale din 1912 — orice așezămint sau întreprindere industrială care, în afară de personalul tehnic și administrativ, întrebuințează sau 20 lucrători, sau mașini mișcate de orice fel de motor de cel puțin 5 cai putere.

¹⁵ C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XXIV, partea II-a, 1936, p. 626 și „Monitorul oficial” din 3 aprilie 1945, partea I-a.

Celelalte legi care constituiau obiectul controalelor inspectoratelor industriale, solicitau timp și volum de muncă mai reduse. Pot fi amintite în această ordine de idei, legea energiei — pentru autorizarea instalării de forțe motrice pînă la 50 H.P., legea pentru măsurile de siguranță la cazane, motoare, instalații mecanice și electrice, legea pentru utilizarea personalului românesc în întreprinderi, legea din 1939 pentru apărarea antiaeriană a teritoriului țării ș.a.¹⁶.

Inspectoratul industrial Arad executa ancheta industrială lunară și anuală, culegînd date statistice cu privire la producția industrială de la toate întreprinderile situate în raza sa de activitate, pe care le controla de cel puțin două ori pe an. Intocmea rapoarte lunare și anuale despre evenimente industriale mai importante, despre producția industrială și despre activitatea proprie, înaintîndu-le ministerului tutelar. Studia și informa ministerul despre potențialul industrial al regiunii. Conclucra cu toate autoritățile locale în al căror profil intrau și probleme privind industria.¹⁷

Pentru a-și putea îndeplini atribuțiile, fiecare inspectorat era încadrat cu personal calificat, a cărui număr se fixa de minister, după importanța industrială a regiunii respective.

Inspectoratul industrial din Arad, avea un număr de 3 — 4 angajați, dintre care 1—2 ingineri cu însărcinări de control, 1 dactilografă și 1 camerist (om de serviciu)¹⁸.

Funcționînd cu personal puțin numeros, a creat în cursul activității un volum mic de arhivă, care a mai scăzut încă, fiind abandonată în urma desființării instituției și predată ca maculatură la DCA, de unde întîmplător a fost salvată ajungînd în posesia Întreprinderii de electricitate din Arad. Astfel, cînd un arhivist al Arhivelor Statului Arad a descoperit-o, nu mai conținea decît aproximativ 3 m. 1. dosare și nici un registru.

Știrbirea cantității acestei arhive nu a redus, din fericire, deosebita valoare documentară a materialului rămas, care, prin conținutul său, constituie o sursă de bază, indispensabilă în studierea dezvoltării industriale a orașului Arad și fostelor județe ce făceau parte din regiunea industrială Arad.

După prelucrarea lui la Întreprinderea de electricitate, fondul Inspectoratul industrial a fost preluat în luna mai 1967 de Arhivele Statului filiala Arad, reprezentînd o recentă și valoroasă achiziție, care însumează 348 dosare, cuprinse între anii 1922 — 1948.

Inspectoratul industrial Arad, controlînd toate fabricile din raza sa de activitate, a deschis pentru fiecare din acestea cîte două dosare în care a concentrat, pe de o parte, situațiile statistice anuale, pe de alta, autorizațiile de funcționare și de acordare a avantajelor legii de încurajare a industriei naționale. Particularitatea amintită s-a menținut cu prilejul prelucrării acestei arhive, astfel că în dosarele constituite pe întreprinderi se întîlnesc acte din întreaga perioadă a funcționării întreprinderilor respec-

¹⁶ Arhivele Statului Arad, fond Inspectoratul industrial Arad, dosar nr. 253/1941—1942, f. 13—30

¹⁷ Ibidem

¹⁸ Ibidem, dosar nr. 237/1940—1941, f. 87, 179

tive. Majoritatea materialului arhivistic din fond se păstrează în astfel de dosare — pe întreprinderi — o mică parte constînd din dosare cu ordine, rapoarte și corespondență de la și către forul superior și alte instituții din țară, în care actele sînt legate pe ani financiari, după vechiul sistem, cînd anul financiar începea la 1 aprilie și se sfîrșea la 31 martie al anului următor.

Dacă modul de constituire al dosarelor a fost în general respectat, prelucrarea acestui fond a însemnat ordonarea și numerotarea actelor în interiorul unităților de păstrare, legarea acestora între coperte noi sau recondiționate, cele vechi fiind prea uzate, sistematizarea și inventarierea întregului material.

Sînt create în prezent condiții pentru folosirea multilaterală a fondului, inventarul asigurînd o bună orientare asupra conținutului unităților de păstrare, iar studiul documentelor permițînd elucidarea unei mari diversități de probleme privitoare la situația industrială a fostei regiuni industriale Arad în perioada dintre cele două războaie mondiale cît și între anii 1944 — 1948, ani de hotărîtoare transformări pe drumul noii orînduirii sociale în țara noastră.

Din studiul dosarelor cu rapoarte asupra activității anuale a Inspectoratului industrial Arad, cercetătorul își face o imagine despre ramurile industriale existente în fostele județe Arad, Hunedoara și Bihor, despre forța lor economică, concretizată în valoarea capitalului investit, valoarea producției obținute, numărul angajaților etc. și să urmărească evoluția lor de-a lungul unei pătrimi de secol.

În anul 1922, orașul și județul Arad numărau 142 întreprinderi industriale din ramurile mecano-metalurgică, electro-tehnică, lemnului, alimentară, textilă, pielărie, materiale de zidărie, chimică și hîrtie, cu un capital investit în valoare de 756.853.633 lei, cu o producție valorînd 1.506.140.618 lei și cu 9.487 angajați.¹⁹

În județul Hunedoara funcționau în acel an 34 întreprinderi industriale din ramurile mecano-metalurgică, electrotehnică, lemnului, alimentară, pielărie, materiale de zidărie, chimică și sticlărie-ceramică, cu un capital investit în valoare de 982.337.105 lei, cu o producție valorînd 163.756.480 lei și cu 6.199 angajați.²⁰

În sfîrșit, județul Bihor cu o mai slabă dezvoltare industrială, avea în 1922 un număr de 8 întreprinderi din ramurile lemnului, alimentară, materiale de zidărie și electrotehnică, cu un capital investit de 83.621.000 lei, cu o producție în valoare de 46.032.000 lei și cu 3.027 angajați.²¹

Județele Arad și Hunedoara au cunoscut o însemnată dezvoltare economică în anii dintre cele două războaie mondiale, înregistrînd cifre mult sporite în anul 1939 față de 1922 la cele mai multe capitale. Ramurilor industriale existente în 1922 li s-au adăugat altele noi. În județul Arad funcționau în 1939 un număr de 183 întreprinderi industriale cu un capital investit în valoare de 2.156.486.552 lei, cu o producție valorînd 2.632.916.809

¹⁹ Ibidem, dosar nr. 288/1943—1944, f. 6

²⁰ Ibidem, f. 8

²¹ Ibidem, f. 7

lei și cu 11.674 angajați ²². Un avânt mai mare l-a cunoscut industria județului Hunedoara, unde în anul 1939 apar 66 întreprinderi cu un capital investit de 2.702.275.821 lei, cu o producție în valoare de 1.631.841.023 lei și cu 12.224 angajați ²³.

Fenomenele concentrării și centralizării capitalului în industrie după primul război mondial, sporirea capitalului investit în principalele ramuri de producție, accelerarea dezvoltării industriale pînă în preajma celui de al doilea război mondial — cu stagnarea din timpul crizei economice din 1929 — 1933 — sînt oglindite în materialele documentare din fondul Inspectoratul industrial Arad. Astfel, ramura mecano-metalurgică, cu ponderea cea mai mare în industria județelor Arad și Hunedoara, cunoaște o dezvoltare apreciabilă. Dacă în anul 1922 funcționau la Arad 19 întreprinderi mecano-metalurgice cu un capital de 494.622.033 lei, în 1939, ca urmare a concentrării și sporirii capitalului, funcționau 17 întreprinderi cu un capital de 842.638.371 lei ²⁴.

Creșterea capitalului investit în această ramură industrială este mult mai însemnată în județul Hunedoara, unde în anul 1939 capitalul era de 1.702.657.845 lei, față de 817.573.905 lei în anul 1922 ²⁵.

Dezvoltarea mai rapidă a întreprinderilor metalurgice din județul Hunedoara, în perioada stabilizării vremelnice și parțiale a capitalismului, se explică prin comenzile de armament și muniții necesare armatei cît și prin pătrunderea capitalurilor apasene interesate în afacerile acestor întreprinderi. Astfel, din totalul capitalului subscris de Uzinele metalurgice din Copșa-Mică-Cugir, (uzine producătoare de armament și muniții), 1/3 aparținea societății engleze „Vickers” ²⁶.

Industria alimentară și industria textilă au cunoscut de asemenea o rapidă dezvoltare, capitalul investit în aceste ramuri aducînd proprietarilor profituri considerabile și imediate. În județul Arad de la 38 întreprinderi alimentare în 1922 cu capital de 77.445.800 lei, s-a ajuns în 1939 la 69 întreprinderi cu un capital de 598.314.903 lei. Întreprinderile textile și-au mărit între anii 1922—1939 numărul de la 8 la 21 iar capitalul investit de la 66.449.800 lei pînă la 408.602.714 lei ²⁷.

Numai la întreprinderea „Industria textilă arădană” s. a. din Arad s-a înregistrat o dublare a producției între anii 1924—1927 ca urmare a instalării în plus a 320 războaie de țesut, mărindu-se producția zilnică de la 25.000 la 50.000 metri țesături ²⁸.

Aceiași dezvoltare a industriei alimentare și textile între anii 1922 — 1939 a avut loc și în județul Hunedoara. Numărul întreprinderilor alimentare a crescut de la 4 la 10 iar capitalul investit, de la 7.960.000 lei la

²² Ibidem, f. 6

²³ Ibidem, f. 8

²⁴ Ibidem, f. 6

²⁵ Ibidem, f. 8

²⁶ Ibidem, dosar nr. 14/1923—1947, f. 36—37

²⁷ Ibidem, f. 6

²⁸ Ibidem, dosar nr. 21/1924—1948, f. 21—23

49.632.620 lei. Industria textilă era inexistentă în 1922, iar în 1939 funcționa o puternică unitate cu capital investit în valoare de 360.396.782 lei și cu 1453 angajați.²⁹

Dacă în cele mai multe ramuri industriale din regiunea industrială Arad s-a făcut simțit fenomenul stabilizării vremelnice și parțiale a capitalismului, industria lemnului înfloritoare la începutul perioadei, intră în criză înainte de declanșarea crizei economice din 1929—1933. Efectele crizei în această ramură industrială nu au fost recuperate nici pînă în 1939 astfel că asistăm în județele Bihor și Hunedoara la o descreștere a capitalului și a numărului de angajați în anul 1939 față de 1922. În județul Bihor de la un capital de 54.141.000 lei și 2885 angajați în 1922 s-a ajuns în anul 1939 la un capital de 44.756.499 lei și 195 angajați³⁰.

În județul Hunedoara descreșterea este de la 21.911.200 lei la 18.128.567 lei și de la 645 angajați la 279 angajați³¹.

Un exemplu sugestiv îl oferă și scăderea producției fabricii de che-restea din Nadăș — (județul Arad), care de la 800 m. c. în anul 1925 a scăzut la 160 m. c. în anul următor, iar în anul 1928 fabrica nu a lucrat de loc, sistînd activitatea în anul 1929, la începutul perioadei de criză economică.³²

Materialul din fondul Inspectoratul industrial Arad, oferă posibilitatea unui studiu al dezvoltării industriale atît centralizat — pe ramuri industriale — cît și individualizat pe întreprinderi. Acest aspect ultim rezultă mai ales din dosarele cu situații statistice anuale, în care întîlnim date cu privire la denumirea întreprinderii, istoricul dezvoltării acesteia, numele proprietarului, valoarea capitalului, valoarea investițiilor (în teren, clădiri, instalații), compunerea consiliului de administrație, existentul de mașin-unelte-instalații, forța motrice, numărul personalului (pe naționalități), salariul mediu, materiile prime folosite în producție, producția obținută, valoarea producției vîndute, propuneri pentru îmbunătățirea producției, importul de materii prime, exportul de produse, etc. Marea diversitate de informații pe care le furnizează situațiile statistice anuale este cu atît mai valoroasă, cu cît poate fi urmărită într-o succesiune cronologică, permițînd compararea perioadelor și desprinderea unor concluzii bazate pe o riguroasă documentare.

Pentru marile întreprinderi metalurgice din județul Hunedoara, Uzinele de fier Hunedoara și Uzinele de fier ale statului din Cugir, există o documentație mai bogată și pe o întindere mai mare. Cifrele privitoare la producție pot fi urmărite cu începere respectiv din anul 1908³³ și 1913³⁴, pe baza rapoartelor ulterioare ale direcțiilor acestor întreprinderi.

²⁹ Ibidem, dosar nr. 288/1943—1944, f. 8.

³⁰ Ibidem, f. 7

³¹ Ibidem, f. 8

³² Ibidem, dosar nr. 3/1922—1948, f. 20

³³ Ibidem, dosar nr. 82/1925, f. 1—5

³⁴ Ibidem, dosar nr. 14/1923—1947, f. 17—20

În anii 1929—1933 întreprinderile din regiunea industrială Arad au fost cuprinse de criza economică de supraproducție, a cărei consecințe s-au făcut simțite la majoritatea acestora.

Întreprinderile mici nu au putut rezista concurenței și și-au redus sau sistat producția.

Astfel în 1930, fabrica de fierării „Grundmann” s. a. Arad din cauza situației economice grele și a concurenței, sistează activitatea.³⁵ Fabrica de bomboane și ciocolată Nicolae Gabor din Arad, a fost desființată în anul 1931.³⁶ Fabrica de împletituri și tricotaje s. a. din Arad și-a sistat temporar activitatea în decembrie 1931³⁷. La fabrica pentru arsul varului din Vața de Jos-județul Hunedoara s-a înregistrat o scădere a capitalului și a numărului de angajați de la 10.000.000 lei și 34 angajați în 1928 la 1.000.000 lei și 8 angajați în 1933³⁸. Și întreprinderile mari metalurgice s-au resimțit de pe urma crizei. Uzinele metalurgice din Copșa-Mică-Cugir au concediat aproape întreg personalul, încetînd orice activitate în mai 1932³⁹.

Dosarele cu situații statistice anuale și cele cu rapoarte ale întreprinderilor către autoritatea industrială, permit o mai largă studiere și documentare a perioadei de criză economică și de creștere a producției industriale după criză, pînă în anii 1938—1939.

Industria județelor Arad și Hunedoara, restabilită după criză, păstrează totuși amprenta unei slabe dezvoltări. Întreprinderile nu dispun de mașini și utilaje perfecționate, iar procurarea acestora din țările Europei apăsene atestă dependența economică față de puterile imperialiste. Importul masiv avea ca obiect mai ales mașinile și produsele finite, plătite cu prețuri ridicate, în timp ce exportul produselor întreprinderilor din regiunea industrială Arad era un fenomen rar întilnit. Balanța defavorabilă a comerțului exterior ilustrează și ea fragilitatea economică a regiunii.

În dosarele tuturor întreprinderilor, mari sau mici, întilnim o bogată documentație privind importul de mașini și instalații mai ales din Germania și Austria cît și din alte țări ca Ungaria, Cehoslovacia, Franța, Elveția, Anglia, Italia. După tratatul economic româno-german/1939/, comerțul exterior al țării era în cea mai mare parte acaparat de Germania. Marile întreprinderi metalurgice din județul Hunedoara, Uzinele metalurgice Copșa-Mică-Cugir și Uzinele de fier ale Statului din Hunedoara, importau cantități imense de mașini, utilaje și instalații din această țară.⁴⁰

Obiectul importului nu-l constituiau numai mașinile finite. De multe ori pe lista articolelor importate se înscriau materii prime, atît pentru industria textilă (bumbac brut)⁴¹ cît și pentru industria metalurgică. În

³⁵ Ibidem, dosar nr. 19/1924—1946, f. 35

³⁶ Ibidem, dosar nr. 4/1922—1931, f. 25—26

³⁷ Ibidem, dosar nr. 138/1930—1948, f. 6

³⁸ Ibidem, dosar nr. 68/1924—1946, f. 20—26, 36—41

³⁹ Ibidem, dosar nr. 14/1923—1947, f. 95, 98

⁴⁰ Ibidem, dosarele nr. 239/1940—1942, f. 1—35, nr. 265/1941—1944, f. 1—176 și nr. 292/1943—1944, f. 1—53

⁴¹ Ibidem, dosar nr. 21/1924—1948, f. 54

anul 1938, de exemplu, din totalul fontei brute necesare producției Uzinelor metalurgice unite Titan-Nădrag-Călan, s. a. r., numai 1725 tone provenea din producția indigenă,⁴² iar 3096 tone din import.⁴³

Producția întreprinderilor din ramura industriei textile a fost perturbată în anul 1938 și 1939 ca urmare a ocupării de către Germania hitleristă a Cehoslovaciei și Austriei, principalele furnizoare de materii prime de pînă atunci.⁴⁴

Evenimentele politice determinate de venirea hitlerismului la putere în Germania, se răsfrîng și asupra economiei țării noastre. Asistăm la orientarea unor întreprinderi spre producția destinată apărării naționale. Astfel Uzinele de fier din Hunedoara s-au profilat încă în 1936 pentru producerea utilajelor militare⁴⁵. La uzinele metalurgice Copșa-Mică-Cugir s-a instalat în 1938 o fabrică de puști mitraliere,⁴⁶ iar la Orăștie a luat ființă, în același an, fabrica de muniții „Astra”, lucrînd pînă în anul 1945 pentru Ministerul Inzestrării Armatei.⁴⁷

Anul 1939 se încheie deficitar față de anul 1938 la majoritatea întreprinderilor industriale. O creștere a producției a fost semnalată la acele întreprinderi care au primit comenzi pentru armată (industria metalurgică, pielărie și în parte alimentară).⁴⁸

Pentru a satisface nevoile de oțel ale industriei metalurgice, Uzinele Titan-Nădrag-Călan renunță în anul 1939 la furnalul înalt cu capacitatea zilnică de 50 tone, reconstruindu-l și mărimdu-l în vederea unei producții de 100 tone la zi.⁴⁹

Tîrrea României în al II-lea război mondial a adus ruina economică în țară. Întreprinderile neputîndu-și procura materiile prime și combustibilul pentru o producție la capacitatea obișnuită, suferind din cauza lipsei mijloacelor de transport, își reduc producția, concediază muncitorii agravînd haosul economic. În regiunea industrială Arad, se poate vorbi încă din 1939—1940 despre o frecventă perturbare a producției. Fabrica de împletituri și tricotațe s. a. Arad în decembrie 1939 și-a concediat lucrătorii în proporție de 50% din cauza lipsei de materii prime.⁵⁰; la fabrica de zahăr din Arad s-a întrerupt campania și au fost concediați lucrătorii în 5 decembrie 1940 din cauza lipsei de combustibil,⁵¹, etc. Întreprinderea „Industria textilă arădeană” s. a. în august 1941 și-a redus activitatea la 5 zile pe săptămînă, din cauza lipsei de materii prime.⁵²

⁴² Ibidem, dosar nr. 232/1939—1948, f. 11

⁴³ Ibidem, dosar nr. 232/1939—1948, f. 3

⁴⁴ Ibidem, dosar nr. 229/1939—1940, f. 55—79

⁴⁵ Ibidem, dosar nr. 13/1923—1948, f. 106

⁴⁶ Ibidem, dosar nr. 14/1923—1947, f. 33

⁴⁷ Ibidem, dosar nr. 318/1946, f. 1—2

⁴⁸ Ibidem, dosar nr. 229/1939—1940, f. 55—79

⁴⁹ Ibidem, dosar nr. 232/1939—1948, f. 10

⁵⁰ Ibidem, dosar nr. 138/1930—1948, f. 183

⁵¹ Ibidem, dosar nr. 74/1925—1947, f. 154

⁵² Ibidem, dosar nr. 21/1924—1948, f. 193

Urmările unor astfel de situații au fost în primul rând resimțite de muncitorime, ale cărei condiții de viață s-au înrăutățit tot mai mult. Fondul Inspectoratului industrial Arad pune la îndemina cercetătorului documente care ilustrează această stare de lucruri. O telegramă a Inspectoratului către Ministerul Economiei Naționale informează despre greva din 26 mai 1942, la care au participat 670 salariați de la Industria textilă arădană s. a. din Arad, cerînd majorarea salariilor și „alte ajutoare”⁵³. Din rapoartele întreprinderilor industriale, se desprind pierderile imense suferite de acestea în timpul operațiunilor militare și a bombardamentelor aeriene pe teritoriul Aradului.⁵⁴

Dezechilibrul economic s-a accentuat prin încetarea activității întreprinderilor industriale și comerciale a căror patroni, maghiari sau germani, au plecat în septembrie 1944 cu armatele germane și maghiare, luînd o mare parte din instalații și deteriorîndu-le pe cele rămase.⁵⁵ Acest aspect este bogat documentat făcînd posibil un studiu mai aprofundat.

În continuare, fondul pune la îndemînă materiale pe baza cărora poate fi urmărită situația industriei județului Arad îndată după al II-lea război mondial. Tabloul pe care îl prezenta aceasta în septembrie 1945, este cel puțin îngrijorător. În județul Arad, din cele 183 întreprinderi industriale semnalate în anul 1939, au mai rămas doar 88 și acestea insuficient restabilite, întîmpinînd mari greutăți în procurarea materiilor prime și în transportarea acestora.⁵⁶

Consecințele pozitive pe care le-a avut Conferința națională a Partidului Comunist Român (octombrie 1945) asupra dezvoltării industriei — element de bază în refacerea economiei naționale — constituie o altă problemă ce poate suscita interesul cercetătorilor. În iunie 1946 în orașul și județul Arad au fost repuse în stare de funcționare 98 întreprinderi industriale din ramurile metalurgică, electrotehnică, textilă, lemn, pielărie — încălțăminte, alimentară, materiale de construcții, sticlărie chimică s. a.⁵⁷ Datele privitoare la înzestrarea cu mașini și utilaj, capacitatea lor de producție, prețul cu ridicata și amănuntul al produselor, forța motrice, numărul lucrătorilor, etc., se întîlnesc în documentația din fond, facilitînd efectuarea de studii comparative cu perioadele anterioare, sau, servind ca temei unor lucrări care depășesc limitele cronologice ale fondului și înfățișează dezvoltarea industriei arădane în anii puterii populare.

În sfîrșit, printre actele din fond se găsesc și unele care nu tratează probleme industriale din regiunea Arad, ci din alte regiuni, dar care prin conținutul lor stîrnesc interes. Este vorba despre două referate, cu toată documentația anexată, unul din martie 1934, cu privire la amenajarea

⁵³ Ibidem, dosar nr. 21/1924—1948, f. 275

⁵⁴ Ibidem, dosar nr. 301/1944, f. 1—183

⁵⁵ Ibidem, dosarele nr. 84/1926—1947, f. 136; nr. 302/1945—1946, f. 38—41

⁵⁶ Ibidem, dosar nr. 302/1945—1946, f. 69, 73

⁵⁷ Ibidem, dosar nr. 311/1946—1947, f. 9—12

unei uzine hidroelectrice pe râul Lăpuș în localitatea Berchezoaia, din Maramureș,⁵⁸ iar celălalt din mai 1934, cu privire la concesionarea instalării centralei electrice Brazi.⁵⁹

Cercetarea exhaustivă a materialelor fondului Inspectoratul industrial Arad, permite o largă elucidare a problemelor enunțate anterior dar, ținînd seama de lipsurile existente în fond cît și de eventualele erori strecurate în rapoartele firmelor particulare, se impune corelarea datelor pe care acesta le furnizează cu cele ale altor surse, pentru o cît mai corectă cunoaștere a epocii dintre cele două războaie mondiale.

---

⁵⁸ Ibidem, dosar nr. 156/1933–1937, f. 8–18

⁵⁹ Ibidem, f. 31–41

REZIDENȚA ȚINUTULUI TIMIȘ

D. FLOREA

Această instituție și-a desfășurat activitatea într-o perioadă istorică scurtă : 1938—1940. Ea a apărut în timpul dictaturii regale, iar materiale create oglindesc într-o măsură destul de mare realitățile vremii respective : frământările politice premergătoare celui de al II-lea război mondial și întărirea luptei poporului nostru pentru drepturi și libertăți democratice.

Potrivit legii din 13 august 1938 administrația țării era exercitată prin următoarele circumscripții teritoriale : comuna, plasa, județul și ținutul¹.

Comuna și ținutul erau persoane juridice, reprezentau interesele locale și exercitau și atribuțiile de administrație generală conferite prin lege.

Plasa și județul rămăneau simple circumscripții de control și de descentralizare ale administrației generale.

Ținutul, ca unitate administrativă, avea atribuții multiple : economice, culturale și sociale. Administrația lui era încredințată rezidentului regal și consiliului său.

Rezidentul, numit prin decret regal, la propunerea ministrului de interne, pe baza jurnalului Consiliului de Miniștri pe timp de șase ani, avea rang și salariu de subsecretar de stat. El trebuia să fie diplomat universitar sau ofițer general și să aibă cel puțin 35 de ani. Funcția lui era incompatibilă cu mandatul de parlamentar sau cu exersarea altei profesii. La intrarea în funcție depunea jurământ.

Atribuțiile rezidentului decurg din calitatea sa de reprezentant al guvernului și de administrator al ținutului. O parte din acestea puteau fi încredințate, cu delegație scrisă, dată prin decizie publică, secretarului general al ținutului sau prefectilor.

Secretarul general, funcționar de carieră, era numit tot prin decret regal și plătit din bugetul ținutului.

¹ Mon. Of. nr. 187 din 14 august 1938, p. 3772—3802.

Consiliul ținutului era format din membri aleși (pe timp de 6 ani) și membri de drept (cît timp erau în funcție). Din prima categorie făceau parte cei aleși de consiliile comunale din ținut (cîte doi de fiecare județ) și de camerele de agricultură, de comerț, de industrie și de muncă (cîte unu pe ținut). Din a doua categorie făceau parte rectorul Universității sau directorul cel mai vechi al școlii superioare, inginerul de stat, medicul de stat, medicul veterinar, inginerul agronom și inginerul silvic (cei mai vechi în grad), președintele celei mai vechi și mai importante societăți de asistență socială, reprezentantul cel mai înalt în grad al Căminului cultural și inspectorul de ținut al „Străzii țării“. Ei erau desemnați de ministrul de interne, la propunerea rezidentului și depuneau individual jurămîntul.

Consiliul apăra interesele ținutului și funcționa în sesiuni ordinare (în fiecare an la 1 februarie și 1 noiembrie) și extraordinare (ori de cîte ori era nevoie).

Conform articolului nr. 123 din sus-zisa lege ținutul avea următoarele servicii obligatorii: Serviciul administrativ, Serviciul financiar, Serviciul tehnic, Serviciul agricol, Serviciul zootehnic și veterinar, Serviciul de asistență și igienă socială, Serviciul învățămînt, Serviciul contencios și Serviciul de mobilizare și organizarea națiunii și teritoriului pentru război.

Ținuturile puteau crea prin regulamente și alte servicii care să funcționeze fie la reședința lui, fie la aceea a județelor după cum cereau necesitățile locale.

Unul din cele 10 ținuturi ale țării era ținutul Timiș. El avea reședința la Timișoara și îngloba județele Timiș-Torontal, Arad, Caraș, Severin și Hunedoara.

Legea nu a adus nici o îmbunătățire în administrația de stat, fiind criticată de adversarii guvernului pentru că impunea un nou capitol de cheltuieli în bugetul statului².

La 21 septembrie 1940, ținuturile sînt desființate revenindu-se la organizarea administrativă anterioară³.

Fondul arhivistic creat de Rezidența ținutului Timiș a rămas mai întîi în păstrarea Prefecturii județului Timiș-Torontal și apoi a Sfatului popular regional Banat, de unde a fost preluat de către Serviciul regional al Arhivelor Statului Banat, pe etape (1960, 1964 și 1965), pe bază de proces-verbal, neordonat și în mare parte răvășit.

O parte din registre, din arhivă confidențială a ținutului și din conturi de gestiune a fost trimisă Ministerului de Interne cu adresa nr. 3498 din 25 octombrie 1940⁴.

Din studierea sistemului de constituire a arhivei, folosit de creatorul fondului, a rezultat că materialele documentare au fost create după sistemul numărului de bază, iar ca instrumente contemporane de evidență

² Arh. St. Banat, fond Rezidența ținutului Timiș, dosar nr. 45/1938, f. 4.

³ Mon. Of. nr. 221, din 22 septembrie 1940.

⁴ Arh. St. Banat, fond Rezidența ținutului Timiș, dosar nr. 20/1940, f. 1.

s-au creat, registrul de intrare-ieșire, indexul alfabetic și registrul serial de arhivă. Întrucît o parte din instrumentele contemporane de evidență lipsesc, cele existente neavînd continuitate, s-a stabilit ca materialul documentar să fie ordonat după următoarea schemă de sistematizare :

— Cancelaria rezidentului ținutului

— Cancelaria secretarului general : Secția personalului : Biroul personalului central al ținutului și exterior al Ministerului de Interne și Biroul personalului serviciilor exterioare ale celorlalte departamente ; Consiliul ținutului : Biroul convocării și deciziilor și Biroul executării hotărîrilor ; Secția de îndrumare, inspecție și control : Biroul de control al administrațiilor locale și Biroul de control al administrațiilor și serviciilor de stat ; Secția de studii documentare, statistică și buletin ; Registratura generală și arhivă : Biroul registraturii și expediției și Biroul arhivei ; Comisiunea de numiri și înaintări ; Comisiunea de examinarea personalului ; Comisiunea disciplinară ; Cabinetul medical ; Biroul dactilografelor.

— Serviciul Administrației generale și de stat : Secția Administrației generale : Biroul pentru aplicarea legilor și regulamentelor și Biroul de petiționări și informații ; Secția Administrativă de stat : Biroul ordine și siguranță publică și Biroul cenzurei presei și publicațiilor.

— Serviciul Administrației Locale : Secția Administrației județene și comunale : Biroul administrației județene, Biroul administrației comunale, Biroul contabilității și controlului comunal și Biroul pentru problemele electorale.

— Serviciul Financiar : Secția Bugetului și finanțelor locale : Biroul veniturilor, angajărilor și ordonanțării cheltuielilor și Biroul plăți salarii și materiale ; Secția de control și verificare : Biroul scriptelor și controlului.

— Serviciul Economic : Biroul averii, inventarului și a asigurărilor, Biroul exploatărilor de bunuri și întreprinderi, Biroul licitațiilor și recepționărilor și Biroul intendenței și al magaziei depozit.

— Serviciul cultural, învățămînt, asistență și ocrotire socială : Biroul cultural și al învățămîntului și Biroul asistenței și ocrotirilor sociale.

— Serviciul mobilizare și organizarea națiunii și teritoriului (M. O. N. T.), apărarea pasivă, pregătirea premilitară și straja țării : Secția mobilizării și organizării națiunii și teritoriului : Biroul pregătirii mobilizării autorităților administrative, organizarea națiunii și resurselor teritoriului pentru război și Biroul organizării serviciilor speciale pentru război, colaborarea civilă, militară, propagandă, cenzură, port-arme ; Secția apărării pasive : Biroul organizării și mobilizării formațiunilor apărării pasive, studii și planuri de apărare pasivă, instrucție și propagandă, informații și contrainformații privind apărarea pasivă, Biroul organizării tehnice a apărării pasive, sistematizare, adăposturi, construcții, pregătirea premilitară, munca de folos obșesc, straja țării și Registratura secției de apărare pasivă.

— Serviciul tehnic : Secția edilitară : Comisia planurilor de sistematizare, înfrumusețare și dezvoltarea comunelor și Biroul de executarea lucrărilor.

— Servicul contencios : Biroul contencios al ținutului și Biroul contencios al administrației locale.

Fiind complet inventariat, materialul arhivistic din fondul prezentat, în cantitate de 647 unități de păstrare (5 metri liniari), pune la dispoziția cercetătorilor preocupați de studierea istoriei contemporane a patriei, o bogată gamă de informații. Printre altele se găsesc : note și rapoarte informative și de activitate ale polițiilor de siguranță din județele ținutului, rapoarte informative și de activitate ale celor cinci prefecturi din cuprinsul ținutului, rapoarte de activitate ale fostului Inspectorat general al muncii Timișoara, rapoarte de activitate ale fostelor camere de muncă din cuprinsul ținutului Timiș, rapoarte de activitate ale fostelor regiuni industriale Timișoara și Arad, rapoarte de activitate și informări ale fostelor camere de comerț și industriei din cuprinsul ținutului Timiș, rapoarte de activitate ale ținutului Timiș ș. a.

Materialele documentare cuprind informații interesante privind industria și agricultura cu ramurile respective, precum și activitatea instituțiilor bancare. Ele ilustrează încetarea investițiilor aprobate în toate ramurile industriei, semnăându-se totodată creșterea evaziunii din țară a averilor și capitalului⁵.

Regiunea a 8-a industrială, în raportul de activitate pe 1938, arată că „în ramura industriei construcțiilor în anul 1938 nu s-a făcut nici o investiție. Producția industriei construcțiilor este mai mică cu 20% față de anul 1937. În luna decembrie 1938 producția materialelor de construcție s-a micșorat cu circa 70%.”⁶

Camera de comerț și de industrie din Arad, în raportul de activitate pe 1939 asupra situației economice din circumscripția sa, arată că „izbucnirea războiului germano-polon și cel anglo-franco-german a fost un motiv de alarmare a pieții și tulburare a vieții comerciale și industriale. Creditul a dispărut de pe piață. Piața a rămas dezorientată și nimeni nu are curajul să facă noi investiții de teama unui viitor nesigur”⁷.

Greutățile întâmpinate în industrie și comerț au influențat vlașa muncitorească, întrucât majoritatea întreprinderilor, pentru a putea rezista crizei, au redus durata legală a muncii, recurgând la munca prin rotație, timpul de lucru la unele întreprinderi fiind câte 3 zile pe săptămână, alte întreprinderi, au redus numărul muncitorilor⁸.

„Din cauza nesiguranței, a fricii, de izbucnire a unui război, băncile au restrâns creditele, paralizând în felul acesta industria și comerțul. Noi credite nu s-au acordat decît foarte rar, și numai pe termen scurt, iar creditele de investiții au încetat”⁹.

⁵ Ibidem, dosar nr. 135/1939, f. 1—10.

⁶ Ibidem, dosar nr. 13/1938, f. 3.

⁷ Ibidem, dosar nr. 17/1939, f. 2.

⁸ Ibidem, dosar nr. 56/1938, f. 8.

⁹ Ibidem, dosar nr. 22/1938, f. 72.

Noua orientare a comerțului nostru extern și subjugarea economică a României prin aplicarea tratatului impus de Germania hitleristă în anul 1939 se oglindește practic și în fondul arhivistic de care ne ocupăm¹⁰.

Documentele semnaleză și o serie de factori care contribuie la înrăutățirea situației economice a țării. Astfel, Camera de comerț și industrie din Arad, în raportul său pe anul 1939, arată următoarele : „cota de materii prime de import pentru industriile textile a fost redusă la 25% din cota aprobată anterior, din care cauză fabricile nu pot funcționa decît cu 40% din capacitatea lor de producție. Greutatea procurării materiilor prime, lipsa creditului de pe piață, mărirea impozitelor și introducerea de noi impozite a dus la majorarea cheltuielilor de producție și deci la urcarea prețurilor. Lipsa importului și blocarea unor articole textile pentru nevoile armatei au dus la o lipsă generală a unor articole de pe piață”¹¹.

Consecințele grave determinate de lipsa de materii prime sînt arătate și în raportul anual al Camerei de comerț și industrie din Lugoj, precizîndu-se că : „dacă nu se vor lua măsuri urgente pentru aprovizionarea cu materii și semifabricate necesare, majoritatea întreprinderilor vor fi silite să închidă porțile, cel mai tîrziu la sfîrșitul lunii decembrie 1939”¹²

În același timp fabricile de armament și muniții, lucrează cu maximum de capacitate”¹³ iar unele din ele ca Uzinele Reșița „lucrează numai pentru apărarea națională, comenzile particulare fiind sistate”¹⁴.

În cuprinsul fondului există materiale, care scot în evidență organizarea și activitatea gărzilor naționale, precum și metodele și căile folosite pentru menținerea și consolidarea regimului dictaturii regale¹⁵. Educarea tineretului (între 7—18 ani la băieți și 7—21 ani la fete) s-a încredințat organizației denumite „Straja Țării”¹⁶. Alte materiale relevă atitudinea Partidului Comunist Român față de frontul Renașterii Naționale¹⁷ și față de Partidul Națiunii¹⁸.

Unele informații din fond ne permit să urmărim îngrijorarea cu care organele dictaturii regale semnaleză intensificarea activității Partidului Comunist Român în rîndul clasei muncitoare. Astfel, prefectul județului Hunedoara în raportul său confidențial nr. 270 din 23 aprilie 1940, arată că : „în timpul din urmă conducerea organizației centrale comuniste din București a început să manifeste un interes mai concentrat, față de mișcarea din Valea Jiului, trimițînd curieri pentru strîngerea rîndurilor și organizarea cadrelor. Astfel la 21 martie 1940 au fost trimiși curieri din București pentru a lua contact cu membrii vechii organizații comuniste din Valea Jiului, în vederea reorganizării cadrelor și înființarea unor noi celule. S-a început o acțiune mai intensă atît în Valea Jiului, cît și în Simeria, Cugir, precum și

¹⁰ Ibidem, dosar nr. 17/1939, f. 27 și 7/1940, f. 20.

¹¹ Ibidem, dosar nr. 17/1939, f. 35.

¹² Ibidem, dosar nr. 17/1939, f. 56.

¹³ Ibidem, dosar nr. 55/1939, f. 1.

¹⁴ Ibidem, dosar nr. 31/1940, f. 395.

¹⁵ Ibidem, dosar nr. 32/1939, f. 2—13.

¹⁶ Ibidem, dosar nr. 93/1939, f. 2.

¹⁷ Ibidem, dosar nr. 35/1940, f. 26.

¹⁸ Ibidem, dosar nr. 31/1940, f. 821.

în celelalte regiuni muncitorești” și că „legăturile între vechii membri ai mișcării comuniste din județ sînt tot mai strînse și aceasta se observă mai ales în Valea Jiului, Simeria și Deva”¹⁹.

În dosarul cu ancheta activității organizațiilor și conducătorilor mișcării comuniste din Valea Jiului întocmit de Poliția din Deva se subliniază că : „elementele comuniste din județul Hunedoara au primit consemnul de a se organiza prin recrutarea noilor aderenți de încredere și înființarea de noi celule și formațiuni”²⁰.

Activitatea mereu crescîndă a P.C.R. este semnalată și de Direcția administrației de stat din Ministerul de Interne, care face cunoscut informațiile date de Marele Stat Major, din care rezultă că „propaganda comunistă continuă cu destulă intensitate, cu deosebire în regiunile unde se află dislocate trupe” și cere : „sprijin pentru identificarea agenților propagandiști comuniști și combaterea acțiunilor lor”²¹.

Este semnalată de asemenea difuzarea unei broșuri de propagandă comunistă în limba maghiară intitulată „Osztyal Harcz” (Lupta de clasă), editată de Comitetul regional din Ardeal și Banat al Partidului Comunist din România²².

Prin alte manifeste comuniste muncitorimea este îndemnată la luptă contra dictaturii regale, contra scumpetei, contra rechizițiilor, pentru majorarea salariilor în proporție cu scumpetea, pentru ajutorarea din partea statului a familiilor concentraților, pentru salariu egal la muncă egală, pentru drepturile naționalităților conlocuitoare, împotriva revizionismului regimului hortist din Ungaria, împotriva cenzurii, a stării de asediu și a războiului²³.

În legătură cu activitatea organizației comuniste din Reșița, poliția din Oravița, în darea de seamă din luna ianuarie 1940, arată în mod detaliat organizarea și desfășurarea activității comuniștilor reșițeni. Educația și propaganda comunistă se făcea și prin : „reprezentării teatrale date de diletanți din rîndurile comuniștilor, în clădirea din fund a Căminului muncitoresc, numai pentru membrii tineretului marxist și rudeniile lor”²⁴.

Același organ de poliție face cunoscut că : „la Reșița comuniștii au luat unele măsuri secrete de a trimite emisari din rîndurile tineretului comunist în comunele mieniere din județul Caraș în special în Anina și Steierdorf, cu scop de a organiza vechile cadre comuniste”, și că mulți dintre comuniști sînt înscrși în diferite asociații sportive și culturale, precum și în breslele locale²⁵.

În ciuda tuturor măsurilor luate de poliție pentru a urmări și împiedica activitatea comuniștilor, documentele de arhivă semnaleză noi metode și căi de luptă folosite de P.C.R. Astfel redacția pentru Banat a ziarului

¹⁹ Ibidem, dosar nr. 45/1940, f. 26.

²⁰ Ibidem, f. 10.

²¹ Ibidem, dosar nr. 30/1940, f. 1.

²² Ibidem, dosar nr. 30/1940, f. 2.

²³ Ibidem, dosar nr. 31/1940, f. 559.

²⁴ Ibidem, dosar nr. 35/1940, f. 5-10.

²⁵ Ibidem, dosar nr. 31/1940, f. 400.

Universul, cu adresa nr. 019267 din 23 mai 1940 trimite ținutului Timiș, un volum din colecția „Universul Literar” cu titlul: „Scrisoarea de dragoste” de Mihail Drumeș, care cuprindea de fapt material de propagandă comunistă ²⁶.

Față de primejdia de expansiune a Germaniei hitleriste în România și de pericolul pe care-l reprezenta fascismul, o serie de materiale din fond ilustrează lupta comuniștilor pentru mobilizarea maselor la apărarea libertății și independenței naționale.

Astfel sub îndrumarea Comitetului regional P.C.R. Banat, are loc la Timișoara, în ziua de 2 septembrie 1940 o grevă de protest a muncitorilor ceferiști. Această grevă s-a transformat în ziua următoare într-o puternică demonstrație politică împotriva odiosului dictat de la Viena, cu ocazia sosirii în Timișoara a ministrului german Heinlein. Raportul poliției de siguranță din Timișoara din 3 septembrie 1940, arată că demonstrațiile de masă de pe străzile orașului Timișoara au fost conduse de către comuniști sub lozincă apărării integrității teritoriului național, împotriva fascismului ²⁷.

În cuprinsul fondului există materiale care dau informații prețioase referitoare la condițiile grele de muncă și de trai, la starea materială a muncitorilor etc. Astfel în referatul Chesturii Poliției Timișoara și în memoriul ceferiștilor timișoreni din 23 aprilie 1939 se arată că: „la Atelierele C.F.R. Timișoara, muncitorii sînt obligați ca să lucreze cîte 10—14 ore zilnic, iar duminica și în toate sărbătorile lucrează pînă la orele 13,30. Majoritatea muncitorilor lucrează cîte 66—80 ore săptămînal. Muncitorii de la secția vagoane marfă lucrează sub cerul liber, în noroi și murdărie de nedescris. Sumedenii de muncitori se află în concediu de boală” ²⁸. O situație asemănătoare este arătată în raportul confidențial al Inspectoratului regional de poliție Timișoara: „la secția laminoare de la Uzinele și Domeniile Reșița, nu se respectă repausul duminical, iar muncitorii sînt obligați să lucreze în fiecare duminică, ceea ce este peste puterile lor. Muncitorii care se îmbolnăvesc sînt concediați” ²⁹. Biroul de poliție de pe lângă Regimentul 9 jandarmi Timișoara la 20 martie 1940 semnalează „nemulțumiri în Valea Jiului din cauză că Societatea Petroșani obligă pe muncitori să lucreze și duminica, iar pentru fiecare lipsă din această zi se aplică amendă cîte 100 lei” ³⁰.

În legătură cu condițiile de locuit ale muncitorilor cărauși ai Uzinelor domeniilor Reșița, stabiliți în cătunul Măgura din Bocșa Montană, chiar reprezentanții autorităților recunosc că: trăiesc în condiții deosebit de grele ³¹.

Inspectorul de poliție și siguranță Timișoara, în buletinul informativ nr. 7 pe luna iulie 1940, arată că: „din cauza crizei, majoritatea întreprinderilor

²⁶ Ibidem, f. 560.

²⁷ Ibidem, dosar nr. 7/1940, f. 1.

²⁸ Ibidem, dosar nr. 85/1939, f. 1—3.

²⁹ Ibidem, dosar nr. 55/1939, f. 88.

³⁰ Ibidem, dosar nr. 31/1940, f. 4.

³¹ Ibidem, dosar, nr. 86/1939, f. 1.

din ținutul Timiș și-au redus orele de lucru, iar parte au încetat să mai funcționeze, lăsînd pe muncitori fără nici un mijloc de existență în timp ce scumpetea traiului crește”³².

Măsurile luate de capitaliști pentru apărarea intereselor în detrimentul clasei muncitoare sînt arătate în raportul anual de activitate pe 1938, al Camerii de muncă din Timișoara: „greutățile întîmpinate în industrie și comerț au influențat viața muncitorească, întrucît majoritatea întreprinderilor din județele Timiș-Torontal, Caraș, Severin și Mehedinți, pentru a putea rezista crizei, au redus durata legală a muncii, recurgînd la munca prin rotație, timpul de lucru la unele întreprinderi fiind cîte 3 zile pe săptămîină, alte întreprinderi au redus numărul muncitorilor”³³, iar „Direcția Societății Petroșani a dispus concedierea unui mare număr de muncitori, reducînd exploatarea. Acest fapt aduce mari nemulțumiri printre muncitori, mai ales acum iarna, și al căror mijloc de trai era exploatarea carboniferă.

Fabrica de sticlă Tomești din județul Severin la 30 octombrie 1939 a încetat lucrul, iar muncitorii au rămas fără de salariu”³⁴.

Ca urmare a evenimentelor internaționale și a politicii de înarmare dusă de burghezia din țara noastră, condițiile de trai ale muncitorilor devin tot mai grele.

Documentele arată că în cursul anului 1939 „prețurile s-au urcat la unele articole, chiar 100%”, iar numai în perioada 1 aprilie—31 decembrie 1939 „impozitele au sporit cu circa 20%, introducîndu-se tot felul de taxe locale”³⁵.

Rezidentul ținutului Timiș raporta, la 17 septembrie 1938, că: „din toate părțile ținutului sînt semnalate adînci nemulțumiri ale salariaților publici, care din lefurile reduse ce primesc, nu mai pot face față scumpetei. Articolele de primă necesitate au suferit mari urcări de prețuri. Față de anii trecuți indicele de scumpete s-a urcat la toate articolele, dar îndeosebi la îmbrăcăminte, încălțăminte și combustibil, iar în timpul din urmă și la chirii”³⁶. Concomitent se înmulțesc abuzurile și fraudele săvîrșite de autoritățile publice³⁷.

O serie de date statice cuprind numărul muncitorilor accidentați în procesul muncii, din raza ținutului Timiș, confirmînd încă odată faptul că deseori în marile întreprinderi industriale măsurile de protecția muncii erau inexistente, în timp ce alte materiale atestă numărul mare a muncitorilor bolnavi de boli sociale și profesionale³⁸. Astfel în cuprinsul județului Timiș-Torontal existau 6 197 cazuri de tuberculoză, iar în județul Caraș „media mortalității de tuberculoză, din ultimii 10 ani, este de 29% iar a sifilisului este de 30%”³⁹.

³² Ibidem, dosar nr. 31/1940, f. 797.

³³ Ibidem, dosar nr. 56/1938, f. 6.

³⁴ Ibidem, dosar nr. 55/1939, f. 3.

³⁵ Ibidem, dosar nr. 17/1939, f. 2, 3.

³⁶ Ibidem, dosar nr. 51/1938, f. 6.

³⁷ Ibidem, dosar, nr. 17/1939, f. 2.

³⁸ Ibidem, dosar, nr. 70/1939, f. 7.

³⁹ Ibidem, dosar nr. 115/1938, f. 1.

Reducerea orelor de lucru, reducerea și sistarea activității unor întreprinderi a contribuit la creșterea șomajului⁴⁰. Problema devenind și mai alarmantă în anul 1940, deoarece „numărul șomerilor a crescut și este pe cale să devină o problemă de stat”⁴¹.

În această situație a scăzut simțitor și puterea de cumpărare a maseilor țărănești. Asupra țărănimii s-a abătut totodată greul concentrărilor, al rechizițiilor și al unei fiscalități excesive. Concentrările și rechizițiile au dus la scăderea suprafețelor însămînțate, scumpirea articolelor alimentare, la agravarea situației economice.

Raportul secretarului Frontului Renașterii Naționale pentru agricultură, al județului Severin, din 27 ianuarie 1940, prezentând situația grea a țărănimii, arată următoarele: „conflictul european din primăvara anului 1939 a creat noi neajunsuri și în special micului agricultor. Micii agricultori dau zdrobitoarea majoritate a soldaților concentrați la frontierele țării. Neajunsurile actelor de rechiziții de animale, căruțe, harnașament, tot pe ei îi lovesc. Tot pe ei îi atinge în cea mai mare măsură lipsa din industrie și din comerț a produselor de primă necesitate. Lipsa bumbacului de pe piață este sinonim cu lipsa de îmbrăcăminte pentru țaran.

Țăranii trebuie ajutați din toate punctele de vedere.

Starea de spirit și moralul satelor, astăzi, când permanenta încordare și efort, determinate de concentrări, rechiziții, apeluri la danii benevole pentru concentrați și bonuri pentru înzestrarea armatei, plus nerăbdarea și insistența necruțătoare cu care fiscul și comuna își urmărește impozitele, taxele și contribuțiunile lor nu permit ca țărănimea să fie amăgită cu realizări, care vor să fie.

Criteriile după care se ghidează autoritățile și comisiile de rechiziții au dat naștere la multe nemulțumiri și au lipsit de animale de tracțiune sate întregi.

Faptul că cei mai bogați oameni din comună sînt dispensați de serviciul militar, contribuie la nașterea unei ure de clasă, cît se poate de dăunătoare moralului celor concentrați, precum și a familiilor nevoiașe rămase singure fără nici un sprijin acasă”⁴².

Edificator în ceea ce privește condițiile de trai ale țărănimii este și ordinul Ministerului de Interne nr. 209 din 28 iunie 1938, în care se arată că pentru a acoperi starea înapoiată a satelor din preajma liniilor ferate față de vizitatorii străini sînt necesare măsuri pentru „plantarea de perdele de plantații de pom, care să mascheze satele”, precum și alte soluții pentru a le da „o aparență satisfăcătoare”⁴³.

Înrăutățirea situației economice și greutățile abătute asupra clasei muncitoare, au determinat o largă campanie revendicativă și o susținută luptă pentru încheierea unor noi contracte de muncă. Numai în cursul

⁴⁰ Ibidem, dosar nr. 25/1938, f. 3 și dosar nr. 14/1938, f. 7.

⁴¹ Ibidem, dosar nr. 31/1940, f. 797.

⁴² Ibidem, dosar nr. 52/1939, f. 28.

⁴³ Ibidem, dosar nr. 86/1938, f. 1.

anului 1939, în cuprinsul ținutului Timiș, au avut loc 20 de conflicte de muncă, care au afectat un număr de 47 întreprinderi, cu participarea a 23 295 salariați⁴⁴.

Activitatea comuniștilor în breslele înființate în timpul dictaturii regale este la rîndul său bine ilustrată în documentele fondului prezentat⁴⁵

În ceea ce privește învățămîntul, materialul arhivistic oferă informații despre învățămîntul primar, secundar și profesional, despre evidența frecvenței școlare, despre procentul știutorilor de carte, ca și despre greutățile și lipsurile care împiedică buna desfășurare a învățămîntului. În județul Caraș, de exemplu, existau în anul 1938 „aproximativ 70% știutori de carte dintre bărbați și 50% știutori de carte dintre femei”⁴⁶.

În prezentarea de față am urmărit doar semnalarea unor importante aspecte ale problemelor ce se desprind din fondul respectiv, atrăgînd în același timp atenția cercetătorilor interesați că mai sînt multe altele de studiat în dosarele sale.

---

⁴⁴ Ibidem, dosar nr. 70/1939, f. 34.

⁴⁵ Ibidem dosar. nr. 31/1939, f. 35; dosar nr. 55/1939, f. 88; dosar nr. 31/1940, f. 1-2, 233, 560 și 577; dosar nr. 45/1940, f. 6.

⁴⁶ Ibidem, dosar nr. 14/1938, f. 86.

DOCUMENTE

DIN LUPTĂ POPORULUI ROMÂN PENTRU LIBERTATE ȘI UNITATE NAȚIONALĂ

Aniversarea Revoluției de la 1848 din Țările Române prilejuiește poporului nostru prețuirea marelui eveniment care a asigurat condiții pentru propășirea patriei. Ea dimensio-nează alături de semnificația revoluției sociale, importanța ideilor de libertate și unitate națională.

Aceste idei sădite cu stăruință prin conștiința vie că fac împreună un singur neam, prin limba vorbită și înțeleasă de ei toți, prin păstrarea aceluiași obiceiuri și legi, prin scrierile lor de credință și de mărire a faptelor vitejești ale străbunilor au înarmat mintea și brațul românilor dintr-o parte și din cealaltă a arcului Carpaților.

Dacă procesul revoluționar de la 1848 n-a putut da decât relații sociale noi, lupta generației pașoptiste și a urmașilor ei s-a îndreptat spre realizarea dorinței patriotice de unire și emancipare națională. Exprimată pe Cimpia Libertății de la Blaj, aceste năzuințe devin întiiul obiectiv, problema centrală a istoriei noastre de după 1848 pentru care militează întregul popor, patrioții exilați și în care crede pînă la încheierea suferințelor sale cel mai de frunte revoluționar de atunci Nicolae Bălcescu. În străduințele sale de a menține vie flacăra luptei pentru binele poporului Bălcescu prezicea profetic că revoluția viitoare a românilor „nu se va mărghini a cere libertatea dinlăuntru, care este peste putință a dobîndi fără libertatea din afară, libertatea de sub dominația străină, ci va cere unitatea și libertatea națională”. Promovarea progresului poporului român era acum indisolubil legată de realizarea lor.

Frământările puternice din jumătatea a doua a veacului al XIX-lea au dus la prima realizare trainică în procesul de făurire a patriei comune. Unind Țara Românească și Moldova, alegîndu-l în ianuarie 1859 domn pe Alexandru Ioan Cuza, poporul român își întărea în fața tuturor voința de unire de atîtea ori mărturisită. Era pasul care privit prin perspectiva istorică a făcut posibilă obținerea independenței de stat și sporirea puterilor în scopul construirii edificului național desăvîrșit la 1 Decembrie 1918.

Idealurile s-au transformat în realități cu profunde consecințe în dezvoltarea patriei, a întregii națiuni. Pentru ele pledase istoria noastră de la începuturi.

De-a lungul timpului în arhivele țării noastre cât și în ale altor state s-au păstrat documente, mărturii ale luptei duse de poporul român în scopul atingerii năzuințelor sale.

Multe au fost publicate, dar încă destule, contemporane evenimentelor, cu importante știri referitoare la încercările și reușita înaintașilor de a plămădi cu fapta și cu scrisul lor un nou destin României, au rămas necunoscute.

Prin osteneala mai multor cercetători ai arhivelor*, redacția „Revistei Arhivelor” pune la îndemână un mănunchi semnificativ de astfel de izvoare.

Ele dezvăluie de pildă existența conștiinței naționale la țărani răsculați conduși de Horea dornici să obțină o existență liberă de exploatare și asupra și să ia în stăpânire Transilvania, a lor din vechime; însuflețirea maselor în revoluția de la 1848 gata „a sprijini cu brațele când se vor cere drepturile României întregi”; sfortărea de a impune statelor ce nu o doreau respectarea autonomiei țărilor românești și de a trezi interesul opiniei publice europene pentru unirea lor și apărarea acestei înfăptuiri; lupta românilor transilvăneni pentru egala îndreptățire la respectarea naționalității, la folosirea limbii și îmbogățirea culturii românești; înființarea societăților de cultură cu scopul de a servi cauzei noastre în Transilvania; contribuția patriotică a transilvănenilor la ajutorarea armatei române înceștată în lupta pentru obținerea independenței; sprijinul pe care l-au dat, mișcați de suferințele fraților din Transilvania, românii din țara liberă și suverană și multe altele.

Legăturile trainice de nezdruccinat optimism puternic, încrederea în puterile lui sînt trăsăturile caracteristice poporului nostru reflectate și în documentele ce urmează acestor rînduri.

În ce privește publicarea lor redacția a adoptat ordinea cronologică dînd posibilitatea urmării evenimentelor în succesiunea lor, fiecare izvor avînd și un rezumat.

Reproducerea textelor s-a făcut după originale în limba română, maghiară sau franceză. O parte a documentelor originale în limba franceză provenind din arhivele Franței au fost date după microfilmele sau xerografiile aflate în arhivele noastre. Pentru documentele scrise în limba maghiară s-a dat, pentru ușurarea cititorului, și traducerea. La transcriere s-a respectat textul original, dar cu întrebuițarea ortografiei de astăzi.

Considerăm că prin scoaterea la lumină a acestor documente se aduce un plus de informație prețios cercetărilor de istoria patriei.

ȘT. HURMUZACHE

* V. Arimia, I. Burlacu, V. Căpîlneanu, C. Căzănișteanu, V. Grozav, Al. Matei, N. I. Mocioiu, P. Paliu, H. Pop, I. Rusu.

1

1784 noiembrie 16, Tîrgu Mureş. Adresa Tablei continue a comitatului Tîrnava către comitatul Odorhei despre izbucnirea răscăleii în comitatele unite Zarand şi Hunedoara şi extinderea ei şi în comitatul Alba de Jos. Căpeteniile răsculaţilor afirmă că Transilvania a fost a românilor din vechime.

107.

INCLYTE OFFICIORATUS
DOMINI ET FRATRES NOBIS SINGULARITER COLENDISSIMI !

Mi miheljen ezen mostoni roz hirekről ertettünk vala, leg otton irtunk azon T<e>k<inte>t<e>s Nemes Vármegye Tablájának, és Tiszt Urainak, tsudallyukis, hogy Levelünk oda nem hatott ; a'mostoni fel Zendülésnek pedig oka ez : a'mint sok felöl erkezet tudositásokból ki nyomozhattuk, hogy Hunyaddal egygyesitetett Záránd vármegyébe<n> hirtelenséggel Desertorokból, Jobbágyságból, egy szoval az Oláh Nemzetből néhány ezerre ösze tsoportozot Tolvajok ütven ki magokat, ott mingyárt ölni, pusztítani egetni kezdettenek, és fellyebb fellyebb nyomulvan Also Fejérvármegyeben, Enyed Köröl, és onnan Toroszkó Sz<ent> György felé nyomoltanak, a'Nemesség közül, ugy Papok közülis, sött más rendköbölis világos Relatiok szerént sokakat meg öltének, sok ezerekre menő Károkat tettenek, a'mint hallatik egy Salis nevezetű volt, es Tisztiből ki vettetett Katona Tiszt, és egy Orha nevezetű ezelöttis rozz hirü nevü olah Pap vezerségek alatt. Vagyon arrolis tudositásunk, hogy nehány felöl Militia Commenderoztatott réájok's, voltis vélek verekedések, oltének, és fogtanakis ela' Tolvajokba szamoson, nevezetesen Közelebről, midön Toroczko Sz<ent> Györgyöt, 's, abban lévő Udvarházakat söt Reformatum Templomokis elhánytak 's, pusztitották vagy 120 szig valot, de ugy erlyük hogy ha szinte egy két helyt szellyéztettek, de más helyeken négy ött tsoportban jelengetik magokat. Világos a' Relatio, hogy a' Nemesseg és egész Magyarország ellen ugy esküttek ösze, hogy mind el töröllyék's, pusztítsák ha lehet, azt hitetván el vélek Elöljárójok, hogy régenis övék lévén Erdelly magokéva tegyek. Hunyad, Also Fejer, Thorda ugy miis a' Nemességet 's, tám meg Kolosvármegyeis fel vettük egy részét Kivált kiknek Lovok nem volt Házok 's, Falujok öziresire hagytuk, a' többeket 's, jobb Készülettel valokot Varmegyeink szellyekre, az hol inkább felelmesebb az hely jó Elöljárók alatt ki rendeltük 's, alítottuk ; mind hogy p<e>d<ig> ezen fel haborodás most sem tsendesedik, sött a' mint Sajdittyuk az oláhság között hóva tovább harapozik Szükségesnek láttyuk, hogy az Inc<lytus> Officiolatus magok Vármegyejek részérolis ezen rendeléseket, velünk egyet értven

meg tegye, úgy hogy, ha kívántotik tudositásunkra Segitseggelis Lehessenek
 mellyre magunkis magunkot ajjalván In reliquo distincto, et Sincero Fra-
 ternitatis Cultu persistimus

Inclyti Officiolatus

obligatissimi Servi et Eratres Alexander
 C. de Bethlen Com<es> Supr<emus>

M<aros> Vasarhely 16-a 9-bris 1784.

Alexander Biro Ord<inarius> Not<a>r<cius>
 m.p.

P. S. Bizonyoson eset értésünkre, hogy azon Nemes Vármegyeb<en> néhány
 helyeken a' marha dögi ki ütött, melly miánmi olly rendelest tettünk,
 hogy az onnan szarvas marhákkal jövök, hanem ha, valamely Tiszt Urnak
 Passussával Tiszta helyről lett jöveleket bizonyítják külömben elne
 eresztessék, meltoztassék azért a' Tit<ulatus> Officiolatus illendő
 rendelést tenni iránta.

Inclyto Officiolatus Inclyti > Co<mi>t<a>tus Udvarhelyiensis Do-
 minis, et Fratibus nobis Singulariter *Colendissimis*.

Ex Off<ici>o

Udvarhely

die 18. 9br<is> 784 p<rae>sent

Relat. 19-a 9-bris 784.

Datum est responsum Die 20-a 9 br. 1784
 16.

Arhivele Statului Cluj, fond Scaunul Odorhei, nr. 107/1784, orig.

TRADUCERE

INCLYTE OFFICIOIATUS

DOMINI ET FRATRES NOBIS SINGULARITER COLENDISSIMI !

Noi îndată ce am aflat aceste vești rele de acuma, am scris fără în-
 tîrziere tablei și domnilor oficiali și acelui spectabil comitat nobil și ne
 mirăm că scrisoarea noastră nu a răzbit pînă acolo ; iar motivul prezen-
 tei răzvrătiri este acesta : după cum am putut afla din înștiințările sosite
 din mai multe părți, în comitatul Zarand unit cu Hunedoara hoții
 adunați în grabă laolaltă din dezertori, iobagi, cu un cuvînt din nația
 română în număr de mai multe mii, răbufnind au început acolo imediat
 să ucidă, să pustiască, să incendieze și înaintînd tot mai sus și în comi-
 tatul Alba de Jos, în jurul Aiudului, și de acolo au înaintat spre Colțești,

potrivit unor relatări clare i-au ucis pe mulți dintre nobili precum și dintre preoți, ba chiar și dintre cei de alt rînd, au pricinuit pagube de multe mii, după cum se aude sub conducerea unui fost ofițer înlăturat din slujbă, numit Salis și a unui român defăimat și mai înainte, cu numele Orha. Avem înștiințări și despre faptul că din unele părți a fost dispusă armată împotriva lor și au avut cu ei și încăierări, au omorît și au prins mulți dintre hoți și anume, mai recent, atunci cînd au prădat Colțeștii și conacele, ba chiar și biserica reformată de acolo, i-au nimicit cam pînă la 120, dar așa am înțeles, că dacă într-un loc două sînt chiar împărățiați, totuși apar în alte locuri în patru cinci cete. Este clară relatarea că au conspirat împotriva nobilimii și a întregii maghiarimi în așa fel ca să-i suprimă și să-i pustiască dacă se poate, căpeteniile lor făcîndu-i să creadă că Transilvania fiind a lor și din vechime, să o ia în stăpînire. Și noi ca și comitatele Hunedoara, Alba de Jos și Turda și poate și comitatul Cluj am ridicat nobilimea, în parte — mai ales pe cei care nu aveau cal — i-am lăsat pentru paza casei și satului lor, pe cei mai mulți și mai bine pregătiți i-am rînduit și dispus sub căpeteniei bune pe marginile comitatului unde locul e mai mult de temut; iar întrucît această răscoală nu se potolește nici acum, ba chiar după cum bănuim se răspîndește din ce în ce mai mult în rîndul românilor, considerăm că e necesar ca stimata oficialitate să dispună aceste rînduiri — în înțelegere cu noi — și din partea comitatului ei, în așa fel, ca atunci cînd e nevoie să poată acorda și ajutor, la ceea ce ne oferim și noi. În reliquo distincto et sincero Fraternalitatis Cultu persistimus.

Inclyti Officiolatus
 Obligatissimi Servi et Fratres
 Alexander de Bethlen
 Com/es/Supr/emus/

Tîrgu Mureș, 16 noiembrie 1784

Alexander Biro Ord/inarius/
 Not<a>r<ius> m. p.

P. S. Am aflat cu certitudine că în unele locuri din acel comitat nobil a izbucnit pesta vitelor, în legătură cu care am dat dispoziții ca pe cei ce vin de acolo cu vite cornute, în caz că nu dovedesc prin biletul vreunui domn oficial că vin din loc nebîntuit, să nu-i lase mai departe; binevoiască din acest motiv onoratul oficiolată să dea în această privință rînduiri convenite.

Inclyto Officiolatus Inclyti Co<mi>t<a>tus Undvar — helyiensis Dominis, et Fratribus nobis Singulariter Colendissimis.

Ex. Off<ici>o

ODORHEI

die 18 9 bris 1784 praesent

Relat. 19-a 9-bris 784.

Datum est responsum Die 20-a 9 br. 1784

2

1848 iulie 8, București. Post-scriptum la nota oficială adresată de Guvernul Provizoriu din Țara Românească membrilor Puterii Executive din Franța prin care se solicită arme și ofițeri pentru reorganizarea armatei române.

BUCAREST, le 8 Juillet 1848

MESSIEURS,

Ce post-scriptum confidentiel, joint à la note officielle que nous avons l'honneur de vous adresser, a pour objet d'appeler d'une manière encore plus pressante, s'il est possible, votre attention, celle de la France sur ce qui se passe de ce côté de l'Europe. La Russie fait des armemens considérables; chaque jour elle redouble ses menaces; la guerre est imminente. Nul doute que si l'orage éclate, il ne nous atteigne des premiers. Qu'aurons nous à opposer aux envahisseurs, si on nous abandonne à nos propres forces? Nous n'avons ni armes, ni arsenal, ni places fortes. La France pourrait nous donner en grande partie ce qui nous manque, et nous garantir contre les dangers d'une attaque soudaine, en nous envoyant des armes, et quelques officiers expérimentés pour organiser notre armée. Il serait difficile à la Valachie, dans l'état actuel de ses finances, de pourvoir immédiatement aux frais de ces achats; mais ils feraient partie de la dette nationale; et comme les ressources du pays sont épuisées, plutôt que taries, et qu'il aurait bientôt à l'aide d'une administration plus régulière et mieux entendue, introduite par le nouvel ordre de choses, répare le maux des administrations précédentes, il prendrait sans peine l'engagement d'en opérer le remboursement à la conclusion de la paix ou si la paix n'étrait pas troublée, à l'arrangement définitif des affaires.

Agréez Messieurs, l'expression de notre plus haute considération.

Les membres de Gouvernement Provisoire de Valachie

Ștefan Golescu,

N. Bălcesco, Magheru, I. Eliade, Chr. Tell,

C. A. Rosetti, A. G. Golesco

Messieurs les Membres du Pouvoir Exécutif à Paris.

3

1848 iulie 17, Tîrgu Jiu. Dispoziții date învățătorilor din satele țării pentru a explica cele 21 de articole din proclamația guvernului și a-i îndemna să le îndeplinească.

DREPTATE, FRĂȚIE,
DOMNULE ÎNVĂȚĂTOR AL ȘCOALEI COMUNALE DIN

Satul . . . . .

După poruncile cinstitului Departament al Instrucției publice cu nr. 2399 și 2474 și după poruncile Cînstitei > Cîrmuiri a acestui... ce s-au dat d-lor supt-cîrmuitori ca să dea ajutorul convenit spre a îndeplini cele următoare : te însărcinezi d-ta ca să citești și să deslușești sătenilor unde te afli cu slujba, și altor din alte sate, aceste 21 de articole din proclamația mîntuitoare a Cînstitului și Evangelicescului Guvern, care cîrmuiește toată țara astăzi după pronia a tot puternicului Dumnezeu, spre fericirea ei pentru toți de obște, ciți se află astăzi și pentru toți cei ce urmează a fi în viitor. Pentru care fiece dau aceste 21 de articole copiate întocmai după proclamarea mîntuitoare și deslușite fie-care spre a se putea înțelege de oricine.

Și tot odată ești însărcinat a sfătui și a îndemna cu stăruire pe locuitori ca să împlinească toate poruncile cinstitului guvern cu toată credința și supunerea, căci acest Evangelicesc Guvern lucrează cu sudori de sînge pentru fericirea tuturor de obște din toată scumpa noastră patrie.

Să sfătuiesti încă și să îndemni ca să petreacă toți cu liniște și bună înțelegere între dînșii ; să nu se ia după minciunile unora și altora, plăsmuite din prostie sau răutate sau din prea precugetare. Să-i sfătuiesti și să-i îndemni cu stăruire ca să împlinească cu supunere și dragoste toate datoriile ce au către stăpîni lor, către proprietari și arendași, pînă cînd cinstitul Guvern va da legiuirile obșteștii adunări legiuitoare, care vor fi pentru fericirea tuturor de obște și în material și în moral, deslușite pentru datoria și dreptul fie căruia, și aceasta nu va întîrzia, dar pînă atunci nu e convenit, nici suferit de Cînstitul Guvern ca să se păgubească ori să se necinstească cineva prin nesupunere sau prin asuprire.

Ci să petreacă toți în bună înțelegere, supunere și dragoste creștinească, cine se va împotrivi acestor sfaturi să împotrivește poruncilor înaltei stăpîniri, de care va fi judecat și osîndit, și nu va fi vrednic de cîntea și cereasca milă ce se va da prin legiuirea acelor articole din proclamația mîntuitoare, va fi hulit și urît de toți, nevrednic de a se numi creștin ca cel ce se împotrivește și calcă cu nesocotință poruncile mîntuito-

rului lumii Hristos, din sfînta Evanghelie citire : „Iubiți-vă între voi ca frații, dacă vreți să fiți frați ai mei”. Și spre încredințarea Cînstitutului Departament al Instrucțiunii Publice că s-au împlinit cele poruncite prin poruncile pre-zise să iei adeverire de la fiecare sat, subscrise și pecetluite, că au înțeles și au primit acele 21 de articole din proclamația mîntuitoare, și că vor îndeplini cu credință și supunere cele ce li se încunoștiințează din poruncile Cînstitutului Guvern. Către aceasta este îndatorat a raporta fără zăbavă la școala normală ori ce vei întîmpina într-această propovăduire, mulțumitor sau nemulțumitor din partea cuiva, ca să se ia măsurile cuvenite la vreme, și să te grăbești cît se va putea ca să săvîrșești aceste îndatoriri după evanghelică dorință a mîntuitorului Guvern, aducînd adeverințele ce vei aduna ca să se trimită fără zăbavă.

Domnule învățător ! Chemarea d-le într-această slujbă apostolească este mare ca și numele de învățător de care ne-am învrednicit. Să ne silim dar cu toții a da ajutorul ce vom putea cu toată credința și dreptatea, ca să putem fi vrednici după fapte de numele ce purtăm și să putem dobîndi cu dreptate cîntea și mila stăpînirii, și să merităm preascumpa pomenire cu dragoste și în vorbirea și în scrierea Istoriei de toți convecuitorii din toată scumpa noastră patrie și de toți frații noștri români și din alte țări, și de cei de alte nații, și de urmașii noștri ; că am simțit și am contribuit, care cu ce am putut pentru împlinirea poruncilor sfîntei Evanghelii, pentru mîntuirea fraților și urmașilor noștri, pentru fericierea scumpei noastre patrii și pentru a înălța slăvitul nume de român la cîntea ci i se cuvine după eroicele fapte ale strămoșilor noștri în care aveau credincioasă salutare și frăție.

Profesorul clasei I-ia

Nr. 89

Anul 1848 iulie 17

Or. Tîrgu Jiului

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiuni Publice, dosar nr. 1454/1848, f. 58, orig.

4

1848 iunie 20, București. Cele 21 de articole ale proclamației guvernului însoțite de deslușirile necesare.

Copie întocmită după original,
cu deslușirea fiecăruia articol.

Cele 21 de articole pe al cărui temeiu este să se facă constituția adică legea, pravila sau Regulamentul țării ; care articole s-au obștit prin proclamarea sau încunoștințarea mîntuitoare a Guvernului Provizoriu

sau a stăpînirii ce e alcătuită de cîteva obraze din români adevărați, care sînt puși vremelnicește pînă s-a întări prin Obșteasca Adunare constituția sau pravila, și domnul țării, și care constituție s-au obștit în toată țara și în Tîrgu-Jiiului, s-a cetit această proclamare mîntuitoare de d. cîrmuitor la 20 iunie, în tîrg cu mare cinste.

În numele poporului român.

DREPTATE, FRĂȚIE,

1^{iu} Independența Țării administrativă și legislativă pe temeiul ractatelor lui Mircea și Vlad V-lea și neamestec al nici unei puteri din afara în cele din năuntru ale țării.

Deslușire : Neatîrnarea a toată țara Românească în cîrmuirea și legiuirea sa, pe temeiul învoielilor lui Mircea și Vlad al V-lea domnii țării cu poarta sau împărăția turcească și să nu sufere nici o altă putere străină a se amesteca în leguirile au trebile țării din năuntru, căci nu are cu alta nici un fel de învoire pentru aceasta.

2^{lea}. Egalitatea drepturilor politice.

Deslușire : Să aibă toți lăcuiitorii drept de o potrivă la leguirile pravilii și la slujbă în țară.

3^{lea}. Contribuție generală.

Deslușire : Să dea toți bir, proprietari, negustori, meseriași și plugari, fără nici o osebite, și orice s-o cere pentru țară.

4^{lea}. Adunarea Generală compusă de reprezentanți ai tuturor societăților.

Deslușire : Obșteasca Adunare o să fie alcătuită de oamenii din toate clasele, cum : din proprietari, negustori, meseriași, militari și din plugari.

5^{lea}. Domnul responsabil, ales pe 5 ani ; și căutat în toate stările societății.

Deslușire : Domnul țării să-și dea socoteala la Obșteasca Adunare de toate cîte a lucrat, și de a lucrat după pravila țării în oblăduirea sa, și să se caute în toate clasele, după vrednicie și detrebie.

6^{lea}. Împutînarea listei civile, ardicarea de orice mijloc de corupție.

Deslușire : Împutînarea lefilor mari și cheltuielilor deosebite, desființarea tuturor mituirilor și a orice năravuri rele în societate.

7^{lea}. Responsabilitatea funcționarilor ce ocupă funcțiile statului și a miniștrilor.

Deslușire : Să-și dea socoteala miniștrii și toți slujbașii de slujbe ce au avut dacă le-au împlinit după pravila țării.

8^{lea}. Libertatea absolută a tiparului.

Deslușire : Slobozenie a se tipări orice pentru folosul Obștii, fără a se cerceta sau a se opri de cineva, înj otriva oricărui nedrept sau nedreptățiri.

9^{lea}. Orice recompensă să vie de la patrie prin reprezentanții săi, iar nu de la domn.

Deslușire: Orice răsplată de slujbă pentru oricine va fi în dare de bani, în leafă sau pensii, să se hotărască în Obșteasca adunare după arătarea deputaților din județ, din oraș sau din satu de la care se cere, pentru care a slujit țării cu vrednicie și dreptate.

10^{lea}. Dreptul fiecăruia județ de a-și alege dregătorii săi: drept care procede din dreptul poporului român întreg de a-și alege pe domn.

Deslușire: Tot județul are drept de a-și alege pe slujbași de la cel mai mic pînă la cel mai mare din județ, și din toate stările după vrednicie, învățatură și mai cu seamă după buna purtare ce va avea în societate; acestea vor fi drepturile slujbașilor, iar nu vița, rangul sau bogăția.

11^{lea}. Gvardie Națională.

Deslușire: Tot locuitorul de toată starea trebuie să fie întrarmat ca să-și păzească liniștea și dreptul lefilor în sat, în oraș, în Țară împotriva făcătorilor de rele și a celor ce voesc a ne cădea pravila dreptul și pămîntul patriei; să facă și orașenii fără osebire ce fac sătenii cu straja lor de noapte.

12^{lea}. Emanciparea mănăstirilor Închinată.

Deslușire: Dezrobirea veniturilor mănăstirești, ce se trimeteau într-alte țări afară din țară și se mîncau de străini fără drept, împotriva dieților și a daniilor de la ctitorii ce le-a înființat, și care se robieseră prin mijlocirea domnilor, greci și altor voitori de rău țării după vremi.

13^{lea}. Emanciparea clăcașilor, ce se fac proprietari prin despăgubire.

Deslușire: Dezrobirea sau slobozirea clăcașilor din datoriile către proprietarul moșii pe care a locuit și va locui, dîndu-i-se pămînt destul să poată trăi, pe care să fie stăpîn desăvîrșit pentru totdeauna și pe care pămînt îl va răscumpăra stăpînirea de la proprietarul ce l-a avut.

14^{lea}. Dezrobirea țiganilor prin despăgubire.

Deslușire: Să fie țiganii slobozi ca rumîinii, să-și dea bir la vistieria țării și stăpînirea îi va răscumpăra de la stăpînii lor.

15^{lea}. Reprezentant al țării la Constantinopol să fie român.

Deslușire: Agenții românești care înlesnesc la Constantinopol corespondența și trebile țării cu cabinetul sau divanul Împărăției turcești să fie român neaoș din țară, iar nu străin din altă nație.

16^{lea}. Instrucție egală și întreagă pentru tot românul de amîndouă sexele.

Deslușire: Școala pentru învățatură de carte, de meșteșuguri, de limbi străine, și măstria slobode, de o potrivă pentru tot românul: pentru băeți și fete.

17^{lea}. Desființarea rangurilor titulare, ce nu au funcții.

Deslușire: De acum înainte nu se vor mai da titluri boierești de la stăpînire, nici vor mai fi ceiace au fost, ci numai slujbași se vor numi după slujbele lor.

18^{lea}. Desființarea pedepsii degrađitoare cu bătaia.

Deslușire : De acum înainte nu se va mai bate nici un vinovat, ci se va pedepsi cu alte mijloace mai omenoase ; pedeapsa lor va fi cu închisori pe pline și apă și cu strafuri în bani, și dați pe chezășii sigure ca să se facă cu asemenea mijloace oameni cinstiți și de treabă.

19^{lea}. Desființarea atît în faptă cît și în vorbă a pedepsei cu moartea.

Deslușire : De acum înainte nici se va chibzui pentru moartea cuiva în judecătorie, nici va amenința la nimeni cu vorba de moarte.

20^{lea}. Așezăminte penitenciale, unde să se spele cei criminali de păcatele lor și să iasă îmbunătățiți.

Deslușire : Să se facă așezăminte sau zidiri mari de deosebite feluri de fabrice, unde să se pocăiască cei vinovați, lucrînd cîtiva ani, după vina lor, și de unde vor ieși cu meșteșug să poată trăi fără a mai cădea în păcate.

21^{lea}. Emanciparea israeliților, și drepturi politice pentru orice compatriot de altă credință.

Deslușire : Slobozenia Evreilor din frîu politic ce l-au avut, și pentru oricine de altă lege, sau de alt neam, care locuiește în pămîntul țării, are drept în slujbele ei, și aceleiași datorii ca și pămîntenii.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 1454/1848, f. 59 și 86, copie.

5

1848 august 30, Brăila. Raportul subadministratorului plășii Bălți către administratorul districtului Brăila prin care îi cere să-i aloce o sumă de bani pentru confecționarea de sulife pentru a fi folosite de populație drept arme contra reacționarilor care unelleau împotriva revoluției.

DREPTATE – FRĂȚIE

DOMNULE ADMINISTRATOR AL DISTRICTULUI BRĂILA,

După propaganda ce am întins-o cu stăruire în toate satele acestei plăși, atît singur, cît și împreună cu d. N. Nenovici, prin graiu și chiar prin scris, precum dovedește alăturata, aci în copie, adresă, ce am dat-o către locuitorii satelor, chiar în ziua venirii mele în plasă după rînduire. A ajuns să se profunde cu plăcere mai în toți locuitorii trebuința ce este de a fi revoluționari și a lua parte de a sprijini cu brațele cînd să vor cere drepturile României întregi și a fi toți gata a da mîna fraților ce sprijină cauza sacră de astăzi ; însă băgînd de seamă a interes poziția lor, precum și dacă au ceva unelte, pe care să le mînuiască spre apărarea vetrilor lor cel puțin, aflu că acești locuitori, parte băltăreți, și parte cîmpeni, opriți din vremile trecute

de a ține arme au trăit prea neexersați și așa în toată plasa mea, de abia să fie, zic, aproximativ, 100, mult 200, oameni deprinși cu arme, și din care pot avea câte o pușcă sau pistoale; unii au și cuțite scoase anume de prin pământ, unde le aveau îngropate, spăimîntați de guvernul că le ia, precum s-au și executat aceasta atunci la mulți prin subadministratorii foști.

Prin urmare, pentru că au ajuns acum mai toți, pot zice a fi plini de entuziasm și a cunoaște și trebuința de sprijin la care ne invită chiar voința creatorului, dacă odată drepturile nației, prin binecuvîntarea lui, s-au făcut sfinte.

Trebuie a nu pierde timp și să le înlesnim unelte; nu zic săbii sau pistoale, care pot costisi sume mari, nici puști cu care nu știu a slobozi focuri, ci numai niște sulite de fier bine făcute, tăioase, pe două părți, înlătite de trei degete și în lungime numai fier ascuțit cu mîneru de două palme, punîndu-li-se cozi de lemn de brad bine cioplite, de care se găsesc în Brăila.

În plasa mea, domnule administrator, socotită de 3000 locuitori, putem împărți cel puțin 600 sulite, adică la fiecare grupă de 5 să se dea una, și cu aceasta făcînd o putere mai mult decît o avem astăzi, putem să ne împotrivism și să se izbăvim cel puțin la niște reacționari, cînd ar cugeta a ne bîntui liniștea în prințipat, fiindcă altfel, cu sătenii plășii mele, după poziția în care arătai că sînt astăzi, nu aș putea fi sigur nici chiar în prinderea a unei cete de hoți, bine armate.

Așa dar, părerea mea, domnule administrator pe care o supun în cunoștință, este a să face cît mai curînd asemenea sulite ce nu poate costa, una mai mult decît trei sfați, cu bani luați deocamdată din paza orașului districtului, cu chip de împrumutare și în urmă făgăduesc că voi lua de la primitorii lor, cei ce sînt gata a-i număra, cu alegere, ba încă vor fi și recunoscători, că li s-au dat niște arme, cu care să-și apere nu numai drepturile naționale, dar și străzilo lor, ce astăzi din vreme în vreme tot li să bîntuie tilhari, știindu-i că sînt fără nici o unealtă cu care să aibă curajul a sta față.

Rămîn plin de speranță, domnule administrator, că domnia voastră, în urma și încredințării ce înșivă ați luat-o în timpul preumblării prin satele plășii mele, împreună cu D. N. Nenovici comisarul districtului, veți binevoi a considera dreapta necesitate ce înfățișez aci și veți lucra cele cuvenite.

Salutare — frăție

Subadministratorul plășii Bălți

D. Marinescu

6

1848 septembrie 22. Scrisoarea lui A. G. Golescu, delegatul primei Locotenențe a Țării Românești, adresată ministrului de externe al Franței prin care solicită sprijin pentru Unirea Principatelor, pentru expedierea de arme și pentru înființarea unei Bănci Naționale.

22 septembrie

MONSIEUR LE MINISTRE,

Pressé par mon gouvernement de l'informer d'une manière précise de résultat de mes demarches auprès de votie ministère éclairé, j'ai recours à votre généreuse obligeance pour vous prier de me faire part si je puis tenir pour réaliser la promesse que vous m'avez faite,

1° d'envoyer au chargé d'affaires de la République française à Constantinople des instructions précises pour appuyer la proposition de l'union de deux Principatés ainsi que la réforme demandée par l'unanimité du peuple valaque et que la Porte ottomane nous a déclaré confidentiellement ne pouvoir nous acorder qu'à la condition de trouver dans la diplomatie européenne un appui moral contre les prétentions exorbitantes de la Russie.

2° de faire expédier par Constantinople cinq mille fusils pour le renouvellement du matériel usé de notre milice et auxquels, conformément aux nouvelles instructions que je reçois, je dois vous faire encore prière d'ajouter cinq mille autres fusils à l'effet de compléter l'armement de notre garde nationale des villes. Je crois devoir ajouter, monsieur le Ministre, que ces 10 000 fusils seront immédiatement payés a Bucarest.

A. M. Bastide ministre des affaires étrangères de la République française.

3° de me procurer une lettre de recommandation auprès de monsieur le ministre des finances pour me faciliter les moyens de déterminer trois citoyens français, réunissait les conditions requise de capacité, à aller affrir pour quelque temps leurs services à ma patrie, à l'effet d'y organiser immédiatement une Banque nationale, un bureau de statistique et l'impôt foncier.

Je ne doute point, monsieur le ministre, que je ne reçoive de vous les assurance les plus satisfaisantes à l'égard de l'issue heureuse de ma mission et je vous prie bien d'accueillir ici les témoignages de la reconnaissance la plus sincère que je suis chargé de vous ponter au nom de ma patrie.

22 septembre 1848

Șt. G. Golescu délégué de la Licutenence Princièrè de Valachie

1849 februarie 26, Protestul guvernului provizoriu din Țara Românească și al delegației emigranților români către Anglia, Austria, Franța și Prusia prin care se cere respectarea autonomiei provinciilor dunărene.

PROTESTATION DES ROUMAINS DE LA VALACHIE ADRESSÉ À L'ANGLE-TERRE, L'AUTRICHE, LA FRANCE ET LA PRUSSE

La nation des Roumains de la Valachie, placée aux confins de l'Europe et de la liberté, s'est levée en masse, il y a huit mois, non pour reconquérir en entier l'héritage de ses pères, ainsi qu'on a voulu le lui imputer a tort, mais pour réclamer ses droits garantis par ses anciens traités avec l'Empire Ottoman.

Tributaires de la Sublime — Porte, avec tous les privilèges d'une législation et d'une administration indépendante, les Roumains de la Valachie respectèrent les prérogatives de la Cour suzeraine et allèrent même jusqu'à déférer volontairement à l'approbation du sultan la Constitution dont ils avaient arrêté les bases en vertu de leur autonomie.

Mais en même temps ils déclarèrent rejeter à tout jamais l'insidieux protectorat de la Russie, subi et non accepté par eux, en ce que ce protectorat avait de contraire aux droits et aux intérêts de la Principauté.

Jamais cause plus légitime ne succomba plus injustement.

En adressant à S.H. le Sultan, le mémoire justificatif ci-joint, les valaques ont fait entendre une dernière et solennelle protestation contre la violation de leurs droits et contre l'occupation de leur pays par les armées étrangers.

Comme tributaires de la Sublime-Porte et comme *autonomes*, il ne reste plus aux Roumains qu'ont rempli tous leurs devoirs envers la Cour Ottomane, qu'à se placer sous la sauvegarde des puissances intéressées à l'indépendance de la Turquie.

En conséquence, les soussignés Membres du Gouvernement provisoire de Valachie et Délégués de l'émigration Roumaine, protestent de nouveau et supplient les Puissances de l'Europe d'offrir leur médiation.

Ils espèrent que ces Puissances prendront sous leur garantie l'autonomie des Provinces Danubiennes, autonomie qui résulte de leurs anciens traités avec la Sublime-Porte.

Que ces Puissances s'interposeront pour mettre un terme à une occupation qui'est une violation flagrante des droits des Roumains, une ruine pour les Principautés, une menace pour la sureté générale de l'Europe.

26 fevrier 1849 Chr. Tell, I. Eliade, N. Golesco, I. Maioresco I. C. Bratiano, D. Bratiano, G. Maghiero, Ștefan Golesco, Gr. Gradișteano, C. B. Balcesco, A. C. Rosetti, J. Voinesco, P. Teulesco, A. G. Golesco, I. I. Philippesco, N. Bălcesco, Aristia, Bolintiniano, Baliaco, Ipatesco Archimandrite, Snagoviano, Théologo, N. Creszulesko, N. Plechiano, A. Hristofi.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Microfilm, vol. 6, corespondența Consulatului francez.

8

1849 septembrie 17. Raportul lui Eugène Pouja către Ministerul Afacerilor Străine din Franța relativ la situația din Transilvania și Țara Românească.

128

BUCAREST le 17 Septembre 1849

MONSIEUR LE MINISTRE,

.....

J'ai trouvé la conversation de général Lüders pleine d'intérêt. Il y joint le charme d'une simplicité élevée. Parlant de la Transylvanie, il me disait : „Il règne entre les Autrichiens et les Hongrois une haine profonde ; et ces derniers sont également détestés par toutes les autres races qui couvrent le territoire de la Hongrie : saxons, serbes, croites, valaques. Ceux ci surtout sont à l'état de parias, et cependant ils forment en Transylvanie la population la plus nombreux. Ce sont eux qui ont, dès le commencement de l'insurrection, soutenu l'armée autrichienne, et les russe ont eu beau à se louer de leur concours pour les approvisionements. Dès le principe, leur union avec les hongrois aurait probablement donné une autre tournure à l'insurrection. Aussi, parmi les correspondances que j'ai interceptées ai-je trouvé des lettres de Kossuth à Janco le chef valaque dans lesquelles il disait que les hongrois se repentaient d'avoir méconnu les droits de leurs frères valaques, et qu'en cas de succes ils pouvaient compter sur toutes les comessions qu'ils demanderaient. Les valaques sont très dignes d'intérêt ; et j'ai adressée en leurs faveur un mémoire à l'Empereur qui m'a répondu qu'il ne pouvait pas intervenir en pareille matière, mais qu'il avait adressé le memoire à la cour de Vienne. L'Autriche sera obligée de donner des droits

égaux aux valaques, mais ils sont dans un abaissement complet. Je crois, d'ailleurs, que son intention est de diminuer les privilèges énormes dont jouissaient les hongrois. La cour de Vienne hésite entre deux plans à suivre à l'égard de la Hongrie, ou lui laisser son caractère de royaume et de couronne séparée, ou de l'absorber dans le système général de l'Autriche et de la réduire en une ou plusieurs provinces de la monarchie".

Faisant allusion à la difficulté de donner des institutions représentatives à des populations parlant tout d'idiomes différents il a ajouté : „ Cependant l'allemand semble devant a été la langue qui servira d'instrument de communication entre toutes les populations. J'ai remarqué que toutes les lettres, tous les documents du gouvernement révolutionnaire hongrois étaient écrits dans cette langue".

Telle a été, en résumé, la conversation du général Lüders en ce qui concerne la Hongrie.

Il y a vraiment quelque chose d'étrange dans la situation des Principautés. Où est le vrai gouvernement? Est-il entré les mains du Prince, du commissaire ottoman, ou du commissaire russe? Chacun y excelle pouvoir, tour-à-tour ou ensemble. Comment la Valachie pourra-t-elle supporter le poids des dépenses que lui occasionnent eu trois autorités et l'armée d'occupations russe? Que devient l'autonomie valaque en présence de pareils faits?

Telles sont les questions que les hommes qui réfléchissent se posent ici chaque jour, et dont la solution ne laisse pas que d'inquiéter.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Microfilme din Franța, Ministerul Afacerilor Străine, Arhiva Diplomatică, vol. VII, orig.

<1851>

9

PROGRAM PENTRU AJUTORAREA SCRIERII LITERATURII ROMÂNE *

Neapărata trebuință și folosul precumpănitor al literaturii serioase se simte în fiecare român în toate zilele cu atât mai vie durere cu cât în mijlocul cîmpului întins de activitate, care se deschide națiunii noastre în

* Data elaborării programului nu ne este cunoscută. Intrucît însă obiectele premierii se stabilesc pe anul 1852 apreciem că el datează din anul 1851, adică cu câteva luni sau cel mult un an înainte.

Mai opinăm pentru această datare și pentru faptul că se prevedea ca termenul de predare a primelor două lucrări prevăzute în program, precum și întrunirea comisiei literare, să fie în anul 1852.

De asemenea nu cunoaștem nici data elaborării celui de al doilea document dar presupunem că ea se înscrie tot în perioada elaborării programului întru cît acum era momentul cînd problema unirii se punea cu mai multă insistență (n.n.—P. Paliu).

Austria rău-organizată, lipsa dezvoltatelor științe pozitive în ramul istoric, juridic și filosofic, scrise în limba română, prin urmare și lipsa unui număr îndestulător de bărbați înzestrați cu asemenea științe, zădărnicește tot fructul unei posesiuni câștigate după secole cu nenumărate sacrificii. Drept aceea datoria fiecărui român este a contribui spre înființarea unei literaturae naționale născută din sine însuși, și capabilă de a răzbi, întări și curăți duhul naționalității.

Vărsându-se însă spre acest scop cheltuieli pentru ca să poată și cei mai puțini înstăriți literați a consacra puterile lor studiilor și scrierilor serioase, un înalt, generos și prea noul bărbat al românimeii, cunoscut încă de mulți ani încoace pentru sîrguințele și jertfele sale în folosul națiunii, au binevoit a dedica o sumă anuală de *două sute cinci zeci* de galbeni spre încurajarea literaturii române, care sumă se va asigura prin ipotecă de moșie, ca în acest chip, menirea și folosul ei să fie fundat pe toată viitorimea. Autorii scrierilor științifice celor mai bune și temeinice vor fi părtași de această sumă, dejucîndu-se mai întii meritul elaboratelor de o comisie literară, care va alege, după majoritatea voturilor, cel mai nimerit elaborat, și-l va premia cu prețul publicat pe autorul scrierii. Această comisie va fi compusă de D-lui canonicul *Timoteiu Cipariu*, ca președinte, iar ca membri de D-lor canonicul *Ioan Alexe*, *Florian Aaron*, *Gheorghe Barițiu* și *Alexandru Hurmuzaki*, *A. Treboniu Laurian*, *Ioan Maiorescu*, *Aron Pumnul*, dr. *A. Mander*, *G. Săulescu*, dr. *M. Stamati*, *Poenaru* care sînt poftiți de către fondator a jertfi osteneala lor pe altarul națiunii primind asupra-și însărcinarea judecății literare.

I. Obiectele premiei pentru anul 1852 vor fi :

a) „Istoria particulară a Țării Românești (Valahia) de la începutul cunoștinței istorice pînă la epoca noastră”. Această istorie va fi scrisă într-un stil științific și merită spre introducere în școală.

b) „Istoria particulară a Moldovei de la începutul cunoștinței istorice pînă la epoca prezentă”. Și această compoziție merită fiind pentru școală trebuie a fi scrisă într-un stil științific și curat.

Prețul de premiu pentru fiecare din aceste două istorii este de *una sută galbeni în aur*.

Pentru anul 1853 se aleg ca obiecte de elaborare :

a) „Istoria generală și pragmatică a toatei românimeii adică : a Țării Românești, a Moldovei, a Ardealului, a Banatului, a Bucovinei, a Basarabiei. Această istorie va fi scrisă cu denumirea izvoarelor din care se vor trage faptele istorice sau critica lor. Prețul de premiu al acestei scrieri va consta în *trei sute galbeni în aur*.

b) „Un dicționar întins *românesc-francez-german* în trei tomuri începătoriu fiecare tom cu altă limbă, adică : I-lea *românesc-francez-german* ; al II-lea *francez-românesc-german* ; al III-lea *german-românesc-francez*. Premiul stă în *două sute galbeni în aur*.

c) „O scurtă însemnare a tuturor cărților tipărite ori și unde în limba românească, de la descoperirea tipografiei pînă în ziua de astăzi, cu o mică biografie a autorului și o caracterizare a operelor lui. Premiul destinat pentru această scriere este de *cinci zeci de galbeni în aur*.

II. Termenul pînă la care istoriile particulare ale Țării Românești și ale Moldovei se vor propune comisie este 15 august (calendarul vechi) 1852; iară pentru istoria generală a românilor pentru dicționar și pentru însemnarea bibliografică, 15 august 1853.

III. Locul întrunirii comisiei literare va fi pentru anul 1852 Blajul, iar pentru anul 1853 se va determina timpuriu de comisia însăși și se va publica în organul adunării ei.

IV. Elaborarea să se trimită la D. canonic Timotei Cipariu în Blaj și să fie scrise cu litere latine după o ortografie simplă și rațională.

V. Pe ziua de 15 august (c.v. = calendarul vechi — n.n.) 1852 sînt poftiți membri comisiei a se afla în Blaj spre a se începe, sub președinția numitului D. canonic Timotei Cipariu, cercetarea și judecarea elaboratelor, care lucrare se va termina pînă la sfîrșitul lui septembrie.

VI. Manuscrisele se vor trimite anonime însă cu cîte un motto deasupra; iar numele autorului va fi sub copertă sigilată, pe care din afară va sta tot acel motto ce va fi pe manuscris. Numai după ce se va termina judecarea se va deschide coperta celui mai bun elaborat, ca să se vadă numele autorului. Cele nepremiate se vor întoarce autorilor fără întîrziere, și numele lor nu se vor publica.

VII. Comisia va putea chema unanim sau cu majoritate de voturi și pe alți literați demni la cercetarea și judecarea operațiilor pentru premii.

VIII. Premiul hotărît se va înmîna autorului de D-lui președintele comisiei. Autorului îi va sta în voie a-și tipări manuscrisul cu spesele sale, dar se va îndatori a trimite gratis 50 de exemplare de întreaga ediție către D. canonicul Timotei Cipariu, care va binevoi a le împărți gratis pe la școlile românești elementare, gimnaziale, academie, preparandale și seminariale în toate țările românești din sau afară de Austria.

IX. Comisia literară avînd prea scurt timpul destinat pentru propunerea elaboratelor de către autori, are dreptul de a-l schimba, va înștiința însă atunci timpuriu pe public prin gazetele românești despre mutarea termenului.

X. Președintele, canonicul Cipariu, va publica sau prin gazete sau prin deosebite înștiințări, rezultatul judecății și numele autorilor premiați.

XI. Fundația aceasta premială se va denumi *Fundația Ghiculească*, spre deosebire de alte premii fundale sau încă *nefundale*.

10

PONTURILE PETIȚIUNII ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA

1-lea Impreunarea tuturor românilor din statele Austriace, spre o națiune singură sub sceptrul Austriei, ca o parte integrantă a Imperiului Austriac.

2-lea Administrația națională independentă (neatîrnătoare) din privitynța bisericească, în politică.

3-lea Deschiderea cît mai în grabă a unui Congres de obște al întregii națiuni spre a se constitui, a se organiza, adică :

a) spre alegerea unui cap al națiunii pe care majestatea sa să-l întărească, a cărui titlă așîdirea majestatea sa o va denumi :

b) a unui sfat de administrațiune a cărui titlă va fi senatul (sfatul) român.

c) a unui cap bisericesc, numai de la majestatea sa atîrnător, căruia ceilalți episcopi naționali îi vor fi subordonați, supuși.

d) spre organizarea administrativă a comunităților și a districtelor (ținuturilor) române.

e) spre organizarea școalelor și întemeierea trebuincioaselor institute de educare (de creștere).

4-lea Întrebuințarea limbii naționale în toate privitynțele ce s-ar ținea de români.

5-lea O adunare de obște a întregii națiuni în tot anul spre sfătuirea intereselor naționale, care din timp în timp se pofté (cere).

6-lea Reprezentarea națiunii române la dieta universală sau obșteasca adunare a Austriei după numărul sufletelor.

7-lea Tipărirea unui organ al națiunii la prea înălțatul ministrium Austriac, spre reprezentarea intereselor române, naționale.

8-lea Majestatea sa binevoiască de acum înainte a purta titlul unui *mare duce* (prinț) al românilor.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Arhiva domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica, mapa I-a, ms. 1652, p. 82.

11

1849 decembrie 17, Unghvar. Scrisoarea notarului consistor Ioan Mihaly adresată Protopopiatului greco-catolic din Baia-Mare prin care solicită trimiterea banilor necesari pentru editarea operelor lui Gh. Șincai și S. Klein și arată necesitatea ca toți românii să vorbească și să scrie românește.

PREACINȘTIȚI DOMNI,
SUROGAT PROTOPOP ȘI PREOȚI

Înștiințarea domnului Alexandru Gavra profesorul și editorul opurilor Șincaio-Klainiane și lexicoanele sub care însemnarea datorincelor d-nilor abonați pre mine făcută sub d-niilor voastre cu acea frățescă și umilită

rugare am noroc ale împărtăși cum că luînd spre direcțiune și împlinire toate puncturile înștiințării acestei, banii însemnați în decursul trei luni la sub-scriptul colectant să trimiteți, că fără de bani cuvenitele exemplare a opurilor sus-numite a se împrăștia nu se pot, bine zice editorul „bani gata, pentru lucru gata”.

.....
 Încă una și mai interesantă

După constituția Imperiului Austriei datori sîntem toți de amu înainte în limba noastră maternă a vorbi și a scrie, iar cu cei mari ai noștri filologi, cugetesc, cum ca să luăm aceste două de principiu : litere latine și limba, cît se ar putea mai curată. Prin despotismul slavonismului în curți, și în biserică întru seculi nenumerați, limba noastră din originitatea sa mult au pierdut ; timpul acuma au sosit ca din cătușe să o deslegăm, și prin cultivarea și înflorirea ei să o readucem la verginitatea sa cea primitivă . . . . . Amu dară, cînd atîtea interese din zi în zi mai nouă răsar pe cîmpul vieții poporului român, a întîrzia nu putem. Puterile mele sînt mici, și restrînse, da cred, ca mîna întinsă a fraților nu ne va lăsa a cade, sau de alunecare nu s-a bucura nime. Stindarul nostru să fie pacea unirea minților, și a inimilor, bunul înțeles între frații de un sînge și o limbă.

Ești rugat d-nule purr. protopop, ca să bine voiești, cursul acest prin Jurul domnii tale cît de iute a-l trimite, și bani a-i culege.

Dealtmintreli cu frățietate, și onoare rămîn în Unghvar în 17-lea Decembrie 1849.

Domniilor Voastre
 serb umilit

Ioan Mihaly
 Notariu Consitor

Domnilor Jurului Baia-Mare

Pe pagina a III-a :

132 De la officiu V. A. Diaconale se transcrie

Recia vadutam 31 Dec. 1849 Popa Simion . . . . .

Teuti de deosu am luat 31 Decembrie 1849 Maniu . . . . .

Baitia am luat în Ianuarie 5 din 1850 Szabo

Fiziza am luat în 17 Februarie 1850 Mosoly

Ferneziu am luat in 21-a Ianuar 1850 Papp Demetriu

Baia-Mare am văzut

Grossoi : am luat in 26 Ianuar 1850 . . . . .

Satu nou de deosu am vedut cu bucurie

Ianuar 29 an 1850 Lupan Adrian, m.p.

12

1859 februarie 2, <Brăila>. Raportul Administrației districtului Brăila către Ministerul de Interne privind sărbătorirea actului Unirii Principatelor cu prilejul depunerii jurământului de către oștire în orașul Brăila.

Administrația Districtului Brăila

Către Ministerul din Năuntru

Nr. 790 februarie 2 — 1859 —

PRINCIPATELE UNITE

DOMNULE MINISTRU,

Ieri, la 1 februarie, cu prilejul săvârșirii jurământului oștirii garnizionate acilea și adăugirea bandorele <lor> ce înaltele puteri garante deteră stindardurilor noastre, orașul Brăila fu teatrul unei serbări naționale, ce va rămîne veșnică în memoria locuitorilor acestui oraș. Bucuria obștească, fala națională ce se vedea în tot cursul acestei sărbări, pe fizionomiile tuturor locuitorilor de toată clasa, sînt vrednice de a fi notate, dar ceea ce este și mai vrednic de însemnat este că această sărbătoare serbată de întreaga populație ce toată ziua aceasta fu în mișcare, fără osebite de clase, de naționalitate, adevărat frățească fu celebrată de dimineața și pînă seara, dominînd cea mai mare liniște, precum și seara cînd locuitorii, toți cu mulțumirea de ziua ferice, ce petrecură se întoarseră pe la locuințe, în liniștea cea mai exemplară.

Aceasta, d-le ministru, cu respect supun la cunoștința domniei voastre spre știință.

Muzica regimentului intona imnuri naționale întrerupte din vreme în vreme de urările populației, pentru patrie și înălțimea sa, prințul stăpînitor.

Arh. St. Brăila, fond Prefectura, dosar nr. 958/1859, f. 20 orig.

13

1859 mai 17/29, Iași. Scrisoarea lui Alexandru Ioan Cuza către împăratul Napoleon al III-lea pentru a sprijini unirea completă și definitivă a țărilor române.

SIRE!

IASSY le 17/29 mai 1859

Depuis ma double élection par les Assemblées de Moldavie et de Valachie, les choses, dans les Principautés Unies, en sont venues à un point qui exige impérieusement une solution. Votre Majesté a montré, pendant ces dernières années, une sollicitude si bienveillante pour notre pays, qu'Elle me pardonnera d'y recourir encore en Lui exposant franchement la situation.

L'union complète, définitive est, plus que jamais, le besoin des deux Principautés. Cette idée a pénétré tellement jusque dans les entrailles du peuple Roumain, qu'il la regarde comme le première condition de son existence. Elle absorbe les esprits au point qu'elle les rend inaccessibles aux meilleurs projets de réorganisation qui passent en comparaison pour accessoires.

Chaque fois qu'une proposition a eu l'union pour but elle a réuni l'unanimité des votes ; mais par contre toute question de pure administration intérieure a été accueillie avec une froideur qui en a rendu l'exécution impraticable.

Il n'y a donc pas d'illusion à se faire vouloir reconstruire l'édifice social, dans les Principautés, sur le plan même tracé par la Convention du 19 Août, mais sans lui donner l'Union pour base, c'est tenter une oeuvre impossible. Quand chez un peuple, entier, une conviction a acquis ce degré d'énergie et qu'il est résolu, coûte que coûte, à obtenir ce qu'il regarde comme son seul moyen de salut, la discussion est devenue inutile. Il ne s'agit plus que de trouver le meilleur mode de lui épargner les révolutions et les malheurs, en régularisant sa marche vers la réalisation légitime de ses voeux.

Trois voies se présentent pour arriver au but : ou bien j'accomplirai directement et personnellement l'Union ; ou bien je le ferai de concert avec les pouvoirs constitués de l'État ; ou bien je le laisserai faire par la multitude.

Dans la première hypothèse quime paraît la meilleure, la mesure se prépare avec discrétion et s'exécute sans secousse. Il m'est alors possible de diriger une nation qui m'a déjà donné de si grandes preuves de sa confiance et de la maintenir dans tous ses actes, sur le terrain du droit et des traités. Les mauvaises passions, contenues par le pouvoir, n'ont plus chance de compromettre notre cause et je puis enfin mettre en application les grands principes posés par la Convention du 19 Août. Je sais, et tout le monde reconnaît aujourd'hui, que la Convention n'est pas, pour le moment, applicable dans toutes ses parties mais les principes libéraux qu'elle a établis sont devenus notre patrimoine et ce serait précisément pour en hâter l'application, dans le pays qu'il me paraît nécessaire d'être armé de certains pouvoirs, pendant quelque temps.

Dans la seconde hypothèse j'agis d'accord avec la Commission Centrale et les deux Assemblées ; sans doute nous avons bien d'espérer que ce mode de procéder ne compromettrait pas l'ordre public mais il serait à craindre que les passions qui troublent toujours les Assemblées délibérantes, ne jetassent quelque agitation dans les esprits. Peut-être aussi l'exécution du projet en serait-elle moins prompte et peut-être les grandes lois d'organisation qui doivent suivre immédiatement la proclamation de l'Union, afin de la légitimer, remontreraient — elles plus d'obstacles que si elles étaient préparées à l'avance et proclamées sans retard par une volonté unique.

Si ni l'une ni l'autre de ces deux propositions n'était agréée nous nous trouverions inévitablement exposés à la troisième hypothèse dans ce cas c'est en désordre que les deux nations se précipiteront l'une vers l'autre. Éclatant violemment la Convention qu'elles regarderaient comme le dernier obstacle à leur entier rapprochement, elles seraient exposées à ne plus garder de mesure, par l'ardeur même qu'elles mettraient à atteindre un but sacré à leurs yeux. Qui pourrait prévoir dans quels hasards l'union, faite ainsi, jetterait la nation Roumaine ?

Certes, telle n'a pu être l'intention des grandes Puissances en s'occupant si patiemment de régler notre sort. Telle surtout n'a pas été la volonté de Votre Majesté, lorsque, dans toutes les phases que nous avons traversées, depuis le Traité de Paris. Sa main puissante s'est toujours montrée présente pour assurer l'exercice de nos droits.

Les marques d'intérêt que Votre Majesté a données tant à mon pays qu'à moi même, ont été si éclatantes et si nombreuses que je ne crains pas de m'adresser encore à Elle et de faire un suprême appel à Sa haute intervention. C'est donc entre les mains de Votre Majesté que je Viens déposer les vœux d'un peuple qui poussait à tout prix son Union parcequ'il tient à être et à vivre. En cette circonstance je ne suis que son interprète et je puis le dire hautement son interprète desintéressé. Les paroles que j'ai dites dans mon manifeste, je suis prêt à les redire car je suis prêt en effet à rentrer dans la vie privée, si avec son Union le pays demande encore un Prince Étranger.

Mon seul désir est, qu'à la suite de la satisfaction de ses vœux, le peuple Roumain, tranquillisé, puisse s'occuper avec calme de sa réorganisation. Votre Majesté pourra regarder cette oeuvre comme la sienne et il ne nous restera plus qu'à La prier de vouloir bien continuer à la couvrir de Sa puissante sauvegarde.

Cette lettre sera portée à Votre Majesté par Monsieur Jean Balatchiano l'un des hauts fonctionnaires de Valachie et qui est investi de toute ma confiance : je prie Votre Majesté de daigner l'accueillir avec bienveillance et Monsieur Balatchiano a l'ordre de donner à Votre Majesté toutes les informations verbales qu'Elle voudrait bien lui demander.

Veillez agréer, Sire, l'expression des sentiments respectueux.

avec les quels je suis

de Votre Majesté

le très obeissant serviteur

Alexandre Jean Cousa

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Microfilm, vol. 19. Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe, Paris.

14

1862 mai 31, Beiuș. La cererea locuitorilor români din comunele Fiziș, Totoreni, Mierag și Tărcăcița iprim pretorul plăși Beiuș, Paal Petru, îi pune în vedere notarului cercual din Tărcăcia ca toate scriptele, problemele oficiale, cererile și obligațiile acestora să fie rezolvate numai în limba română și să-i raporteze în opt zile dacă posedă limba română pentru a putea face față în serviciu în continuare.

1028

862

A Belényesi járás főszolgabírájától

TÁRKÁNYI JEGYZŐ EGETHŐ JÁNOS URNAK

BELÉNYESBEN

Tárkányi jegyzői körhez tartozó községek kösül Füzegyi községi lakosai szoval, Tatárfalva Mierag, és Tarkaitza pedig irásban jelentették nekem hogy ok alegfelsőbb rendeletek alapján minden községi ügyeiket saját román nyelvükön kívánják vinni és akarják vezetetni.

Minthogy pedig ebbeli szándékokban nemcsak hogy meggátolni nem lehet őket, sőt menyiben azt kívánták, felsőbbi rendeletek nyomán életbe leptetni kell.

Ugyan azért fölhivom jegyző urat s illetőleg oda utasítom hogy mátol kezdve afentebb, megnevezett Füzegy, Tatárfalva, Mérág és Tarkaitza községeknek minden jegyző konyveit, és ügyeit román nyelven valamint azok részére készítendő minden kötelezőket, folyamodványokat, csakis azon nyelven tartozik vezetni, és az az innen menesztendő román rendeletre válaszolni és jelenteni.

Tárkány és Fenes községek jegyzőkonyveit pedig magyar nyelven vezetendi és minden ügyeit azon kell elintézni, azomban a Fenes községben lakoegyos románoknak ügyeit mint kötelező és folyamodás irását saját nyelvükön románul telyesítendő.

Ezek folytán meghagyom jegyző Urnak miszerint mátol számitando 8 napok, alatt nyilatkozzék az iránt mégpedig ha birja román nyelven, ha valyon képeşe ezen nyelven is jegyzői hivatalát tovább folytatni vagysem?

Kelt Belényesoen Majus 31-en 1862

főszolgabíró

Páál Péter

Arh. St. Bihor, fond Prefectura județului Bihor, cabinetul prefectului, dosar nr. 3/1862, act. 269, orig.

1028

862

TRADUCERE

Primpretorul plășii Beiuș

BEIUȘ

D-LUI EGETHÖ IOAN NOTAR ÎN TĂRCAIA

Locuitorii comunelor aparținînd notariatului cercual din Tărcaia — printre care Fiziș, Totoreni, Mierag și Tărcăcița mi-au raportat că în baza ordinelor superioare doresc ca toate problemele lor să fie rezolvate în limba română.

Deoarece acum nu numai că nu se pot opri, dar dorința lor în baza ordinelor superioare, trebuie tradusă în viață.

De aceea cer domnule notar, respectiv vă îndrum ca începînd de azi, în mai sus amintitele comune Fiziș, Totoreni, Mierag și Tărcăcița, toate scriptele, problemele oficiale, precum și cererile și obligațiile acestora să fie rezolvate numai în limba română de asemenea ordinele și rapoartele trimise de aici.

Scriptele și problemele comunelor Tărcaia și Fiziș vor fi rezolvate în limba maghiară, dar problemele individuale ale românilor din comuna Fiziș trebuie să se rezolve în limba proprie.

Ca urmare, dispunem ca în termen de opt zile — începînd de azi — să-mi raportați dacă posedăți limba română, și dacă veți putea face față serviciului și în această limbă sau nu.

Dat în Beiuș 1862 mai 31.

Primpretor,
Paal Petru

15

1862 mai 31, Beiuș. Ordinul prim pretorului plășii Beiuș, Paal Petru către notarul comunei Sîmbăta, Szilagy Ambroziu, prin care îi ordonă ca, toate problemele de administrație să fie rezolvate în limba română.

A Belényesi járás főszolgabirójától

JEGYZO SZILAGYI AMBRUS URNAK

SZOMBATSÁGON

Miután Szombatság, Varaseny, Hogyis és Kopocsány községek előljárói s lakosai hivatalos nyelvül a románát választották, és annak fogantatására iránt hozzám folyamodtak, annál fogva meghagyom önnek hogy a fentebb megnevezett községeket és egyes embereket érdeklő minden ügyeket s jegyzőkönyveket egyedül román nyelven vezese mai naptól kezdve, és a menyiben — ezen jegyzőségben egyadul román nyelven vezese mai naptól kezdve és a menyiben ezen jegyzőségben a román nyelv tulnyoma köteleztetik minden jegyző könyveit azon vezetni, és valamint vélem úgy a szakaszbeli tisztviselő urakkal is levelezni, és jelentéseit meg tenni.

Mire nézve oda utasitom önt, hogy matol szamitandó 8 napok alatt tegyen hozzam nyilatkozatot arról ha valyon képepe hivatalát minden hátra maradás nélkül román nyelven vezetni.

Kelt Belényesben Majus 31-en 1862.

Páál Péter

Arh. St. Bihor, fond Prefectura județului Bihor, cabinetul prefectului, dosar nr. 3/1862, act. 187, orig.

874

TRADUCERE

Primpretorul plășii Beiuș

Sîmbăta

DOMNULUI SZILÁGYI AMBROZIU NOTAR,

Deoarece antistia și lucrătorii comunelor Sîmbăta, Vărășani, Hodiș și Copăceni, au ales ca limbă oficială limba română, iar pentru aducerea la îndeplinire s-au adresat mie, dispun ca dvs. începînd de azi — în comunele

menționate mai sus — pentru toate problemele individuale precum și cele oficiale, să fie folosită numai limba română și întrucît în acest notariat limba română predomină aceasta obligă pe toți notarii să folosească limba română în scripte precum și în corespondențe cu mine și cu domnii funcționari din plasă.

Vă îndrumez ca în termen de opt zile să-mi raportați dacă veți putea folosi limba română fără să rămîneți în urmă cu lucrările.

Dat în Beiuș, 1862 mai 31.

Paal Petru

16

1862 mai 31, Beiuș. Ordinul prim pretorului plășii Beiuș, Paal Petru, către notarul comunei Lazuri de Beiuș, Neubauer Istvan, în legătură cu introducerea și folosirea limbii române ca limbă oficială în administrație.

A BELÉNYES! JÁRÁS FÖSZOLGABIRÁJÁTOL

Jegyző Neubauer István Urnak

B. LÁZURON

A. B. Lázuri jegyzőséghez tartozó B. Lázur, Köszvényes és Balaleny községek előljároi s lakossai hivatalos nyelvül a román nyelvet választván meg — felkértek engem hogy a felsőbbi rendeletek szerint annak gyakorlában és használatában bevezessem.

Mint hogy pedig eme törvényes kérelmet megtagadni nem lehet, és miután ezen három község általános töbségben van, meghagyom jegyző urnak : hogy mátol kezdve minden községi ügyeket, és minden jegyzőséghez tartozó jegyzőkönyveket román nyelven vezesse, valamint a birák számodásait, adosleveleket, és folyamodványokat azon nyelven készitendi, ugy nem különbben az ado könyvecskékben az adót, és minden megyei tisztviselővel a hivatalos levelezést s jelentéseit azon leend köteles megtenni.

Miről ön akként ertesitteté, hogy arról valyon birja e a román nyelvet ugy, miszerint hivatalos teendőit minden hátra maradás nélkül elvégezhesse, mától számitandó 8 napok alatt hozzám jelentést tegyen mág pedig ha tud románul, hogy így meggyözödve legyek önnek képeségéről.

Belényes Majus 31-én 1862

Páál Péter

885/1862

TRADUCERE

De la primpretorele plasei Beiuș

DOMNULUI NOTAR NEUBAUER ISTVÁN DIN LAZURI DE BEIUȘ.

Locuitorii și artiștii comunelor Lazuri de Beiuș, Cusuiuș și Bălăleni aparținând de notariatul din Lazuri de Beiuș, au ales ca limbă oficială, limba română. Mi-au cerut în virtutea (baza) dispozițiilor superioare, introducerea și folosirea limbii române.

Întrucât această cerere legală nu poate fi refuzată, și deoarece în aceste 3 comune sînt în majoritate (români), vă ordon domnule notar ca începînd de azi, toate problemele comunale și scriptele aparținînd notariatului să fie întocmite în limba română. Socotelile primarilor, scrisorile de impozite și cererile să fie întocmite în această limbă; la fel, și registrele de impozite și toată corespondența oficială cu funcționarii comitatului precum și rapoartele să se facă în viitor în limba aceasta (română).

Vă rog să-mi comunicați în termen de 8 zile dacă cunoașteți limba română și dacă veți putea rezolva fără întîrziere toate îndatoririle oficiale ca să fiu asigurat de posibilitățile dumneavoastră.

Beiuș la 31 mai 1862.

Primpretor; Paal Petru

17

1862 iunie 9, Beiuș. Prim pretorul plășii Beiuș, Paal Petru, înaintează o contestație către Hajdu Ludovic, vicecomite al Comitatului Bihar deoarece acesta căuta să împiedice introducerea și folosirea limbii române ca limbă oficială în comunele locuite de români.

A Belényesi járás főszolgabiradjától

BIHAR MEGYE FŐISPÁNI HELYTARTÓJA
MÉLTÓSAGOS HAJDU LAJOS URNAK

N. VÁRADON

Méltóságodnak folyó évi Junius hó 5-ről 120/elnöki szám alatt kelt és mai napon vett abbeli rendelete értelmében, miszerint a Belényesi járásbeli azon községek kérvényeit, melyék hivatalos nyelvül a román nyelvet kérték — felterjeszteni kötelességemben tétetett; — czennel siesek Méltóságodhoz következő jelentésem s nyilatkozatom kiseretében tisztelettel felterjeszteni, nevezetesen: ./ alatt Dragonyesdi jegyzői körnek 140 sz.a. 2/alatt a B. ujlaki 630. sz. a. 3/alatt Budurászi 699. sz. a. 4/alatt Szombatsági 874.

sz. a. 5/alatt B. Lazuri 885. sz. a. 6/alatt a Tárkányi körhöz tartozó Tatárfalva, Mérág és Tarkaicza községek lakosainak felvett jegyzőkönyveit 1094/1028 sz. a. azon megjegyzéssel; miszerint ezen körbeli jegyzőknek tettem köteleységükben, hogy a román nyelv tárgyában nyilatkozzanak — továbbá Rienyi körbeli községek lakosainak — 1299. sz. a. beadott kérelemhez csatolt jegyzőkönyvet 7/alatt, azon alázatos észrevétellel, hogy erre nézve mit sem tettem.

Továbbá megjegyzem tisztelettel hogy Robogányi jegyzőség szinte kérte a román nyelvet szakaszbeli szolgabíró Kosztin Tamás urnál, kinek jegyzőkönyve ott található, az vaskohi szakaszból kérte Vaskoh, Kristyor Rézbánya, és Dombrovány, melyeknek jegyzőkönyvei Vas János szolgabíró urnál léteznek.

Végre mi illeti Méltóságodnak a rendeletben érintett azon kitételét, miszerint a községeknek nincs joguk hogy a hivatalos nyelvet meghatározzák, sem e tekintetben az illető szolgabírónak rendelkezhetni; bátorodom 8/alatt másolatban ide csatolni a Nagy Méltóságú Magyar királyi Helytartó Tanácsnak f: évi Január 8-rol 73677. sz. a. kelt intézményét — melyet Megyei ideiglenes kormányzó ur f. évi febr. 6-rol 796. sz. a. a megyei szolgabírákkal közölt, melyből kitűnik, hogy annak tartalma Méltóságod rendeletétől igen nagyban eltérő, mert midőn a tisztelt kegyes intézmény megengedi, a községeknek saját ügyeikben nyelvüket használni, a nélkül hogy azt kérelmezniök kellene, akkor Méltóságod úgy magyarázza, miszerint azt nékiek kérelmezni kell, — de azon kívül bátor vagyok felemlíteni azt, miszerint Magyarországi Királyi Helytartó ur O Nagyméltósága f. évi Május 26-án kegyeskedett nekem Méltóságod előtt meghagyni: hogy azon községek előljáróival, kik a román nyelvet kérték, románul kell leveleznem, és ha a Szolgabírótól kéri, azt maga a Szolgabíró megadhatja, Méltóságodat pedig felhívta arra; hogy oly jegyzőkről kell gondoskodnia, kik nemcsak beszélni, hanem írni is tudjanak románul, mennyiben azoknak kötelezvényeit és egyéb kérvényeiket azon nyelven tartozik megírni, — és ezek azon indokok, melyeknél fogva én a román nyelvbeni levelezést és működést az illető jegyzőknek meghagytam.

Támogatva tehát a fentebb általom felhozott indokokból Méltóságod által kiadott fenebbi szám és keletű rendeletének azon részét, melynél fogva a román nyelv tárgyában kiadott rendeleteimet — nem helyesléssel felfüggeszteni méltóztatott — tisztelettel fellebezem a Nagyméltóságú Magyar királyi Helytartó Tanácshoz annyival is inkább, mert a magyar törvény által a megyei Főszolgabírónak adott, es az 1860-ik évi 20-ik Októberi cs. kir. Diplomából kifolyó alkotmányszerű jogait megsemmisíteni alig lehet.

Kelt Belényesben Junius 9-én 1862

Páál Péter

főszolgabíró

TRADUCERE

Primpretorul plășii Beiuș

DOMNULUI HAJDU LUDOVIC VICECOMITELE COMITATULUI BIHOR

Oradea

La ordinul dvs. nr. 120 din 5 iunie a.c. — primit azi, privitor la cere-
rile comunelor din plasa Beiuș — prin care solicită introducerea limbii ro-
mâne ca limbă oficială — înaintez numitul raport însoțit de procesele-ver-
bale ale notariatelor cercuale 1) Drăgănești nr. 140, 2) Uileacul de Beiuș nr.
630, 3) Budureasa nr. 699, 4) Sîmbăta nr. 874, 5) Lazuri de Beiuș nr. 885,
6) procesele-verbale nr. 1094 și 1128 ale comunelor aparținînd notariatului
cercual Târcaia, Totoreni, Mierag și Tărcăcița menționez că am atras atenția
notarilor cercuali să facă declarații în problema limbii române, în continu-
are, 7) procesul-verbal al notariatului cercual Rieni nr. 1299 cu observația
că nu am rezolvat nimic referitor la aceasta.

În continuare, precizez că notariatul Răbăgoceni a cerut de asemenea
limba română, iar procesul-verbal se află la domnul pretor Costin Toma,
din plasa Vașcău; au cerut Vașad, Cristior, Băcița, Dîmbrăveni, procesele
— verbale se află la domnul pretor Vass Ioan.

În sfîrșit relativ la partea din ordinul dvs. potrivit căruia comunele
nu au dreptul să decidă în problema limbii oficiale și nici pretorul, îndrăs-
nesc să anexeze 8) copia ordinului Consiliului Guvernatorului regal al Ungariei
nr. 73677 din 8 ianuarie a.c. comunicat preturilor din comitat cu nr. 796
din februarie a.c. de către Comitele provizoriu al comitatului, al cărui con-
ținut este foarte departe de al ordinului dvs.; deoarece în timp ce binevoi-
torul ordin acordă dreptul comunelor de a-și rezolva problemele în limba
lor, fără să fie nevoie să mai ceară acest lucru, dvs. în așa fel dați indicații
că aceasta trebuie cerut; în afară de aceasta îndrăznesc să reamintesc ceea ce
Dl. guvernator mi-a ordonat în fața dvs. la 26 mai a.c. că trebuie să cores-
pondez în românește cu acele antistii comunale care au cerut limba română,
iar dacă solicită pretorul el poate să aprobe. Domnia voastră ați atras atenția
că este necesar să ne îngrijim de așa notari, care nu numai să vorbească
românește, dar să știe și scrie, deoarece ei trebuie să le scrie obligațiile și cere-
rile în limba lor.

Bazat pe considerentele de mai sus, în ordinul dvs. referitor la suspen-
darea dispoziției mele privind limba română, nu ați procedat just, fapt pen-
tru care înaintez contestația Consiliului Guvernatorului regal al Ungariei
mai ales și pentru motivul că dreptul acordat primpretorilor prin legile ma-

ghiare și drepturile ce decurg din Diploma cezaro-crăiască din 20 octombrie 1860, nu se pot anula.

Dat în Beiuș 1862 iunie 9.

Paal Petru
primpretor

18

1863 aprilie 24, Beiuș. Declarația lui Partenie Cosma, avocat către judecătorul suprem al Prefecturii județului Bihor, prin care recunoaște că el a scris scrisoarea publicată în ziarul „Concordia” și își ia toată răspunderea pentru aceasta, demascând în același timp abuzul și arbitrarul administrațiilor locale, care târăgănează luarea măsurilor de introducere a limbii române ca limbă oficială în conformitate cu diploma din 20 octombrie 1860.

SPAPTATE DOMNULE JUDE SUPREM I

În urma racerearei sp. D-tale din 22 aprilie a.c. nr. 13 prg. cu toate că o astfel de procedură gvasi disciplinară, față cu mine, care nu sînt dregător nu o pricep și nu o aflu în fire legală, totuși din profundul respect cel nutresc în privința acelor persoane înalte la care te provoci, am onoarea a-ți da următoarea declarație :

Corespondența din Beiuș din 1 martie 1863, publicată în nr. 17 al „Concordiei”, am scris-o eu și primesc răspunditatea și astăzi pentru toată litera acelei corespondențe.

Ca să scriu această corespondență m-a îndemnat împrejurarea, că, cu toate cum că prin pregrațioasa ordonațiune a Majestății sale C. reg. Apostolice din anul trecut recunoscîndu-se principiul majorității și comunității, de limba afacerilor comunale se impune limba majorității locuitorilor, asemnînduli-se dregătorilor de îndreptariu tabelele de conscripțiune ; totuși limba în comunitate a devenit satira și jucăria unor notari și a citorva dregători, care nevoind a înțelege acea ordonațiune pregrațioasă nu-și ține de datorința a o executa.

Cel mai puțin, dară, ce am putut face spre a atrage atenția înaltului guvern asupra acestui abuz, a fost modul ce am urmat., ca adevcă, înainte de a întreprinde alți pași mai serioși, să-i facem atenți pe respectivii dregători la pericolul ce-i amenință, de cumva datorința ce le-o impune starea lor de dregători nu și-o îndeplinesc.

Căci eu, ca unul ce sunt născut de aici, din poporul care sunt cunoscut de un român, ce se interesează de trebile naționalității sale, pe tot locul și oriunde ne conveneau cu vr-un inteligente român, sau cu unul mai priceput din popor și în specie, cu poporul român din Beiuș, eram întîmpinat cu varieraturi în privința limbii, că limba nu se introduce în comunități, că unii dregători nici azi nu corespund, că în comunele lor cercularele toate se trimit atît de la guvernul comitatului, cît și de la Judii cercuali numai în limba maghiară, liberele de contribuțiune, pasurile de vite etc. cu un cuvînt toate tipăriturile ce se folosesc prin comunități sînt numai ungurești, notari

cu puține excepții — lucră numai ungurește, și așa cum se adeverește zisa acelor inamici ai guvernului care cînd voiesc a amăgi poporul, zic : „cum ca orice drepturi căpătăm de la Impăratul, toate n-ajung nimica căci dregătorii lui nu le realizează”.

Drept aceea prin mai mulți de 60 indivizi din părțile Beiușului, stătători din preoți care viețuiesc între popor, sînt conducătorii naturali ai poporului și fiind neconținut în nemijlocita atingere cu poporul se pot considera de adevărați interpreți ai lui, din Mireni mai pricepuți de pe sate civi de Beiuș, și prin cea mai mare parte a inteligenței române din Beiuș am fost provocat și încredințat ca să fac o plînsoare generală la locurile mai înalte, în contra unor dregători comitatensi pentru nerespectarea acelei ordinațiuni pregrațioase și să cerem măsuri aspre spre executarea ei, iar aceasta jalbă să o subscriem cu toții. Eu am promis că le voi împlini voia și totuși n-am făcut pînă acuma, am tot așteptat în speranța ca respectivii dregători își vor împlini datorința și dacă nu va fi lipsă de asemenea pași, ei cunoscînd astfel sentimentul general al cercului Beiușan am cugetat a fi deajuns deocamdată a descoperi lucrul pe calea publicității.

Trebuie să protestez însă în contra înțeleșului ce atribuiește acestei corespondențe o fracțiune a partidei opoziționale din comitatul nostru, care-și are organul său în ziarul „Bihor” ca și cum eu aș fi amenințat cu răscurile peste cîteva zile. Numai niște oameni malițioși, și plini de voință pot explica cuvintele mele. . . astfel, și ocupa pe cel mai loial și mai credincios popor al majestății sale, pe românii din Ungaria cu tendințe răsturnătoare. Acolo unde zic eu, cum că poporul și mai cu seamă inteligența, își pierde pocăința, și mai așteaptă cîteva zile doar dregătorii respectivi vor ceti mai cu atențiune suslăudata pregrațioasa ordonanțiune, eu nu înțeleg, și nu poate nimeni înțelege aceea, cum că după aceea se vor răscuri — ci aceia, cum că pe respectivii delegați peste puțin timp îi vom așeza la locurile mai înalte, ceea ce le este iertat ; și asta nu e tîrziu nici acum, cauzele tot mai există și astăzi.

Eu nu arăt aici pe nimeni cu numele, nici pe dregătorii culpabil: nici pe aceia care m-au încredințat să facem plînsorea la locurile mai înalte, pentru că nu am poftă provocată spre aceasta, dar nici nu cred să fie de lipsă. Deoarece lucrul de căpetenie nu e acela, că ce a cutezat cineva să scrie, ci că așa avuta el temei și drept în cele ce a publicat ? Iar despre aceasta cred că nu se mai îndoiește nimeni, căci aceea e lucru cunoscut, cum că în comitatul nostru, și în special în unele părți ale cercului Beiușului nu s-a introdus limba după înțeleșul mult lăudatei ordonațiuni pregrațioase.

Cu aceasta îmi închei declarațiunea, și cred că n-am lăsat nimic nedelușit ; de acum însă ilustrul guvern comitatens nu e mulțumit de dînsa, cu cea mai liniștită conștiință aștept procedura făcîndu-se pe calea legii.

Rămînînd cu apelațiune.

Al speptate Domniei Tale

Beiuș în 24 aprilie 1863

Servitor umilit

Partenie Cosma

avocat

1863 mai 29, Beiuș. Memoriul intelectualilor din Beiuș adresat judei primar al cercului Beiuș în legătură cu dorința lor fierbinte de a vedea cât mai repede înfăptuită introducerea și folosirea limbii române ca limbă oficială în tot cercul Beiuș locuit în majoritate absolută de români.

SPECTAVERE DOMNULE JUDE PRIMARIU AL CERCULUI BEIUȘ,

Cînd ne înduplecăm din nou a ne descoperi sentimentele noastre fierbinți și sincere cu scopul de a vedea cît mai curînd realizată dorința noastră cea dreaptă în privința limbii noastre materne, preitem (sic !) cum că această o facem numai pe baza acelei convingeri care ne-au garantat-o vorbele sincere ale spectaverii domniei noastre cu ocaziunea consultării mai de a proape din acest respect.

De n-ar exista legi pozitive emanate de Augustul nostru Imperator și Rege Apostolic în privința egalei îndreptățiri a tuturor populațiilor de sub gloriosul sceptru al Casei Habsburgice și mai vîrtoși diploma împărătească pregrațioasă din 20 octombrie 1860, și rezoluțiunea preainaltă din 26 iulie 1862 care în principiu acea limbă o dicta și o considera oficială în toate comunitățile, care e a majorității — atunci și noi abătîndu-ne de averea cea măreață a dreptului naturii, care pre toți oamenii îi consideră egali, am păși unic pe terenul acela predilect al fraților și convivilor noștri maghiari, adecă pe terenul istoric și ne-am încumeta să demonstrăm cum că de este o pagină glorioasă în istoria acestei patrii comune a Ungariei, atunci acea e proprie și a românului și din contră, de se află tot pe paginile aceleiași istorii o ziură scrisă cu litere de sînge, o ziură fatală atunci și aceeași asemenea a fost ziua de doliu ziua de lacrimi și a poporului român, precum a fost și la celelalte populațiuni ale Ungariei și mai vîrtos a fraților maghiari, deci așa acum cînd avem legi pozitive, care pre toți ne consideră egali în aceeași patrie acum cînd privilegiile sînt aruncate în mormînt pentru totdeauna cînd și cea din urmă aspirație a supremației ori a aroganței trebuie înecate în adîncul pieptului. Va trebui ștearsă de pe fața pămîntului, de voim ca să fie patria fericită așa pentrucă toate aceste în sec. XIX, în sec. libertății, în sec. înfrățirii popoarelor, în sec. emancipării țăranilor, în sec. îndreptățirii egale, sînt tot atîtea săgete veninoase, tot atîtea rugine consumatorie, tot atîtea hidre a le neîncrederii și ale suspiciunei, care în loc să tericească patria, o duc cu pași repezi la ușa mormîntului la culmea ruinării totale.

Spectavere Domnule jude primariu acestea sunt sentimentele și dorințele noastre ale românilor beiușeni, care de am voii să le respicăm mai specialu le formulăm așa precum urmă :

a) Înainte de toate bazați pe principiul egalei îndreptățiri, garantată prin pregrațioasa diplomă din 20 octombrie și pe rezoluțiunea prea înaltă mandativă din 26 iulie 1862 a Augustului nostru monarh emanată în privința îndreptățirii limbilor tuturor naționalităților ne rugăm umilit și totodată pretindem ca de acum înainte limba noastră maternă românească decretîndu-se solemn prin Spectaverul Domn jude cercuariu înaintea magistratului cetății în localul comunei opidului Beiuș de oficioasa și apoi acest act să se și împrotocoleze ca așa să ocupe demnitatea sa în fapta adecă : în toate afacerile interne ale opidului Beiuși să se considere și să se folosească cu dreptul de limbă oficială sau mai bine coordonată cu cea ungurească,

sau cu alte cuvinte toate : suplicile, sesiunile perenale, contractele de vindere, de arendare, de schimb de zidire, convențiunile, împrumuturile, donațiunile, asignațiunile, chitanțele, revînzările, atestatele și testamentele pentru români și pentru părțile românești numai în limba română să se completeze și toate acestea să aibă pentru totdeauna aceeași legalizare și obligațiune ca și cum vor avea cele scrise în limba ungurească pentru maghiari sau părțile maghiare — pentru că acestea ne competesce pe baza egalei îndreptări recunoscute prin legile mai înalte, ca la unii ce suntem în majoritatea sufletelor inteleginței și averii, deci din aceste rezultă :

b) Ca protocolul afacerilor interne al opidului Beiuș de acum înainte să curgă în ambele limbi, adică în limba română și ungară și încă ambele limbi să fie asemenea oficiale și asemenea autentice, adică coordonate în înțelesul strîns al cuvîntului. Tot din acesta rezultă :

c) Ca opidul Beiuș să aibă două sigile autentice și oficiale, unul românesc și altul unguresc. Mai încolo :

d) Ca magistratul opidului Beiuș și mai vîrtos judele și notarul — fie acela ungar fie român să vorbească și să scrie ambele limbi oficiale, căci altcum numai de n-ar purta doi înși oficiul judiciar și notarul ce la un opid mic ca Beiușul de 2 300 suflete e fără de scop și greutate desierta (sic) toată ideea coordonării ambelor limbi ca oficiale ar deveni iluziune. Mai încolo :

e) Bazați pe principiul egalei îndreptări fiindcă decît limba, adevărat decît naționalitatea are omul încă ceva și mai prețios, adică religiunea, pretindem cu tot dreptul de la confracții și conciișii noștri maghiari ca precum noi respectăm sărbătorile și posturile lor, așa și ei asemenea să le respecte și ale noastre căci în timpurile de acum deși s-ar concede că numai o religiune este domnitoare. Dar în principiu, precum naționalitățile, așa și religiunile toate sînt egal îndreptățite. În cercul cel extins al Beiușului important de majoritatea absolut românească este de cumpănit și cea împrejurare, cum nerespectîndu-se sărbătorile noastre — , întrucît acele nu mișcă tîrgurile — , afară de cea că se turbură oficiul divin în lăuntru opidului Beiuș, încă, și mulțimea cea mare a poporului suferă scăzămîntul spiritual.

În urmă ne rugăm să fim scuzați de vom face ceva amintire și despre cercul Beiușului și anume tot din motivele și pe baza egalității mai sus menționate. Dorim din inimă ca îndreptățirea egală a limbii românești ca a unei limbi oficiale și coordonate să se realizeze cît mai curînd în toate comunitățile exclusiv românești și mestecate pentru că legătură între cap și între corp, între Beiuș și cercul lui — vibrează prin una și aceeași arteră a vieții.

Cînd subscrișii avem onoare a le descoperii acestea cu toată sinceritatea în numele românilor beiușeni, rămînem în Beiuș — 29 mai 1863.

Ai Spectaverei Domniei voastre servi umiliți

1864 mai 3, București. Anexă la raportul Consulului Franței la București către ministrul afacerilor străine al Franței cuprinzând un fragment din scrisoarea lui Al. Ioan Cuza către Boligat de Beyn privitoare la atitudinea sa față de interesele țării.

ANEXE À LA DÉPÊCHE DE BUCHAREST DU 3 MAI 1864 — NO. 269.

Du chateau de Rouginossa le 2 mai.
Le Prince Couza à M. Baligat de Beyn.
Dites ceci à M^r. l'agent de France :

„Sauver le foi du pays en lui inspirant la confiance nécessaire dans des propres forces et dans se destinée, tout en tenant compte des difficultés extérieures et en temporisant autant que possible pour ne pas embarrasser les vues de la France, telle est et a toujours été ma plus forte préoccupation. Entre le salut du pays dont l'avenir est aujourd'hui en jeu et une faction qui cherche à placer ses intérêts malentendus sous la sauvegarde de principes aujourd'hui inadmissibles et dans l'espérance d'une occupation autrichienne et russe, je ne saurais balancer.

En ce moment, par les deux questions rurale et électorale, je suis placé sur un terrain font et national ; je ne puis rester dans l'inaction sans risquer de perdre les sympathies de la nation qui seule peut m'aider à remplir mes promesses et a accomplir mes engagements.

S'il faut choisir, j'aime mieux me perdre avec honneur pour la nation et même avec elle que de déperir lentement sans la moindre chance de salut, pour le présent ou pour l'avenir.

Quant à la tranquillité intérieure et a. . .¹ menées de ces messieurs les coryphées de la Chambre, je n'en ai nulle inquiétude. Le pays a jugé ces messieurs. Quelques mesures administratives suffiront pour les faire rentrer en eux — même”.

1 margine tăiată.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală. Microfilm, vol. 25, Corespondența Consulatului francez.

1867 noiembrie 25, București. A Papiu Ilarian, președintele societății „Transilvania”, comunică ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice statutele societății respective spre a fi supuse recunoașterii lor de către domnitor.

București noiembrie 25, 1867

DOMNULE MINISTRU,

În luna iunie a.c. s-a format societatea „Transilvania” pentru ajutorul studenților români din Transilvania și părțile ei.

Societatea dorește prea mult a fi recunoscută de Guvernul Înălțimei Sale Domnitorului, întocmai precum s-au recunoscut și alte societăți.

Avem onoare, domnule ministru, a vă comunica statutele acestei societăți, deplin încredințați că veți binevoi a le supune recunoașterii Măriei Sale Domnitorului.

Primiți, vă rugăm, domnule ministru, asigurarea prea deosebitei noastre considerațiuni.

Președintele societății
ss. A. Papiu Ilarian

Secretar,
ss. M. Strajanu

D-lui ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 510/1867, f. 2 orig.

22

1867. EXTRAS DIN STATUTELE SOCIETĂȚII „TRANSILVANIA”.

STATUTELE SOCIETĂȚII „TRANSILVANIA PENTRU AJUTORUL STUDENȚILOR ROMÂNI DIN TRANSILVANIA ȘI PĂRȚILE EI”, BUCUREȘTI, TIPOGRAFIA LUCRĂTORILOR ASOCIAȚI, 12 PASAJIUL ROMÂN 12, 1867.

Art. 1. Societatea poartă numele *Transilvania*

Scopul

Art. 2. Scopul societății este strângerea legăturilor de frăție între Junimea studioasă din toate părțile României, venind în ajutorul studenților români din Transilvania și părțile ei.

Art. 3. Numai studenții de la Academie și Universități, lipsiți de mijloace, se vor bucura de ajutorul societății.

Art. 4. Dorința societății este ca, cei ce vor studia cu ajutorul ei, după terminarea studiilor să continue a servi românismul în partea locului.

Art. 5. Președintele societății, în urma unei deciziuni a adunării, va aduce la cunoștință publică epoca când societatea va fi în stare să ajute din venitul fondului ei **.

Art. 40. La caz când societatea s-ar desființa, fondul ei va trece negreșit la asociațiunea Transilvană pentru literatura română și cultura poporului român.

Aceste statute s-au votat definitiv în a treia ședință a Adunării societății *Transilvania*. București, 30 iunie 1867, în localul gimnaziului Matei Basarab.

Președintele Societății Transilvania

ss. A. Papiu Ilarian

Secretar

Procopiu

ss. M. Strajanu

* Text tipărit.

** Articolele 6—39 se referă la membrii, fondul, adunarea și comitetul societății.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 510/1867, f. 17 și 21.

23

1870 mai 21, Arad. Adresa președintelui Asociației naționale din Arad pentru cultura poporului român prin care aduce la cunoștință Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice constituirea Asociației și cere ajutor material în vederea desfășurării unei activități bune.

ÎNALTUL MINISTER DE STAT PENTRU CULTE ȘI INSTRUCȚIUNE PUBLICĂ I

Românii din ținutul acesta pătrunși de vocea secolului prezent, care provoacă toate popoarele spre înaintarea în cultură, încă în 1862 stăruită a înființa o Asociație națională română pentru cultura poporului român din Ungaria și Banat, ceea ce după multe lupte și petițiuni la guvernul țării, a și succes — și așa în anul 1863, 1 Mai, această Asociațiune sub numirea de „Asociațiunea națională în Arad pentru cultura poporului român” s-a constituit, și de atunci încoace lucrează cu zel neobosit pe acest termen, atât de merituos și atât de necesar pentru poporul român, cel prea înapoiat în cultură, prin necazurile trecutului și neajunsurile prezentului.

Cu toate jertfele și stăruințele noastre însă, scopurile sublime ale acestei Asociațiuni nu pot lua un zbor mai avantajos din simpla cauză că mijloacele noastre materiale în împrejurările triste în care ne aflăm sînt prea modeste și în afacerile noastre sîntem nevoiți a ne acomoda acelora.

Noi dară, cu cel mai profund respect, ne luăm onoare a vă trimite în alăturare, trei exemplare din statutele noastre bazați pe interesarea filantropică și conațională, dovedite de către înaltul Minister de stat român al Instrucțiunii Publice, față de progresarea culturii poporului român de pretutindeni, cutezăm a vă adresa umilita noastră rugare să binevoiți a mijloci, din partea statului român, un ajutor bănesc, pentru Asociațiunea noastră, asigurîndu-vă că acel ajutor să va întrebuița numai spre scopurile sublime intenționate prin statutele direcționale, adresande adunărilor noastre generale, în fiecare an, și subcernende (sic !) cu toată onoarea spre cunoștință și înălțimei noastre în text autentic.

În fine, vă rugăm să primiți asigurarea sentimentelor noastre cele mai respectuoase.

Dat în Arad 21 Mai 1870

2 iunie

Direcțiunea Asociației Naționale din Arad pentru cultura poporului român

Președinte

Ioan Popovici Delteanu

Director secundar

Petru Petrovici

notar :

24

1871 iunie 2, Braşov. Adresa Eforiei Şcoalelor centra'e române gr. orientale din Braşov către Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice prin care îi mulţumeşte guvernului român pentru grija ce o acordă şcolilor de aici şi solicită ajutor în vederea construirii unui local de şcoală şi pentru salariile profesorilor.

Conformându-se cu plăcere la invitaţiunea cuprinsă în charthia (scri-soarea) înaltului Minister al Cultelor şi Instrucţiunii Publice din România datat 12 mai 1871, nr. 3637 subscrisa eforie şcolară are onoarea de a aşterne spre binevoitoarea considerare aci alăturata „expunere despre întreaga stare externă şi internă a şcoalelor centrale române şi orientale din Braşov, înfiinţate de comunele române bisericeşti de la Sf. Nicolae din suburbiile Scheiu şi din Cetateşi subvenţionate mărinimos de înaltul guvern al României”.

Din acest raport, care conţine consemnări despre starea edificiului scolastic, despre bugetul anual al şcoalelor şi despre mijloacele de învăţăminte, precum şi despre categoriile şcoalelor, personalul didactic ce funcţionează la ele şi programele de învăţămînt ce se urmează, veţi binevoi Domnule Ministru a observa, că, pe lângă toată starea completă a tuturor şcoalelor înfiinţate, şi anume: mai lipseşte un edificiu scolastic în care să se aşeze clasele reale şi comerciale, şi care constînd — după planul făcut — cel puţin o sumă de 2 500 fl. (valoare austriacă). În prezent nu se poate ridica cu spesele Comunelor bisericeşti deoarece acestea sînt sărace mai departe lipseşte pentru solvirea salariilor profesorilor de la şcoala reală şi comercială o sumă anuală de cel puţin 2 000 fl. (valoare austriacă) necomputîndu-se (sic!) alte sume trebuincioase pentru acuirarea (sic!) mijloacelor de învăţămînt.

Aducîndu-se la cunoştinţă actuala stare a şcoalelor noastre subscrisa eforie are prima credinţă Domnule Ministru că, înaltul guvern al României, precum pînă acuma aşa şi de aici înainte va binevoi a întinde mîna sa binefăcătoare acestor Institute naţionale româneşti de creştere şi învăţămînt, ajutîndu-le nu numai să se susţină în starea în care au ajuns pînă astăzi, ci să dezvolte şi mai departe şi să progreseze pentru binele şi fericirea naţiunii române.

Toată existenţa şi viitorul acestor şcoli depînd Domnule Ministru de sprijinul şi ajutorul binevoitor al Domniei Voastre şi al întregului înalt guvern al României şi sperăm că rugămîntea noastră nu va rămîne neconsiderată.

Primiţi Domnule Ministru încredinţarea preadeosebitei stime şi recunoştinţă ce vi le păstrez.

Eforia Şcoalelor române gr. orientale
Iosif Baxău protopop
ca preşedinte

Braşov 22 mai 1871

1871 iunie 10, Braşov. Adresa Preşedintelui Eforiei Şcoalelor Centrale române gr. orientale, Damian Datcu, către ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice prin care îi aduce mulţumiri în legătură cu sprijinul material şi moral pe care îl acorda statul român şcolilor române din Braşov.

DOMNULE MINISTRU !

Emisul înaltului Minister al Cultelor şi Instrucţiunii Publice datat Bucureşti 1 iunie a.c., nr. 4578 a umplut inimile membrilor subscrisei eforii şi a tuturor românilor braşoveni pe care îi reprezintă eforia în trebile şcolare, cu cele mai vii sentimente de recunoştinţă şi mulţumire, pentru simpaticele, binevoitoare şi umanitare consimţiri, de care ne vedem şi acum, ca totdeauna întâmpinaţi de mărinimoşii şi pentru cultura naţională, premeritaţii noştri canaţionali ai statului român — care, precum din cele mai extreme secole ale creştinismului au sprijinit şi ajutat sfânta noastră biserică, faţă cu cele mai crâncene ameninţări şi persecuţiuni adversare ale întunecimii spirituale; — s-au putut susţine în curăţenia sfinţeniei sale pînă în ziua de astăzi a secolului luminii spirituale, aşa şi acum ne sprijină în lipsele noastre materiale spre susţinerea şcoalelor în cîştigarea luminei şi fericirii naţionale.

Nu aflăm cuvinte îndestulătoare Domnule Ministru să exprimăm ceea ce simţim şi păstrăm în inimile noastre pentru facerile de bine ce am avut şi avem de la confracţii noştri din România, şi în deosebi pentru acei mari bărbaţi ai statului român, după a căror ponderoasă influenţă şi bunăvoinţă ne vedem fericiţi în prosperitatea naţională.

Ştim şi cunoaştem Domnule Ministru, că treburile noastre şcolare nu le-a putut pune providenţa cerească în mîini mai bune, ca acele în care astăzi le vedem puse — deci rugăm pe atît putinciosul Părinte ceresc, să te întărească şi să te ţină în cea mai desăvîrşită sănătate, pînă la cele mai adînci bătrîneţe, spre binele României şi ale fericirii naţionale.

Primeşte Domnule Ministru şi cu această ocazie ferma noastră încredinţare despre nemărginita stimă şi adorare care v-o păstrez.

Braşov 10/22 iunie 1871.

Eforia — şcoalelor Centrale române gr. orientale

Damianu Datcu

Preşedinte

26

1871 august 19, Braşov. Adresa directorului Eforiei Şcoalelor Centrale române din Braşov, I. G. Mesiota, prin care trimite ministrului Cultelor şi Instrucţiunii Publice două exemplare ale programei şcolare pe 1870/1871 şi-i mulţumeşte pentru sprijinul pe care îl acordă guvernul român acestor şcoli din Braşov.

DOMNULE MINISTRU !

Subscrisa Direcţiune şcolară are nevoie a vă trimite aici alăturat două exemplare din „Programa Gimnaziului mare public românesc de rel. ort. or. orientale > şi a celorlalte şcoli medii şi inferioare legate cu aceste pe a. şcol. 1870/1871” spre a vă putea informa despre starea actuală a şcoalelor române din Braşov subvenţionate cu mărinimie din partea înaltului guvern al României.

Uzînd şi de această ocazie subscrisul îşi permite, Domnule Ministru, a recomanda din nou binevoitoarei D-ei Voastre atenţiuni aceste şcoli româneşti, asigurîndu-vă că precum românii braşoveni peste tot aşa şi corpul didactic de aici în speţă este şi va fi totdeauna cu nestrămutat devotament către înaltul guvern al României, căruia are de a mulţumi în prima linie existenţa acestui institut românesc de creştere şi instrucţiune.

Primiţi Domnule Ministru, încredinţarea prea distinsei stime şi consideraţiuni.

Braşov 19 august s.v. 1871

Direcţiunea Şcoalelor Centrale române ort. or. (orientale)

Dr. I. G. Mesiota

Director

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar nr. 943/1871, f. 15, orig.

27

1877 mai 17, Sibiu. Proces-Verbal încheiat în şedinţa Societăţii doamnelor române din Sibiu privind constituirea unui comitet executiv pentru stringerea de ofrande destinate ajutorării ostaşilor români aflaţi pe front.

Societatea de dame române în Sibiu

PROCES-VERBAL

Astăzi în 17 mai 1877 subsemnatele, în faţa evenimentelor ce încep şi au început deja în orientul Europei, conduse de sentimentul de umanitate, au crezut de a lor sacră datorinţă, de a veni cu mijloacele lor posibile în ajutorul ostaşilor români răniţi, şi uşurarea suferinţelor familiilor celor căzuţi în luptă.

Spre acest scop au decis și decid, a institui un comitet executiv constatoriu din o președintă, o vice-președintă, o casieră, două secretare și 12 persoane. Acest comitet se va întruni după trebuință.

Chemarea comitetului este :

1. de a primi toate eforturile de ori ce natură ar fi ele spre scopul mai sus zis ;

2. de a le înainta la locul destinațiunii lor.

După aceste au purces imediat la alegerea comitetului executiv și s-au ales :

Președinta : Juditha Macellariu

Vice-președinta : Maria Hannia

Casiera : Agnes Popa

Secretare : Caliope Boiu și Maria Cosma.

Celelalte 12 persoane : Ioana Ana Bechnitiu, Eleuteria Cristea, Maria Cuntianu, Sabina Brote, Ana Hodosiu, Ana Moga, Alessandrina Matei, Ermina Pacurariu, Iosefina Pascheviciu, Dunca Elena, Popescu și Iosefina Racuciu.

La ședințele comitetului au drept a participa cu vot consultativ toate Doamnele contribuitoare.

După aceste procesul verbal s-a cetit și subscris.

Datu Sabiiu ut supra

Juditha Macellariu, Ana Bechnitiu, Maria Cosma, Ana Hodosiu, Calliope Boiu, Ermina Păcurariu, Marina Roman, Agnes Popa, Iosefina Racuciu, Alessandrina Matei, Aneta Stoica, Maria Cuntianu, Sofia Popa-Radu, Ana Kremer, Sabina Brote, Maria Oknitiu, Maria Streulia, Constantina Tobiasiu, Elena Adamoviciu.

Arh. St. Năsăud, Colecția Dr. A. P. Alessi, I/9, orig.

28

1877 mai 17, Sibiu. Apel al Societății doamnelor române din Sibiu privind strângerea de ofrande pentru ajutorarea ostașilor români aflați pe front.

APEL CĂTRE ROMÂNE.

În fața conflagrațiunii din orientul Europei, conflagrațiune ce are să atingă și a atins deja pe frații și surorile noastre din România, noi, conduse de simțul inimei noastre, și inspirate totdeauna de instinctul sublim al umanității, nu putem sta indiferente la ceea ce frații și surorile noastre, ei sîngele nostru vor ave de a îndura în această mare dramă ce se prepară și s-a început deja pe frumoasele, istoricele și de vechi sînge fumigîndele țărături ale Danubiului.

Pentru aceea românele din Sibiu s-au întrunit astăzi cu scopul de a veni și ele cu mijloacele lor, posibile în ajutorul ostașilor români răniți și în ușurarea suferințelor familiilor acelor ostași, care au căzut sau vor cădea în luptă și spre acest scop și-a format un comitet executiv.

Simțul de fiice, mame și surori ne impune această datoriță.

Inima noastră totdeauna tremură și se apasă de durere, când auzim că se face resbel ; pentrucă ne doare de sîngele ce se varsă prin puterea armelor. Dar cînd resbelul este inevitabil, atunci inima noastră se deschide, și strigă ajutoru pentru cei ce sufer prin focul armelor.

Aceasta e tot ce noi putem face,

Să venim dar, și să dăm ajutorul posibil întru realizarea scopului ce ne-am propus. Să ne intrunim cu toatele întru a aduce sacrificiuri, pentru scumpu sîngele nostru, și pentru sacra noastră religione.

Invităm dar, cu iubire pe toate românele surori ale noastre, cari consimt cu scopul ce ne-am propus, ca se binevoiască a-și aduce fiecare obolul său.

Ofertele se pot face : în bani, în scame, în fasie de pînză veche ; fasie de flanel sau de tifon nou, etc.

Arh. St. Năsăud, colecția Dr. A. P. Alessi, I/9, text tipărit.

29

1894 aprilie 19, Focșani. Telegramă trimisă regelui de către cetățenii din Focșani și județul Putna pentru apărarea drepturilor românilor din Transilvania.

MAIESTATE,

Nedreptățirea și vexațiunile ce îndură trei milioane de frați dincolo de creștetul Carpaților ne zdrobesc inimile ; dar ne dau puterea de a îndrepta graiul nostru de supuși credincioși către regele nostru.

Sire ! La 25 aprilie bărbații cei mai distinși și mai devotați pentru cauza poporului român din regatul Ungariei vor fi condamnați la temniță pentru că apărînd cu bărbăție dreptul poporului român de a trăi cu limba, cu legea și cu școala sa românească au cerut la monarhul lor apărarea dreptății.

Maiestate ! Inarmat cu interesul ce-l purtați păcii, cu iubirea și devotamentul întregului popor român, cu lealitatea de bun vecin, spuneți cuvîntul Vostru Maiestății Sale Impăratului și Rege al Austro-Ungariei că pacea și prosperitatea a două popoare vecine atîrnă de la Inalta și preaputernica Sa voință.

În numele neamului românesc, în numele umanității și spre triumful dreptății, noi cetățenii din Focșani și județul Putna întruniți astăzi 19 aprilie în mare miting trimitem la treptele tronului Maiestății Voastre ferbîntea noastră rugăciune.

În numele mitingului

Biroul — urmează 6 semnături.

30

1894 aprilie 19, Severin. Telegramă prin care locuitorii județului Mehedinți cer regelui să ia apărarea românilor din Transilvania.

Severin

TELEGRAMĂ

MAIESTĂȚII SALE CAROL I

București

MAIESTATE !

Cetățenii mehedințeni întruniți la 19 aprilie 1894 în orașul Severin vin cu cel mai profund respect a depune la picioarele Maiestății Voastre rugămintea de a interveni în favoarea fraților noștri de peste Carpați apăsați și nenorociți.

În numele Vostru, al poporului Maiestății Voastre cereți respectarea drepturilor înscrise în legi dar de fapt sechestrate.

Urmează semnăturile

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 2/1894, f. 31.

31

1894, Galați. Telegramă trimisă Consiliului de Miniștri de către locuitorii orașului Galați pentru ca acesta să nu părăsească cauza românilor din Transilvania.

TELEGRAMĂ DIN GALAȚI

D-LUI PREȘEDINTE AL CONSILIULUI DE MINIȘTRI]

Cetățenii gălățeni adunați astăzi în miting ne-au dat însărcinarea să vă rugăm respectuos ca în interesul păcii și al umanității, să nu părăsiți cauza sfântă a fraților noștri de neam din Transilvania și Ungaria și, să faceți tot ce stă în putința domniilor Voastre pentru triumful dreptății.

C. Ressu președintele adunării

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 2/1894, f. 20.

32

1894, Oltenița. Telegramă adresată regelui de către secțiunea Ligii Culturale din Oltenița pentru apărarea drepturilor românilor din Transilvania.

Oltenița

TELEGRAMA

MAIESTĂȚII SALE REGELUI

Mișcați de suferințele fraților noștri din Transilvania depunem căldurosul nostru apel la treptele Maiestății Voastre pentru apărarea neamului românesc.

Secțiunea Ligii Oltenița

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 2/1894, f. 36.

33

1896, ianuarie, <București>. Memoriul colonelului Pavel Zăgănescu, comandantul companiei de pompieri din București adresat ziarelor și unor persoane influente ale vremii în care sînt descrise împrejurările și desfășurarea luptei din Dealul Spirii împotriva trupelor otomane.

AMINTIRE DE FAPTELE GLORIOASE SĂVÎRȘITE DE POMPIERI ÎN ZIUA
DE 13 SEPTEMBRIE 1848

1896 ianuarie

Zgomotele ce fac jurnalele de astăzi, spun țării întregi că cu venirea la putere a partidului liberal, ar fi venit totodată și era recompenselor faptelor strălucite a oamenilor ce le-au săvîrșit. Așa se vede prin jurnale dispozițiuni luate de Camera respectivă, pentru a înmemora numele a cîtorva persoane care au strălucit poate numai ca dirigenți de afaceri după înaltele fotoliuri ale țării cînd în bine cînd în rău.

După o închisoare politică de un an și jumătate în chestiunea lui 13 Septembrie 1848, fiind iarăși însumat în armată de Prințul Știrbei, n-am încetat a bate pe la toate ușile șefilor partidelor conservatoare și liberale și a șopti chiar pe la urechile multor somități din ambele partide, că faptele de arme, de curaj și de patriotism ale pompierilor aflați în Dealul Spirii în număr de 150 cu 5 ofițeri, în fața a peste 6 000 de turci bine echipați și moartea a peste 70 de soldați pompieri și 2 ofițeri, merită să fie immortalizați și recompensa celor rămași în viață va aduce multă încurajare armatei trăinde. Însă toate strigătele și rugăciunile mele au fost zadarnice căci, un partid s-a arătat indiferent fiindcă vedea ridicarea chestiunii din partea unei persoane neagreată, iar celălalt partid și mai indiferent căci nu mi-a făcut onoarea nici a asculta măcar povestirea faptelor împlinite, nici a aminti de

acei eroi ai zilei cărora se poate datori cu drept cuvânt onoarea sabiei și a epoletului ofițeresc. Sîntem astăzi în al 48-lea an de la 13 septembrie 1848 și încă nici pînă astăzi nu a adus nimeni chestiunea pompierilor în parlamentul țării fie chiar numai pentru simpla încurajare a armatei. Cîteva jurnale însă particulare și-au făcut datoria publicînd din cînd în cînd pe la aniversări cîte un articol cu privire la faptul din 13 septembrie 1848 și salutau pe cei rămași în viață. Această mică faptă n-a fost menționată de nici unul din jurnalele oficioase. În fața celor ce se petrec astăzi, cu recompensele, cu coroanele la morți și cu faceri de monumente făcute cu mare zgomot, iarăși pentru bieții pompieri nu s-au gîndit nimeni. Ca român și ca fost șef și conducător al bravilor pompieri, mă găsesc dator a reveni astăzi în numele celor care și-au vărsat sîngele pe pămîntul Dealul Spirii, făcînd apelul meu către toți oamenii reprezentanți ai țării, a pune chestiunea pe tapetul parlamentar spre a chibzui și a hotărî cele de cuviință avîndu-se în vedere disciplina, curajul și devotamentul cu care au intrat în foc. Cred că vor fi mulți frați concetățeni care doresc să aibă cunoștința de mersul faptelor petrecute în ziua de 13 Septembrie 1848 și de aci plecînd mi-am propus să povestesc eu singur întîmplările acelei zile precum urmează : în ziua de 5 septembrie 1848 am fost chemați toți șefii de corpuri de către șeful armatei care era general Tell spunîndu-ne cum că armata turcă sosită la Cotroceni o să intre în capitală, dar că nu au fixat ziua intrării lor și pentru aceasta ne vestește să avem la dispoziție cîte un pluton de soldați mai mic sau mai mare la număr, gata a merge în cazarma Dealului Spirii, cînd vom fi chemați de către colonelul Radu Golescu șeful garnizoanei de atunci pentru a se da onorurile cuvenite armatei suzerane cînd va intra în capitală.

Conform ordinului dat aveam 150 de soldați în trei șiruri împărțiți în 2 plutoane cu 8 sergenți, 2 gornști, 2 toboșari și 4 ofițeri, anume : locotenentul Dănescu, locotenentul Fochiescu, sublocotenentii Starostescu și Bălșeanu. Așteptam chemarea la cazarmă. Eram la 12 spre 13 septembrie cînd noaptea pe la 10 ore veni Ion Brătianu care atunci era prefectul poliției capitalei sau Agă după cum se zicea atunci și mi-a zis următoarele : turcii nu ne-au spus încă în ce zi au să intre în capitală și pentru aceasta am venit să-ți spun că dumneata să dai ordin să-și încarce armele toți soldații ca la întîmplare de va intra turcii ca vrăjmași să le dăm o lecțiune. Fii gata dar și așteaptă, țin să arăt că pe vremea aceea pompierii depindeau de șeful poliției.

După plecarea sa am dat ordin imediat de a se încărca armele cu cartușe ; sînd în veghere și în adăstarea prefectului am dat ordin observatorului din foisor a privi spre Cotroceni și a ne vesti de orice mișcare va vedea în lagărul turcesc. Pe la 2 din miezul nopții veni iarăși Ion Brătianu și îmi spuse că turcii vor intra a doua zi la 13 septembrie în Capitală, venind ca amici, iar nu ca inamici, deci trebuie armele descărcate, ordin care s-a și efectuat imediat.

A doua zi 13 septembrie eram cu toții gata, așteptînd chemarea colonelului Radu Golescu pentru a face onorurile dispozate de general Tell. Era orele 2 după amiazi cînd observatorul din foisor dete alarma că turcii de la Cotroceni făceau intrarea lor în capitală, trecînd chiar cu forța peste poporul grămădit înaintea barierii. Am ordonat adunarea soldaților în curte trimițînd imediat un sergent călare anume Ion Miulova că să spue colonelului Radu Golescu cele ce se petrec la bariera Cotroceni, întrebîndu-l dacă trebuie să ne mai ducem la cazarmă.

Trimisul meu ne mai venind cu nici un răspuns și observatorul spunându-mi că turcii au intrat pe barieră și ținând cont de spusele prefectului că turcii vin ca amici, m-am văzut nevoit a întocmi plutoanele spre a pleca la cazarmă unde trebuia să fim deja conform ordinului la venirea turcilor. Iată însă ce m-a făcut să întârzii cu plecarea mea și să dau ocaziune armatei turcești a ajunge la poarta cazarmii înaintea mea. Toți soldații de sub arme așezați în 3 șiruri în curtea cazarmii, a trebuit ca eu să aleg pe cei mai cu vază completând numărul de 150 de soldați cu 8 sergenți, 2 toboșari, 2 gornişti și 4 ofițeri numindu-i pe fiecare la locurile trebuincioase. Ceilalți soldați care rămâneau simțindu-se răniți de preferința dată celorlalți aleși, m-am văzut deodată înconjurat de ei și adresându-mi aceste cuvinte : „Să trăiți domnule căpitan, luați-ne și pe noi, nu ne lăsați la cazarmă, ca pe niște nevrednici, căci dacă acolo în Dealul Spirii va fi vr-un război, noi vrem să murim cu frații noștri, iar dacă va fi vr-un bacșiș sau decorații să le împărțim cu toții”. La aceste cuvinte m-am simțit dator a nu comanda militărește a rămânea la locul lor, ci a le ține o mică cuvîntare mai mult prietenească cu care să-i conving că trebuie să rămînă. Iată ce le-am zis : „Soldați ! Voi știți ca și mine cîtă răspundere am ca șef al vostru, în timpul de față capitala țării este umplută de vagabonzi, de mulți criminali scăpați de prin închisori, de spioni ai persoanelor care nu agreează regimul de astăzi și de mulți alții care voesc să înființeze din nou arsul regulament organic. Voi știți că în grajdurile pompierilor sînt peste 100 de cai ai statului, sînt peste 20 de pompe care costă pe stat multe parale, mai este încă o casă cu bani a poliției pe care tot voi o păziți a nu fi atacată de cei răi precum păziți caii, pompele și magazia cea bogată a pompierilor. Prin urmare vedeți că orice furt sau răpire de oricine, a bunurilor statului date sub îngrijirea mea, sunt și voi fi răspunzător căzînd sub asprimea legilor. Voiți voi răul meu ? Acei care voesc dar să mă lase sub pedeapsa legilor, să intre în rindurile celor ce merg în Dealul Spirii, iar cei ce mă iubesc și nu voesc răul meu să se retragă șase pași înapoi avînd grijă de toată averea statului de acum pînă la întoarcerea mea”.

Mă felicit că puținele cuvinte frățești au atins simțitoarele inimi ale bravilor mei pompieri căci toți care reclamaseră mergerea lor s-au retras șase pași înapoi într-un singur loc, zicîndu-mi : „Să trăiți domnule căpitan. Dumneavoastră sunteți părintele nostru spiritual căci singurul pînă acum te-ai gîndit să ne luminezi învățîndu-ne carte. De unde în urmă generalul Florescu a introdus-o și în armată. Dumneavoastră sînteți șeful nostru. Noi vă iubim nu numai pentru că ne comandați bine, nu numai că toate darurile care ni se fac pe unde stingem focurile ni le dați nouă precum și toate economiile rămase din hrana noastră și altele, dumneavoastră ca bun părinte faceți a ni se împărți egal.

Mergeți dar cu soldații unde sînteți chemat și fiți sigur că nu vom permite nimănui a se apropia de acele bunuri ale statului pentru care sînteți răspunzător. Dumnezeu să vă apere de toate relele ; aceste cauze m-au făcut a întârzia cu plecarea cînd ocaziune armatei turcești a ajunge la poarta cazarmii din Dealul Spirii înaintea mea. Acele 2 plutoane ce le formasem le comandam eu însumi avînd pe cei patru ofițeri în front. Trecînd dar prin Curtea arsă (fostă curte domnească, unde astăzi este arsenalul) au văzut că turcii sosiseră înaintea noastră și ocupau locul gol de la poarta cazarmii pînă dincoace de a doua poartă cu gang a Curții arse după cum era atunci.

Vederea turcilor nu ne-a intimidat și noi ne-am urmat călătoria spre cazarmă. Ajungând la a doua poartă a curții arse pe care mulțimea turcilor o ocupase deja ne făcea trecerea foarte anevoioasă. Soldații mergeau cu pas slobod cu arma pe umărul drept către turci. Un general călare ieșind din desimea turcilor se apropie de mine care conduceam plutoanele și îmi zise niște vorbe în limba sa din care eu înțelegeai, după mișcările mâinii, că mă întrebă unde mă duc? Arătându-i cu sabia i-aș răspunde românește că mă duc la cazarmă. În acest timp aripa dreaptă ajunsese unde staționau soldații turci și pentru că nu le comandasem să stea, cei din frunte începură a împinge pe turci din drumul lor la dreapta și la stînga, golind astfel drumul spre cazarmă. Astfel că după câteva minute eu cu cele două plutoane intraserăm în mijlocul turcilor. O mulțime de popor de toate condițiile ne urma încă de la plecarea noastră din curtea poliției. Dar îndată ce se sfîrși intrarea pompierilor în mijlocul turcilor se închise golul și particularii fură gonțiți înapoi. În trăsuri generale voi arăta cum am văzut aranjată armata turcă îndată ce am trecut de poartă spre cazarmă.

Lîngă poartă în stînga se vedeau așezate 2 tunuri fără cai dar cu artiștii lîngă ele; mai înainte se vedea un escadron de carabinieri iar tot locul celălalt spre valea Izvorului și pînă dincolo de poarta cazarmii era umplut cu infanterie. Deodată auzii o comandă turcă și abia întorcîndu-mi capul văzui că acea comandă pusese pe artiștii în mișcare. Îngrijat de ceea ce vedeam strigai soldaților: mai iute copii, dar bietilor soldați le venea foarte cu greu a executa comanda mea, căci încă continuară a-și face loc cu mîinile prin desimea șirurilor turcești. În acest timp auzii o altă comandă din care văzui că toți soldații turci răspîndiți pe locul dinspre Valea Izvorului cu cea mai mare repeziciune treceau în partea stîngă adică spre cazarmă, înghesuindu-se printre rîndurile celorlalți staționați, unii dintr-înșii trecură chiar prin rîndurile pompierilor. Unul dintre soldații turci din repeziciunea traversării sale printre pompieri a căzut în dreptul escadronului de carabinieri lîngă un ofițer călare, care crezînd că turcul a căzut puindu-se piedică de către unul de ai noștri s-a întins d-a călare și a lovit cu sabia pe un soldat pompier. Pe cînd se petrecea acestea turcii toți se găseau trecuți de la dreapta spre stînga; un pocnet de armă dinspre aripa stîngă se auzi, abia întorsei capul să văd ce se petrece însă în același moment s-au descărcat cele 2 tunuri, care au culcat la pămînt șirul al doilea și al treilea cîți au fost în linia dreaptă pînă la cotitura drumului unde mergem.

Tot atunci îmi fu atrasă privirea spre aripa dreaptă pe care o văzui încăierată cu turci. Întîia despărțire a întîiului pluton cu sublocotenentul Bălșeanu au reușit a intra în curtea cazarmii; ieșind pe din dos s-au făcut nevăzuți. Turcii văzînd intrarea în cazarmă a ofițerului Bălșeanu cu despărțirea de pompieri s-au repezit și ne-au închis drumul, de a nu mai putea intra și a ne măcelări țîndu-ne în mijlocul lor. Eram dar cu toții închiși în mijlocul acelei armate, numeroasă în comparație cu noi. Speranță de viață nu mai era. Tunurile lucrau și eu am fost nevoit să comand, culcare la pămînt peste care să poată trece ghiulelele mărunte. Dar tot nu puturăm fi scăpați căci auzii vaetele multora din soldații mei și atunci am strigat din nou: „Arma la mîină, pe moarte sau pe viață!” Soldații cei nerăniți se sculară și risipindu-se toți în toate părțile loveau unii cu baioneta și alții cu puștile puștilor făceau mare ispravă bîgînd groaza în turcii care începuseră a fugi prin grădinile oamenilor spre valea Izvorului. Fiecare din noi mișcam

din loc în loc sărind și dam lovituri de moarte tuturor aceluia care ne stăteau în cale. Un ofițer turc, pe la spate a căutat a mă izbi cu vârful sabiei sale, dar din iuțea i-a alunecat pe rotunzimea capului, purtând și astăzi acest semn. Însă ofițerul turc căzu mort spintecat drept în două de greutatea sabiei mele; tot în acest timp un maior turc în oarecare depărtare de mine făcea mult zgomot cu comanda sa. Un pompier însă în fuga sa prin mijlocul turcilor se întâlnește cu mine; îl întreb repede dacă pușca sa este încărcată, el răspunde că da. O luai repede din mîna lui, ochii pe acel maior și îl făcui să muște pămîntul iar cu un glonț de pistol am făcut să cază și armăsarul de sub dînsul. Tot în acea mare învălmășeală am dat un glonț lui Kerem Pașa pe care l-a purtat mai mult timp în pulpa piciorului după cele ce mi s-au spus mai tîrziu.

Pe cînd noi împărțeam pe unde treceam moarte tuturor celor din calea noastră, locotenentul Dănescu și sublocotenentul Starostescu căzură morți.

În acest timp soldatul pompier anume Petre Buzdugan întîlnindu-se cu cîțiva frați pompieri a dat năvală la tunuri pe care găsindu-le încărcate a omorît mai întîi pe artileriștii aflați la ele; apoi apărât de ai lui a pus iască în tîgiaia puștii sale cu cremene, pe care aprinzînd-o făcu 2 bucăți din ea, le-a pus la fiecare tun cîte una din aceste bucăți și îndreptîndu-le în desimea turcilor care descărcîndu-se au făcut multe omoruri. În urmă văzînd că face bine, profitînd de zăpăceala turcilor, a luat cele 2 tunuri și le-a dus pînă aproape de pușcăria veche. Dar văzîndu-se urmăriți de întregul escadron de carabinieri le-au lăsat la colțul pușcării răspîndindu-se în toate părțile. În vremea aceasta eu care săream în mijlocul turcilor lovind în dreapta și în stînga m-am pomenit deodată în fața porții de la cazarmă unde nu mai erau turci și am dat năvală intrînd pe poartă. Imediat m-am tras la stînga așezîndu-mă la adăpostul zidurilor de la cancelaria regimentului.

Însă patru soldați pompieri au intrat și ei imediat după mine dar netrăgîndu-se la stînga unde eram eu pe 2 dintr-înșii i-a ajuns gloanțele aceluia care mă urmăreau pe mine căzînd morți îndată, iar ceilalți doi s-au dus drept în fundul curții unde se mai vedeau un mic număr de soldați. De aci de unde eram am putut vedea cum veneau soldații unul cîte unul pînă la jumătatea curții unde își descărca arma sa în mulțimea turcească și n-au încetat pînă nu le-am făcut semn cu chipiul. În vremea aceasta curcii își întocmeau rîndurile risipite și temîndu-se că în cazarmă este multă armată română au început cu tunurile în zidurile cancelariei care le acopereau vederea. Iar eu temîndu-mă că zidurile nu vor putea rezista mult, am pornit către fundul curții unde am găsit pe căpitanul Deivos cu un ofițer anume Ioniță Gheorghe, vreo 60 soldați de regiment răspîndiți și vreo 10 pompieri între care era și purtătorul drapelului ridicat la Celei în ziua de 9 iunie 1848 și dat pompierilor ca o răsplătire a devotamentului lor către guvernul de atunci. Îngrijat că ghiulelele aceluia tunuri care bubuiau mereu vor ajunge mai pe urmă și la noi, m-am consultat cu căpitanul Deivos și cu ofițerul Ioniță Gheorghe și împreună am decis a trimite pe sublocotenent la turci și a-i întreba ce vor de la noi? Am trimis pe ofițer imediat punîndu-i în vârful sabiei batista mea albă cu care plecînd spre turci au și încetat din tunuri. Ofițerul înțelegîndu-se cu dînsii printr-un dragoman sîrb de la Giurgiu ne-a adus răspuns că să ne ducem cu toții pe la casele noastre, fiindcă armata română este desființată. În urma acestui răspuns am lăsat aci pe căpitanul Deivos ca să dezarmeze pe cei de față și să plece cu ei pe poartă. Iar eu m-am dus

în partea cealaltă a cazarmii unde mai era un număr de soldați de regiment spre a-i dezarma și pe ei. Căpitanul Deivos mai fericit decît mine a reușit a-i dezarma și a și plecat. Eu însă am întîmpinat dificultăți căci unii din acei soldați erau mari îndărătnici, zicîndu-mi că nu lasă armele și că trebuie să ne batem cu turcii.

I-am făcut însă să înțeleagă că orice sacrificiu de sînge de aci înainte, ar fi nefolositor țării și lăsînd sabia mea jos, le-am ordonat să-și depună armele împrejurul sabiei mele ceea ce s-a și făcut. Plecînd însă spre poarta cazarmii, nu meraserăm mult și văzurăm că turcii de afară intră în curtea cazarmii întocmind frontul pe un pluton din centru, mergînd în fața noastră cu deschiderea focurilor de rînd omorînd pe mulți din soldații de regiment, pe unii în față, pe alții fugînd, iar pe alții pe cînd voiau să sară peste ulucile din fundul cazarmii. Eu am scăpat cu viață și de aci, răzbind la Bărăție care de la focul din 1847 se mutase în mahalaua Dudescu sub Dealul Spirii. Superiorul Bărăției mă primi cu multă bunătate, îmi schimbai hainele militare într-alele civile, căni barba și mustățile dîndu-mi superiorul o pălărie vinătă. Am dormit o noapte aci, iar a doua zi m-am dus la mama, care mă plîngea neștiind ce am făcut. Dar pentru că și aci eram căutat de turci prin oameni deghizați care mă cunoșteau, am plecat și de aci, ducîndu-mă la reprezentantul Marii Britanii domnul Calcum unde am găsit pe Eliad, pe Golescu, pe Tell, pe Dumitru și Ion Brătianu, pe C. A. Rosetti, și mulți alții. Am fost bine primit de toți chiar de consul care mi-a oferit ospitalitatea chiar după plecarea celor ce erau aci. În urma tuturor acestora trebuia să mă stabilesc undeva dar în toată țara mea nu era posibilitate fiindcă se dăduse ordine circulare în toată țara, care ajunsese chiar la comunele rurale, că unde mă vor afla să mă trimită la București în bună pază. Peste frontieră nu puteam trece că erau trimiși oameni cunoscători pe la toate punctele frontierei. A trebuit deci să rămîn în București dar prin locuri ferite dar n-a durat mult decît o lună de zile, căci poliția prin spionii săi m-a descoperit și arestîndu-mă am fost dus la generalul rus Danielevsky comandant al garnizoanei București.

La general am fost bine primit, mi-a făcut elogiuri foarte frumoase, lăudîndu-mi curajul și bravura, că nu sînt vinovat cu nimic, dar că trebuie să merg la Văcărești a da relații de cele petrecute, unei comisiuni întocmită pentru aceasta, ai cărei membri se numeau : colonel Garbazy și bătrînul boier Mihalache Cornescu.

Mi-a spus că nu am să stau la arest decît cel mult o lună de zile, asigurîndu-mă pe parola sa de onoare.

Mi-a adăugat apoi că faptele mele de bravură, în Rusia ar fi fost încurajate prin gratificații, înaintare la grad și chiar decorat. Mulțumînd generalului de buna sa voință am fost dat unui ofițer care cu 2 cazaci m-a depus la Văcărești, arestul politic de atunci. Acolo cu toată parola generalului rus am stat un an și jumătate și numai după intervenirea diplomatică a reprezentanților Rusiei și Turciei a trebuit Înalta curte criminală, prezidată de ministrul justiției, să dea o sentință de nevinovăția mea pe al cărui temei am fost liberat din arest.

Domnia Prințului Știrbei m-a găsit liber, dar fiindu-i cunoscut, am fost chemat și însumat în armată tot la pompieri, unde și aci ca în toată țara, se restabiliseră vechii funcționari căzuți de la 9 iunie.

La 1856 veni în locul domnitorului Barbu Știrbei fostul domn Alexandru Ghica ca locțiitor de domn, care cunoscându-mă mi-a dat gradul de maior dându-mi și comanda pompierilor. Venirea domnitorului Cuza la cîrma țării prin îndoita alegere din ianuarie 1859 m-a găsit maior și tot în 1859 luna august m-a înaintat la gradul de colonel. Fiindu-i cunoscute sentimentele mele patriotice precum și faptele mele de curaj ca oștean m-a ținut și ca colonel tot comandant al pompierilor pînă la 1861 luna aprilie. Domnitorul Cuza avea atunci ca ministru de răzbel pe generalul Florescu de a cărui favoare nu mă bucuram fiindcă nu primisem o cerere ce-mi făcuse la 1848 după abdicarea Prințului Bibescu.

Puternic, influent la curte și bun de gură cum era reuși a mă trece ca inspector al frontierei Dunării, atribuindu-mi și intrarea mea în coaliția formată pentru răsturnarea domnitorului Cuza.

Grănicerii atunci se găseau în mare dezordine, disciplina lipsea cu de-săvîrșire după care dovediră în anul 1859 cu neascultarea ofițerilor.

Domnitorul însuși mi-a zis atunci : pune ordinea în corpul grănicerilor asigurîndu-te cu cuvîntul meu de domn, că în urma acestei restabiliri de ordine vei fi înaintat la gradul de general.

Am muncit într-adevăr foarte mult, cu desele mele inspecții și cu aplicarea asprelor pedepse celor abătuți și aceasta am dovedit-o domnitorului de atunci cu ocazia trecerii unor arme din Rusia în Serbia prin frontierele țării pe la punctul Gruia. Atunci mi s-a ordonat a forma un batalion de grăniceri, luînd oameni de prin toate companiile și să trimit acest batalion a staționa la punctul Gruia, pe unde urma a trece în Serbia zisele arme. Formarea dar a acestui batalion de adunătură s-a efectuat de mine prin ordine telegrafice date de aici din București.

Generalul Gheorghe Anghelescu atunci căpitan și aghiotant al ministrului fiind trimis la punctul Gruia, a putut vedea însuși venirea în ordine a batalionului cu mare disciplină, care raportînd ceea ce a văzut am fost fericit a primi mulțumirile domnitorului zicîndu-mi : că am corespuns dorinței sale și că nu va uita promisia dată.

Inamicul meu general Florescu care era nemulțumit s-a învrăjbit și mai rău auzind mile de promisiuni ce mi s-au dat de domnitorul Cuza și a căutat să mă nemulțumească prin alte fapte și pe alte căi așa de mult că indignat mi-am dat dimisia din armată prin mijlocirea lui Mihail Kogălniceanu, atunci prim ministru.

De la 1864 și pînă la 1868 am fost în viață privată. La anul 1868 am fost rugat de prințul Dimitrie Ghica a primi postul de prefect al poliției capitalei asigurîndu-mă și de înalta bunăvoință a Majestății sale regelui de astăzi și domnitor atunci.

Am primit cu neplăcere, unde am stat pînă la 1870.

În același an am fost trecut ca inspector general al gardelor civile din toată țara, cînd cinci legiuni ale capitalei mi-au dat peste 3 000 de voturi și m-au trimis ca deputat în Camera țării. Eram ales chestor în poliția adunării și în a patra sesiune se ivi un incident cu ofițerul de linie venit la Cameră cu garda. El și-a permis să se așeze pe un fotoliu de deputat, ceea ce nu era permis.

Invitîndu-l să se retragă de aci, ca un smintit ce era (după cum s-a dovedit în urmă că l-a și trimis la balamuc) m-a insultat cu vorba canalie și eu i-am ripostat cu o lovitură de palmă.

Însă mai în urmă înțelegînd oarecum nebunia sa și regretînd faptul meu am demisionat atît din chestorie cît și din deputăție. Guvernul de atunci atît a așteptat căci imediat am și fost trimis la judele de instrucție, unde am făcut depozitiile faptului.

Generalul Florescu — vechiul meu antagonist — care și sub Majestatea Sa domnitorul Carol la 1874 se găsea tot ca ministru de război, i s-a părut că nu e de ajuns judecata civilă și mi-a rînduit și d-lui o anchetă compusă din docilii săi (cărora le șoptea ce era să facă). Ei adreșeră un proces verbal prin care găsiră cu cale că merită să fiu reformat, orbindu-l ura atît de mult că eram pensionar încă de 10 ani înainte și legea reformelor era destinsă pentru cei din activitate. Tribunalul m-a osîndit la 6 luni închisoare. Ministrul de război înainte acel proces-verbal cu un raport domnitorului cerînd aprobarea reformării mele ceea ce se și aprobă.

Pentru această mare răsplătire a devotamentului meu și a tuturor serviciilor militare și civile aduse țării în tot trecutul meu, în locul înaintării la gradul de general încă de la 1863 și în locul cordoanelor care trebuia să-mi garnisească pieptul, am primit drept răsplată reformarea pe nedrept și închisoarea de care numai bunăvoința majestății sale, m-a scăpat prin grațiere.

Am pățit ca fata mare care ducîndu-se la tîrg să cumpere cercei pe drum și-a pierdut urechile. Așa mi s-a întîmplat și mie, căci în adăstarea înaintării la gradul de general și garnisit de decorațiile meritate, cu deziluziune am pierdut și gradul de colonel pe care îl dobîndisem prin mine însumi. Multele mele reclamațiuni către Majestatea Sa și către miniștrii tuturor regimurilor au fost zadarnice, căci nici nu mă agreea, zicîndu-mi în față că dacă eram să fiu cu dîșii toate nedreptățile s-ar fi îndreptat, iar alții nici nu vor să auză de flecăriile de la 1848 și cu atît mai mult pentru 13 septembrie.

Au scăpat din vedere și unii și alții că faptele mele de arme ca și celelalte servicii săvîrșite de mine nu aparțin nici unui partid, ci țării întregi.

Apoi Majestatea Sa regele singur le da dezmințire tuturor din ambele partide puînd mai mare preț pe faptele de arme petrecute în Dealul Spirii în ziua de 13 septembrie 1848 alegînd mica bisericuță din Dealul Spirii pentru toate serbările faptelor glorioase.

Trăiască M.M.L.L. Regele și Regina

Trăiască Dinastia

Trăiască România

Colonel, Pavel G. G. Zăgănescu

I.

Am scăpat din vedere a menționa încă cîteva fapte precum : în timp de 3 ani la Inspectoratul frontierei Danubiene, am dat statului peste 40 de ostroave stăpînite de turci prin forță, pe care tot cu forța le-am luat și eu de la dîșii. Mai ales ostrovul Pilchia din distanța Călărași care devenise prin neglijență proprietatea pașei de la Silistra ; aci două lupte de arme la mici intervale și cu sacrificiuri chiar de sînge din ambele părți. Ostrovul susnumit a rămas al țării. Zgomotul a fost prea mare căci a dat ocaziune a se trimite la Constantinopole a ancheta faptul, iar din partea țării am

fost delegat eu, cu care întilnindu-mă la Silistra, am mers în Ostrovul Pilchia și avînd și harta Dunării cu mine, am putut convinge pe beiful că Ostrovul este al României și s-a convins.

II.

Fiind șef al pompierilor am dat ministrului de război ca economie toată muniția de îmbrăcăminte : mantale, tunici, pantaloni și pînzeturile de cămăși și pantaloni de flanc rusesc pentru care am primit mulțumirea ministrului de atuncea.

III.

Din picăturile de la lumănările de seu ce se redădeau la pichetele după frontierele Dunării în curs de 3 ani am adunat 15.000 de lei trimițîndu-i iarăși ministrului ca economie, de la care am primit mulțumiri cu laude iar peste toate aceste multele și dese mulțumiri ale miniștrilor și ale domniitorilor succedați.

Și toate acestea pentru buna și părinteasca îngrijire a soldaților pe unde comandam, fiind și disciplina la înălțimea ei.

1895, decembrie 31.

Născut 1808 august 7
Colonel P. G. Zăgănescu

Adresa : str. Frumoasă nr. 48.

II. În urma celor publicate de ziarul Dreptatea de la 26 ale lunii aprilie cu privire la niște schelete omenești aflate cu ocaziunea unor săpături în grădina Opler prin care zicea că acele schelete ar fi ale bravilor pompieri morți în rezel cu turcii în ziua de 13 septembrie 1848. Eu am scris numitului jurnal Dreptatea asigurîndu-l că acele schelete nu pot fi ale pompierilor care n-au fost la număr decît 165 cu soldați, cu sergenți, cu ofițeri și cu comandantul lor, pe cînd numărul scheletelor găsite au ajuns la 300, asigurînd chiar că pompierii căzuți în acea luptă au fost îngropați la biserica Fracmasonilor de lîngă cazarma Sf. Gheorghe și că originea acelor schelete se poate afla ori în înmormîntarea secretă a turcilor omoriți de pompieri, ori sorgintea acelor schelete să se caute în alte evenimente ale trecutului.

Știam bine că înmormîntarea pompierilor este făcută la zisa bisericuță și știam chiar că o mică cruce de piatră cumpărată prin caritatea a unor oameni generoși și pusă supra mormîntului bravilor mei pompieri răposați. O ! Dar mărturisească 88 de ani ai vîrstei mele predominați de oarecare evenimente de familie în timpul de față m-au făcut a scăpa din vedere și această din urmă aserțiune.

În urma dar a tuturor celor ce preced ducîndu-mă însumi la acea zisă bisericuță a Fracmasonilor și găsind pe preotul D. Ionescu l-am întrebat de mormîntul pompierilor care au binevoit a merge cu mine și a-mi arăta un îngust loc ca mormînt al bravilor pompieri ; căci partea cea mai mare a mormîntului se pare ocupată cu clădirea casei preotului acelei biserici din caritatea publică, iar acel îngust loc de mormînt l-am văzut făcut un coteț de găini înconjurat cu cîteva bucăți de scînduri ; ochii mei au lăcrămat la vederea acestui pămînt îngust și infect ce acoperă sfintele schelete ale bravilor români soldați pompieri.

Am întrebat pe numitul preot de o cruce ordinară pe care o știam că este pusă pe acest mormînt, ce s-a făcut? Și sfinția sa mi-a răspuns că din ordinul primăriei adunîndu-se toate crucile după la toate mormintele bisericilor s-a luat și aceasta vînzîndu-se unui pietrar chiar cînd acea simplă cruce avea inscripția: „Ofițeri și soldații pompieri mormîntați cu ocazia bătăliei din 13 septembrie 1848”.

Nu acuz pe nimeni din domnii miniștri din ambele partide care au succedat unii pe alții la putere de la 48 pînă astăzi anul mîntuirii 1896, nu acuz pe cei ce nu au favorizat faptul zilei de 13 septembrie, nu acuz nici pe aceia care au disprețuit pe conducătorul pompierilor la locul de onoare și cu atît mai mult nu acuz pe niște primari capabili a vinde crucile după la unele morminte ca ale bravilor pompieri și incapabili de a distinge morminte de bravi din acele ale profanilor.

Jurnalul Adevărul a numit într-un număr al său pe un soldat care zice că ar fi fost sub comanda mea în ziua de 13 septembrie în Dealul Spirii și că acum cu pieptul plin de decorații în vîrstă ca la 70 de ani se găsește cu o pensiu de 6 lei pe lună: eu știu pozitiv că în 1872 sau 73 cînd eram deputat în Camera legislativă am stăruit și s-a votat fiecărui pompier din cei rămași în viață, foști în luptă, cite 30 lei pe lună.

Și este de mirat cum acesta nu s-a arătat atunci la apelul făcut de mine, și aceasta mă face a presupune că acel soldat nu a făcut parte din numărul combatanților fiind din cei rămași la cazarmă sau poate să fie din numărul celor cu răzbelul româno-ruso-turc în Bulgaria, eu nu știu pe acest om și nici el pînă astăzi nu s-a prezentat înaintea mea, ceea ce mă face să-l bănuiesc.

După înălțimea piramidei zidită cu 88 de ani ai vîrstei mele și ca fost șef și conducător al bravilor pompieri pe Dealul Spirii în ziua de 13 septembrie 2 ore și jumătate acolo unde doi ofițeri și de la 60—70 de soldați au murit luptîndu-se cu turcii în numele României.

Dînd alarma întregii Europe că pe malurile Danubiului trăiește încă ginta latină, vie și gata a lupta pentru drepturile lor avantice. Și care astăzi deasupra lor se vede nu numai un pămînt ordinar dar un coteț de găini drept monument în numele a tuturor răpoșailor bravi ofițeri, subofițeri și soldați fac căldurosul meu apel către reprezentanții presei române de toate partidele să lepede pentru moment măcar urile și neplăcerile atît dintre domnii lor cît și neagrearea fostului șef al pompierilor spre a forța guvernele țării prezente și viitoare a da satisfacere întregii țări și armatei în parte, ai imemora ziua de 13 septembrie cu ridicarea unui monument.

S-au scris dar zece memorii de felul acesta care s-au distribuit precum urmează ziarelor: Timpul, Dreptatea, Voința, Națională, Românul, Independența Română, Adevărul, Constituționalul, Epoca și Universul și domnilor: Vasile Lascăr și d-lui avocat Atanasiade și d-lui Ion Petrescu, Prințul D. Ghica, secretarul regelui.

Am zis cuvîntul îl are presa română.

RECENZII — PREZENTĂRI

CHARLES KECSKEMETI, LA FORMATION PROFESSIONNELLE DES ARCHIVISTES

(Liste des écoles et des cours de formation professionnelle d'archivistes), 1966, Bruxelles.

Consiliul Internațional al Arhivelor a publicat, cu concursul U.N.E.S.C.O. și sub îngrijirea lui Charles Kecskemet —secretarul Consiliului Internațional al Arhivelor — răspunsurile la o anchetă privind pregătirea profesională a arhiviștilor și lista școlilor care se ocupă de aceasta, dat fiind numeroasele sarcini cerute de cercetarea documentară pe de o parte, cât și de sarcinile de ordin administrativ și tehnic, la care arhivistul trebuie să răspundă.

La această anchetă, după cum sintem informați din introducere, au răspuns specialiști din 21 de țări¹ care, prin explicațiile date, au contribuit la cunoașterea și confruntarea metodelor folosite de diferite școli din lume.

Scopul acestei anchete este „de a stabili lista cursurilor și școlilor care se ocupă de pregătirea profesională a arhiviștilor și de a schița concepția și organizarea acestei pregătiri în diferite țări”.

Fără a preconiza metode și de a da formule, ancheta a ridicat problema de a se organiza, sub egida U.N.E.S.C.O., pregătirea de cadre în Africa și Asia, aici simțindu-se acut lipsa lor. Conform acestei cerințe, sarcina U.N.E.S.C.O. ar fi de a include în programul său organizarea de cursuri de arhivistică, în timp ce Consiliul își propune să încredințeze unui grup de specialiști sarcina de a elabora programe de studii.

Răspunsurile date la ancheta efectuată au fost grupate în șase capitole după cum urmează :

¹ Ancheta a fost efectuată în Republica Federală a Germaniei, Republica Democrată Germană, Argentina, Austria, Belgia, Spania, S.U.A., Franța, Marea Britanie, Ungaria, India, Israel, Italia, Țările de Jos, Polonia, Portugalia, România, Cehoslovacia, U.R.S.S., Vatican și Iugoslavia.

1. Ce este pregătirea profesională a arhiviștilor.

2. Diferite tipuri de școli în care are loc pregătirea profesională; organizarea acestei pregătiri.

3. Programele de studii și condițiile de admitere.

4. Statutul și condițiile, clauzele elevilor.

5. Diplomele și intrarea în activitatea profesională.

6. Admiterea elevilor străini.

În completarea acestor articole sint publicate trei anexe, prima cuprinzând lista școlilor și cursurilor de pregătire profesională a arhiviștilor, în a doua se dau explicații privind școlile de pregătire de „sous-archivistes”², și în a treia anexă se dau câteva detalii asupra Nederlandse Institut voor Documentatie en Registratuur, (N.I.D.E.R.), care pregătește arhiviști în domeniul economic, în cadrul unor cursuri speciale.

În primul capitol ni se arată că datorită misiunii pe care o are arhivistul de a conserva sursele de informare istorică și a le face

² Creșterea considerabilă a materialelor documentare conservate de arhive a dus, aproape peste tot, la crearea unui corp intermediar între arhiviști, având o pregătire universitară și personalul tehnic însărcinat cu manipularea materialului. Acest corp de „sous-archivistes” efectuează în cea mai mare parte a cazurilor ordonarea fondurilor și îndeplinește diferite sarcini administrative sub îndrumarea arhiviștilor. De asemenea, administrarea depozitelor de importanță mijlocie (arhivele municipale mai ales) este adesea încredințată persoanelor având o calificare de tip „sous-archivistes” (p. 77).

accesibile cercetării pregătirea sa cere patru cicluri de studii :

1. Pregătirea intelectuală (universitară) generală.

2. Studierea științelor auxiliare, a metodelor de cercetare istorică și a disciplinelor istorice specializate.

3. Înșușirea teoriei arhivistică.

4. Inițierea în munca practică a arhivelor.

Pregătirea intelectuală generală este cel mai des asigurată de studii de istorie, excepție făcând Spania, S.U.A., Anglia, Israel, Portugalia, care cer viitorilor arhiviști un titlu universitar, fără a specifica ramura de studii. În timp ce în Italia, sînt admîși licențiații în Drept, Științe Politice, Litere, Filozofie sau Pedagogie.

În ceea ce privește inițierea în munca practică a arhivelor, aceasta se efectuează în depozitele de arhivă ale țării respective sau se organizează călătorii de studii. În Belgia, Anglia, Italia, U.R.S.S., Portugalia, Austria și Cehoslovacia, inițierea practică se face după intrarea în funcție a elevului diplomat.

În capitolul doi au fost clasate tipurile de școli - exceptînd cursurile de „sous-archivistes” în patru categorii.

1. Școli speciale

2. Institute universitare

3. Cursuri sau școli post-universitare

4. Curs și stagiu de perfecționare.

În categoria școlilor speciale, doar trei pot fi considerate ca școli de pregătire teoretică completă : „l'École des Chartes” din Paris, „l'Institut Historico-Archivistique” din Moscova și „l'École des Archivistes” din Cordoba.

În Austria, Anglia, Ungaria, Israel, Polonia, Portugalia, România și Cehoslovacia, formarea profesională a arhiviștilor este asigurată de universități, specializarea începînd după doi sau trei ani de studiu general.

În S.U.A. formarea este asigurată de asemenea de institute universitare, dar acestea diferă sensibil de cele europene. Durata reală a informării arhivistică este mai scurtă decît în Europa, ceea ce se explică prin faptul că S.U.A. nu posedă o documentație arhivistică medievală. În Republica Federală a Germaniei, R. D. Germană, Spania, India, Italia, Țările de Jos și Vatican, formarea profesională a arhiviștilor are loc după terminarea cursurilor universitare, în școli organizate de administrația arhivelor. În această categorie de cursuri sau școli post-universitare, se înscrie și școala de Paleografie și Diplomatică organizată de Arhivele secrete ale Vaticanului.

Singura instituție clasată în ultima categorie este „Le stage technique international” din Paris, care are ca scop pe de o parte, completarea informațiilor primite la „l'École des Chartes” a celor care doresc să devină

arhiviști și pe de altă parte, primește în fiecare an între 10 și 20 de arhiviști străini, care doresc să-și perfecționeze cunoștințele lor practice.

În Polonia, Direcția Generală a Arhivelor organizează periodic stagii de perfecționare și de specializare pentru arhiviști.

În capitolul trei, analizîndu-se durata studiului și a programului de studii, se arată că oricare ar fi modul de organizare a pregătirii profesionale, în aproape toate țările, pregătirea pentru meseria de arhivist durează de la 4 la 6 ani, citeodată chiar mai mult. Singură Argentina admite posibilitatea de a forma arhiviști în doi ani.

Dar dacă aproape toate țările admit să ceară viitorilor arhiviști 4 sau 6 ani de studii superioare, în ceea ce privește durata reală a lecțiilor consacrate informării arhivistică, fără a socoti printre acestea cursurile generale de istorie, acestea diferă radical de la o țară la alta. De asemenea structura programului trebuie să țină cont de partea acordată informării științelor auxiliare a cercetării medievale europene, care n-are nici o rațiune să figureze în programul țărilor lipsite de documentație medievală ca S.U.A. și India, fiind de mică importanță în U.R.S.S., unde se girează documente posteroare domniei lui Petru cel Mare, dar importantă în Franța care posedă o voluminoasă documentație anterioară secolului al XVI-lea. Studiul limbilor străine este în funcție de documentele conservate în arhivă.

Astfel latina apare în aproape toate programele europene, cunoașterea limbii franceze este necesară mai ales în Marea Britanie, Austria, Germania, a limbii germane în Cehoslovacia, Ungaria și Polonia.

În capitolul patru, studiîndu-se problema felului în care elevii sînt remunerați, primesc burse și au posibilitatea să-și satisfacă cerința de locuință, s-a constatat că, doar în cîteva școli nu s-au reglementat aceste imperative.

Elevii din Cordoba n-au posibilitatea la ora actuală de a primi burse, iar în ceea ce privește asigurarea de locuință, elevilor din Viena, Cordoba, Vatican nu le este prevăzut nimic în acest sens.

În capitolul cinci, discutîndu-se despre importanța diplomei deținute de elevi, s-a arătat că se naște întrebarea dacă este aceasta suficientă pentru a ajunge în funcția de arhivist sau este nevoie de condiții suplimentare.

În urma răspunsurilor date, s-a constatat că valoarea diplomei variază de la o țară la alta, încît nu-i posibil să se delimiteze grupe de țări avînd sisteme asemănătoare. În Ungaria, Polonia, Cehoslovacia, și U.R.S.S. diploma conferă deținătorului

posibilitatea de acces în funcția de arhivist. În India și Israel, nu sînt cerute diplome, dar cei care le posedă sînt de preferat.

În Argentina nu există nici o reglementare în acest sens. Diploma școlii Vatican este recunoscută de statul Italian.

În capitolul șase, vorbindu-se despre admiterea elevilor străini, se arată că întrebarea este de a cunoaște profilul pe care elevul îl are și dacă este posibil să se formeze un arhivist în altă țară decît a sa dat fiind că arhivistul fiind chemat să conserve documentele din propria țară, pregătirea profesională este prin definiție, națională.

În tot cazul, elevul poate cîștiga cunoștințe metodice esențiale și o experiență profesională practică serioasă, și pe aceasta se bazează cea mai mare parte din cursurile și școlile de pregătire profesională care acceptă străini dornici să învețe meseria de arhivist.

Publicarea acestor răspunsuri la ancheta efectuată este deosebit de interesantă mai ales pentru arhiviști, dornici să cunoască care a fost rezolvarea dată, de fiecare țară, la numeroase întrebări comune tuturor.

LIDIA MIHĂILESCU

LA GAZETTE DES ARCHIVES

(Organe de l'association amicale professionnelle des archives français), Paris, Nouvelle serie, nr. 58 și 59/1967.

Ambele numere continuă tratarea problemelor majore ce preocupă activitatea arhivistică prezentă și viitoare a confracților noștri arhiviști francezi.

În cuvîntul său, O. de Saint Blanquat, noul președinte al Asociației amicale profesionale a arhiviștilor francezi, a adus un omagiu foștilor președinți ai Asociației care, cu devotament și clarviziune, au întărit și dezvoltat rolul ei, dîndu-i vigoare.

Referindu-se la activitatea de viitor a Asociației președintele a subliniat propunerile ce s-au făcut în cursul Adunării generale, a Asociației, din iunie, anul trecut, de a se constitui două grupe de studii: o grupă pentru studierea problemelor puse în arhive de electronică și mecanografie și alta pentru studii metodologice formării personalului tehnic.

D-sa atrage, în continuare, atenția că problemele ce frămîntă activitatea Asociației sînt mult mai numeroase iar pentru rezolvarea lor, într-un mod judicios, este nevoie de contribuția fiecărui arhivist și în acest sens se așteaptă sugestii și propuneri. Acest lucru va da posibilitate biroului Asociației să facă o operă utilă cu scopul de a se rezolva cit mai multe probleme ale vieții arhivistice.

Jean Cavignac semnează interesantul articol intitulat: „Les Hôtels de monnaies et leur archives” (Seria B. Arhivele departamentale) în care explică sensul mai vechi și mai nou al cuvîntului cit și funcțiile juridice și administrative ale instituției.

Referindu-se la istoricul personalului monetărilor Jean Cavignac arată că, sub Filip-August au apărut „des généraux maitres des Monnaies” avînd drept juridic

asupra baterii monetelor pentru întreg regatul francez. Mai tirziu, înainte de 1346, aceștia se separă în „Cambre des Comptes” formînd, în 1358, „Cambre de la Monnaie”. În anii următori, numărul lor a fost fixat la 8, din care 6 pentru lanque d’Oil, unul pentru Languedoc și unul pentru Guyenne: dar acest număr a cunoscut mai multe variații. Prin edictul din ianuarie 1552, Henric al II-lea a ridicat „la Cambre de Monnaies” la rang de „Cour souveraine” care număra, spre 1645 un număr de 34 președinți și consilieri. Aceștia primiră departamente prin edictul din iunie 1646: regatul a fost divizat în șapte regiuni. Acest prim pas spre organizarea jurisdicției monetelor pe plan local a condus la edictul din 1696 care a creat o jurisdicție a monetărilor.

Autorul arată că, paralel cu organizarea juridică, s-au luat măsuri și pentru ținerea evidenței materialelor din care se bătea moneta și în special aur și argint.

Un alt aspect al problemei pe care îl abordează autorul în acest studiu este acela al resortului și competenței sediilor monetărilor.

La sfîrșit Jean Cavignac dă în anexă fondurile monetărilor din Arhivele Naționale și departamentale.

„Les archives de l’organisation internationale des réfugiés (O.I.R.)” este tema pe care o dezbate în paginile următoare Marie-Thérèse Chabord.

Autoarea arată că arhivele acestei organizații au fost predate la Arhivele Naționale Franceze în baza unui acord încheiat la 10 iunie 1953.

Preluate în mai multe etape, arhivele organizației internaționale a refugiaților au format un ansamblu (o colecție de fonduri) înseriat cu J.O., având un inventar.

Făcînd o scurtă trecere în revistă a istoricului acestei instituții autoarea relevă că de fapt organizația este moștenitoarea mai multor arhive, provenite de la mai multe organizații anterioare de aceeași natură.

Un spațiu important din articol se acordă atît organizării cit și evoluției funcțiilor și competenței instituției. Paralel, se relatează despre constituirea arhivelor care, cit se află în Arhivele Naționale, nu reprezintă decît o infimă parte din cantitatea enormă a actelor create.

Cîteva pagini din acest număr sînt rezervate rubricilor „Varia” care tratează despre anchetele orale și misiunea ce revine arhivistului în realizarea lor (sub semnătura lui François Buckard, director al Serviciilor Arhivei maritime a Seinei), „Cronica” — o cronică administrativă și una amicală — și „Congres”, închinat celui de al 14-lea Congres național al arhiviștilor francezi.

Revista se încheie cu inserarea lucrărilor Adunării generale a Asociației, care au avut loc la 15 iunie anul trecut și cu rubrica „Recenzii”.

Celălalt număr al revistei, 59/1967, pe care îl prezentăm este rezervat aproape în exclusivitate, unui amplu studiu intitulat: „Pour une politique des eliminations”, de Pierre Boisard care face unele reflexe asupra practicii, în acest sens, a Arhivelor Seinci.

În introducere, autorul arată care este importanța eliminărilor observînd că la Școala de arhivistică această problemă nu constituie încă o chestiune care să fie tratată. Poate și din această cauză se constată că, obiectul preocupărilor tinerilor arhiviști în momentul de față este că se interesează mai mult de arhivele vechi decît de arhivele moderne și de problemele pe care le ridică acestea. Or, tratarea unei astfel de teme la școala de arhivistică este considerată de autor ca o datorie deoarece, așa cum spune adesea M. Boutier, problema eliminărilor este problema cheie a arhivisticii moderne. Și comparația pe care o face apoi este foarte sugestivă. El spune că așa cum numai lucrînd într-o fierărie poți deveni un adevărat fierar, tot așa numai lucrînd în arhive, ocupîndu-te de arhive, poți aprecia ce este util să reții și ce să treci pe lista eliminărilor. Acest lucru va permite să se ajungă, cu timpul, la întocmirea de nomenclatoare complete și definitive.

Mai departe autorul subliniază că problema eliminărilor în arhivele moderne a făcut obiectul unui număr de articole care și-au adus contribuția lor la studiul unei chestiuni atît de importante care trebuie să preocupe în foarte mare măsură arhiviștii din timpul nostru.

Referindu-se apoi la experiența căpătată de Arhivele Sienci în aplicarea politicii eliminărilor autorul dezvoltă următoarele capitole:

— I. *Approche bibliographique*; II. *Qui doit procéder aux eliminations?*; III. *Les eliminations doivent-elles se faire pièce à pièce ou par masse?*; IV. *Des principes qui doivent présider aux eliminations*; V. *La pratique des eliminations aux Archives de la Seine*; VI. *Enguise de conclusion*.

Prin prisma tratării problemei, care frămîntă în prezent întreaga activitate arhivistică din numeroase țări, autorul consideră că s-ar impune următoarele: pe plan internațional să se creeze o subdirecție permanentă în cadrul UNESCO pentru studiu eliminărilor, iar pe plan național să se creeze comisii care să fie formate din arhiviști special calificați, din reprezentanți experimentați ai instituțiilor și administrațiilor, precum și ai institutelor de cercetare (istorie, economic, drept, artă etc.). Aceasta ar urma să discute și să hotărască asupra categoriilor de documente ce conțin date istorice, să stabilească modul lor de conservare și folosire și în fine să stabilească lista tip de documente susceptibile a fi distruse ne reprezentînd valoare istorică.

Acceași rubrică ca și la numărul 58 de altfel, cu numeroase consemnări asupra unor aspecte din activitatea arhivistică franceză, teoretică și practică, ocupă ultima parte a spațiului numărului 59 din „La Gazette des Archives”.

Rubrica „Varia” este rezervată unei urmări la consemnarea „A chacun son métier” în care Elisabeth Dunan pune la punct problema sarcinilor și atribuțiilor ce revin arhivelor, bibliotecilor și muzeelor și raporturile dintre ele, și consemnării „Vision sur les archives de demain” în care André Maurois ne introduce într-o lume de mine cel puțin fantastică unde, cu ajutorul automaticii, omul robot va putea citi în cîteva minute zeci și sute de pagini microfilmate.

Rubrica „Cronica” este închinată cronicii administrative, cronicii amicale și evocării personalității și operei lui William J. Barrov, decedat în 26 august 1967.

O rubrică cu totul nouă, cel puțin din cîte cunoaștem, este „Question mise à l'étude pour l'année 1967” care se referă la tratamentul arhivelor contemporane pen-

tru care se pun probleme legate de: definirea arhivelor contemporane, formația profesională a arhiviștilor, legătura între administrații și arhive, tratamentul vârsămintelor (predări-preluări), trierea actelor și arhivelor contemporane ca sursă a cercetării istorice.

Rubrica finală „Recenzii” este rezervată pentru două recenzii semnate de Michel Duchein, redactorul șef al revistei.

În încheierea prezentării ținem că apreciem încă odată utilitatea articolelor pu-

blicate și să observăm că schimbul efectuat între cele două publicații de specialitate ale noastre „La Gazette des Archives” și „Revista Arhivelor” este de real folos pentru ambele redacții, ele putând informa reciproc arhiviștii din țările respective cu problemele ce frământă activitatea arhivistică prezentă precum și cu sarcinile pe care le ridică cercetarea științifică din acest domeniu în viitor.

P. PALIU

BOLETIN DEL ARCHIVO GENERAL DE LA NACION

Republica de Venezuela, Ministerio de Justicia, Julio a Diciembre de 1966; tom. LVI, nr. 211, 1966 p. 267—534 Caracas

Motto-ul ce se află sub caseta de pe verso copertei, care cuprinde titlul Buletinului Arhivei Generale a Națiunii — *Historia nu este o finlînă ci un râu ale cărui izvoare este necesar să fie cunoscute și apărate*¹, exprimă de la primul contact, importanța mare ce se acordă și în această țară materialelor documentare pentru scrierea istoriei.

Ideea este reluată iarăși în articolul lui Luis M. Rodriguez Marales, din capitolul *Arhivologie*, al Buletinului, intitulat: *Algunas consideraciones sobre la restauracion y rehabilitación de documentos*, (Cîteva considerații cu privire la restaurarea și renovarea documentelor, p. 267—279). Pentru autor „colecțiile de documente originale sînt mina din care trebuie să se extragă, prin studiu și confruntare, piatra prețioasă ce poate fi opera investigației.

Arhivele cu documente de valoare permanentă sînt și trebuie să fie, spre deosebire de minele de diamante, accesibile publicului și ușor de consultat”, altfel ele pot fi comparate, după părerea autorului, cu ursul care hibernează — protoplasmă pasivă în acest caz și celuloză lipsită de utilitate în celălalt.

În Buletin se publică o serie de documente din Arhiva Generală a Națiunii, pe temele: *Destitucion del Gobernador Ustariz en 1847* (Destituirea guvernatorului Ustariz în 1847, p. 280—291); *Carta de Valentin Espinal para Manuel de Ancizar* (Scrisoarea lui Valentin Espinal către Manuel de Ancizar, p. 292—300); *Carta del Libertador al Sr.*

Revenga (Scrisoarea Eliberatorului către Sr. Revenga², p. 306—307).

Între documentele aparținînd Arhivei Generale a Națiunii se publică și un material purtînd titlul: *Junta Superior de Archivos. Actas*. (Consiliul Superior al Arhivelor. Acte, p. 301—305), ce reprezintă o dare de seamă asupra ședinței din 19 octombrie 1964 a acestui consiliu, în problema eliminării materialelor lipsite de importanță administrativă și istorică din arhivele cîtorva instituții, a proiectului de lege a registrului public și a participării la cel de al V-lea Congres internațional al Arhivelor.

Capitolul *Documente din alle arhive care cuprinde articolul Conjuración de 1808* (Conjurația din 1808, p. 309—341), în care se publică o parte din dosarul procesului participanților la adunările ținute în casa lui Simón Bolivar în scopul formării unui guvern revoluționar, este urmat de capitolul *Analecte de arhivă*, cu articolul lui Antonio José Rivadencira V., *Bolivar y Napoleon* (p. 342—346), ce constituie o paralelă între viețile celor două mari personalități ale istoriei Europei și Americii de Sud.

În capitolul *Miscelanea* (p. 347—356), intră mici notițe asupra cărților zilei, asupra Arhivei Vaticanului, Arhivei San Salvadorului, vizitei la Arhiva Generală din Porto Rico, solidarității cu arhiviștii venetieni, asupra expozițiilor de documente și publi-

² *Eliberatorul* este numele ce s-a dat lui Simon Bolivar (1783—1830), general și om de stat care a luptat pentru independența coloniilor spaniole din America de Sud. După numele acestuia, Peru Superior a primit în 1825 denumirea de Bolivia.

¹ „La historia no es un pozo sino un río cuyas fuentes es necesario conocer y resguardar”.

cații, asupra sfârșitului de an la Arhive, din care reiese practica de a se acorda în fiecare an *Diploma celui mai asiduu cercetător*.

Buletinul cuprinde, desigur, un capitol de *Bibliografie* (p. 357—366), apoi *Indici* (p. 367—495), repertoriuzind documentele din citeva fonduri și constituind o continuare a celor din numerele precedente ale buletinului. În încheiere apare lista, pe țări, a publicațiilor intrate în Arhiva Generală a Națiunii.

Revenind la articolul *Cîteva considerații cu privire la restaurarea și renovarea documentelor*, semnat de M. Rodriguez Morales, trebuie să menționăm că, folosind mijloacele pe care le folosesc și arhiviștii din alte țări — adică fumigația simplă sau fumigația în vid, cu oxid etilic și bioxid de carbon; curățarea materialelor cu ajutorul vatei sau a periiilor moi sau curățarea în vid prin intermediul unui furtun ce distribuie aer la o presiune moderată; tratamentele speciale aplicate documentelor deshidratate, sau, dimpotrivă, celor umede; folosind în restaurare metoda laminării cu acetat de celuloză, la temperatură de 140° și 190°C, cu ajutorul unei prese hidraulice (ce implică în același timp necesitatea verificării faptului dacă hirtia documentelor ce se laminează nu conține acizi, căci încăl-

zirea ar grăbi acțiunea acestora³), iar mai recent metodă laminării la rece și fără să se folosească presiunea, aplicată în Arhivele din Statele Unite ale Americii, care au pornit de la un procedeu studiat în Arhivele din India, precum și metoda fotocopierii sau microfilmării materialelor documentare pentru cruțarea originalelor — specialiștii venezueleni apreciază că în domeniul restaurării și conservării se pun următoarele probleme importante: găsirea unei soluții sau substanțe care să curețe hirtia fără să atace scrisul; descoperirea unui agent care să învie scrisul fără să dăuneze fibrei hirtiei; imaginarea unui mijloc eficient și economic pentru a extrage aciditatea din aer; realizarea unei substanțe pentru laminare, care să fie inertă, alcalină și transparentă, și producerea unei hirtii de mătase mai rezistentă și mai transparentă, iar pentru arhivele în formare, ale viitorului — o hirtie și cerneluri mai bune decît acelea care se folosesc în prezent.

IULIA GHEORGHIAN

³ Corectiv: baia într-o soluție de oxid de calciu, apoi într-o soluție de bicarbonat de calciu, care precipitîndu-se apără ulterior hirtia de o eventuală acțiune acidă.

ARCHIVOS,

Academia Colombiana de Historia, Seccion de Archivos y Microfilmes, vol. I, enero-junio, Bogota, nr. 1, 1967, 219 p.

În cuvîntul de introducere al conducerii acestei publicații periodice de documente se arată că edițiile fac să se evite chiar investigațiile personale în Arhive și lectura și consultarea directă a originalelor vechi, care impun cunoștințe speciale de paleografie. Scopul revistei este deci să pună la dispoziția cercetătorilor cit mai multe documente pentru istoria Columbiei.

Secția de Arhive și Microfilme a Academiei de istorie a Columbiei, înființată în 1961, căreia i s-a încredințat conducerea acestei reviste, va face cunoscută în paginile ei bogatele colecții de documente pe care le posedă și nu se va opri aici, ci va continua să publice documente din diversele arhive publice și private, din țară și străinătate. Revista va cuprinde în general trei secțiuni destinate reproducerii documentelor legate de cele trei momente mari ale vieții naționale a Columbiei: Cucerirea și Colonia, Independența și Columbia Mare, Republica.

Pe lângă aceasta, revista va publica regulat indicele documentelor tuturor fondurilor și colecțiilor ce se păstrează în Secția Arhivelor și Microfilmelor.

În acest prim număr al revistei se publică materialele: *Cobildos de la ciudad de Tunja. Libro segundo* (Consiliile comunale ale orașului Tunja (Registrul al II-lea), p. 5—92); II. Desde Ocaña: *Un testimonio epistolar de la Gran Convencion por Luis Vargas Tejada. 2 de marzo al 16 de junio* (Desde Ocaña: O mărturie epistolară pentru Marea Convenție, provenind de la Luis Vargas Tejada. 2 martie — 16 iunie 1828 (p. 93—139), de Josê Leon Helguera cuprinzînd corespondența dintre Luis Vargas Tejada și James Henderson, consulul general al Angliei, prieten al cercului politic al generalului Santander, corespondență care atestă participarea celui dintîi la conspirația din 25 septembrie 1828 împotriva lui Simón Bolívar; III. *Don Pastor Ospina Rodriguez. Apuntamientos para la Historia de la Nueva Granada* (Don Pastor

Ospina Rodriguez. Însemnări pentru istoria Noii Grenade, p. 141—178) de Juan Manuel Pacheco S. J.; IV. *Inventario del Archivo del Historiador Jose Manuel Restrepo*, (Inventarul arhivei istoricului Jose Manuel Restrepo p. 179—200), cuprinzând repertorierea sumară a volumelor de documente privitoare la Războiul de independență, a documentelor originale pentru istoria Columbiei, a documentelor diverse privind revoluțiile dintre 1741—1825, ale congreselor și guvernatorilor, ale patrioților Noii Grenade; V. *Indices de la Seccion de Archivos y Microfilmes de la Academia Colom-*

biana de Historia (Indicii secției Arhivelor și Microfilmelor Academiei de istorie a Columbiei, p. 201—219), care cuprinde de fapt rezumate foarte detaliate pentru documentele din Arhiva Generalului Alcántara Herrán, cel mai mare și mai important fond din secția respectivă.

Atit prin documentele publicate în extenso cit și prin cele prezentate în rezumat, publicația aceasta periodică va reprezenta un instrument de o deosebită utilitate pentru cercetătorii istoriei Columbiei.

IULIA GHEORGHIAN

ARCHEION

(Czasopismo naukowe poświęcone sprawom archiwalnym), Varșovia, nr. XLVII—XVIII, 1967—1968.

Kazimierz Kaczmarczyk, *Porządek Kownanie archiwów Klasztornych* (Organizarea arhivelor mănăstirești). Au însemnătate pentru istoria evului mediu. La început au avut un scop practic. Pentru păstrarea diplomelor s-au făcut rezumate și copii. În secolul al XVII-lea, arhivele mănăstirești, din cauza războaielor cu Suedia și cu cazații, apoi în secolul al XVIII-lea din cauza împărțirii Poloniei, au fost, în mare parte, duse de pe teritoriul fostului stat polon. Se fac propuneri pentru organizarea arhivelor care au supraviețuit vitregiei vremurilor.

Kazimierz Konarski, *Międzyszpotalowy skowowidz archiwaliów zastępczych i rozproszonych po zespotach Archiwum Słownego akt dawnych w Warszawie* (Evidența arhivelor înlocuitoare, răspindite în fondurile Arhivei centrale a vechilor acte din Varșovia). În timpul celui de-al doilea război mondial arhivele poloneze au avut mult de suferit; unele au fost distruse integral sau aproape integral, iar altele au fost dispersate și integrate altor arhive. De aici s-a născut necesitatea să se facă o evidență a arhivaliilor care le-ar putea înlocui pe cele pierdute. Până acum s-a întocmit evidența a două arhive de instituții centrale: Principatul varșovian și Regatul polonez.

Maria Borzowska—Jabłońska, *Porównanie niektórych własności fizykochemicznych i mechanicznych wybranych papierów dawnej i współczesnej produkcji z własnościami tych papierów po laminowaniu acetyloceluloz* (Compararea unor proprietăți fizico-chimice și mecanice a hirtiiilor preparate în trecut și în prezent, cu proprietățile acelorași hirtii după tratarea cu acetiloceluloză). Rezultatele dobândite de Labo-

ratorul central pentru conservarea arhivelor care funcționează în cadrul Arhivei centrale a vechilor acte din Varșovia. Scopul final al cercetărilor: întărirea hirtiei vechilor acte prin folosirea acetilo-celulozei, în special, precum și producerea unei hirtii foarte rezistente.

Zofia Boda-Kreżel, Mirosław Cygański, Irena Radtke, *Życie naukowe w archiwach w świetle ankiety przeprowadzonej w latach 1962—1963* (Viața științifică din Arhive în lumina anchetei din anii 1962—1963). După cum spune redacția revistei „Archeion” într-o notă, articolul, fără a fi lipsit de valoare, nu prezintă o imagine completă și multilaterală a activității științifice din Arhive.

În cadrul capitolului „Viața arhivistică” sint publicate articolele: Irena Janosz-Biskupowa, *Historia Archiwum w Toruniu w latach 1945—1965* (Istoria Arhivei din Toruń în anii 1945—1965); Lucyna Turek-Kwiatkowska, *Narastanie zasobu Archiwum Szezeńskiego w w. XIX-lea*; Zofia Raczka, *Żywieckie oarchiwum Komorowskich, Wielopolskich i Habsburgów i jego Losy* (Arhiva familiilor Komorowski Wielopolski și a Habsburgilor din localitatea Zywiec și soarta ei); Piotr Bańkowski, *Polskie archiwa osobiste, rodzinne i rodowe, znajdujące się w radzieckich zbiorach państwowych* (Arhivele particulare și familiale care se găsesc în arhivele sovietice); Stawomira Peteszowa, *Na marginesie Inwentarzy ksiąg archiwów grodzkich i ziemskich Wielopolski XIV—XVIII wieku, wydanych pozey y Bielecka* (Pe marginea Inventarului registrelor arhivelor orașenești și funciare din Polonia Mare în sec. al XIV-lea—XVIII-lea, editat de J. Bielecka).

Mai merită citat studiul lui Jerzy Jaros, *Zarys dziejów ustrojowych Centralnego Zarządu Przemysłu Węglowego (1945–1950)* (Schită a istoriei organizării Administrației centrale a industriei de cărbune). Prezentare interesantă a reorganizării extracției cărbunelui în Silezia superioară.

În capitolul închinat arhivelor din străinătate, Anna Palarczykowa semnează articolul intitulat: „Arhiva Centrului internațional de cercetare a persoanelor din Aroslen” (R.F.G.) care se ocupă de persoanele strămutate de regimul hitlerist, iar Eberhard Schetelich semnează articolul închinat arhivelor din R.D.G.

Numărul XLVII se încheie cu „Cronica vieții arhiviste în Polonia, recenzii, dări de seamă, note bibliografice, prezentarea cuprinsului revistelor arhiviste din străinătate și mai multe necrologe.

În numărul XLVIII sînt înserate următoarele articole:

Irena Radtke, *Narastanie zespotów akt w zakładach pracy w świetle obowiązujących przepisów kancelaryjnych* (Creșterea arhivelor din întreprinderi în lumina dispozițiilor obligatorii de cancelarie). Se arată lacunele dispozițiilor (instrucțiunilor) care se referă la modul de organizare a arhivelor din întreprinderi și se fac noi propuneri de îmbunătățire.

Mieczysław Bandurka, *Zagodnienie organizacji i pracy archiwów powiatowych* (Problema organizării și a muncii în arhivele raionale). Propuneri relative la organizare și muncă în arhive, făcute cu scopul de a se discuta problema de un cerc mai larg de specialiști spre a se ajunge la cele mai potrivite măsuri.

Irena Sadurska, Romuald Kowalik, *Stosowanie chłowanych fenoli do dezynfekcji pomieszczeń archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych* (Folosirea clor-renolului la dezinfectarea sălilor arhivelor, bibliotecilor și muzeelor). Se arată și ce substanțe chimice pot fi folosite pentru dezinfectarea ăesurilor, lemnului, precum și a altor materiale care au celuloză și lignină.

Marcel Kosman, *Dyplomy Władystawa Jagiełły dla Wielkiego Księstwa Litewskiego* (Diplomele lui Vladislav Jagiełło pentru Marele Principat al Lituaniei). Se studiază documentele ieșite din cancelaria Regatului polonez între anii 1386–1434, insistîndu-se asupra raporturilor acestuia cu Lituania.

Irena Sułkowska-Kurasiova, Janina Wejchertowa, *Księgi poselskie (Libri Legationum Metryki Koronnej)* (Registrele soliilor din arhiva coroanei). Date asupra soliilor începînd cu sec. al XIV-lea și pînă la 1761 cînd încetează seria registrelor. Acestea au un

indice, pe țări. În indice figurează Moldova (sub forma Moldavia), Țara Românească (sub formele: Multany și Wołoszczyszna) și Transilvania (sub forma Siedmiogród).

Celestyna Kwiatowska, *Gimnazjum św. Macieja we Wrocławiu i akta prozostale po nim* (Gimnaziul Sf. Matei din Wrocław și actele rămase de la el). Date asupra activității gimnaziului ieuit, începînd cu anul fondării școlii, 1638 și pînă la 1935.

Czesław Biernat, *Zatarg gdańsko – niemiecki w latach 1919–1930 o profilu Archiwum Gdańskiego* (Cearta [orașului] Gdańsk cu nemții în anii 1919–1930 relativ la organizarea arhivelor din acest oraș). Lupta dintre elementele șovine germane și Polonia după încheierea tratatului de pace din iunie 1919 la Versailles, pentru administrarea arhivei orașului liber Gdansk (Danzig), în care Polonia era direct interesată, căci arhiva avea o însemnătate deosebită pentru această țară.

Irena Janosz-Biskupowa, *Archiwa uniwersyteckie w Polsce Ludowej w latach 1945–1966* (Arhivele universitare din Polonia Populară în anii 1945–1966). Este vorba de arhivele universităților din Cracovia, Lublin (aici, pe lângă universitatea laică este și una catolică), Poznań, Toruń, Varșovia, Wrocław.

Mieczysław Motas, *O pozepisach archiwalnych w Polsce Międzwojennej (1918–1939)* (Despre instrucțiunile arhiviste din Polonia dintre cele două războaie). Primul studiu atocuprinzător în literatura poloneză de specialitate în această problemă.

În capitolul „Arhive străine” (Barbara Kwiatkowska semnează studiul „*Archiwa w Ludowej Republice Bułgarii*” (Arhivele din R.P. Bulgaria), iar Irena Koberdova și Irena Radtke, apreciază pozitiv, în studiul intitulat „*Archiwa w Socjalistycznym Republice Rumunii*” (Arhivele din Republica Socialistă România), activitatea Arhivelor din țara noastră și dă o listă de arhivalii care se referă la Polonia.

Numărul acesta din „Archeion” se sfișește cu o bogată prezentare a activității multilaterale a arhiviștilor polonezi – ca specialiști și gînditori în specialitate – cu recenzii dări de seamă asupra cărților nou apărute, note bibliografice, cu o prezentare a revistelor arhiviste și cu necrologe.

GH. DUZINCHEVICI

ARCHIVMITTEILUNGEN

Potsdam, nr. 1-6/1967

Primele trei numere ale revistei „Archivmitteilungen” sînt închinat Congresului al VII-lea al Partidului Socialist Unit din Germania, eveniment care a prilejuit arhiviștilor germani o trecere în revistă a realizărilor pe care le-au obținut în perioada trecută de la ultimul congres al partidului și o precizare a sarcinilor de viitor.

Aceste chestiuni sînt foarte bine sintetizate de către Walter Hochmuth în referatul prezentat la sesiunea științifică a arhiviștilor din Administrația Arhivelor Statului din Republica Democrată Germană, care a avut loc la Potsdam între 23 și 24 noiembrie 1966. Textul prescurtat al referatului este publicat în revistă sub titlul: *Aufgaben der Archivare in Vorbereitung des VII. Parteitages der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands* (Sarcinile arhiviștilor în vederea pregătirii Congresului al VII-lea al Partidului Socialist Unit din Germania, nr. 1, p. 1-4). Autorul precizează sarcinile arhiviștilor din R.D.G. în perioada pregătirii celui de al VII-lea congres al partidului.

Tot aceluiași eveniment îi sînt consacrate și articolul lui Franz Höppler intitulat *Zum VII. Parteitag der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands* (La al VII-lea Congres al Partidului Socialist Unit din Germania, nr. 2, p. 41-43) și articolul redacțional *Dem Sozialismus gehört die Zukunft* (Viitorul aparține socialismului, nr. 3, p. 81).

Numerele 4, 5 și 6 ale revistei sînt scrise sub semnul celei de a 50-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

General maior Heinz Huth, adjunct al ministrului Afacerilor Interne al R.D.G., în *50 Jahre Grosse Sozialistische Oktoberrevolution* (50 de ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie nr. 4, p. 121-123) și articolele redacționale *Ruhm dem Grossen Oktober* (Slavă Marelui Octombrie, nr. 5, f. 169) și *Wissenschaftliche Arbeitstagung der Staatlichen Archivverwaltung zum 50. Jahrestag der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution* (Sesiunea științifică a Administrației Arhivelor Statului cu prilejul celei de a 50-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie nr. 6, p. 209-215) tratează despre importanța istorică a acestui eveniment, relațiile frățești dintre Republica Democrată Germană și Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice și relațiile noi de prietenie dintre arhivele celor două state. Se amintește de grija manifestată de guvernul sovietic în ultimele luni ale războiului

și de Administrația Militară Sovietică din Germania, față de materialele documentare din arhivele germane, care au fost apoi predate organelor administrative democratice germane.

În cadrul rubricii de teorie și practică arhivistică revista tratează cu prioritate probleme legate de raționalizarea și mărirea eficienței muncii în arhivele din Republica Democrată Germană, un accent deosebit punindu-se pe problema determinării valorii materialelor documentare în vederea selecționării acestora și crearea unui sistem unitar de informare și evidență.

Astfel, cu această problemă se ocupă și Reinhard Kluge în referatul *Zukunftsige Aufgaben in Forschung und Praxis der Wertermittlung* (Sarcini de viitor în cercetarea și practica stabilirii valorii, nr. 2, p. 47-52) prezentat la sesiunea științifică a Administrației Arhivelor Statului din R.D.G. pe data de 24 noiembrie 1966. După ce arată care este importanța stabilirii valorii documentelor, autorul se referă la sarcinile de viitor, adică la necesitatea elaborării și introducerii în arhivele din R.D.G. a bazelor unui sistem unitar pentru stabilirea valorii, în vederea păstrării și expertizării materialelor documentare. Punctul de plecare sînt „Principiile stabilirii valorii materialelor documentare din epoca socialistă în R.D.G. (Potsdam) 1965”, a căror importanță referentul o concretizează în patru puncte: elaborează o noțiune marxistă despre valoarea materialelor documentare; stabilește un criteriu marxist asupra stabilirii valorii; cer ca aprecierea să fie făcută în relații complexe, în raport cu alte elemente și selecționarea pozitivă, adică selecționarea documentelor care prezintă o importanță arhivistică.

În mod interesant tratează această chestiune și Gerhart Ender în referatul *Zur Problematic der Archivwürdigkeit* (Despre problematica aprecierii dacă un document poate fi considerat un bun de arhivă, nr. 3, p. 89-93). Pentru a clarifica problematica și noțiunea de calitate arhivistică a unui material documentar, autorul caută să răspundă la următoarele trei întrebări: 1. Care este situația duratei de păstrare? 2. Care este utilitatea socială și individuală a păstrării documentelor de arhivă? 3. Care este situația criteriului de selecționare?. În ce privește prima întrebare, autorul este de părere că documente care constituie bunuri de arhivă (Archivgut) sînt doar acelea care au o valoare de durată nu și cele care

se păstrează doar o anumită perioadă de timp. La a doua întrebare nu răspunde printr-o enumerare în detaliu a utilității, ci încearcă s-o definească pe baza scopului general și special al unei activități sociale și individuale. Consideră insuficiente noțiunile de „valoare istorică” și „valoare practică”.

În legătură cu criteriul de selecționare autorul recunoaște că există posibilitatea teoretică a unei selecționări raționale și nu arbitrare, bazată pe faptul că documentele de diferite proveniențe au valoare informativă diferențiată. Arată dificultățile care apar în practica stabilirii unui criteriu științific metodic de expertizare, întrucât fiecare document conține o informație a cărei importanță nu este cunoscută cu precizie în momentul expertizei documentelor dintr-o perioadă încă necunoscută din punct de vedere științific, deci care încă nu permite o apreciere științifică asupra importanței informației cuprinse în document. Întrucât în acest caz se pot comite o serie de erori, pentru a le reduce la minimum, autorul propune ca hotărîrea la expertizare să fie luată de un colectiv format din cunosători în diferite domenii. De asemenea, autorul propune să se stabilească o cotă anuală maximă de 4—6% a documentelor admise să intre în fondul arhivistic de stat.

Karlheinz Blaschke în *Wertermittlung als Problem und Aufgabe* (Stabilirea valorii ca problemă și sarcină nr. 2, p. 52—57), face unele aprecieri teoretice asupra problemei complicate a stabilirii valorii în vederea expertizării documentelor pentru ca, pornind de la câteva experiențe cîștigate în urma prelucrării unor fonduri mai vechi aflate în arhivele statului din Dresda, să stabilească unele concluzii pentru activitatea practică în arhive.

Prin articolele semnate de Rudolf Ruhe, Hartmann și Dietrich Pietschmann, Klaus Baudis și alții, pe care spațiul nu ne permite să le tratăm mai pe larg, revista aduce o serie de informații interesante asupra preocupărilor și eforturilor arhiviștilor din R.D.G. de a clarifica și aplica în munca practică problema stabilirii valorii documentelor în vederea expertizării acestora, în ultimă instanță, în vederea raționalizării muncii în arhive. Aflăm astfel despre experiența cîștigată de arhiviștii din R.D.G. în urma muncii de selecționare a actelor ipotecare și de proprietate, a celor create de către judecătoria raională din Ludwigs-lust etc.

Wolfgang Blöss în *Registaturbildnerkartei und Registaturbildnerakte* (Fișierul creatorilor de registratură și actele creatorilor de

registratură. Sarcini și metode de lucru nr. 3, 93—99) tratează despre problema alcătuirii unei evidențe unitare și complete a întregului sistem de arhive din R.D.G. Definește conținutul, scopul și metoda de lucru cu cele două mijloace de evidență, *Registaturbildnerkartei* fiind mijlocul de informare rapidă și sumară, care se întocmește pentru creatorii de gradul 3, iar *Registaturbildnerakte* cuprinzînd informații detaliate despre creatorul de materiale de registratură, întocmindu-se numai pentru creatorii de gradul 1 și 2, deoarece numai aceștia transmit documente la arhiva centrală.

Botho Brachmann în *Das einheitliche System von Rechnungsführung und Statistik. Hinweise für die Wertermittlung von Schriftgut* (Sistemul unitar al contabilității și statisticii. Indicații pentru stabilirea valorii documentelor, nr. 1, p. 19—22) se ocupă de sarcinile care revin arhiviștilor din R.D.G. în anul 1967/1968, în urma stabilirii principiilor sistemului unitar al contabilității și statisticii în întreprinderile industriale proprietate de stat și în comerțul interior socialist din R.D.G. Noutatea este că se stabilesc noi termene pentru durata de păstrare a acestor documente: de durată, de 10 și de 2 ani, spre deosebire de vechile termene care prevedeau și păstrarea unei anumite categorii de documente timp de 5 ani.

În afară de articolele pe care le-am prezentat, la rubrica de teorie și practică arhivistică sînt cuprinse și un număr mare de articole cu o tematică variată. Sintem informați, de exemplu, despre: îndeplinirea ordinului privind arhivele de stat la sfaturile raionale; noul drept de autor al R.D.G. în practica arhivistică; organizarea și materialele documentare aflate în arhivele din Uniunea Sovietică; arhiva Academiei de științe a U.R.S.S.; arhivele din Slovacia și documente privind istoria Saxoniei; probleme de arhivistică marxistă; izvoare aflate în arhivele din Potsdam, Weimar, Wartburg etc. privind unele probleme de istoria Germaniei și altele.

Numerele 2, 3 și 4 ale revistei conțin și rubrica: Istoricul unor arhive și instituții. Astfel, în articolul *Das Zentrale Parteiarchiv der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands* (Arhiva Centrală a Partidului Socialist Unit din Germania, nr. 2, p. 44—46), Heinz Vosske scrie despre istoricul și organizarea acestei arhive cuprinzătoare și unice asupra istoriei mișcării muncitorești germane. Arhiva cuprinde patru sectoare: documente din perioada de dinainte de 1945, documente din perioada de după 1945, documente moștenite (ex. de la Karl Liebknecht, Clara

Zetkin, Rosa Luxemburg și alți conducători ai mișcării muncitorești germane) și amintiri provenite de la unii membri ai partidului.

Tot în cadrul acestei rubrici sînt publicate și articolele: *Das Zentrale Parteiarchiv der Liberal-Demokratischen Partei Deutschlands* (Arhiva Centrală a Partidului Liberal-Democrat din Germania nr. 3, p. 105–107) de Hans-Georg Wachtel, *Das mecklenburgische Volksbildungsministerium 1945–1952. Struktur und Funktionsgeschichte eines Landesministeriums* (Ministerul instrucțiunii publice din Mecklenburg 1945–1952. Structura și istoricul funcțiunii unui minister național, nr. 4, p. 143–149), de Peter-Joachim Rakow și *Die Geheime Staatspolizei in Lódz 1939–1944 und die von ihr hinterlassenen Akten* (Poliția de stat secretă din Lódz 1939–1944 și documentele rămase de la acesta nr. 4, p. 149–155 de Mirosław Cygański.

Revista cuprinde și o serie de rapoarte despre sesiunile științifice și de lucru ale

arhiviștilor din R.D.G. din diferite sectoare și despre deschiderea unor expoziții de materiale documentare, împărtășește din experiența cîștigată în timpul prelucrării unor fonduri aflate în depozitele arhivelor din R.D.G. și altele.

La rubrica Recenzii sînt prezentate reviste editate de arhivele din alte țări și lucrări de arhivistică și de istorie.

Și pentru a încheia prezentarea numerelor pe anul 1967 ale revistei *Archivmitteilungen*, cu o problematică atît de bogată, variată și interesantă, amintim și de rubrica *Diverse*, în cadrul căreia se fac scurte comunicări, de ex. despre sesiunea cu tema istoria Pomeraniei sau probleme ale cercetării istoriei hîrtiei în R.D.G., aniversări, instruirea în cadrul Institutului de arhivistică etc.

PAVELESCU-HAY HEDWIG

IZVESTIA NA DĂRJAVNITE ARHIVI

nr. 13, Sofia, 1967

Anul trecut s-au împlinit zece ani de la apariția primului număr al revistei de arhivistică „Izvestia na dărvjavnite arhivi”, aniversare căreia acest număr îi consacră articolul său redacțional.

Apărută la cinci ani după înființarea „Arhivelor Statului”, revista răspunde unei necesități acute în rezolvarea problemelor arhivistice teoretice și practice și în popularizarea materialelor documentare, contribuind astfel la dezvoltarea activității științifice și culturale din țară.

Ținînd seamă de sarcinile ei principale, revista și-a întocmit o structură care, în linii mari, este cea actuală: rubrica articolelor de teorie arhivistică, rubrica publicării documentelor istorice din arhivele bulgărești și străine, precum și a prezentărilor fondurilor și documentelor arhivistice, o rubrică rezervată prezentării pe scurt a fondurilor noi intrate în depozitele arhivelor și, la sfîrșit, rubrica informațiilor bibliografice, arhivistice, recenzii etc.

Înfruntînd greutățile firești oricărui început, greutăți amplificate prin lipsa unei tradiții în activitatea arhivistică — regimul burghez anterior nedînd nici o atenție muncii pentru concentrarea, ordonarea și păstrarea avutului arhivistic național, cu atît mai mult a studierii problemelor de teorie și practică arhivistică — revista apărea la început în 15 coli editoriale, acoperite și ele cu greu, din lipsa cadrelor calificate

în specialitatea arhivistică. Astăzi, revista apare în 50 de coli, de două ori pe an, avînd asigurată colaborarea unei întregi rețele de autori, nu numai de la Arhivele Statului ci și de la numeroase institute de cercetare din țară și chiar din străinătate.

Intrînd în a doua decadă a existenței revista își propune sarcini noi și de mare răspundere: să devină un centru activ pentru explicarea științifică a problemelor teoretice și practice arhiviste, o tribună de largă popularizare a avuției documentare a țării și un sprijin al științei și culturii socialiste.

Rubrica „Articole” a revistei se continuă cu un amplu studiu al lui Kăncio Gheorghiev, intitulat „Materialele epistolare ca izvor istoric și publicarea lor”. Examinînd importanța pe care o prezintă acest gen de materiale ca izvoare istorice, autorul relevă că încă din vechi timpuri, de la greci și romani, învățații vremii au prețuit cu justete valoarea informativă a materialului epistolar; printr-o serie de exemple, el ilustrează tradiția existentă în străinătate și în Bulgaria pentru consemnarea și utilizarea scrisorilor. Apoi autorul trece la fondul articolului, care este publicarea științifică a materialelor epistolare și căruia îi rezervă un spațiu larg, demonstrînd că ea nu trebuie concepută decît pe baza unei aprofundate și amănunțite cunoașteri a arheografiei contemporane, a textologiei,

a paleografiei ș.a. Scoțind în evidență atenția ce trebuie acordată la reproducerea autentică a textului original, la reliefarea particularităților lui, la normalizarea ortografiei, la traducerea scrisorilor redactate în limbi străine, precum și la referințele științifice și comentariile diferitelor documente, K. Gheorghiev ilustrează prin numeroase exemple și greșelile comise în publicarea acestora.

În articolul următor, Dimităr Mințev examinează necesitatea de a se clasifica în mod științific materialele documentare din instituțiile administrative, organizații și întreprinderi, ocupându-se pe larg despre importanța punerii la punct și a aplicării practice a schemelor de clasificare după sistemul zecimal, a listelor speciale ale diferitelor categorii de documente cu indicarea termenului de păstrare, a nomenclaturilor dosarelor.

Tot în legătură cu această problemă se ocupă și Stevca Slavova, în articolul intitulat „Din istoria și metodele cataloagelor de arhivă în Bulgaria până la creerea fondului arhivistic de stat”. Făcând istoricul acestei probleme, autoarea arată că abea în 1926, la secția de arhive a Bibliotecii Naționale s-a pus în aplicare un catalog metodic, pe baza unei scheme de 40 de diviziuni fundamentale. Folosirea cataloagelor s-a extins și s-a dezvoltat până în 1949, fiind a fost elaborată, în condițiile creerii fondului arhivistic de stat, schema catalogului metodic la Arhivele orașului Sofia.

Un al treilea articol de practică arhivistică este cel semnat de Galab Galabov, „Problema conservării și a traducerii științifice a bogatelor arhive de documente istorice turcești de la noi”. După ce precizează marea importanță a documentelor turcești pentru studierea istoriei poporului bulgar în vremea jugului otoman, autorul analizează calitatea traducerilor unor documente turcești, reliefând lipsurile și greșelile, datorate necunoașterii perfecte a limbii literare turcești și a celei în care sînt traduse. După părerea autorului, munca de traducere a documentelor reprezintă o

activitate științifică de mare responsabilitate și ca atare, orice document tradus trebuie examinat critic de un al doilea traducător, specialist turcolog.

Maria Kațarova semnează articolul de specialitate tehnică, „Factorii influenți asupra îmbătrînirii hîrtiei și măsurile ce trebuie luate pentru conservarea documentelor”. Examinînd pe larg diferiți factori care influențează accelerarea sau întîrzieră procesului de îmbătrînire a hîrtiei, precum și măsurile luate pentru înlăturarea distrugerii ei, M. Kațarova prezintă avantajele diferitelor procedee chimice, ca și cele care constă în aplicarea unui câmp electric de înaltă tensiune; de asemenea, pune și problema bio-rezistenței materiilor din celuloză din care este fabricată hîrtia destinată documentelor.

Rubrica „Documente” pune la dispoziția lui R. Paunov și I. Dobrevă un larg spațiu pentru redarea documentelor din Arhivele Statului privitoare la referendumul popular din 8 septembrie 1946 pentru abolirea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Bulgaria.

Petăr Mijatev publică 9 scrisori ale unor virfuri culturale bulgare adresate unor scriitori sîrbi, în perioada 1902—1906.

N. Popov prezintă un document turcesc conținînd informații despre moartea haiducului turc Solak Mustafa, ilustrînd cu încă o dovadă în plus lupta comună antifeudală dusă de bulgari și turci împotriva stăpînilor turci în secolul al XIX-lea.

Rubrica se încheie cu publicarea de către R. Nicolova a 13 scrisori inedite ale marelui poet Asen Razvıetnicov, din anii 1927—1929.

Rubrica următoare este rezervată prezentărilor a șapte fonduri arhivistice din Bulgaria și alte țări.

Ultima parte a revistei este rezervată informării asupra noilor fonduri arhivistice achiziționate sau primite de arhivele centrale și cele regionale; note critice și bibliografice, comunicări și scurte știri.

SLAVCA DIAMANDI

СОБЕТСКІЕ АРХИВЫ.

Moscova, nr. 1—6/1967.

Începînd cu numărul 1 din anul 1967 publicația de bază a Direcției generale a Arhivelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S. apare o dată la 2 luni și într-o formulă redacțională îmbunătățită. Noutatea principală a noii formule redacționale constă în publicarea în mod masiv și sis-

tematic a unor documente din fondurile importante ale Arhivelor Sovietice, documente, care se diferențiază tematic reușînd să cuprindă cele mai diverse aspecte și etape ale construcției noii orînduiri în U.R.S.S.

Documentele publicate în numerele 1—6/1967 oglindesc în principal perioada februarie — octombrie 1917 precum și unele probleme ale refacerii economiei naționale după victoria M.R.S.O. rolul partidului comunist în înfăptuirea revoluției și construirea noii societăți.

Pentru a înlesni cunoașterea și folosirea documentelor acestea sînt grupate cronologic pe teme fiind însoțite de fiecare dată de citate din operele lui V. I. Lenin, sau Istoria P.C.U.S. iar acolo unde a fost nevoie colectivul redacțional a înserat unele comentarii de specialitate.

Astfel în nr. 1/1967 revista publică 31 de documente referitoare la situația politică și economică a Rusiei în ajunul Revoluției din februarie 1917. În același număr revista prezintă o situație statistică a manifestelor și altor proclamații elaborate de organizațiile de partid locale, care dovedesc bogata activitate propagandistică desfășurată în această perioadă.

În numărul 2 se dau documente referitoare la activitatea Sovietelor pentru stabilirea zilei de muncă de 8 ore (doc. nr. 7, 14, 18), sprijinul acordat de Sovietul din Moscova și Petrograd sovietelor locale (doc. nr. 3, 12); activitatea organizatorică desfășurată de clasa muncitoare pentru organizarea sindicatelor, constituirea comitetelor de fabrică (doc. nr. 5, 21, 27); democratizarea armatei și flotei și legăturile dintre muncitori și soldați (doc. 17, 19, 26); lupta țărănimii pentru pămînt (doc. nr. 4, 6, 8, 10, 11 etc.).

Documentele publicate în acest număr arată complexitatea situației create în februarie 1917, multitudinea formelor și metodelor de luptă folosite de clasa muncitoare și de burghezia rusă în perioada martie—aprilie.

Evenimentelor din perioada mai—iulie 1917 le-au fost consacrate documentele publicate în nr. 3 al revistei „Arhivele Sovietice”.

În aceste documente se reflectă activitatea politică de masă a Partidului bolșevic (doc. nr. 12, 17, 23); creșterea mișcării revoluționare și introducerea controlului muncitoresc asupra producției (doc. nr. 1, 2); influența partidului bolșevic în rîndul soldaților (doc. 8, 13, 19, 22); intensificarea mișcării țărănești (doc. 5, 6, 9, 15). Menționăm că toate aceste documente se publică pentru prima oară.

Documentele publicate în numărul 4 urmăresc în continuare desfășurarea evenimentelor în perioada august—octombrie 1917 una din perioadele cele mai caracteristice în lupta pentru cucerirea puterii.

Documentele 1, 4, 17, 24 cuprind aspecte din lupta Sovietelor locale pentru putere deplină. Radicalizarea clasei muncitoare

este oglindită în documentele nr. 10, 15, a armatei în documentele nr. 2, 6, 9, 20, 23. La începutul lunii octombrie 1917 în guberniile Tambovsk’Riazan și Tulsk au avut loc răscoale țărănești. Aceste evenimente sînt oglindite în documentele nr. 7, 13, 16, 18.

Trecerea nemijlocită la insurecția armată și convocarea unui congres al Sovietelor pe întreaga Rusie este dovedită și de documentele nr. 14, 17, 19, 22.

În numărul 5 revista publică documente referitoare la victoria insurecției armate.

Din documentele de o deosebită importanță menționăm 4 manuscrise ale președintelui organizației militare, de pe lîngă C.C. al partidului bolșevic N. I. Podvoiskii care se referă la evenimentele din ajunul revoluției. Întrucît arhivele nu dețin în totalitate procesele-verbale ale ședințelor Comitetului militar revoluționar aceste documente sînt de un real folos istoricilor în completarea unor date legate de desfășurarea nemijlocită a insurecției armate. Este meritorie strădania cercetătorilor T. Avranenko și E. D. Orehova de a da publicității aceste documente.

Importanța internațională a Revoluției din Octombrie este oglindită în documentele publicate în ultimul număr pe anul 1967.

În ceea ce privește categoriile de documente publicate menționăm că printre acestea se numără: rezoluții, ordine, comunicate, stenograme, numeroase scrisori, manifeste, proclamații, manuscrise, declarații, rapoarte, note etc.

În totalitatea lor documentele publicate dovedesc o activitate intensă arhivistică pe care cercetătorii sovietici au consacrat-o celor 2 evenimente istorice aniversate în cursul anului 1967: 50 de ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și 100 de ani de la nașterea lui V. I. Lenin.

În lumina acestor evenimente sluit orientate articolele, comunicările și discuțiile de specialitate publicate în cele 6 numere, care tratează activitatea arhivistică în cei 50 de ani.

Rețin atenția articolele publicate în nr. 6, 3, 5. Astfel M. I. Avtoratova, I. I. Nosova, L. I. Sesina în articolul „Perfecționarea sistemului de informare științifică” subliniază importanța cataloagelor și îndrumătoarelor pentru informarea multilaterală a cercetătorilor științifici, etapele de lucru ale arhiviștilor în perfecționarea aparatului de informare.

În articolul lui G. A. Belov intitulat: „În întîmpinarea aniversării Marelui Octombrie” publicat în nr. 3/1967 se enumeră măsurile organizatorice luate în ultimii 3 ani de conducerea instituțiilor arhivistice din U.R.S.S. în colaborare cu celelalte in-

stitute de istorie pentru intensificarea muncii de folosire a materialelor documentare în scopuri practice și științifice.

Analiza multilaterală a acestei activități desfășurate de unitățile de arhivă din U.R.S.S. se face în numărul 5 al revistei, număr festiv închinat aniversării a 50 de ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

N. P. Prokonenko și A. A. Soloviov în articolul „Arhivele de Stat și de partid — păstrătoare a izvoarelor documentare despre istoria Marelui Octombrie și construirea comunismului în U.R.S.S.” subliniază faptul că aniversarea a 50 de ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a constituit un prilej de analiză a întregii activități arhivistice desfășurată de arhivele de stat sovietice de la crearea lor și pînă în prezent.

Autorii depășesc problemele impuse de titlu și abordează și activitatea arhivistică desfășurată de Marx, Engels și Lenin și abia după aceia trec la analiza organizării arhivelor în U.R.S.S. legislația și măsurile luate de statul sovietic de la crearea lor

și pînă în prezent. Sint amintite în mod cronologic Hotărârile de partid și de stat care au orientat această activitate, au definit atribuțiile și sarcinile unităților de arhivă, rezultatele obținute și sarcinile actuale în organizarea științifică a muncii în arhivele centrale și a tuturor organelor deținătoare de materiale documentare.

Acest articol constituie un istoric al dezvoltării activității arhivistice în U.R.S.S. și prin concluziile trase face sinteza a numeroase articole de specialitate care au apărut în cele 6 numere ale publicației, articole, comunicări, discuții care oferă un bogat material asupra diferitelor operațiuni arhivistice (ordonare, prelucrare, expertiză, folosire, completare, microfilmări etc.).

În încheiere se poate concluziona că cele 6 numere ale publicației, *Arhivele Sovietice* oferă un bogat material informativ asupra activității arhivistice din U.R.S.S. materiale care pot prilejui un prețios schimb de experiență pentru lucrătorii din arhivele noastre.

O. STRACHINĂ

LEVÉLTÁRI SZEMLE,

Budapesta, nr. 1—2/1967.

Tematica revistei Centrului Național al Arhivelor din Ungaria „Levéltári Szemle”, s-a axat și în cursul anului 1967 pe tratarea unor aspecte ale activității arhivistice în domeniul ordonării și expertizei materialelor documentare, istoria unor instituții, precum și pe popularizarea experienței pozitive din munca arhivistică proprie și internațională.

Articolul lui Ember Gyözö: *Beszámoló a Magyar Országos Levéltár 1966-ban végzett munkájáról* (Dare de seamă asupra activității Arhivei Naționale Ungare în anul 1966, nr. 2, p. 374—430) ne informează asupra principalelor realizări în domeniul preluării, conservării și restaurării materialelor documentare, întocmirea de instrumente ajutătoare și editarea diverselor publicații, ordonarea și expertiza fondurilor arhivistice. Din numeroasele cifre prezentate reținem locul important pe care-l ocupă în activitatea arhiviștilor maghiari completarea fondurilor arhivistice cu materiale documentare existente în arhivele de peste hotare, îndeosebi sub forma de microfilme. Arhivele ungare dispun de microfilme provenite din 23 de țări între care locul principal îl ocupă Cehoslovacia, Austria, România (peste 435.000 cadre) și Iugoslavia. În mod organizat se desfășoară filmarea

pentru constituirea fondului de asigurare. Autorul prezintă o informare detaliată asupra realizării prevederilor în domeniul elaborării instrumentelor arhivistice ajutătoare (inventare de bază, repertorii etc.). Din articol aflăm, de asemenea, date în legătură cu folosirea materialelor documentare, cercetarea în arhive de către cercetătorii interni și multe alte probleme de interes teoretic și practic.

Articolul lui Borsa Iván, *Az Országos Levéltár filmárának 1966 Évi Gyarapodása* (Îmbogățirea filmotecii Arhivei Naționale în 1966, nr. 2, p. 431—450) prezintă un raport detaliat asupra rezultatelor obținute în domeniul executării de microfilme de pe materialele documentare din arhivele de peste hotare. În cursul anului 1966, se arată în articol, Arhiva Națională a Ungariei a primit din România 20.305 cadre microfilme de pe materialele documentare din arhivele din Brașov, Sibiu, Deva și Tîrgu Mureș.

Un grupaj de articole se referă la aprecierea valorii documentare a materialelor arhivistice. Printre acestea notăm articolul lui Kállay István: *Az abszolútizmuskori pénzügyigazgatási iratok forrásértékéről* (Valoarea documentară a actelor Direcției financiare din perioada absolutismului, nr. 2,

p. 471—478). Prezintă evoluția instituțională a organelor financiare din perioada absolutismului, autorul evidențiază valoarea diverselor categorii de acte pentru scrierea istoriei economiei naționale, evoluția instituțiilor de credit, reglementările urbariale, istoricul impozitelor și altele. În articolul lui Jenei Károly: *Pénzületi fondok statisztikai jellegű iratanyagának forrásértéke* (Valoarea documentară a materialelor statistice din fondurile instituțiilor financiare, nr. 1, p. 209—214), se analizează categoriile de materiale statistice create de casele de păstrare, bănci, instituțiile de credit agricol și cooperativele de credit și contribuția pe care acestea o pot aduce la cercetarea istoriei instituțiilor financiare ungare din perioada capitalistă. Valoarea materialelor documentare pentru cercetarea științifică este subliniată și în articolele: Schram Ferencz, *A levéltárak jelentősége a népszokás-kutatásban* (Insemnătatea arhivelor pentru cercetarea obiceiurilor folclorice, nr. 1, p. 163—208) și Schneider M., *A csongrádi cs. kir. megyehatóság iratainak tartalmi vizsgálata* (Analiza conținutului actelor autorității județene cezaro-crăiești din Csongrad, nr. 2, p. 478—486).

Revista acordă un spațiu însemnat articolelor ce tratează diverse probleme ale activității de prelucrare a materialelor documentare. Astfel, Simmonfy Emil semnează articolul: *A birtokrendezési perek iratainak rendezéséről*, (ordonarea actelor proceselor de reglementare a proprietății funciare, nr. 1, p. 20—27) Autorul își exprimă opiniile în legătură cu apartenența la fond a acestor categorii de materiale, ce principii trebuie să stea la baza fondării și ordonării cărților funduare și a celorlalte categorii de materiale care au fost create în decursul procedurii proceselor de proprietate funciară. În articolul: „*A királyi jogügyigazgatósági levéltár rendezése* (Ordonarea arhivei Direcției judiciare regale nr 1, p. 28—39) Buzási Iános ne prezintă atribuțiile funcționale ale Direcției judiciare și în raport cu natura materialelor create, ordonarea arhivei pe mai multe părți principale.

Revista publică materiale ce tratează istoria instituțiilor, ca de exemplu, articolul semnat de Sárközi Zoltán: *A Budapesti Kereskedelmi és iparkamara hivatal története* (Istoria instituției Camerei de comerț și industrie din Budapesta, nr. 1, p. 55—108). În acest amplu articol, după ce se arată evoluția instituției în țările europene, se analizează detaliat istoria organizării ca-

merelor de comerț și industrie pe teritoriul Austro-Ungariei. Autorul scoate în evidență rolul pe care l-a jucat Camera de comerț și industrie din Budapesta (1863—1948) în viața economică a țării, subliniindu-se totodată valoarea documentară a actelor create. Pe linia aceeași preocupări se înscrie și articolul lui Fabian István: *Szabadszálás mezővidros hivatal szervezete a XVIII—XIX században* (Organizarea instituțională a orașului de cîmpie Szabadszálás în sec. XVIII—XIX, nr. 1, p. 109—135).

Conform tradiției revista publică în cele două numere interesante materiale la rubrica: *Emlékezzünk régiekről* (Să ne amintim de cei vechi), în care sînt evocate unele personalități istorice creatoare de arhivă, prilej important de popularizare și a materialelor documentare deținute de unitățile Arhivelor Statului.

În sprijinul scrierii istoriei locale, revista publică articolul cu caracter de discuții: *A helytörténet olvasókönyvek kérdéséhez* (Cu privire la cărțile de istorie locală, nr. 1, p. 215—245), semnat de Szinkovich Márta. Autoarea își expune opiniile în problemele privind alegerea tematicii, stilul și accesibilitatea lucrărilor ce tratează diverse probleme de istorie locală și folosirea lor ca material didactic în școli. În încheierea articolului se publică în anexă, planul manualului de istorie locală a județului Baranya. Ca replică la acest material, revista publică un articol a lui Iánosi Ferencz (nr. 1, p. 246—252) care conține, de asemenea, numeroase idei valoroase cu privire la metoda întocmirii cărților de istorie locală. Preocuparea se extinde și asupra izvoarelor documentare a scrierii istoriei locale. Astfel, S. Steinmann Edith, în articolul: *Levéltári források komárom megye községeinek történetéhez* (Izvoarele arhivistice ale istoriei comunelor din județul Komárom, nr. 2, p. 487—500), informează cititorul asupra unor fonduri și colecții din depozitele Arhivelor Statului din Esztergom, din alte arhive din Ungaria și din străinătate care constituie valoroase izvoare documentare pentru cercetarea problemelor de istorie locală.

În paginile revistei se publică informații asupra unor articole apărute în reviste arhivistice de peste hotare, cronici asupra diverse probleme interne ca mișcări de personal, avansări, deplasări în străinătate și altele.

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

nr. IX - X/1967

Revista „Studii și articole de istorie”, lărgeste sfera cercetării științifice din țara noastră, impunându-se prin tematica variată și cuprinzătoare, abordate la un înalt nivel științific.

În prezentarea de față ne vom referi numai la unele articole și în special la acelea bazate pe izvoare din arhive sau care ar fi putut folosi astfel de izvoare.

În studiul intitulat: „Contribuții la studierea curților domnești din Moldova” T. D. Marin, ocupându-se deosebi de curțile domnești din nordul Moldovei, aduce date noi privind curțile domnești din Iași și Suceava, foste vreme îndelungată reședințe domnești. Meritul său constă în faptul că determină existența și a altor curți domnești, explică evoluția, cauzele, care le-au necesitat apariția, rolul și atribuțiile cit și factorii ce au dus la dispariția lor.

În studiul: „Vitejii lui Ștefan cel Mare” A. Balotă explică unul din elementele care au determinat creșterea faimei lui Ștefan cel Mare.

Bazându-se pe studierea folclorului popular din epoca respectivă și în special pe creațiile epice, comparând știrile transmise de creațiile populare din cele două principate cu cronicile din țările vecine, autorul subliniază că în momentul în care pericolul turcesc crește, Ștefan cel Mare, conștient că eforturile ce se cereau țării depășesc pe cele oferite de boieri, a chemat la luptă țărâna liberă. În articol se analizează sistemul juridic prin care Ștefan cel Mare i-a răsplătit pe vitejii cit și raporturile noii instituții (vitejii) cu răzășia și domnia.

Autorul concluzionează că vitejii constituiau o categorie socială ostășească aparte, în afara boierimii și independentă de ea, apariția lor constituind faza superioară a chemării satelor libere la îndatoriri militare. Determinând baza social-economică a vitejilor, autorul încadrează fenomenul creierii acestora în condițiile vieții feudale sud-europene, caracterizate prin existența unor astfel de obști ostășești. Noua pătură socială și-a creat o suprastructură juridică și socială proprie.

P. Cernovodeanu și N. Vătămănu în comunicarea: „Un medic elvețian de la Curtea din Alba Iulia în slujba lui Mihai Viteazul: Ioan Muraltus (1563-1602)” tratează o latură mai puțin cunoscută a personalității lui Mihai Viteazul, aceea de iscusit diplomat. După prezentarea biografiei lui Ioan Muraltus și a împrejurărilor

în care a intrat în slujba lui Mihai Viteazul, autorii descriu condițiile în care acesta a plecat la curtea lui Ieremia Movilă cu solie în vederea luptei comune împotriva turcilor.

Un alt studiu la care ne vom referi este „Marginea țării” de C. Constantinescu Mircești și Ion Dragomirescu care prezintă aspecte caracteristice ale zonei de hotar dintre Moldova și Țara Românească. Autorii precizează ce se înțelegea în perioada anterioară Unirii Principatelor prin „margine” și deosebirea acesteia de satele situate la hotare, dotate cu anumite privilegii.

Pe baza studierii arhivelor locale și a unor publicații statistice Emeric și Șara Mihaly au elaborat un studiu pe care l-au intitulat: „Dezvoltarea industriei orașului Galați în perioada 1859-1879”. Astfel se descrie avântul în care s-a dezvoltat industria României după 1859 și poziția favorabilă a orașului Galați situat la intersecția căilor de comunicație. Este prezentată evoluția industriilor și a meșteșugurilor cu cele 3 faze, cooperarea capitalistă simplă, manufactura și mașinismul și urmările social-politice ale acestui fenomen.

Istoria regiunii Galați se îmbogățește prin articolul lui Paul Păltănea, „Presa gălățeană și răscoalele țărănești din 1907”. Referindu-se la situația presei gălățene în timpul răscoalei din 1907 autorul arată că nu exista în acest oraș nici un organ de presă muncitorească. Autorul desprinde nelișiștea care a cuprins moșierimea și burghezia în fața avântului de luptă al țărânimii și teama acestora de solidarizare a clasei muncitoare cu luptele țărănilor. Autorul grupază știrile apărute în presă referitoare la cauzele izbucnirii, desfășurarea răscoalei, clasele și păturile sociale care au participat, reprimarea singeroasă și acțiunea opiniei publice pentru eliberarea arestaților. Referitor la concluziile la care ajunge autorul în privința participării intelectualității sateilor la răscoală considerăm că nu poate fi luat ca termen de comparație numărul de învățători și preoți reținuți de instanțele de judecată burgheze (27) mai ales dacă ținem seama de puternicul protest al opiniei publice din țară și străinătate pentru eliberarea arestaților. Considerăm că și în ceea ce privește poziția lui Spiru Haret față de răscoală ar fi necesar să se cerceteze și alte izvoare. Din materialele documentare existente în colecția „Spiru Haret” de la Direcția generală a Arhivelor Statului din București reiese atitudinea lui favora-

bilă față de soarta țaranilor și acțiunea desfășurată în scopul ridicării culturale a satelor.

I. Chiper și O. Maticescu semnează articolul „Acțiuni ale muncitorilor metalurghiști din București premergătoare grevei generale din octombrie 1920 (decembrie 1918 — septembrie 1920)”. Urmările ocupației germane pentru populația din București, acțiunile muncitorilor metalurghiști ca unul din detașamentele de frunte ale proletariatului român prin număr și forța combativă, sînt principalele aspecte subliniate de autori.

Lupta maselor populare împotriva dictaturii antonesciene este tratată de două articole din numărul IX al revistei; Gh. Ungureanu, D. Șandru și I. Saizu „Contribuții la cunoașterea stării de spirit a maselor populare din Moldova în anii dictaturii militare-fasciste” și a lui N. Dumitrescu și I. Georgescu „Aspecte ale luptei maselor populare din orașul și raionul Lugoj împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului antisovietic”.

Numărul X al revistei înserează în primele pagini articolul academicianului P. Constantinescu-Iași, „Acțiuni pentru sindicalizarea corpului didactic din România în perioada dintre cele două războaie mondiale”.

Interesant și viu, articolul redă lupta corpului didactic din țara noastră, la care a contribuit cu elan și perseverență și autorul, pentru înființarea unor organizații profesionale proprii, bazate pe lupta de clasă.

P. Binder aduce valoroase „Contribuții la studiul dezvoltării feudalismului în Maramureș și în nordul Transilvaniei”.

Analizînd modul în care au apărut obștele sătești pe teritoriul patriei noastre și elementele caracteristice pentru Maramureș și nordul Transilvaniei, autorul deduce că acestea au constituit veriga de legătură dintre feudalism și orînduirile anterioare. Se remarcă evoluția obștii, formarea de confederații, pe care autorul le definește ca organizații prestatale, transformarea organelor de conducere a obștii în organe de asigurare și exploatare.

Determinînd existența pe teritoriul patriei noastre în secolele al XIII—XIV a mai multor cnezate — autorul — sesizează existența unui feudalism autohton peste care s-a suprapus feudalismul maghiar. Se desprind relațiile existente între formațiunile prestatale din Maramureș și nordul Transilvaniei cu regatul ungar și căile de pătrundere a stăpînirii maghiare în Transilvania. Nu se pierde din vedere nici rolul obștii sătești — ca principală formă de rezistență a țărănimii.

Problema apărării cetăților din Transilvania în perioada ulterioară vremelnicei stăpîniri austriece (1551—1555), este abordată de Iosif Jivan în studiul „Ostașii pușcași ai cetății Deva în secolele XVI—XVII” — Un rol important în sistemul de apărare a Transilvaniei l-a avut, prin situația sa strategică, cetatea Deva. Pentru apărarea țării și întărirea puterii centrale principele a inițiat o reformă militară prin care țaranii de pe domeniul cetăților au fost obligați să presteze permanent serviciul militar. Se analizează atribuțiile și imunitățile de care s-a bucurat domeniul Deva, devenit baronat liber. După definirea termenului de pușcași (țărani eliberați din iobăgie și înrolați în armata cetăților — avînd pușcă) și descrierea drepturilor și obligațiilor pe care aceștia le-au avut, este redat modul de organizare a cetății Deva.

Aspectele pe care le-a îmbrăcat „Luptele muncitorilor din portul Brăila între 1900—1905” sînt analizate de C. Marinescu și I. Brezeanu. După redarea situației economice a portului Brăila la începutul secolului, a activității comerciale și de tranzit ce se desfășura aici, se arată mizeria în care trăiau muncitorii din acest oraș, formele sub care și-au manifestat nemulțumirile, revendicările formulate pentru reglementarea sistemului de muncă și retribuire.

Elisa Campus, în studiul „Politica externă a României în perioadă dintre cele două războaie mondiale” — valorificînd un bogat și inedit material documentar, descrie eforturile depuse de România în perioada 1920—1940 pentru a-și păstra integritatea teritorială și independența națională. Autoarea reușește să ne prezinte evoluția situației politice internaționale, rolul jucat de N. Titulescu în inițierea unui sistem de securitate colectivă în Europa, împrejurările în care s-a încheiat Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, importanța activității acestor organisme.

Apreciem de asemenea articolele cuprinse în rubrica Miscellanea, unele constituind un ajutor prețios pentru cei dornici să studieze evoluția instituțiilor (Th. N. Trăpcea „Organizația cnezială în Banat în a doua jumătate a secolului XVII pînă în prima jumătate a celui de al XX-lea”, Olga Cicanci, „Aspecte din viața robilor de la mănăstirea Secul în veacurile XVII—XVIII), altele prezentînd aspecte din vasta și multilaterală activitate a istoricului N. Iorga.

Preocupărilor revistei în privința „Metodicii predării istoriei” le răspund mai multe studii din care remarcăm pe cel semnat de Aron Petric și alți colaboratori: „Conceptul de modernizare a învățămîntului la disciplinele cu caracter umanist”.

În acest articol se argumentează că modernizarea învățămîntului este o cerință obiectivă a epocii contemporane determinată de revoluția tehnico-științifică și are ca urmare creșterea eficienței sociale a școlii. Autorii pun în discuție raportul existent între tradiție și inovație în procesul modernizării învățămîntului.

Alte articole cuprinse în această rubrică concretizează la istorie preocupările generale de modernizare a învățămîntului.

Valoroase prin minuțiozitatea cercetării, seriozitatea analizei și aprofundarea concluziilor studiile și articolele publicate au și unele părți mai puțin reușite. Era necesar ca autorii studiului „Marginea Țării” (IX) să fi renunțat la luxul de amănunte — în special în redarea istoriei satelor — cu care au exemplificat unele probleme. Articolul „Un medic de la Curtea din Alba Iulia în slujba lui Mihai Viteazul: Ioan Muraltus” ar fi câștigat dacă autorii renunțau la unele citate și ar fi intervenit mai des prin parafrazări concludente.

Se impunea o mai bună sistematizare a problemelor tratate de Gh. Ungureanu și colaboratorii săi în articolul „Contribuții la cunoașterea stării de spirit a maselor

populare din Moldova în anii dictaturii militare-fasciste” (IX, p. 175).

În mod greșit sînt date unele diete în studiul lui Iosif Jivan, „Ostașii pușcași ai cetății Deva în secolele XVI—XVII” (X, p. 66). Articolul referitor la lupta muncitorilor din portul Brăila în perioada 1900—1905 (X/1967) sînt unele repetări, în special referitoare la activitatea Casei Muncii (p. 93 și 96).

De asemenea, în mod greșit s-a indicat în două articole înscrerate la rubrica „Metodica” — ca loc de păstrare a documentelor vechi — „muzele” sau alte „locuri istorice” (IX, p. 328, X, p. 244). Este cunoscut faptul că prin foruri competente internaționale s-a delimitat sfera de activitate a muzeelor (de-a expune obiecte, mulaje, copii și doar periodic și documente originale, în scopul ilustrării unor probleme) de aceea a arhivelor, menite a păstra, conserva și folosi tezaurul documentar.

De altfel, nu era rău să se recomande în aceste articole o colaborare mai fructuoasă între Ministerul Învățămîntului, școlii și Direcția generală a Arhivelor Statului în scopul sprijinirii de către arhive a procesului de modernizare a predării istoriei.

MARIA DOGARU

CATALOGUL DOCUMENTELOR REFERITOARE LA VIAȚA ECONOMICĂ A ȚĂRILOR ROMÂNE ÎN SEC. XVII—XIX.

Documente din Arhivele Statului Sibiu, vol. II, întocmit de Dumitru Limona. Din publicațiile Direcției generale a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, București, 1967, în 8°, 524 p., facsimile.

Ampla activitate desfășurată după un plan bine întocmit de către Direcția generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, în vederea apropiării cercetătorilor, specialiștilor și chiar și a nespecialiștilor, de tezaurul de documente de orice fel, păstrate în depozitele arhivale din țara noastră, s-a concretizat de astă dată printr-un nou Catalog de documente economice. Studiarea aspectelor economice ale trecutului nostru, începută sporadic încă în epoca istoriografiei burgheze, a câștigat în amplitudine și în profunzime — în conformitate cu concepția marxist-leninistă a istoriei — tocmai în anii aceștia ultimi. De aceea, planificarea preconizată de conducerea Arhivelor Statului, în scopul de a oferi studioșilor, într-o formă sistematică, materialele de fundament pentru alcătuirea studiilor lor de istorie economică românească și de relații economice între țările române și celelalte țări, vecine sau îndepărtate, corespunde în

egală măsură și cerințelor și concepțiilor științifice ale zilelor noastre.

Munca migăloasă și competentă a tov. Dumitru Limona ne-a dat acum, al doilea volum, rezultat al depistării și catalogării documentelor păstrate în Arhivele Statului de la Sibiu avînd conținut economic. Și acest volum se referă la viața economică a celor trei țări române, Transilvania, Țara Românească și Moldova în secolele XVII—XIX, ca și primul volum din aceeași serie.

Acest volum II, cuprinde 2430 de documente și toate acestea sînt rezultatul activităților comercial-economice ale caselor de comerț românești, a lui N. D. Paciura de la Sibiu și a lui M. Safranu, covârșitoarea majoritate fiind din fondul Paciura (2334 piese). Covârșitoarea lor majoritate, de asemenea, sînt scrise în limba greacă populară; abia 15 documente sînt în limba română, 5 în nemțește și 3 imprimate în mai multe limbi.

Autorul, care este un bun cunoscător atât al grecei moderne, — după cum a dovedit-o și cu prilejul editării primului volum din aceeași serie — cit și a paleografiei, s-a achitat în mod onorabil de această grea sarcină a arhivistului, descifrarea, rezumarea și apoi organizarea materialului arhivistic în vederea publicării. Căci acest volum este rezultatul muncii lui personale și trebuie să spunem că a apărut în condiții și tehnice, și științifice ireproșabile.

Ca și celelalte cataloage de documente publicate de Direcția generală a Arhivelor Statului, și acest vol. II de documente economice din secolele XVII—XIX are cuprinsul grupat în următoarele părți: după o Introducere cu un „résumé” în franțuzește, urmează:

- prescurtări și semne,
- catalogul documentelor (pag. 11—464)
- indice de nume,
- indicele numelor de localități,
- indice de materii,
- glosar și
- facsimile.

Toate aceste subcapitole se întregesc reciproc, pe canavaua puternică a documentelor propriu-zise.

Anii oglindii în cele 2430 de documente înt relativ limitați: 1813 martie 1 — 1858 mai 1, însă în schimb se poate desprinde din ele, cu atât mai mult, o pulsație intensă a vieții comerciale-economice, mai ales între anii 1813—1827, cu aspectele cele mai variate. Se știe că aproape toate casele de comerț ale macedo-românilor, făceau mai cu seamă comerț de tranzit, pe aria imensă geografică dintre Constantinopol, Seres, Salonic, București, Craiova, Sibiu, Brașov, Alba Iulia, Zlatna, Trieste, Pesta, Viena și uncori și mai departe. Documentele acestea conțin date valoroase privind valorile de schimb: monetele — la Indicele de materii sînt categorisite sistematic și clar, între „aspri” și „zloți”, mii și mii de feluri de bani din acea vreme —, cu cambiile și alte valori de credit, într-o epocă în care încrederea între negustori deci creditul, era mai mare decît în pragul zilelor noastre. Sub acest raport, numeroase documente oferă date foarte utile cercetătorilor. De foarte multe ori, pe lângă obiectul însuși al actului, Paciura sau alții, indică cursul aurului; astfel se poate vedea cum, în citeva luni ale anului

1813, galbenul a scăzut de la 7,14 florini la 6,48 florini. Spre deosebire de zilele în care trăim noi, se poate constata că aurul și implicit argintul se depreciază meru, că aur era din belșug iar negustorii duceau lipsă de bani de hîrtie: de ex. doc. nr. 51, 64, 95, 98 etc., la 10 martie 1918. Paciura scriindu-i lui N. Panu la Brașov să-i schimbe 800 de galbeni, căci atunci ar învia ca Lazăr, deoarece „galbeni am cu gălețile dar pupier nix” (românește în text grecesc, cu chirilice). Însă aceleași documente reflectă și fluctuația în sens invers, anume efectele bancnotei de stat din 1811. Moneda de hîrtie habsburgică a fost redusă catastrofal.

Nesfîrșitele operații de schimb cu banii, oglindite în aceste documente dau impresia, la un moment dat, că avem de-a face cu o casă de schimb, cu o bancă, și nu cu o casă de comerț; însă acest fenomen era curent în viața economică a vremii, cînd o casă de acest fel făcea concomitent mai multe feluri de operații: cumpărare, transport, depozite, credit, corespondență, vînzare, etc.

Întreaga lucrare se citește și se consultă cu ușurință, fiind bine și sistematic organizată, și poate interesa și reține nu numai pe un cercetător al trecutului comercial și economic al țărilor noastre ci și al țărilor vecine în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Terminologia specifică și atât de complexă, deoarece comporta termeni din limbi foarte variate, a fost menționată de autor cu savoarea ei specifică balcanico-transilvană. Glosarul de la sfîrșit explică cuvintele azi desuete. Însă rămîn totuși unele neexplicate, mai ales provenind din limba turcă, ca de ex.: nr. 19, monedă „cirucă”, turc. cürük, „stricat rău”; ibid. „batihava”, turc. bedova din bod-i hava, „gratis”, degeaba; nr. 58 „iumbucciii”, turc. gümrükçi „vameși”, funcționari vamali; nr. 154 „zaif”, turc. slab, neputincios, slăbit; nr. 168 „ahmacul” de vameș, turc. ahmak, „prost, prostănac” etc.

Catalogul acesta, editat de Direcția generală a Arhivelor Statului este un auxiliar neprețuit pentru toți cei ce se vor ocupa de problemele economice, comerciale, monetare, și într-un sens general, de viața complexă a primei jumătăți a secolului al XIX-lea.

AUREL DECEI

PROBLEMA ȚĂRĂNEASCĂ ÎN OLTENIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA,

— Documente — Direcția generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, București, 1967, 600 p.

Inițiativa Direcției generale a Arhivelor Statului de a elabora instrumente de lucru pentru cercetarea științifică a fost apreciată în cercurile de specialiști și primită cu satisfacție și interes deosebit. Prin volumul în-tocmit de Alexandru Bălinescu, ajutat de un colectiv de arhiviști, se parcurge încă o treaptă spre ușurarea muncii a numeroși cercetători din domeniul istoric.

Fondurile arhiviste referitoare la problema agrară sînt numeroase și răspîndite pe întreg teritoriul țării. Elaborarea unei lucrări temeinice în acest domeniu de cercetare presupune investigarea și culegerea de material existent în toate centrele care dispun de astfel de fonduri. Documentele privind problema țărănească în Oltenia în-trunesc calități multiple și certe din acest punct de vedere, evidențiind preocupările asidue ale colaboratorilor de la fostele filiale pentru valorificarea bogatului tezaur arhivistic existent.

Documentele cuprinse în volum reflectă situația și lupta țărănimii în perioada de sfîrșit a orînduirii feudale și o bună parte din orînduirea capitalistă. Întreg secolul al XIX-lea reprezintă o etapă de profunde prefaceri economice, politice și sociale.

Țărănimea era clasa cea mai numeroasă, cu unele excepții, singura clasă producătoare de bunuri materiale, îndeosebi în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Pe munca ei se baza tot edificul social.

În același timp era o clasă asuprită, supusă vexațiunilor de tot felul. Primele documente reflectă situația deosebit de grea a țărănimii în timpul regimului fanariot. Pe lângă pricezi pentru pămînt documentele evidențiază jalbe ale țărănilor pentru nedreptăți comise de boierime. Răpirile pămîntului țărănesc sînt frecvente, ducînd la agitarea spiritelor și la trecerea la acțiuni directe ale țărănilor. Formele de luptă sînt cele cunoscute: nesupunere la lucru, producerea de pagube pe moșia boierului (doc. 4).

În condițiile dublei asupririi interne și externe, țărănimea ridică jalbe contra tuturor nedreptăților, arătînd că nu mai poate suporta. Dările și asupririle turcești fac obiectul unei jalbe în care se spune că sînt supuși la „multe și necumate greutăți” care „de multe ce sîntem înecați, nu le mai ținem minte” (doc. 7).

Samavolnicile, nedreptățile de tot felul ca înșelarea la măsurarea pămîntului de muncă, jefuirea chiar a gospodăriilor țără-

nești, nedreptățile în justiție, fac obiectul a numeroase plîngeri cu speranța în aflarea dreptății la autoritățile superioare.

După răscoala condusă de Tudor Vladimirescu țărani din Oltenia participanți activi, sînt schingiuiți pentru a preda armele (doc. 23, 24). Totuși ei continuă să producă daune boierilor asupritori pentru a-și face singuri dreptate (doc. 26, 27, 34).

Descompunerea feudalismului și trecerea la noua orînduire afectează profund lumea satelor. Acestei perioade îi corespunde o înăsprire a raporturilor dintre boieri și clăcași, prin intensificarea exploatării legiuite prin Regulamentul Organic. Proprietarii de moșii și arendași erau tot mai mult interesați în producția de cereale marfă pentru export. Arendașii îndeosebi, de fapt cămă-tari ai pămîntului, erau cei mai venali dintre asupritorii țărănimii. Arendînd pe un anumit termen, de obicei scurt, ei căutau să stoarcă cu profit cît mai mare. Astfel, încep să devină frecvente plîngerile țărănilor împotriva asupririlor săvîrșite de arendași (doc. 39, 40) îndeosebi în județul Romanai.

Locuitorii din mai multe sate ale acestui județ trec chiar la acțiuni împotriva arendașului, îl prind și îl omoară (doc. 41).

Pentru diverse interese ale proprietarilor mari, țărani erau obligați să-și strice casele și să se mute în altă parte. În satul Greci din județul Vilcea li s-a impus asemenea obligație chiar în timpul iernii, iar unor locuitori din satul Lăpușata, același județ, să se mute din centrul satului în locuri neprielnice așezărilor omenești.

De bună seamă, aceste măsuri erau luate pentru extinderea suprafețelor arabile în locuri favorabile culturii, mai productive.

Drept urmare, țărani clăcași fug de pe moșie sau nu se supun la clăci. Arendași se plîng ocîrmuirilor de județe pentru a se lua măsuri contra clăcașilor fugiți (doc. 46, 47).

Fuga țărănilor clăcași în timpul Regulamentului Organic devine tot mai frecventă. Familii întregi se refugiază peste hotare din cauza jafului și asupririi (doc. 51).

Jalbele împotriva asupririlor de tot felul sînt destul de numeroase. Abuzurile sprijinite de cete de dorobanți se întetesc pentru a supune la muncă țărănimea clăcașă nemulțumită protestatară. Arendași nu admiteau să piardă nimic din profitul arendării moșiei. În acest scop recurg la măsuri extreme, punînd pe țărani în fiare (doc. 79).

Goana după supramuncă e un țel al clasei dominante. Arendașii încarcă pe țărani cu zile suplimentare de clacă. Astfel, arendașul din satul Orbești județul Vilcea a urcat pe nedrept claca unui țăran. Acesta plîngîndu-se ocîrmuirii, se poruncește pedepsirea arendașului (doc. 82).

Țăranii nu mai pot suporta și se refugiază peste Dunăre. Cei prinși sînt siliți cu doroanții să se întoarcă pe moșie. Cererile de strămutare se înmulțesc, dar sînt pretutindeni refuzate.

Nesiguranța, foamea și deznădejdea domneau în satele Olteniei în acea vreme. Fuga peste Dunăre devenea singura scăpare de asupra (doc. 127, 128).

Țăranii se răzvrătesc în multe localități. La Maglavit se poruncește să fie bătuți cu toiașul răzvrățiții (doc. 141).

Revoluția de la 1848 nu a reușit să aducă îmbunătățirea situației țăranilor. Documentele din 15 iunie și 9 iulie ale Guvernului Provizoriu și Departamentului Dinlăuntru poruncesc ocîrmuirilor de județe să se ia măsuri ca țăranii să lucreze ca și pînă acum pămîntul proprietarilor și arendașilor. Ideile revoluționare sînt răspindite și la sate. Se cere înlocuirea administratorilor județelor.

Locuitorii din satele de pe Dunăre se răzvrătesc, după înfrîngerea revoluției, în semn de solidaritate cu guvernul provizoriu.

Se iau măsuri pentru înăbușirea spiritelor agitate la sate.

Revoltele însoțite de incendieri încep să capete amploare (doc. 190, 191, 193, 194).

Întreaga perioadă pînă la reforma agrară din 1864 e frămîntată de nemulțumiri, agitații, revolte și incendieri care atrag intensificarea măsurilor represive. Un moment deosebit în această perioadă e marcat de așezămintele agrare din 1851 cînd se încearcă o soluție pentru problema țărănească.

Unele documente din volum relevă faptul că Unirea a fost primită cu însuflețire de către țăranii din Oltenia care așteptau și o îmbunătățire a situației lor.

Reforma agrară din 1864 a avut o mare însemnătate pentru dezvoltarea agriculturii în România. Aplicarea însă a fost defectuoasă și în Oltenia ca și în întreaga țară determinînd agitații și nemulțumiri. Țărănimea liberă din punct de vedere juridic nu mai putea fi constrinsă la muncă. S-a recurs însă la încălcarea dreptului, prin legea învoielor agricole din 1866, care o obliga pe țărani la muncă prin forță. Situația disperată determină țărănimea să se ridice la luptă. Încep răscoalele pe linia Dunării. Țăranii caută să-și facă singuri dreptate. Mulți rămăseseră neîmproprietați și așteptau noi împărțiri de pămînt. În situația aceasta grea erau țăranii și în preajma războiului de independență, ceea ce nu a împiedicat

participarea lor masivă la război sau în sprijinul armatei cu carele, vitele și cele necesare hranei.

După război situația rămîne în continuare grea. Plîngeri și petiții vin din toate părțile Olteniei. Măsurile luate de guverne sînt doar paleative, fără eficiență. Răscoala din 1888 va demonstra cu tărie că nu a asemenea măsuri se va ameliora soarta țăranilor. Aceștia se revoltă, caută să intre cu forța pe pămîntul moșieresc. Se întreprind anchete și se iau măsuri aspre pentru reprimare. Marii proprietari nu înțelegeau să renunțe nici măcar la o mică parte din latifundii în favoarea țărănimii agitate și profund nemulțumită.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea, starea de permanentă frămîntare în căutare de dreptate socială, prevestea marea zguduire ce s-a produs la 1907.

Documentele inserate în volum sînt dintre cele mai semnificative pentru felul de muncă și trai, pentru lupta țărănimii. Desigur că există și alte documente. Unele au fost prezentate în rezumat la sfîrșitul lucrării, altele au fost probabil omise din cauza repetării datelor. Credem totuși că era necesară o mai justă reprezentare a problemei țărănești în mod proporțional pentru toate județele Olteniei, pentru că majoritatea se referă la județul Dolj. Problema se pune dacă mai există sau nu și alte documente importante neincluse în volum. Lectorul trebuie avizat în această privință.

Considerăm că acest prețios volum de documentare ar fi sporit ca valoare dacă s-ar fi zăbovit mai îndelung asupra conținutului documentelor, în scopul alcătuirii unui studiu introductiv mai aprofundat și de dimensiuni mai mari.

Alte observații se referă la norme de editare. În primele documente nu figurează localitatea unde au fost emise. E drept că în rezumat se menționează localitățile, dar acest lucru nu e suficient.

Elementele de datare și localizare, numele organelor emittente și toate celelalte date în afara textului propriu-zis, al titlului și rezoluțiilor, fiind incluse în rezumat, s-a produs o repetare a lor, determinînd o sporire inutilă a numărului de pagini, în detrimentul, peate, al cuprinderii și altor documente importante recăte în rezumat.

Rezumarea documentelor este făcută corect. Un plus de precizie în formulare, precum și specificarea actului (plîngere, raport, adresă, circulară etc.) ar fi sporit, de asemenea, valoarea volumului.

Oricum, prin efortul depus pentru elaborarea sa, prin respectarea meticuloasă a criteriilor stabilite inițial și a specificului local al graiului românesc din Oltenia, volumul reprezintă o contribuție valoroasă, un eveniment

editorial cu foarte bune rezultate pentru cercetarea științifică.

Preocuparea Direcției generale a Arhivelor Statului în acest domeniu este meritorie, privită cu interes de specialiști, care așteaptă și alte contribuții valoroase ale colaboratorilor săi.

Asemenea activitate de mare răspundere, fiind vorba de izvoarele de primă categorie ale istoriei patriei, va spori fără îndoială prestigiul științific al instituției nu numai în țară, dar și peste hotare.

ANASTASIE IORDACHE

DOCUMENTE PRIVIND PROBLEMA ȚĂRĂNEASCĂ DIN OLTENIA ÎN PRIMELE DOUĂ DECENII ALE VEACULUI AL XX-LEA,

vol. I (1900—1910), Edit. Acad. Republicii Socialiste România, Craiova, 1967, 473 p.

Încă un volum de documente despre *problema țărănească în Oltenia* este pus la dispoziția cercetătorilor, de astădată de către Centrul de istoric, filologie și etnografie Craiova al Academiei R. S. România.

Preocuparea pe care o dovedesc unele instituții, între care și cea craioveană, de a publica documente și din trecutul apropiat, este laudabilă și merită toată prețuirea forurilor de specialitate și a cercetătorilor care găsesc în aceasta o ușurare considerabilă a muncii lor.

În momentul când crește considerabil numărul instituțiilor creatoare de arhivă, când se multiplică și se diversifică sarcinile și atribuțiile diferitelor instituții, când, o dată cu acestea, apar mijloacele tehnice de multiplicare a actelor, studierea tuturor documentelor devine practic imposibilă, mai ales când cel ce lucrează este singur. De aceea socotesc că selecționarea cu grijă, după criteriile științifice și publicarea volumelor de documente pe anumite teme, ușurează considerabil munca cercetătorilor.

Încă un element deosebit de important este și acela că întocmirea unor astfel de lucrări va duce la căpătarea de experiență care va fi probabil concretizată în elaborarea unor norme arheografice unitare și pentru perioade mai noi ale istoriei, cele existente limitându-se la publicarea documentelor din perioada feudală.

Colectivul de la sectorul de istorie ale cărui roade, dintr-o perioadă de timp, se înmagazinează în acest volum, deși tânăr, prin eforturile depuse și grija cu care a procedat la cercetare, selecționare și pregătirea materialului, s-a achitat meritoriul de sarcină, dovedind o temeinică pregătire, pasiune pentru munca pe care o fac și competență profesională.

Dacă aria acțiunilor despre care informează documentele se limitează la teritoriul județelor făcând parte din Oltenia, autorii au depășit în cercetare această arie, aducând documente și din arhivele unor instituții centrale — Ministerul de Interne,

Consiliul Superior al Agriculturii — care se păstrează la Direcția generală a Arhivelor Statului. Prin aceasta se poate cunoaște și înțelege mai bine legătura între anumite măsuri adoptate pe plan local și concepția organelor superioare, confirmându-se și de astădată faptul că statul era instrumentul de constrângere și oprimare a claselor exploatate.

Parcurgind documentele oferite de volumul I, cititorului îi apare tabloul real al vieții majorității covârșitoare a populației unei părți a României din primul deceniu al celui de al XX-lea secol. Era deceniul în care clasele stăpînitoare sărbătoreau 40 de ani de când instauraseră monarhia, stilpul și reazimul lor de nădejde sub a cărei oblăduire făcuseră averi imense. Era, în același timp, deceniul în care lupta celor de pe spatele cărora se făceau averile, creștea în largime și în adâncime, culminând cu neuitatul an 1907. Era deceniul în care aproape la unison parlamentarii recunoșteau că: „există o gravă chestiune agrară în România” care, printre altele, făcea ca numărul celor bolnavi de pelagră să crească de la 40.000 în 1898 la 150.000 în 1905, iar al celor aminați de la incorporare ca „impropriu” pentru serviciul militar de la 9% la 50%. Bazat pe astfel de cifre și fapte, unul dintre acești demnitari declară în ședința Adunării Deputaților din 12 dec. 1907 că „era ceva mai izbitor încă. La noi răscoalele și foametea erau endemice”. Dece? pentru că,

* Documentul nr. 5, pagina 31 confirmă pe scară locală această situație, „Nu cred că există comună în județ în care să nu fie pelagroși și teamă îmi este că în anul acesta numărul lor va crește și mai mult”. Autorul acestui document — medic primar — mai preciza că „Nu am putut afla exact numărul pelagroșilor din cauză că autoritățile comunale nu-i declară pe toți și din cauză că cei bolnavi numai o parte din ei recurg la ajutorul medical”.

zicea aceiași „De vreo 20 de ani am înaintat distribuind țărănilor cu o mină gloanțe și cu mina cealaltă porumb”.

Desigur, urmările acestei politici, ale acestor măsuri, sînt din plin reliefate de documentele prezentate.

Din „Introducere” se poate vedea care sînt principalele probleme la care se referă documentele, autorii enumerînd în paranteze aceste documente, însă introducerea nu epuizează nici pe departe bogăția de informații.

O bună parte din acestea, începînd cu al 2-lea, amintesc despre „răscoale”, despre „răzvrătiri” și „împotriviri”, despre „greve” ale țărănilor al căror număr în cele mai multe localități este de ordinul sutelor. Ei se răscoală împotriva proprietarilor, a arendașilor și a oamenilor lor, împotriva organelor însărcinate cu „ordinea și siguranța” dar de fapt cu apărarea intereselor exploataților. Chiar atunci cînd țărăni se adresează organelor în drept să rezolve anumite probleme, tonul nu este al unor „slugi preaplecate” sau „servi umili”, cum se adresa cea mai mare parte din reprezentanții claselor exploatare, ci al unor oameni hotărîți în acțiune, demni de menirea și rolul lor. „Noi locuitorii din Birca și Goicea Mică... Rugăm ordonați anchetă, darea darului culpabil judecării, contrariu facem singuri dreptate” — cereau cei 400 de locuitori — prefectului județului Dolj¹.

În fața hotărîrii și dîrzeniei țărănilor, reprezentanții „ordinei publice” și ai proprietarilor, cer „mai mulți jandarmi”, cer „armată” cu care vor reuși să înăbușe, să oprească mișcările dar nu să oprească lupta țărănimii, ea îmbrăcînd forme diverse. Și nici judecarea și întemnițarea răsculaților sau dizolvarea multor consilii comunale pentru motivul că „membrii lor au luat parte activă la răscoalele țărănești”², nu vor frînge hotărîrea de a lupta, ceea ce este demonstrat de multe „nesupuneri”, „răscoale” etc. după 1907³.

Una din problemele interesante reliefată de documente este aceea a legăturilor dintre muncitori și țărani, dintre mișcarea muncitorească și lupta țărănimii. Deși nu prea multe, totuși ele confirmă că broșurile, manifestele și ziarele socialiste ajungeau și în sate unde erau citite și comentate⁴, că pe

alocuri își făceau apariția „agitatori socialiști”, că se formează cluburi și cercuri socialiste⁵.

Și despre alte probleme se găsesc multe informații pe care cercetătorii le pot folosi în lucrările lor. Aș aminti, spre exemplu, sprijinul ce-l poate oferi volumul de documente celor ce se ocupă cu întocmirea monografiilor diferitelor comune.

Avînd în vedere că este primul volum, cerințele din ce în ce mai mari, exigența crescută față de lucrările pe care le elaborăm, dorim să semnalăm și unele minusuri ale volumului.

Există o disproporție între numărul documentelor din județele Olteniei. Astfel, dacă pentru județul Dolj numărul documentelor se apropie de două sute, pentru altele sînt mult mai puține. Pentru Romanaiți cca 40, iar pentru Gorj numărul lor nu ajunge nici la 20. Chiar dacă arhivele instituțiilor din aceste județe nu s-au păstrat deoarece „jaful pe care l-a făcut în ele prostia omenească și totala dezorientare a celor pe care vremea i-a pus în locuri de care nu erau vrednici” — cum aprecia marele istoric N. Iorga în 1934 — au dus la distrugerea lor, totuși cele petrecute în aceste locuri se pot reconstitui pe baza documentelor ce se găsesc la alte instituții. Spre exemplu, în arhivele Ministerului Justiției, Ministerului Învățămîntului, Casei școalelor și altele ce se găsesc la Arhivele Statului București, puteau fi găsite astfel de documente.

Considerăm că ar fi fost necesară o grijă mai mare pentru terminologie și uniformizare; dacă anumiți termeni în document sînt redați în mod diferit, incorect etc., autorul reproducîndu-i întocmai, în redarea conținutului documentului se poate folosi termenul corect. Spre exemplu, în lista documentelor comuna Muerești este diferită la numărul 215, 224 și 257. În unele documente se găsește termenul tablou care în formularea autorilor ar putea fi tabel.

La documentul nr. 23 se spune în rezumat că locuitorii comunelor Gubaucea și Călugărei refuză a mai munci pe moșia arendașului Strimbeanu din cauza „relelor tratamente la care sînt supuși”. Aici sînt două greșeli; una de conținut — e vorba de locuitorii din Oradell pe moșiile din localitățile din text — și una de formă — citarea inexactă a textului documentului.

Toate acestea nu diminuează calitatea lucrării și nu scad din importanța volumului; ele pot fi evitate însă la viitorul volum actualmente în pregătire.

V. ARIMIA

¹ Doc. 77, p. 114.

² Doc. 190, 195.

³ Doc. 224, 231, 235, 237, 242, 246, 247, 250, 255, 272, 273, 280, 284, 344.

⁴ Doc. nr. 24, 154, 198, 256.

⁵ Doc. nr. 53, 114, 158, 159, 193, 196, 248, 289, 299.

CORNELIA BODEA, LUPTA ROMÂNILOR PENTRU UNITATEA NAȚIONALĂ 1834—1849,

Editura științifică, București 1967, 390 p., introducere și facsimile.

Lucrarea este întocmită pentru a înfățișa, pe baza unui bogat material inedit sau mai puțin cunoscut, drumul comun parcurs de mișcarea națională românească atît în perioada de pregătire a mișcărilor revoluționare, cît și în timpul desfășurării lor în anii 1848—1849.

Autoarea urmărește pe etape cum a alternat centrul de greutate al mișcării de redemptare națională dintr-o provincie în alta, sau din afară în interiorul granițelor etnice românești, în funcție de situația internă din fiecare țară în parte. De asemenea, se scoate în evidență, pe baza unor documente valoroase, faptul că se poate urmări existența unui program de unitate politică — națională pe ambele versante ale Carpaților, atît în perioada de pregătire a revoluției, cît și în 1848—1849, demonstrîndu-se preocuparea românilor pentru crearea „statului dacic”.

Lucrarea cuprinde o introducere, două părți cu nouă capitole, încheierea, documentele, indicele de locuri și persoane și lista figurilor.

Informațiile documentare din Partea I-a se referă la starea prerevoluționară din anii 1834—1847, subliniindu-se activitatea societăților culturale și politice în cadrul cărora s-a pregătit și s-a cultivat spiritul de luptă pentru ridicarea socială și națională a românilor, precum și militantismul asociațiilor culturale și literare: Societatea pentru învățătura poporului român (1839), Asociația literară a României de la București (1845) Însocierea lazariană (1847) ș. a.

Atît în capitolele respective, cît și în documentele publicate, se subliniază activitatea dusă de militanți de seamă, scriitori, publiciști, oameni politici din cele trei țări române, care au colaborat în scopul formulării drepturilor indescriptibile ale poporului român la autonomie și independență statală.

Sînt interesante documentele noi despre propaganda bănățeană pentru „Republica română unită”, mișcare social-politică inițiată în 1834, precum și cele ce documentează firul unitar care lega acțiunile revoluționare din cele trei țări române. Se subliniază contribuția la acțiunea de redemptare națională a studenților români aflați în străinătate și organizați în societăți cum ar fi „Cercul românilor de la Viena”.

De remarcat pentru activitatea lor din Viena sînt Ion Ursu, frații Hurmuzaki, Aron Pumnul, Nicolae Pascu ș. a., punîndu-se

apoi accent pe aspecte din activitatea lui Eftimie Murgu.

Despre Societatea studenților români de la Paris, deși destul de cunoscută, autoarea aduce lucruri noi în legătură cu orienturile acesteia, cu activitatea lui Bălcescu și a programului lansat de tineretul revoluționar.

În partea a II-a cele patru capitole și încheiere sînt cuprinse documente reflectînd situația din timpul revoluției.

În scopul realizării dezideratului principal, unitatea națională, proclamată simbolic prin plebiscitul poporului adunat pe Cîmpia Blajului la 3/15 mai 1848, s-au căutat și folosit conjuncturile politice externe favorabile.

Astfel modificările în relațiile internaționale europene au produs unele schimbări în programul revoluționar.

De pildă triumful contrarevoluției în Viena și exclusivismul revoluționarilor maghiari în problema națională au schimbat oarecum cursul evenimentelor în revoluția din Transilvania. Astfel, în prima etapă, revoluționarii bănățeni și ardeleni, în colaborare cu Nicolae Bălcescu, militau pentru organizarea Transilvaniei, ca „țară românească”, cu administrație românească și constituită într-un corp unitar în Imperiul Habsburgic.

După promulgarea Constituției imperiale din martie 1849, se refuză românilor recunoașterea drepturilor legitime, drepturi acordate altor naționalități.

În urma situației create, revoluționarii transilvăni și emigrații din Țara Românească (Bălcescu, Ghica, Goleșcu-Negru, Magheru), tratează cu guvernul maghiar, dar o înțelegere se realizează prea trîziu.

Situația concretă nu a putut crea condiții pentru aplicarea planului de unitate națională elaborat în perioada premergătoare și în timpul evenimentelor de la 1848, dar lupta forțelor românești a continuat, iar în anii 1849—1859 a culminat cu Unirea Principatelor.

Autoarea reproduce scrisori aparținînd lui Ion Eliade-Rădulescu, Ion Maiorescu, G. Sion, A. T. Laurian, I. Pușcariu și alții, documente din care se desprind informații prețioase asupra evenimentelor amintite.

De asemenea este reprodus memoriul românilor transilvăni adresat Parlamentului austriac, cerînd recunoașterea drepturilor lor, apelul deputaților români din Monarhia

Habsburgică adresat românilor din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina, și alte documente.

Bazindu-se pe un material de arhivă bogat din Arhivele Statului, Biblioteca centrală de Stat, Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România autoarea aduce o contribuție importantă la cunoașterea luptei

românilor pentru unitatea națională, din frământații ani ai Revoluției de la 1848, cititorii așteptând continuarea publicării documentelor pentru perioada următoare, așa cum se anunță în introducere.

EL. IOSEFIDE

LUCIA PROTOPODESCU, NOI CONTRIBUȚII LA BIOGRAFIA LUI ION BUDAI-DELEANU. DOCUMENTE INEDITE.

Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 305 p.

Titlul pus de autoare cărții sale recent apărută în editura Academiei R. S. România este modest, nu atât în raport cu materialul nou publicat, cât mai ales cu masa și calitatea muncii desfășurate în vederea exploatării și iluminării acestuia. Căci, pentru a putea găsi și stabili ineditul celor LII de acte noi date în originalul nemțesc sau latinesc în anexă — din arhivele de la Viena, mai cu seamă, apoi de la Lvov (Lemberg) și Budapesta — era necesar ca cercetătoarea să fi parcurs în prealabil întreaga bibliografie a problemei sau mai bine zis a problemelor Budai-Deleanu, să fie stăpână pe aspectele multiple ale acestei proteice figuri a literaturii noastre din secolele XVIII — XIX, așa de puțin cunoscut în elementele biografiei sale.

Într-adevăr, parcurgând această carte, rămii impresionat de bogăția informației preliminare pe care se întemeiază apoi valorificarea aportului nou adus de actele amintite; cărțile, monografiile, enciclopediile, studiile, articolele și simplele notițe informative, în unele cazuri, pe care se sprijină cercetarea tov. Lucia Protopoescu, sînt de ordinul sutelor și se poate afirma că bibliografia utilizată este exhaustivă. Acest fapt acordă cel mai sigur credit rezultatelor la care s-a putut ajunge. Abstracție făcînd de noile date care sînt explicate prin ele înșile, chiar și numai precizările și explicațiile multor situații și persoane din contemporaneitatea autorului „Țiganiadei”, pe care ni le oferă autoarea în stufosul său studiu bibliografic, sînt suficient de concludente ca să putem afirma că avem în fața noastră *ultima ratio* în această privință, adică o monografie biografică a lui Budai-Deleanu mai întinsă și mai profundă decît toate cite au fost făcute pînă acum asupra lui de către istoricii noștri literari, sau pur și simplu de istoricii noștri.

Originea lui Budai-Deleanu este urmărită cu minuțiozitate și pătrundere pînă dincolo de limitele documentelor. Apoi studiile și

formarea personalității sale, mai ales după ce și-a făcut stagiul la școlile din Blaj, sînt examinate și concepute ca expresie a mediului și epocii sale. În acest punct sînt încadrate primele documente depistate și publicate din fondurile arhivelor de la Viena, care de altfel constituie majoritatea documentelor date în anexă. Mediul universitar, cu programele, profesorii, ideile și „școlile” acestora, precum și, într-un sens general, coordonatele și spiritul culturii din acea epocă de maximă înflorire a capitalei Imperiului habsburgic, Viena, sînt prezentate cu deosebit simț analitic și sintetic.

Ideologia iluminismului este arătată — fără a se insista în mod inutil asupra tuturor fețelor și detaliilor sale — prin trăsături și caracterizări pertinente, bazate pe cele mai bune studii, mai ales în limba germană, dat fiind că Budai-Deleanu a făcut parte din curentul austriac al iluminismului.

Legăturile, colaborările și, bineînțeles, influențele exercitate asupra primului poet epic al nostru, sînt sesizate pretutindeni unde numai se putea, subliniindu-se atît cît era cu putință originalitatea sa și eforturile sale continue de-a se afirma ca un autor (și chiar și în calitate sa de funcționar austriac, în viața sa particulară) independent și original. Personalitatea lui Budai-Deleanu se delinează astfel singură cu multă pregnanță, în acest studiu, mai ales spre sfîrșitu vieții, cînd ea se realizează tot mai mult.

Pe baza actelor noi, dar și prin ispitirea pentru cumpănire a materialelor și studiilor publicate anterior, se arată pînă în amănunte — cu unele lacune inerente, datorite tocmai lipsei de documentație completă — surprinzătoarea și neîntrepută activitate lexicografică, de traducător și apoi de literat, a lui Budai-Deleanu. Documentele scoase acum la iveală, din fondurile respective, pun în lumină deosebită viața și activitatea acestuia în Bucovina și Galiția, care pe atunci făceau parte tot din Imperiul habsburgic.

În acest context sînt în cea mai mare parte noi următoarele capitole din biografia acestuia :

Traduceri oficiale (pag. 91 urm.); Noi traduceri oficiale (pag. 98 urm.); Translator la guvernul Galiției ? (pag. 109 urm.); Indrumare spre forurile juridice din Galiția (pag. 115 urm.); Călătorie necunoscută (pag. 124 urm.); Consilier în Lvov (pag. 133 urm.); Ion Budai-Deleanu și traducerea roilor co-duri austriece (pag. 142 urm.); Cazul Vasile Balș (1779—1810) (pag. 148 urm.); Îndelungată muncă lexicografică (pag. 157 urm.); Înobilarea fraților Ion și Aron Budai (pag. 176 urm.).

Pentru a dovedi sudarea autorului „Țiganiadei” în ideologia iluminismului progresist, tov. Lucia Protopopescu exemplifică această contingență cu convingătoare citate și sublinieri de idei și expresii luate din această așa de puțin cîntată epopee „eroico-comică”¹⁾.

Caracterizarea finală a lui Budai-Deleanu, făcută de tov. Lucia Protopopescu, este condensată și justă.

„Complex și contradictoriu, cărturarul transilvănean el însuși, ca și opera sa, ridică esențiale întrebări de domeniul culturii.

Studiile sale în Transilvania l-au îndrumat spre umanismul clasic; cultura însușită de el în facultatea de filozofie și apoi în anii 1783—1787, petrecuți la Viena, aparține epocii. Prin formare teolog de tip medieval, devine intelectual laic de tip iluminist. Încrederea în capacitatea înnoitoare a rațiunii și voinței omenеști, certitudinea ajungerii la descătușarea omenirii din neștiință și întineric, îndrumarea hotărîtă spre progres, gîndirea emancipată, orientarea democratică, sînt trăsăturile specifice ale iluministului. Efortul său vădit de modernizare echivalează cu un nou act de voință și conștiință. Budai-Deleanu nu se limitează însă la sfera de idei și preocupări a iluminismului austriac, ci recepționează cultura înaintată a Occidentului din secolul luminilor. Spirit european, rămîne în același timp autohton autentic prin întreaga sa operă, realizînd sin-teza pe un plan superior.”²⁾

AUREL DECEI

1) Autoarea folosește eufemismul *romi* pentru a desemna neamul acela care au prilejuit crearea „Țiganiadei”.

2) Lucrarea recenzată, p. 192—193.

ROBERT DEUTSCH, NICOLAE TITULESCU

„Discursuri”, Editura științifică, București, 1967, 624 p.

Culegerea de „Discursuri” ale marelui diplomat român, apărută sub îngrijirea lui Robert Deutsch (Studiu introductiv, texte alese și adnotări) umple un gol de multă vreme resimțit.

Ea cuprinde un număr total de 76 discursuri, cuvîntări, interviuri, memorandum-uri, studii, articole, prefete, publicate în ordine cronologică după o anumită tematică (de ex. cele inserate sub nr. 13—16, 18—19, 62, 70, referitoare la reparațiile de război, opoziții, sancționarea agresorilor fasciști, sau — pe plan intern — problema agrară nr. 5, 6, și 8).

În numărul total de documente sînt incluse și unele comentarii ale unor terți contemporani ai ilustrului diplomat fie pentru că autorul culegerii n-a putut procura discursurile sau interviurile respective, nemăgăsiindu-se stenogramele (ex. nr. 12—discursul rostit la Liceum Club, Londra 1922 „Despre ridicarea economică mondială”) fie pentru semnificația aprecierilor pe care le conține (de ex. nr. 15, interviu despre condițiile de plată ale rentei române peste graniță sau nr. 72—73, conferințele ținute la Londra, 1937 în Camera Comunelor și la Oxford).

Volumul conține discursuri, cuvîntări, interviuri din cele mai reprezentative pentru acțiunile și concepțiile izvorâte din interesele reale ale țării, ale remarcabilului om politic, dar și de știință, erudit profesor, publicist distins și orator redevabil care a fost Titulescu; ele pun convingător în lumină personalitatea „acestui ministru al unei țări mici (ce) face o politică mare” cum l-a caracterizat Eduard Herriot pe cel sub a cărui nemijlocită conducere s-a aflat politica externă a României în perioada atît de grea și de frămîntată a deceniilor 3 și 4.

Majoritatea documentelor sînt acte de politică externă, din care cităm : memorandum-urile, declarațiile și interviurile privind reparațiile de război, menținerea statu-quo-ului ș. a. (nr. 13—20), cele privind rolul Ligii Națiunilor, al Micii Înțelegeri, al Înțelegerii Balcanice și al altor organisme regionale, relevîndu-se necesitatea apărării păcii, asigurării independenței și suveranității statelor, apărarea intereselor fundamentale ale României fiind leit motivul tuturor acestor acte (nr. 21—48); cele privind aprecierile făcute la adresa U.R.S.S., a politicii sale externe, cu sublinierea rolului relațiilor

româno-sovietice în interesul ambelor țări și al păcii generale în Europa (nr. 44—46, 49, 66).

Prezintă, de asemenea, un mare interes — fie și numai pentru studiul istoriei economiei naționale și al raporturilor sociale, dar nu numai pentru aceasta — primele 11 documente, din perioada 1904—1921 consacrate problemelor interne, mai ales reformelor ce se impuneau (agrară, financiară, electorală, învățământ) ; ele reflectă vederile înaintate ale lui N. Titulescu, dragostea și grija lui profundă față de situația maselor populare, îndeosebi ale țăranimii, preocuparea pentru dezvoltarea economică, independentă a României — punind în acest sens un mare accent pe necesitatea industrializării — indicind soluții ce puteau servi realment progresului țării (improprietățile țăranilor, impozitele directe progresive, vot universal, ș. a.).

Un număr de 7 documente sînt din perioada imediat următoare demiterii lui (1937—1939). Ele conțin aprecieri lucide făcute în fața unor cercuri și personalități proeminente din occident, asupra evenimentelor care se precipitau și al căror curs îl prevăzuse ; și în aceste ocazii, Titulescu și-a dezvoltat cu aceeași ardoare — ca și înainte de pe tribunele oficiale — crezul său politic, temerile și speranțele legate de soarta patriei iubite căreia i-a închinat întreaga-i putere de muncă, talent neasemuit, gîndurile sale și departe de care avea să-și incheie viața-i luminoasă, într-un lung și dureros exil.

Conform uzanțelor documentele sînt precedate de un rezumat în care autorul culegerii face importante precizări de natură să edifice cititorul asupra problemei sintetizîndu-i totodată conținutul.

Culegerea e însoțită de indici geografic, de nume, de publicații, de conferințe, asociații, adunări, instituții) și de 53 reproduceri fotografice, imagini sugestive ale unor momente din viața personală și mai ales publică a marelui om de stat.

Culegerea are un studiu introductiv în care se face o prezentare a personalității lui N. Titulescu, cu referiri la școala în care s-a format și la lucrările ce i s-au consacrat în vremea și noua istoriografie. Sînt citate îndeosebi o serie de articole și studii închinat lui N. Titulescu apărute de la începutul acestui deceniu, autorul oprindu-se mai îndelung asupra apreciatei monografii „Nicolae Titulescu” de Ion M. Oprea.

Dar un erudit exeget al opereii inegalabilului diplomat se dovedește a fi însuși autorul culegerii care deține avantajul unor studii asupra diplomației și situației internaționale dintr-o perioadă atît de grea și de frământată în care Titulescu a condus politica externă a României. Studiul introductiv

ca și notele explicative prezintă laconic, dar bine ilustrat, tabloul vremurilor tulburi dintre cele două războaie mondiale și al problemelor cardinale în fața cărora a fost pusă România.

Privită prin prisma — atît a cerințelor asigurării păcii în Europa cît și a intereselor sale fundamentale, politica României coresponde, în mod obiectiv dezideratelor, dorinței de progres, idealurilor poporului său profund atașat cauzei păcii și cooperării între popoare.

În cadrul politicii și situației date, rolul unor personalități proeminente este de asemenea bine definit. Una dintre ele, și de prim rang este Nicolae Titulescu. Culegerea înlesnește cunoașterea, pătrunderea, înțelegerea opereii sale, căreia partidul și poporul nostru îi acordă o înaltă prețuire.

Ideile lui N. Titulescu sînt de o bogăție și valoare inestimabilă, păstrîndu-și — cele referitoare la politica externă — actualitatea în cea mai mare parte. Ar prezenta desigur interes lucrări de exegeză care să le grupeze pe diferite domenii ale relațiilor internaționale, dar poate mai ales pe țărimul teoriei generale a statului, în legătură cu care eminentul jurist a făcut o serie de considerații teoretice strălucite.

Documentele publicate denotă, de pe altă parte, trăsături ce caracterizează personalitatea marelui om politic, munca sa titanică pusă integral și cu o inegalabilă abnegație în slujba apărării intereselor României, ale independenței, suveranității și integrității ei teritoriale.

Din cele arătate mai sus reies, implicit, meritele acestei culegeri, oportunitatea editării ei. Sînt, poate, unele carențe mai mult de ordin tehnic. Astfel, unele note explicative nu precizează unde și cînd s-a ținut cuvîntarea (discursul) respectiv, cu ce prilej (nr. 2, 9) indicîndu-se, din acest punct de vedere, numai sursa la care a apelat autorul culegerii. În unele note sînt repetări (ex. procentul fixat la Conferința de la Spa pentru România). Dacă în indicele de nume se precizează la unele persoane și calitatea lor, evident laconic, la altele nu se face același lucru. Dacă supra-coperta și coperta sînt de o ținută corespunzătoare, hîrtia inferioară pe care s-au tipărit „Discursurile” e nepotrivită pentru astfel de lucrare și astfel de editură (Științifică). Ceea ce reiese însă pregnant din studiul întregii cărți este utilitatea sa indiscutabilă, contribuția ei la cunoașterea opereii și activității lui N. Titulescu fapt de o mare importanță practică pentru lucrătorii din nenumăratele domenii ale științelor sociale, nemaipunînd la socoteală interesul pe care-l prezintă pentru publicul larg.

V. MAGDALEN

NICOLAE TITULESCU : DOCUMENTE DIPLOMATICE

Editura Politică, București, 1967, 894 p.

La scurt interval de timp după apariția culegerii lui Robert Deutsch (Nicolae Titulescu : „Discursuri”) în Editura Științifică a apărut prezentul volum intitulat *Nicolae Titulescu : Documente diplomatice*, la întocmirea căruia a participat un grup de istorici și juriști (Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploșteanu, George G. Potra și Constantin Turcu) sub conducerea profesorului universitar George Macovescu.

Volumul reprezintă o culegere de 491 de documente : rapoarte, conferințe, circulări, note, cuvântări, interviuri, declarații, articole, scrisori, comunicate și procese verbale etc., în cea mai mare parte inedite și culese din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Direcția Generală a Arhivelor Statului București, Academia Republicii Socialiste România (secția manuscrise), din publicațiile oficiale ale Societății Națiunilor (dezbaterile Adunării Generale și ale Consiliului), din presa vremii română și străină, din dezbaterile parlamentare și din alte lucrări tipărite.

Faptul că documentele în cea mai mare parte sînt adresate de Nicolae Titulescu către Ministerul Afacerilor Străine, regele Carol al II-lea, Președintele Consiliului de Miniștri, Ministerul de Finanțe și altor demnitari ai statului român și au un caracter strict confidențial, le conferă o înaltă valoare științifică și obiectivă și prezintă un interes deosebit pentru cunoașterea politicii externe a României între cele două războaie mondiale.

Spre deosebire de culegerea lui Robert Deutsch care cuprinde discursurile lui N. Titulescu, începînd din 1904 și pînă la 30 mai 1939, discursuri care înfățișează activitatea sa didactică, economică, politică și diplomatică, volumul prezent conține numai documente diplomatice pe o perioadă de aproximativ 19 ani, începînd de la 28 iulie 1920 — de la primele negocieri purtate la Paris, în calitate de ministru de finanțe al României — și pînă în preajma izbucnirii celui de al doilea război mondial.

Volumul e prefațat cu un valoros studiu introductiv intitulat : „Opera diplomatică a lui N. Titulescu”, sub semnătura profesorului universitar George Macovescu. Introducerea, pe baza documentelor din culegere, punctează principalele acțiuni diplomatice la care a participat Nicolae Titulescu și evidențiază obiectivele politicii externe românești între cele două războaie mondiale. Dintre acestea din urmă cele mai esențiale au fost : apărarea independenței, suveranității și statu-quo-ului teritorial al României

stabilit de tratatele de pace după primul război mondial; neadmiterea amestecului în treburile interne; egalitatea în drepturi a tuturor statelor în relațiile internaționale și creșterea rolului națiunii române în soluționarea problemelor litigioase; definirea și condamnarea agresiunii; organizarea luptei împotriva politicii de forță a statelor fasciste și revizioniste; crearea unui sistem de securitate colectivă; rezolvarea prin tratative și înțelegere reciprocă a problemelor importante de interes general; colaborarea internațională în cadrul Societății Națiunilor sub toate aspectele; sprijinirea luptei popoarelor căzute victime agresiunii fasciste; normalizarea relațiilor diplomatice cu U.R.S.S. — toate subordonate țelului fundamental : asigurarea păcii și progresului social, evitarea unui război mondial.

De asemenea, introducerea orientează pe cititor asupra principalelor probleme și evenimente ale situației internaționale între cele două războaie mondiale precum și asupra relațiilor dintre marile puteri în această perioadă, fapt ce ușurează înțelegerea documentelor din culegere.

Baza concepției autorilor în realizarea acestei culegeri a stat ideea redării în ordine cronologică a documentelor referitoare la evenimentele la care a participat ilustrul diplomat român, în calitate de reprezentant al României la Conferința de Pace, de ambasador la Londra (1922—1927), de reprezentant permanent al țării noastre la Societatea Națiunilor — al cărei președinte a fost la cea de a XI și a XII sesiune ordinară. — și de ministru al Afacerilor Străine (1927—1928 și 1932—1936), precum și după înlăturarea sa de la conducerea acestui minister (30 august 1936) pînă în anul 1939.

Documentele din perioada 1920—1932, în număr de 272, ilustrează activitatea titanică a diplomatului român pentru apărarea drepturilor și intereselor României în conferințele internaționale pentru reparații și datorii de război, în procesul optanților unguri (nr. 30, 43, 94), în problema Dunării (nr. 112, 113, 114, 115, 117, 118, 122, 126, 127, 132, 133, 135, 155), în problema minorităților (nr. 161, 163—164, 166—168, 170, 172—175—177), în tratativele pentru uniunea economică europeană (nr. 199—204; 209, 212, 227) și uniunea economică danubiană (nr. 228—238, 240, 243, 245) și pentru rezolvarea unor greutăți financiare ale țării (nr. 1—5, 154, 158—160, 179, 238, 249, 252).

Un număr însemnat de documente din această perioadă înfățișează activitatea di-

diplomatică a lui N. Titulescu în cadrul Societății Națiunilor pentru promovarea ideilor păcii și progresului social (nr. 48, 50, 53, 84, 99—100, 102—110, 116, 119—124, 128—131, 165, 193—196, 214—215, 223, 225, 263 etc.), pentru rezolvarea unor probleme internaționale litigioase în interesul popoarelor, cum a fost conflictul greco-turc (nr. 14—25, 38), chino-japonez (218, 221, 223, 225—226) și altele.

Principiile asupra organizării păcii și luptei împotriva războiului au fost dezvoltate de N. Titulescu în conferințele („Dinamica păcii” (nr. 169) expusă la Berlin în fața Reichstagului la 6 mai 1929 și în „Progresul ideii de pace” (nr. 198) ținută la Universitatea din Cambridge la 9 noiembrie 1930, precum și în numeroase declarații și interviuri.

Un număr de 25 de documente (nr. 205, 208, 215, 216, 220—222, 234—236 ș. a.) prezintă interesul manifestat de N. Titulescu în conferința dezarmării de la Geneva din anii 1932—1933 pentru realizarea dezarmării și înlăturarea pericolului de război unde el a susținut în general propunerile franco-britanice și a apărut interesele naționale ale țării și Statelor Micii Înțelegeri. „Conferința dezarmării arăta el în discursul ținut în calitate de președinte, la închiderea celei de-a 12-a sesiuni ordinare a Adunării Societății Națiunilor la 29 septembrie 1931 — va fi piatra de încercare a înțelegerii dintre națiuni” (p. 385).

Din lectura altor documente se evidențiază preocuparea ilustrului patriot român pentru apărarea independenței naționale și a integrității teritoriale a țării prin activitatea de organizare a Micii Înțelegeri (nr. 136, 138—141, 157, 229—230, 271) și pentru promovarea unor relații normale cu toate statele vecine, îndeosebi cu U.R.S.S. (nr. 199, 201, 275, 281—282, 289—294, 298, 301, 303, 312).

Documentele din perioada februarie 1933—29 august 1936 în număr de 210, reliefează intensificarea eforturilor neobositului diplomat român pentru organizarea forțelor păcii și a unui sistem de securitate europeană, ca urmare a creșterii pericolului de război după instaurarea dictaturii hitleriste în Germania, a creării unor focare de război în Europa, Asia și Africa și prin creșterea pretențiilor statelor revizioniste.

Un succes al acestei activități l-a constituit încheierea la Londra la 3 iulie 1933 a convenției de definire a agresiunii (nr. 281—282, 290—294) din inițiativa Uniunii Sovietice, semnată și de România restabilirea relațiilor diplomatice româno-sovietice la 9 iunie 1934 (nr. 315—316, 318, 328, 346) și determinarea delegației Franței de a cere în cadrul negocierilor pentru încheierea unui pact în patru, inițiat de Italia, respectarea

articolului 19 din Statutul Societății Națiunilor și excluderea revizuirii tratatelor și a teritoriilor (nr. 280, 284—287).

Pentru apărarea integrității teritoriale a României și a statelor ce și-au făurit sau desăvârșit unitatea națională în urma primului război mondial. Împotriva acțiunilor statelor revizioniste, Nicolae Titulescu a conceput un sistem de alianțe regionale și pacte de asistență mutuală, care, interconectate între ele, să facă imposibil războiul. Documentele cuprinse în culegere relative la reorganizarea și întărirea Micii Înțelegeri, în urma ședinței din 14—15 februarie 1933 (nr. 273—275, 277, 287—288, 303, 310, 316—318, 328, 331, 339, 344 ș. a.) și cele referitoare la organizarea între 4—9 februarie 1934 a Înțelegerii Balcanice și activității pentru întărirea colaborării între statele Balcanice (nr. 297—300, 303—308, 312—414, 320, 326, 332—336, 338—339, 347, 354, 355—357, 370, 379, 389, 392—393 ș. a.), sint ilustrative în acest sens.

O valoare inedită prezintă documentele din culegere (nr. 416, 448, 465, 470, 471 etc.) în legătură cu acțiunea întreprinsă de N. Titulescu în anii 1935—1936 pentru încheierea tratatului de asistență mutuală româno-sovietic precum și aprobarea politicii sale externe și imputernicirile acordate de guvernul român pentru semnarea tratatului.

Un număr de peste 35 de documente (nr. 380, 381, 385, 388, 399—416, 421, 426, 433, 445—446, 449—451, 456, 466—467, 471) scot în evidență contribuția adusă de N. Titulescu în anii 1935—1936 de la tribuna Societății Națiunilor pentru condamnarea agresiunii Italiei fasciste în Abisinia și sprijinirea luptei juste a poporului etiopian înscriind adevărate pagini de solidaritate între poporul român și poporul etiopian. Un număr mai restrins de documente (nr. 477—478) redau poziția lui Titulescu față de intervenția statelor fasciste în Spania împotriva guvernului republican.

De asemenea, un mare interes prezintă documentele legate de poziția marilor puteri — Anglia, Franța și S. U. A. — față de acțiunile agresive ale Germaniei hitleriste care au culminat cu ocuparea zonei demilitarizate renane și violarea tratatelor de la Versailles și Locarno în 1936 (nr. 424—430) precum și în chestiunea habsburgilor și Anschluss-ului (nr. 422, 432). Un număr de peste 9 documente (nr. 435—439, 468—469, 472) din ultima parte a culegerii se referă la intervențiile lui Titulescu în lucrările Conferinței de la Montreux din vara anului 1936, în problema strimtorilor, unde a susținut interesele României. Susținind drepturile de suveranitate ale României asupra Dunării, N. Titulescu a cerut în telegrama din 29 iulie 1936, către Ministerul Afacerilor Străine,

regele Carol al II-lea și Președintele Consiliului de Miniștri desființarea Comisiei europene a Dunării (nr. 474).

Din cuprinsul culegerii remarcăm valoarea documentară a unor telegrame, note, procese verbale trimise de Titulescu din străinătate pentru informarea guvernului român și a regelui Carol al II-lea asupra situației interne din unele țări ale Europei, evoluției relațiilor dintre marile puteri și desfășurării situației internaționale; acestea având o importanță deosebită pentru cunoașterea istoriei contemporane universale între cele două războaie mondiale.

Patriot inflăcărat, N. Titulescu a militat ferm pentru afirmarea națiunii române în istoria universală, în lupta pentru pace și progres social și a adus o contribuție însemnată la fundamentarea normelor și principiilor relațiilor dintre state.

Adept al dezvoltării relațiilor României cu toate statele lumii Titulescu conferința în discursul ținut la deschiderea Conferinței Presei Înțelegerii Balcanice din 11 iunie 1936 „Vrem prietenia tuturor marilor puteri fără deosebire: a Franței, a Marii Britanii, a Italiei, a Germaniei și U.R.S.S.

Sintem gata să dăm tuturor acestor puteri dovezile concrete ale sincerei noastre dorințe de a trăi cu ele în pace și prietenie. În schimb nu vom renunța niciodată în favoarea nici uneia și nici chiar în favoarea tuturor marilor puteri împreună, la principiul egalității statelor, adică la dreptul suveran de a dispune fiecare de soarta noastră și de a nu primi niciodată o hotărâre care să ne privească la care noi nu am fi consimțit” (p. 772).

Ultimele documente prezintă activitatea lui Titulescu de la înălțurarea sa de la Ministerul Afacerilor Străine (30 august 1936) pînă la 30 mai 1939, activitate pusă în slujba acelorași țeluri nobile: apărarea păcii și intereselor României.

Culegerea e însoțită de un indice alfabetic și de fotocopii. Modul de prezentare ni se pare reușit, la aceasta un merit deosebit avînd și editura.

Lucrarea are o deosebită valoare documentară și științifică pentru cercetători, cadre didactice, juriști și studenți iar prin stilul cursiv și logica expunerii autorului acestor documente ea poate fi citită cu multă pasiune și interes de masele de cititori.

Considerăm că îngrijitorii culegerii puteau să evite repetarea unor discursuri apărute cu cîteva luni mai înainte în culegerea N. Titulescu: „Discursuri” îngrijită de Robert Deutsch. De exemplu, documentele nr. 95, 138, 167, 169, 194, 196, 198, 199, 214, 215, 275, 292, 307, 310, 312, 315, 319, 375, 383, 408, 426, 452, 457—459, 462, 469, 472, 483, 486—488 cuprinse în ambele culegeri. Fațem mențiunea că există unele nepotriviri de text în cuprinsul unor documente. De aceea considerăm că autorii celor două culegeri ar fi putut explica motivele pentru care au optat pentru o formă sau alta.

Unele documente apărute în limba franceză ar fi trebuit date în original așa cum se obișnuiește în colecțiile de documente.

De asemenea, unele perioade din activitatea marelui diplomat român sînt slab documentate în culegere. S-ar fi putut cerceta și Arhiva „Take Ionescu” de la Biblioteca Centrală de Stat, unde sînt unele documente referitoare la activitatea lui Titulescu pentru încheierea tratatului de pace de la Trianon, etc.

Cu toate acestea, apreciem această culegere ca o mare contribuție la cunoașterea operii lui Titulescu a politicii externe a României în cele două războaie mondiale și o realizare de seamă a istoriografiei românești.

BOBOCESCU GR. VASILE

DOCUMENTE ȘI MANUSCRISE LITERARE,

vol. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 386 p.

Apariția primului volum de „Documente și manuscrise literare” din fondul arhivistic al Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu” răspunde necesității, unanim recunoscută astăzi, a unei ample documentări cu privire la viața și opera scriitorilor. Acest fond arhivistic, constituit din inițiativa fostului director G. Călinescu, ca urmare a cercetărilor făcute de colaboratori ai Institutului în arhive particulare, la Arhivele Statului și la Secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Republicii

Socialiste România, înglobează transcrieri de documente, la care s-au adăugat acte și scrisori, în original sau copii, provenite din donații și achiziții.

Documentele cuprinse în volumul de față au fost alese, publicate, anotate și comentate de Paul Cornea și Elena Piru, avînd un cuvînt înainte de prof. univ. Alexandru Dima.

În cea mai mare parte inedite, aceste documente înscriu în istoria noastră literară pagini de informații prețioase referitoare la 18 scriitori pașoptiști și postpașoptiști.

Metoda adoptată constă în prezentarea documentelor pe autori, aceștia fiind clasați în ordine alfabetică și nu cronologic, deoarece s-a avut în vedere că în volumele viitoare, datorită unor eventuale noi descoperiri, vor putea fi inserate alte documente referitoare la unii scriitori ce au figurat în acest prim volum. Actele de mai mare însemnătate — în număr de 120 — au fost publicate în extenso, iar 150, mai puțin importante, în rezumat. În subsolul paginilor s-au dat lămuriri în legătură cu textul. Notele, conținând comentarii ample, ce reprezintă mai mult decît o treime din textul publicației, sînt trecute după fiecare scriitor.

Dintre documentele publicate ne atrage atenția îndeosebi corespondența. Este de necontestat că nu poate fi pe deplin înțeleasă viața și opera unei personalități fără cunoașterea corespondenței sale. În adevăr scrisorile, acest mijloc intim de comunicare, reflectă nu numai activitatea autorului lor și relațiile sale, ci însăși conjunctura politică și socială, epoca în care trăiește.

Menționăm ca semnificative din acest punct de vedere scrisorile lui Ion Voinescu II, din anii 1842—1850, adresate lui Ion Ghica și Gh. Barițiu. Readucerea aminte asupra lui I. Voinescu II, prin publicarea scrisorilor din volumul de față, constituie cu adevărat un act de dreptate convenit acestui patriot pașoptist, neîndreptățit de soartă și dat uitării de posteritate. Semnalăm, totodată corespondența lui Gheorghe Barițiu, C. A. Rosetti, Cezar Bolliac, J. A. Ubicini, D. Bolintineanu, interesantă pentru informațiile privind activitatea, relațiile și opiniile politice ale autorilor ei. În mod deosebit menționăm scrisoarea lui D. Bolintineanu către Cuza (p. 95—98), prin care îi comunică știri în legătură cu Conferința marilor puteri, deschisă în 1861 la Constantinopol, pentru a decide asupra unirii depline a Principatelor române și îi împărtășește opinia sa asupra politicii de urmat după înfăptuirea unirii.

Alte documente, provenind de la Ion Ghica, exprimă, pe alt plan și din alt unghi de vedere, părerile politice (de orientare moderată și cu înclinații filoturce) ale scriitorului — „Proiect de jurnal” /1849/ pentru înființarea unei publicații economice și literare, redactată în toate limbile vorbite în cuprinsul imperiului otoman, „Proiect pentru înființarea unui jurnal valah la Constantinopol” (1851), „Proiect pentru înființarea unui buletin de știri într-o limbă străină” (1866).

Un alt aspect, mișcarea teatrală românească în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, reflectat într-o serie de documente, demonstrează preocuparea consecventă a unor personalități progresiste ale culturii

noastre pentru dezvoltarea teatrului românesc. Dintre acestea relevăm „Instrucții către Direcția trupei românești”, /c. 1852/, de Gr. Alexandrescu (p. 15—17). Scrise de însuși poetul, membru în comitetul teatral, Instrucțiile reprezintă probabil ciorna unor dispoziții date înainte de aplicarea unui regulament oficial complet. În cadrul aceluiași preocupări, menționăm „Proiect pentru organizarea teatrelor” (p. 262—268), semnat de A. Donici, C. Negruzzi și alții. Proiectul, elaborat în anul 1860, conține în capitolul II prevederi pentru înființarea unei școli dramatice. Ținîndu-se seamă de stingăciile stilistice, s-a apreciat că Negruzzi a fost consultat numai din punctul de vedere al conținutului. Valoarea de netăgăduit a acestui proiect constă în concepția sa unitară, în largul orizont privind dezvoltarea activității teatrale în țara noastră.

Subliniem că în acest volum se află publicat, pentru prima dată integral, opusculul cinegetic al lui C. Negruzzi „Vînătorul bun sau meșteșugul de a nu-ți fi urît”.

Cu privire la explicațiile date în subsolul paginilor, semnalăm o eroare. La pag. 24, nota 2, se spune, în legătură cu o serie de acte, redate în rezumat (cu indicația de cotă fondul „Tribunalul Ilfov Secția a III-a, 1860”, de la Arhivele Statului regiunea București), că „În prezent, în Arhiva regiunii București, documentele Tribunalului Ilfov, Secția a III-a nu se mai păstrează decît cu începere din anul 1881”. În realitate actele menționate se află la Arhivele Statului București, în fondul Tribunalului Ilfov, Secția Notariat. Confuzia a provenit din faptul că în anul 1860 Tribunalul Ilfov avea două secții civile și o secție de notariat, care reprezenta deci a III-a secție. În anul 1881 a luat ființă secția a III-a civilă, secția Notariat, din care fac parte documentele menționate, continuîndu-și activitatea subdenumirea de Notariat.

Referitor la indicațiile de cotă ale documentelor publicate, considerăm că ar fi fost util să se fi dat cotele complete ale documentelor păstrate în Arhiva Institutului, acestea fiind trecute în mod consecvent numai cu indicațiile: „original (sau copie) A.I.G.C.”.

De asemenea, se resimte lipsa rezumatelor documentelor publicate în extenso, procedeu folosit la edițiile de documente.

Informațiile documentare oferite de acest prim volum de „Documente și manuscrise literare”, bogatele referințe și completări cuprinse în note fac ca apariția volumelor următoare să fie așteptată cu un viu interes.

VALERIA ȘINDELARU

ДОКУМЕНТЫ ВНЕШНИЙ ПОЛИТИКИ С. С. Р.

(Documentele politicii externe a U.R.S.S.) Editura de Literatură Politică, Moscova, Tom. XI, 1966, 792 p.

În ultimii ani Ministerul Afacerilor Externe al U.R.S.S. a luat inițiativa publicării unor documente privind politica externă a statului sovietic și problemele multiple pe care le-a ridicat viața internațională după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Cel de al XI-lea volum — care constituie obiectul prezentării noastre cuprinde 398 de documente integrale sau parțiale din perioada 1 ianuarie — 31 decembrie 1928 redactate de Comisia pentru tipărirea documentelor diplomatice de pe lângă Ministerul Afacerilor Externe al U.R.S.S. condusă de A. A. Gromâko.

Documentele sînt numerotate și tipărite în ordine cronologică iar pentru ușurarea folosirii lor autorii au întocmit un index tematic pe probleme precum și un index pe țări.

În totalitatea lor documentele acestui volum atestă bogata activitate externă a Uniunii Sovietice pentru preîntîmpinarea pericolului unui nou război imperialist și odată cu aceasta inițiatiile luate pentru a-și asigura condițiile pașnice necesare construcției vieții sociale interne.

Printre aceste inițiative un loc deosebit îl ocupă propunerea făcută de statul sovietic în cadrul celei de a IV-a sesiune a Comisiei pregătitoare pentru dezarmare de pe lângă Liga Națiunilor prin care se preconiza dezarmarea generală, deplină și imediată.

După cum se știe planul propus de guvernul sovietic nu a găsit înțelegerea reprezentanților Angliei, Franței și S.U.A. și el a fost respins de comisie fără a fi analizat cu toată seriozitatea. Deoarece se părea că majoritatea reprezentanților din comisie sînt dispuși să discute numai propunerile privind limitarea înarmărilor, delegația sovietică a venit și atunci cu un proiect de convenție privind dezarmarea parțială ca o primă etapă pe drumul dezarmării generale și totale.

În scopul consolidării păcii și îmbunătățirea relațiilor între țări diplomația sovietică a desfășurat o largă activitate în acest an pentru realizarea unor pacte și înțelegeri bilaterale precum și pentru soluționarea unor probleme litigioase pe cale pașnică.

Pentru acestea amintim aderarea U.R.S.S. la pactul Briand-Kellog și inițiativa pe care a luat-o de a semna un protocol, special

care să asigure aplicarea pactului înainte de ratificarea lui generală cu o serie de țări ca Polonia, România, Estonia și Lituania.

Aceste măsuri au permis ca la 9 februarie 1929, la Moscova, protocolul să fie semnat de România, Polonia, Estonia și Lituania, iar ulterior de Turcia și Iran.

În ceea ce privește relațiile dintre Uniunea Sovietică și România, acestea sînt oglindite direct sau indirect în 14 documente diplomatice (scrisori, note, discuții, referiri) din care se desprinde interesul deosebit pentru politica externă a României pe care marile puteri căutau s-o subordoneze), s-o pregătească și să o folosească pentru realizarea planurilor lor.

Pe această linie se înscrie preocuparea cercurilor conducătoare din Anglia, Franța, S.U.A., Italia, pentru înarmarea României fenomen urmărit de diplomația sovietică cu multă stăruință (vezi doc. nr. 136, 211, 213, 364 etc.).

Deși puține la număr documentele referitoare la politica externă a României certifică preocuparea cercurilor politice din țara noastră de a menține integritatea teritorială.

Pornind de la această cerință, politica externă a României în această perioadă s-a îndreptat către acele state care, după primul război mondial, în condițiile create de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, precum și de prăbușirea imperiului austro-ungar s-au constituit, reconstituit sau întregit ca state naționale (Cehoslovacia, Polonia, Iugoslavia), împotriva acelor forțe care dintr-un motiv sau altul ducău o politică revizionistă, revanșardă.

Poziția României în relațiile externe este scoasă în evidență și de unele documente privitoare la politica țărilor membre ale Micii Înțelegeri organizație politică și militară regională care urmărea apărarea în comun a României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei împotriva politicii de revizuire a frontierelor, — care și în această perioadă cu toate presiunile din afară își respectau obligațiile asumate. În această ordine de idei cităm doc. nr. 359 care conține relațarea amănunțită a discuției purtate de Antonov Ovsenko (ambasadorul U.R.S.S. în Cehoslovacia) cu Beneș.

Documentele publicate în cel de al XI-lea volum înlesnesc o mai bună cunoaștere a situației internaționale a U.R.S.S. perioada respectivă, prezentînd interes și pentru noi prin aceea că ele conțin unele aprecieri și referiri la situația internă din

țara noastră în perioada premergătoare crizei generale precum și unele date privind relațiile economice cu alte state, declarațiile unor personalități politice etc.

OLIVIA STRACHINĂ

CONSTANTIN C. GIURESCU, TRANSILVANIA ÎN ISTORIA POPORULUI ROMÂN,

Editura științifică, București, 1967, 164 p. + 1 hartă + 63 ilustrații.

Scopul lucrării profesorului universitar Constantin C. Giurescu este de a arăta „locul și însemnătatea pe care a avut-o Transilvania în istoria poporului român”, de a dovedi că este partea „integrantă și esențială” a pămîntului românesc căruia îi aparține pe întregul temei „al *vechimii istorice*, al *numărului* și al *muncii*” (p. 7).

Cadrul fizic: așezarea, înfățișarea și bogățiile acestei frumoase „țări românești” formează obiectul primului capitol al lucrării. În pagini de deplină valoare științifică, autorul prezintă atît de sugestiv numita „casa apelor” pămîntului românesc, înzestrată cu tot ce este necesar vieții omenești. Referindu-se la bogățiile și frumusețile acestui pămînt, autorul conchide: „nu-i de mirare deci că iubim cu patimă acest pămînt și-i cîntăm farmecul” (p. 15).

Capitolul următor „Transilvania înainte de daci și în vremea acestora” tratează istoria celor mai îndepărtați strămoși ai noștri, cei ce au creat minunatele vase descoperite la Ariușd, vase care „pot sta cu cînte alături de cele mai frumoase produse ale ceramicii din toate locurile și din toate timpurile” (p. 16). Sistemul de fortificații și cetăți din Munții Orăștiei și alte urme arheologice, alături de știrile literare păstrate de autorii antici și de inscripțiile vremii arată că „dacia supuși de Traian ajunsese ră la o treaptă remarcabilă de dezvoltare atît sub raportul economic, cît și sub acela social politic” (p. 20). Dacia sau geții, acest viteaz popor care ocupa întreg spațiul carpațo-dunărean și care dispunea de o mare putere politică și militară constituie „*baza etnică* a poporului român” (p. 22).

Al treilea capitol se ocupă de Transilvania în timpul stăpînirii romane și după o analiză substanțială a faptelor se arată că „mărturiile cronicilor, prezența în armata romană de „cohorte” și „ale” formate din daci, onomastica păstrată de inscripții, resturile arheologice, numele de ape și de orașe, precum și răscoalele repetate dovedesc, în mod clar, fără putință de îndoială sau de

răstălmăcire, *existența unei numeroase populații dacice în cuprinsul provinciei romane Dacia Traiană*” (p. 28); faptul cel mai important produs în acest răstimp fiind romanizarea autohtonilor.

Despre continuitatea populației dacoromane în Transilvania ne vorbește un alt capitol al cărții respective. Autorul subliniază că așa cum gallo-romanii n-au fugit în fața francilor și italicii în fața goților și apoi a longobarzilor tot așa nu vor fi fugit nici dacoromanii în fața goților, cum nu vor fugi cu un mileniu mai tîrziu în fața tătarilor, deoarece mulțimea legată de îndeletnicirile ei, de pămîntul care o hrănește nu fuge, nu-și părăsește glia strămoască. Că așa stau lucrurile ne dovedesc măturile izvoarelor istorice, arheologice, lingvistice și toponimice a căror concluzie unică este: dacoromanii au continuat să locuiască, fără întrerupere, această țară a lor și după retragerea administrației și legiunilor romane. În aceste locuri „i-au găsit popoarele migratorii începînd cu goții, conținînd cu slavii și isprăvind cu ungurii și turcii vechi” (p. 46). De aceea țărani români de pe meleagurile Transilvaniei spun cu îndreptățită mîndrie acel „noi sîntem de aici”!

Un însemnat capitol al lucrării este intitulat: „Transilvania, rezervor etnic românesc”. Din el se vede cum prisosul populației din regiunile muntoase ale țării noastre s-a răvărsat în toate direcțiile. Procesul este urmărit de la prima atestare documentară — o scrisoare papală din anul 1234 — pînă la jumătatea veacului trecut. Numărul mare al satelor de „ungureni” — 184 în Țara Românească și Moldova — explică de ce a fost necesară crearea, la un moment dat, chiar a unei dregătorii speciale ca „ispravnicul de ungureni” *. Mo-

* Referitor la această problemă vezi articolul: *Un dregător mai puțin cunoscut: ispravnicul de „ungureni” în Țara Românească*, semnat de Gh. D. Iscru, și publicat în acest număr al „Revistei Arhivelor”, p. 35

titul principal pentru care românii din Transilvania treceau Carpații decurgea din enorma diferență între sarcinile iobagilor transilvăneni și cele ale clăcășilor din Țara Românească și Moldova la care se adăuga și deosebit de aspra apăsare confesională (p. 56). Documentele contemporane trasează chiar drumurile transhumanței ciobanilor români din Transilvania spre bălțile Dunării și mai departe în stepele Dobrogei unde, conform cercetărilor făcute în anul 1940, aproape nu există sat în care să nu fie români veniți din Transilvania (p. 64). De remarcat, în această ordine de idei că „nu există *nici un act* care să ateste un curent *in sens invers*, de trecere a țărănilor români din Țara Românească și Moldova în Transilvania în secolele XII și XIII, așa cum susține istoriografia ungară” (p. 65).

„Rolul economic al Transilvaniei” este prezentat într-un capitol separat al lucrării profesorului Giurescu. Pe baza unor cifre sigure, autorul demonstrează că „orientarea economică a Transilvaniei este aproape *exclusivă* spre sud și est, iar nu spre Ungaria” (p. 73). Legătura economică firească dintre țările române a ieșit în evidență cu toată puterea după Unirea de la 1 decembrie 1918 când, prin dezvoltarea vertiginoasă a orașelor sale s-a dovedit în mod cât se poate de clar „unitatea organică și sub raportul economic, a ținuturilor de la vest de Carpați cu cele de la est și sud de ei” (p. 79).

Penultimul capitol: „Transilvania factor politic” examinează istoria politică a acestui teritoriu din vremea dacilor și pînă astăzi. Sint punctate în mod deosebit datele privind politica dacilor și daco-romanilor, existența primului conducător român menționat în izvoarele istorice — voievodul Gelu, trecerea voievozilor din Maramureș în Moldova, stăpînirile domnitorilor din Țara Românească și Moldova în Transilvania, colaborarea celor trei țări române în lupta antiotomană în vremea lui Iancu de Hunedoara și Mihai Viteazul, Răscoala de la Bobilna, războiul lui Doja, Răscoala

condusă de Horea, Cloșca și Crișan, Revoluția de la 1848, unirea cu biserica Romei, Supplexul, Memorandumul, actul de importanță istorică de la 1 decembrie 1918, Dictatul de la Viena și altele. Faptele dovedesc că sub toate raporturile — fizic, etnic, economic și politic — „Transilvania și-a avut individualitatea ei, a format o entitate aparte deosebită de Ungaria” (p. 83). Ea s-a îmbinat perfect cu celelalte țări românești făcînd o indisolubilă unitate etnică, unitate economică și unitatea politică.

Ultimul capitol, intitulat „Rolul cultural al Transilvaniei”, ne reamintește că de acest colț de țară românească „se leagă primele traduceri în limba română, primele tipărituri în limba română, primele scrieri românești cu litere latine” (p. 102). Din Transilvania s-au ridicat scriitorii „Școlii ardelenene”, ale căror opere de importanță națională, n-au constituit numai „arme spirituale în lupta de dobîndire a drepturilor politice și sociale pentru români” ci și „un izvor de încredere și mîndrie pentru românii de pretutindeni” (p. 109). Ideile lor au fost răspîndite pe toată fața pămîntului românesc de mulțimea „dascălilor” transilvăneni. În privința dezvoltării științei, literaturii și artei noastre românești partea care revine Transilvaniei este și mai însemnată decît aceea din domeniul învățămîntului românesc de toate gradele. Multe din creațiile științifice și culturale ale românilor din Transilvania și-au primit consacarea valabilității universale.

În „Încheiere” autorul arată că unirea firească a Transilvaniei, țara strămoșilor noștri, pămînt tipic românesc, cu România veche¹ a primit o „*consacrare internațională, repetată*” prin tratatele de pace de la Trianon (1920) și Paris (1947).

Considerăm în concluzie că lucrarea cunoscutului istoric român, profesorul Constantin C. Giurescu, bine documentată, scrisă cu un cald patriotism, într-un stil plăcut, merită să fie citită și păstrată cu grijă în biblioteca fiecăruia.

V. GROZAV

REPREZENTANȚELE DIPLOMATICE ALE ROMÂNIEI 1859 — 1917,

vol. I, Ed. Politică, București, 1967, 418 p.

Continuînd seria publicațiilor apărute în acest domeniu, volumul, prezintă date cu privire la recunoașterea internațională a independenței de stat a României și stabilirea relațiilor diplomatice cu țările europene între anii 1878—1880.

Bazîndu-se pe o bogată și variată sursă de informare, un grup de autori¹, analizează

¹ Gh. Cazan, G. G. Florescu, D. Berindei și V. Netea, N. Adăniloia, C. N. Velichi, P. Oprescu, V. Teodorescu, dr. doc. C.C. Giurescu, G. Fotino.

inființarea reprezentanțelor diplomatice ale României, la Constantinopol, Paris, Bulgaria, Viena, Petersburg, Berlin, Roma, Sofia, Bruxelles și Haga, Londra, Atena, Cairo, Washington.

În completarea acestor date, volumul mai cuprinde două anexe, prima conținând lista miniștrilor de externe români în perioada 1859-1900, iar a doua enumeră primii reprezentanți diplomați străini în România după cucerirea independenței de stat.

Cei interesați în găsirea de informații grupate referitoare la un nume, un eveniment etc. pot apela la indicele alfabetic aflat în încheierea volumului.

Încă din prefață sintem informați că „atribut esențial al independenței, dreptul de legăție a constituit un obiectiv niciodată părăsit în trecutul țării noastre, lupta pentru exercitarea acestui drept făcând parte integrantă din năzuința de a afirma autonomia și de a realiza independența”.

Cea mai concludentă dovadă a exercitării dreptului de legăție în trecutul țării noastre - ne spune în prefață M. Malița - este continuitatea instituției soliei, chiar atunci când Poarta își intensifică controlul asupra țărilor române și acestea încep să aibă un caracter secret.

Deși în secolul al XVI-lea Poarta contestă orice drept al țărilor române de a avea contacte directe cu alte țări și în ciuda dependenței crescînde, misiunile diplomatice se înmulțesc, dovadă dialogul diplomatic al lui Petru Rareș cu Habsburgii intensificat la sfîrșitul secolului, pentru ca în veacul următor să cunoască forme permanente. În secolul al XVIII-lea sfîrșitul tragic al familiei Brîncoveanu și al stolnicului Constantin Cantacuzino, uciși de turci, acuzați de legături stabilite cu alte țări fără știrea Porții și începutul perioadei fanariote, schimbă, dar nu curmă, reprezentarea țării în exterior. La jumătatea secolului al XIX-lea trimiterea de agenți diplomați se intensifică ajungîndu-se la crearea Ministerului de Externe în 1848, pentru ca 1877, anul obținerii independenței, să constituie momentul oficializării unei activități desfășurate în decursul veacurilor.

În continuare Gh. Cazan dă cîteva date din timpul războiului din 1877-1878, cînd, datorită abnegației și curajului ostașilor români pe frontul de luptă, inflăcărați de năzuința de veacuri a independenței țării s-au eliberat cu arma în mîna de jugul otoman, cîștigîndu-și dreptul de a trăi liberi.

Moment important în continuarea activității diplomatice îl va constitui recunoașterea Independenței de stat a României de către toate marile puteri și de vecinii noștri. Deși guvernul României dorea recunoașterea imediată a independenței

țării, aceasta nu s-a putut obține decît după îndelungate discuții purtate cu celelalte puteri, care condiționau recunoașterea, de împlinirea clauzelor art. 44 al tratatului de la Berlin, în spatele căreia stăteau alte interese de ordin economic și politic.

Încep discuții cu guvernul Austro-Ungariei pentru reglementarea schimbului de reprezentanță, care se vor finaliza prin trimiterea lui Ion Bălăceanu în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României, prin aceasta recunoscîndu-se oficial independența. Mai susceptibil a fost momentul trimiterii unui reprezentant al său în România, dar oricum, România înregistrase un succes în favoarea ei, care, bineînțeles i se va face amintit, ori decite ori Austro-Ungaria a dorit să obțină o rezolvare în favoarea ei. Discuțiile vor continua pentru recunoașterea titlului de „alteță regală” care însemna un prim pas pe calea transformării României în regat și implicit al consolidării pozițiilor dinastiei de Hohenzollern în România.

În ceea ce privește Rusia, aceasta abia în toamna anului 1878, după ce clauzele teritoriale ale tratatului de la Berlin au fost îndeplinite de guvernul român, a primit trimiterea unui reprezentant al României, cu titlatura celui trimis în Austro-Ungaria.

Stabilirea de relații diplomatice cu Austro-Ungaria, Rusia și Turcia, a întărit poziția României și a făcut ca guvernul român să continue acțiunea sa de a stabili relații diplomatice cu Germania, Anglia, Franța, Italia, statele balcanice și alte țări în care România nu fusese reprezentată pînă atunci. Continua lărgire a relațiilor diplomatice ale României, creșterea sarcinilor ce reveneau Ministerului de Externe, au dus la modificări structurale în organizarea ministerului, prin legea din 1 mai 1882.

Pentru diplomația României, recunoașterea Independenței a fost un examen trecut cu succes.

În ceea ce privește relațiile diplomatice pe care România le-a avut cu diferite țări din cele mai vechi timpuri, acestea au prezentat aspecte deosebite în funcție de natura și caracterul raporturilor dintre ele. Să urmărim cîteva din aceste aspecte prezentate de G. G. Florescu atunci cînd vorbește despre inființarea reprezentanței diplomatice, a României la Constantinopol.

Lăsînd de o parte negocierile duse de țările române cu Poarta din vechi timpuri, ele au căpătat aspecte noi din momentul în care țările române devin state vasale, păstrîndu-și esența aceasta pînă la tratatul de la Kuciuk-Kainargi (1774). Pentru desemnarea reprezentanților statelor vasale la Poartă a fost folosită denumirea tur-

cească de capuchehaie. Acestea, după cum ne informează autorul, aveau atribuții comune cu ale celorlalți diplomați la Poartă și atribuții proprii raporturilor de vasalitate turco-române. Funcția externă a țărilor române vasale Porții era limitată pe linia obligativității încadrării ei în politica otomană.

Tratatul de la Kuciuk-Kainargi încheiat în urma victoriei Rusiei asupra Turciei, favorizează trecerea la un nou sistem de relații, bazat pe sistemul convențiilor internaționale. Agenții diplomatici ai României erau numiți „însărcinați cu afaceri”. Tratatul de la Adrianopole (1829), regulamentele organice ale țărilor române, au stabilit dispoziții cu privire la reprezentantul țării la Constantinopol, în contextul înființării de agenții la București și Iași de Rusia (1872) Austria (1883) Franța (1798 etc.).

În anul 1848 caracterul și natura reprezentanței țărilor române la Constantinopol suferă schimbări structurale.

Ion Ghica a fost numit de guvernul provizoriu ca „agent” și nu capuchehaie.

Agenția va avea la Constantinopol unele trăsături noi. După înăbușirea revoluției, țările române au avut reprezentanți la Poartă, folosind instituția capuchehaiei cu trăsăturile proprii ultimei perioade în care a funcționat. În perioada formării și consolidării statului național și unitar român, cele două agenții care acționau ca una în jură, tind să se modifice în sensul desființării complete a trăsăturilor care mai existau din vechile raporturi dintre țările române și Poartă. Anul 1877 va marca schimbări fundamentale pe linia cuceririlor obținute de România.

Gh. Cazan, prezentând crearea reprezentanței diplomatice a României la Petersburg, arată că înființarea consulatelor rusești, austriece, franceze etc. în țările române, a dus la instituirea jurisdicției consulare pe baza unor înțelegeri cu guver-

nul otoman. Aceasta a lezat autonomia Principatelor, permițând amestecul consulilor străini în treburile interne ale țărilor române. Deși puterile străine aveau reprezentanții lor în țările române, acestea fiind sub suzeranitate otomană nu aveau dreptul la o politică externă de sine stătătoare, deci nici la reprezentanți în străinătate. A trebuit recunoașterea independenței țării pentru ca România să-și câștige acest drept.

Tratatul de la Berlin, care includea în prevederile sale și art. 44 care recunoștea independența României condiționată de acordarea drepturilor politice și civile tuturor locuitorilor României indiferent de credințele lor religioase, admiterea în funcții publice a locuitorilor de orice religie, libertatea tuturor cutelor și a cărui zelos apărător s-a dovedit a fi — după cum ne informează N. Adăniloiaie — Germania, va implica și modificarea art. 7 din Constituție.

În spatele respectării acestei prevederi se ascunde de fapt hotărîrea Germaniei de a recunoaște independența României, după ce aceasta va fi răscumpărat căile ferate de la acționarii germani. Și odată cu Germania, își vor da consimțămîntul Anglia și Franța care se solidarizară cu ea.

Deosebit de interesantă, pe linia cunoașterii istoricului creării primelor misiuni diplomatice ale României, această culegere de studii înfățișează principalele direcții spre care politica externă a României și-a îndreptat atenția, efortul continuu depus de reprezentanții României pentru înfăptuirea acestor țeluri.

Volumul vine să completeze seria lucrărilor apărute și atit de solicitate de un larg public vădit interesat în cunoașterea mai amănunțită a acestui labirint spinos care a fost și este diplomația.

L. MIHĂILESCU

N. ADĂNILOIAIE și DAN BERINDE REFORMA AGRARĂ DIN 1864.

Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 361 p. cu indice general

Așteptată cu un justificat interes, lucrarea recenzată reprezintă o contribuție importantă la studierea celei mai de seamă probleme sociale care a frământat statul român în perioada modernă a istoriei sale.

După o incursiune istoriografică, în prima parte N. Adăniloiaie (p. 5—33), D. Berindei (p. 37—215) sînt redată dezvoltarea agriculturii și evoluția raporturilor agrare în Principatele române dunărene în perioada premergătoare reformei, importanța chestiunii abordate și modul de punere a ei, cu diverse prilejuri, de reprezentanții cla-

selor sociale și legea rurală propriu-zisă din 1864. Partea a doua (p. 219—347), bazată, în primul rînd, pe cercetarea fondului arhivistic existent, se ocupă de aplicarea imediată și în continuare a legii, pînă la 1889, corectînd — în ceea ce privește datele globale — toate punctele de vedere cunoscute pînă acum. Considerăm îndreptățită tratarea pînă la 1889 intrucît tot ce s-a făcut pînă atunci sub raportul improprietății țăranilor reprezintă, în fond, tot o aplicare a legii din 1864.

Pornind de la adevăratul înțeles încă de legiuitori — anume, că problema nu era specifică numai țării noastre ci ea reținuse atenția pe un spațiu mult mai întins —, D. Berindei, înfățișează pe scurt modul de rezolvare a reformelor agrare și în imperiile habsburgice și țarist. Trecînd la analiza stadiului de dezvoltare al agriculturii în Principate și la analiza raporturilor agrare în perioada premergătoare reformei, autorul arată că relațiile capitaliste, dominante în industrie (p. 45), se extinseseră substanțial în agricultură — ramura principală a economiei —, că obligațiile de clacă ale țăranilor se mențineau ridicare (p. 62) dar se constata, paralel, o creștere vertiginoasă a cuantumului dijmei (p. 63), în timp ce renta în bani era percepută „într-o măsură relativ mai restrînsă decît renta în muncă” (p. 65). În continuare, autorul stăruie asupra constrîngerii extra-economice practicate de boieri și arendași, cel mai adesea cu sprijinul autorităților administrative, ca și asupra împotrîvirii țăranilor, a luptei lor pentru pămînt. Asupra acestui din urmă aspect D. Berindei își rezervă o revenire ulterioară, într-un studiu separat (p. 75 nota 98).

Discutînd al doilea aspect major al chestiunii, autorul analizează, din acest punct de vedere, lucrările Adunărilor ad-hoc — stăruind pe rînd asupra fiecărei poziții —, prezintă apoi părerea și propunerile Comisiei de informare a puterilor garante — revînd inexistența unei unități de opinie a tuturor comisarilor —, ca și textul vag, fără propuneri concrete în această direcție, al Convenției de la Paris din 7/19 august 1858. Un loc important este rezervat în continuare analizei modului în care s-a ajuns la proiectul reacționar de lege rurală al Comisiei centrale de la Focșani, și urmării lui, pînă la adoptarea, cu unele modificări neînsemnate, în Adunarea unică a Principatelor (1862). Autorul subliniază cu acest prilej eforturile partizanilor reformei (îndeosebi V. Mălinescu) de a împiedica elaborarea unui asemenea proiect primejdios care, prin deposedarea în fapt a țăranilor, putea să provoace grave tulburări sociale într-o țară deja agitată, cu urmări imprezibile pentru însăși soarta națiunii. În Adunarea unică a Principatelor, D. Berindei relevă consistența argumentelor lui N. Kogălniceanu, care a dat o adevărată bătălie parlamentară împotriva reprezentanților conservatori orbiți de interesul lor de clasă și adesea ignoranți, atunci cînd discutau evoluția și stadiul contemporan al chestiunii. Neîndrăznind să prezinte domnitorului spre sancționare legea votată în 1862 în Adunare, reprezentanții reacțiunii conservatoare au avut în general

aceeași atitudine rigidă față de problema agrară și în continuare, și de aceea, avînd în vedere opoziția conservatoare și față de alte reforme absolut necesare — cum era cea electorală, de pildă —, autorul se alătură părerii care consideră îndreptățită lovitură de Stat din 2/14 mai 1864. În final se insistă în mod deosebit asupra elaborării și conținutului legii rurale de la 14/26 august 1964.

N. Adănoaie, în partea a doua a lucrării, se oprește mai întii asupra răsפîndirii și explicării legii, precum și asupra ecoului ei în lumea satului, relevînd mulțumirea și recunoștința țăranilor în contrast cu dezaprobarea și împotrîvirea moșierilor și arendașilor. Trecînd la analiza modului de aplicare a legii, autorul stăruie asupra acțiunii deliberate și constante a moșierilor și arendașilor de a-i eluda, în diverse chipuri, prevederile. Tărăgănarea alegerii Comisiilor de plasă pentru constatarea situației, spre a se trece la aplicarea legii, impunerea unor oameni docili în Comisiile comunale de delimitare sau comasare, intervenția pe lingă inginerii hotarnici — puțini la număr și uneori ei înșiși complici la nedreptăți —, în ultimă instanță chiar refuzul fățiș de îndeplinire a dispozițiilor legale — iată tot atitea acțiuni împotrîvitoare ale moșierilor și arendașilor. Ca și cînd greutăți nu erau destule — continuă autorul —, a survenit, sub acțiunea intrigilor, demisia guvernului M. Kogălniceanu în ianuarie 1865. Guvernele care i-au urmat (C. Bosianu, apoi N. Krețulescu) au avut o atitudine mai puțin fermă în aplicarea legii. Delimitarea și măsurarea pămîntului, adesea contrar prevederilor legii, terorizarea delegaților săteni din comisiile de plasă sau comunale — iată mijloace folosite de adversarii reformei. Dacă înainte de decretarea legii moșierii și arendașii au practicat izgonirea țăranilor clăcași de pe moșii (aspect tratat, de altfel, de D. Berindei în prima parte), micșorarea — prin diverse mijloace — a pămîntului aflat în folosința clăcașilor, conform legilor din 1851, obligarea țăranilor să-și împruțineze vitele prin neacordarea de izlaz și „prisoase” necesare hranei acestora, după august 1864, în cazul în care mijloacele arătate mai sus nu dădeau rezultatele scontate se trecea la excluderea directă de la împroprietărire, la determinarea silnică sau prin ademeniri a țăranilor de a renunța la dreptul lor, precum și la trecerea clăcașilor în categorii inferioare de împroprietărire. Analizînd acest din urmă aspect în 10 județe, autorul constată că un total de 16.121 clăcași au fost împroprietăriți la categorii inferioare (p. 286). La toate acestea se adăuga proporția, îngrijorătoare în unele județe, a „micului

abuz" local. De aceea — arată autorul —, în aprilie 1865, când aplicarea legii trebuia să fie încheiată, aproape 50% din clăcași nu intraseră în stăpînirea pămînturilor la care erau legal îndreptățiți. De altfel aplicarea legii nu se va termina nici în următorii 10 ani.

Cele mai mari nedreptăți dar și cele mai multe proteste, pînă la revoltă, ale țărănilor sînt semnalate în județele Suceava și Dolj — arată autorul. Răscoala cea mai puternică și cu aria de răspîndire cea mai întinsă a avut loc în 1866 — *răscoala grănicerilor* —, într-un moment de mare și primejdioasă tensiune politică.

N. Adăniloae se ocupă în continuare de problema împroprietăririi „însurățeilor” (1878—1879), apoi a altor categorii de țărani, prin legea din 1889, în urma puternicelor răscoale din 1888.

Corectînd cifrele lui G. D. Creangă — luate ca temelie pînă nu demult¹⁾ —, N. Adăniloae, în urma unei atente cercetări a arhivelor și a unui calcul verificat, precizează (p. 342—344): conform Legii rurale, trebuiau să se dea 1.770.831 ha. pămînt la 406.429 clăcași capi de familie, dar s-au dat în realitate 1.654.969 ha; au rămas fără pămînt peste 100.000 țărani („însurățeii”, cei excluși etc.) iar 133.546 (pălmașii) au primit loturi insuficiente. Adăugînd la clăcașii din cele 3 categorii (frunțași, mijlocași, pălmași) pe „însurățeii” împroprietăriți ulterior (48.342, cu 228.328 ha.) și pe cei care au primit locuri de casă, rezultă un total de 515.422 țărani împroprietăriți cu 1.894.928 ha. iar alții 106.714 țărani și-au putut cumpăra, conform legii din 1889, 546.593 ha. Deci, un total de peste 2.440.000 ha au intrat în stăpînirea țărănilor, ceea ce revine aproximativ 4 ha., în medie, de familie. Legea s-a aplicat mai corect pe proprietățile statului.

Întuși — este de părere, în final, autorul —, legea n-a rezolvat decît parțial problema agrară în România. Aproape 70% din suprafața cultivabilă a țării rămînea moșierilor și numai aproximativ 30% revenea în proprietatea absolută a țărănilor.

Evident, legea și-a avut limitele sale — rezultate atît din concepția autorilor cît și din condițiile concrete ale momentului istoric respectiv —, dar ea a avut o importanță majoră pentru dezvoltarea ulterioară a societății și a statului român. Ea a dat — conchide autorul — un puternic impuls dezvoltării capitalismului în agricultura României. „Proprietatea feudală asupra pămîntului s-a transformat în proprietate

de tip burghez, modul de producție capitalist devenind dominant” (p. 345). Deși procesul acesta s-a desfășurat lent și chinuitor pentru țărani, emanciparea lor a impulsat dezvoltarea forțelor de producție ale țării. O parte din țărani rămași fără pămînt sau împroprietăriți cu pămînt puțin ajung să-și vîndă forța de muncă la orașe, contribuind la formarea și dezvoltarea proletariatului, iar atribuirea de loturi diferențiate pe categorii a contribuit la procesul de diferențiere a țărănimii, de polarizare excesivă a societății — premiză, în fond, a trecerii la o nouă orînduire socială.

O ultimă concluzie ce se desprinde, credem, din întreaga lucrare este aceea că, fără a neglija limitele legii rurale din 1864, răspunderea pentru implicațiile ei negative — pe planul evoluției sociale și în viața propriu-zisă a țărănilor — revine în cea mai mare parte modului reacionar în care boierimea a terorizat și mai ales s-a străduit să pună în aplicare, înainte de 1864, concepția sa de transformare a dreptului funciar feudal în drept capitalist; iar după decretarea legii, rămînînd, ca moșierime, puternică, modului cum s-a străduit — în bună parte reușind! — să eludeze sau chiar să nesocotească prevederile legii. Cu aceasta, autorii au încercat să pună capăt unor critici excesive, după părerea noastră nedrepte, ce s-au adus acestei legi îndată după decretarea ei și pînă nu demult.

Subliniind încă odată meritele incontestabile ale lucrării, nu putem trece cu vederea unele aspecte care afectează — în mai mare sau mai mică măsură — valoarea sa.

Desigur, modul în care ambii autori au conceput tratarea — analiză în ordine strict succesivă a evenimentelor, prevederilor, expuneră, pe aspecte, a datelor desprinse din arhive — se poate justifica printr-o serie de argumente. Socotim însă că o mai bună sistematizare a problemelor și pozițiilor de pe care ele erau abordate era mai indicată, cu urmări salutare pentru economia lucrării și mai ales în folosul laturii teoretice a chestiunii asupra căreia ambii autori n-au insistat, după părerea noastră, suficient. Subiectul în discuție era dintre cele mai importante și o teoretizare a lui — pornind de la multitudinea de date și fapte, de la modul cum a evoluat concepția diferitelor clase și categorii sociale asupra dreptului funciar și cum s-au concretizat strădaniile lor de a o aplica — era absolut necesară, iar reconsiderarea, pe acest temelie, a unor puncte de vedere anterioare, exprimarea cu mai mult curaj și altor puncte de vedere proprii era așteptată de la cei

¹⁾ Vezi D. Berindei în *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad. R.P.R., 1964, p. 381.

doi autori¹. Astfel incursiunea istoriografică dela început ar fi devenit mai interesantă, prima parte a lucrării n-ar mai fi lăsat, în oarecare măsură, impresia unei tratări „conștiințioase” a evenimentelor și a luărilor de atitudine iar partea a doua, precizând frecvența pe țară a diverselor elemente sau fenomene, ar fi putut ajunge — cum a făcut-o de altfel în unele privințe — la mai multe adevăruri foarte importante, pe care demult le așteptăm. Evident, ne dăm seama de greutatea efortului ce trebuia întreprins, de aproximația mai mare sau mai mică la care ne obligă mărturiile rămase, dar socotim că trebuia încercat mai mult decât s-a făcut. Apoi, fără investigația profundă a perioadei 1851—1864 — din punctul de vedere al evoluției și înfruntării concepției amintite (asupra dreptului funciar) și al diverselor strădanii de aplicare a ei, investigație care, departe de a neglija aspectele mai importante, dimpotrivă subliniindu-le, să permită și aprecieri valabile pe întreaga țară asupra fenomenului, eventual cu sinuozitățile evoluției sale, precum și considerații statistice generale —, fără aceasta, deci, legea rurală din 1864 nu poate fi abordată, după părerea noastră, în deplină cunoștință de cauză. Cunoaștem că autorul primei părți a lucrării, împreună cu un colectiv de cercetători, a parcurs în mare parte, dacă nu integral, fondul arhivistic al problemei în această perioadă (1851—1864), că, în urma acestei cercetări, la Institutul de istorie al Academiei R.S.R. sint pregătite sau se pregătesc volume de documente, am notat de asemenea că însuși autorul își rezervă o revenire ulterioară asupra frământărilor și răsoalelor țărănești premergătoare reformei. Poate că stadiul de prelucrare a fondului documentar respectiv încă nu permite concluzii definitive. Oricum ar fi însă, valoarea lucrării se resimte din această cauză, căci stadiul exemplificărilor pe aspecte trebuie totuși depășit în această problemă.

Aceiași observație avem și pentru partea a doua a lucrării, de pildă la capitoul care tratează contestațiile, jalbele și revoltele țărănești cauzate de nedreapta aplicare a legii rurale (cap. V). Referirea la numeroasele jalbe în care se menționa calitatea inferioară a pământului primit de țărani, încălcându-se legea, ar lăsa impresia că în cele mai multe cazuri s-a procedat așa.

¹) Cu atât mai mult era necesară teoretizarea, pe baze documentare, cu cât mai apar încă lucrări prezentînd grave confuzii în această privință. Vezi Sultana Sută-Selejan, *Gîndirea economică a lui Nicolae Bălcescu*. Ed. Acad. R. S. România, București, 1967, 495 pagini.

Dacă așa stau lucrurile — și autorul poate să cunoască mai bine decât toți, în urma cercetării întreprinse —, atunci trebuia s-o spună, fie și cu aproximația pe care documentele o impun. Dacă însă nu este așa, trebuia făcută precizarea cuvenită, căci ea ar fi fost de mare importanță în aprecierea generală a legii rurale din 1864.

În afara acestor observații de ansamblu, care sperăm să fie bine înțelese, formulăm și altele mai de amănunt.

Autorul primei părți a lucrării evită să-și exprime un punct de vedere ori să se alăture ferm unuia din cele exprimate pînă acum în importanta problemă a rezervei feudale în perioada regulamentară (p. 46) și, evident în lipsa unei complete prelucrări statistice a datelor, nu se încumeta, în mod explicabil, să formuleze unul pentru perioada următoare pînă la reformă, în aceeași chestiune. La p. 48 nu formulează cuvenitele rezerve la o apreciere generală privind venitul moșiilor rezultat din înșămînțări și astfel afirmația poate contrasta cu un caz prezentat ulterior (p. 56), caz care, probabil, nu este singurul. În privința aprecierii clăcii (p. 62 și 74) cit și în privința suprafeței de pământ folosită de țărani sub Regulamentul organic (p. 73), autorul rămîne, în prima chestiune, la aprecierile contemporanilor (N. Bălcescu, etc.), iar în cea de a doua la un mod de abordare care a fost, cel puțin pentru Țara Românească, depășit de cercetări recente, de altfel cunoscute autorului. Mai semnalăm folosirea improprie a termenului de „urbaniu” pentru Moldova (p. 122), termen propriu — dintre țările române — numai Transilvaniei; în sfîrșit, faptul că, după mărturia demnă de încredere a lui M. Kogălniceanu în discursul din 1/13 aprilie 1891¹), nu Cuza a refuzat sancționarea legii rurale reacționare din 1862 (p. 159), ci înșiși susținătorii ei — evident, de teama unor mișcări populare și cunoscînd punctul de vedere al domnitorului — n-au îndrăznit să i-o prezinte spre sancționare.

Autorul celei de a doua părți a lucrării nu explică suficient lipsa unui regulament de aplicare a legii rurale din 1864, repropunîndu-le legiuitorilor (p. 223) o credință care, cel puțin la unii dintre ei (Al. I. Cuza, M. Kogălniceanu) n-a existat, după părerea noastră, decât în exprimarea oficială menită să liniștească spiritele. De asemenea modul general la care este adresată acelorași critica de la p. 345 îl considerăm prea categoric și nedrept pentru unii dintre legiuitori.

G. D. ISCRU

¹) Vezi Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, Ed. politică, București, 1967, p. 393.

ION CRIȘAN, TEATRUL AMATOR ROMÂNESC DIN LUGOJ.

Sfatul popular al regiunii Banat, Casa regională a Creației populare, Timișoara, 1967, 268 p.

Cartea are meritul de a fi primul studiu comparativ asupra interesantei mișcări de amatori din Banat. Așadar, un început care se cere continuat și care neîndoios, acoperă, cel puțin în parte, un gol în istoria culturii noastre.

Aplecându-se atent și pasionat asupra temei abordate, pătrunzând competent în intimitatea completă a fenomenului artistic bănățean, Ion Crișan sintetizează un material faptic extrem de bogat și variat, acumulat pe parcursul studierii minuțioase a numeroaselor fonduri arhivistice, colecții de ziare și reviste, cărți de istoriografie teatrală și a iconografiei existente la Muzeul și Casa de cultură din Lugoj, la Muzeul Teatrului Național din București, la Arhivele Statului din Timișoara, Brașov și Lugoj.

Expresie a luptei poporului român pentru libertate și unitate națională, teatrul amator românesc din Lugoj a fost în trecut o formă de dezvoltare a conștiinței naționale. Prima parte a monografiei relevă tocmai strădaniile înaintașilor de a servi cauzei nobile a eliberării naționale și sociale a românilor în anii de asuprire habsburgică, eforturile susținute ale intelectualiilor progresiști de a înființa teatru românesc, permanența legăturilor cu teatrul și dramaturgia din Muntenia și Moldova, aportul interesant al meseriașilor lugojeni de cele mai diverse profesii la mișcarea teatrală, rodnică activitate a trupei lui G. A. Petculescu.

Bine reliefată ne apare de asemenea activitatea filialei din Lugoj a „Societății pentru fond de teatru român”.

Angajată în mișcarea culturală menită să contribuie la menținerea și cultivarea limbii române, la dezvoltarea culturii naționale române „Societatea pentru fond de teatru român” și-a desfășurat activitatea de-a lungul a peste o jumătate de secol (1870—1934) pe o întinsă arie geografică locuită de români, din Maramureș până în jos la Dunăre și în la Arad la Brașov.

Deși creată abea în 1908 filiala din Lugoj și-a adus o contribuție de seamă în realizarea țelurilor societății. Desfășurându-și activitatea pe baza unui plan bogat de turnee în zeci de sate ale fostului comitat Caraș, formațiile de teatru ale filialei, pe lângă spectacolele date, au organizat conferințe de inițiere a publicului de la

sate în problemele literaturii dramatice iar unii actori au acordat sprijin echipelor de teatru sătesc pentru montarea unor spectacole.

Ultima temă a primului capitol se referă la activitatea „Asociațiunii române de teatru Thalia” desfășurată în contextul dezvoltării cultural-naționale puternic impulsionată de desăvârșirea unității noastre naționale.

Capitolul următor prezintă activitatea formațiilor de teatru ale sindicatelor, a Teatrului popular al orașului Lugoj (1947—1948), succesele teatrale obținute de Ateneul popular și Căminul Cultural (1949—1953), Casa de Cultură (1953—1963), Teatrul popular cu stagii permanente (1963—1967), într-un cuvânt acea a doua etapă a mișcării teatrale de amatori din patria noastră, de vastă desfășurare liberă a talentelor, puse în slujba cauzei socialismului, care a permis abordarea unui repertoriu variat și interesant, ridicarea măiestriei artistice a actorilor amatori, crearea de noi relații între arta amatoare și profesionistă.

În ultimul capitol al lucrării autorul abordează probleme deosebit de interesante legate de izvoarele folclorice ale teatrului, teatrul de păpuși, dramaturgie locală, învățămîntul artistic teatral, teatrul școlar și studentesc, teatru amator german și maghiar, presa teatrală, pentru a se opri și asupra unor personalități ca Dr. Petru Groza, Valeriu Braniște, Camil Petrescu ce și-au închinat o parte a activității lor cauzei promovării teatrului, a dezvoltării gustului pentru frumos, sprijinirii acțiunii de ridicare a nivelului artistic al spectacolelor de teatru.

Amintim în incheiere că lucrarea mai cuprinde o bibliografie, indici de nume și de persoane și numeroase fotografii prezentînd aspecte sugestive din activitatea teatrului amator lugojan. Ar fi fost de dorit ca bibliografia să se refere și la fondurile și colecțiile arhivistice (inclusiv cele aflate în posesia particularilor) care au fost folosite în prezenta lucrare și totodată să fie ilustrată cu fotocopii după documente originale reprezentative pentru varietatea fenomenului teatral neprofesionist care a cuprins de mai bine de o sută de ani vechea „vatră spirituală a Banatului”, Lugojul.

I. BURLACU

AUGUSTIN DEAC, GHEORGHE MATEI, FEBRUARIE 1933 — ECOUL INTERNATIONAL AL EROICELOR LUPTA ALE CEFERIȘTILOR ȘI PETROLIȘTILOR,

Editura Științifică, București, 1967, 304 p.

Ecoului și importanței pe plan internațional a eroicilor lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din februarie 1933 îi este consacrată lucrarea apărută în Editura științifică, sub semnătura istoricilor Augustin Deac și Gheorghe Matei de la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.. Prin această lucrare, istoriografia română continuă preocuparea de a îndeplini sarcina trasată istoricilor de către Congresul al IX-lea al P.C.R. — de a studia și reda principalele momente din istoria poporului român și a mișcării muncitorești, în strinsă legătură cu cadrul general intern și internațional în care s-au desfășurat.

Lucrarea este rodul unei cercetări științifice îndelungate, vaste și în unele probleme inedite. Autorii își bazează documentarea îndeosebi pe un bogat material de presă din țară și de peste hotare, din presa muncitorească și burgheză. Urmărind să redea cât mai aprofundat ecoul internațional al luptelor muncitorimii române din 1933, autorii au cercetat și unele fonduri arhivistice importante din țară, de la Arhiva C.C. al P.C.R., Arhiva Institutului de Studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (fondul „Luptele eroice ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie—februarie 1933”, dosarul „Ecoul internațional”) și Arhivele Statului București (fondul Ministerului Propagandei Naționale, Direcția presei și informațiilor). Într-o măsură mai mică autorii au avut posibilitatea să facă investigații în arhivele străine, aceasta limitându-se la unele arhive din țările socialiste.

În același timp sînt utilizate lucrările apărute la noi în țară despre aceste lupte cât și colecțiile de documente.

Dovedind un simț al sintezei istorice, autorii fac în primul capitol al lucrării o succintă analiză a condițiilor social-economice și politice interne și împrejurărilor internaționale în care s-au desfășurat luptele muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie—februarie 1933, a rolului P.C.R. în pregătirea, organizarea și conducerea acestor lupte, a desfășurării lor și eroismului muncitorilor în puternica încheștare cu forțele represive ale burgheziei. În încheierea acestui capitol e prezentată însemnătatea

istorică pe plan intern și internațional a luptelor muncitorimii ceferiste și petroliștilor din 1933.

În capitolele următoare, autorii prezintă ecoul internațional și puternica solidaritate de peste hotare cu luptele muncitorimii române. Această solidaritate a înregistrat o arie vastă cuprinzînd țările Europei, precum și țări din America, Asia și Africa, în care s-au resimțit, într-o măsură mai mare sau mai mică, ecoul luptelor eroice ale ceferiștilor și petroliștilor. Într-un manifest al C.C. al P.C.R. de la sfîrșitul lunii martie 1934 se evidențiază amploarea acțiunilor internaționale de solidarizare cu luptele din februarie și de protest împotriva procesului înscenat conducătorilor acestor lupte.

Solidaritatea internațională cu lupta muncitorimii române a cuprins cele mai diverse clase și categorii sociale din diferite țări ale lumii: clasa muncitoare internațională, studenții, cercuri largi ale opiniei publice democratice și progresiste, reprezentanți marcanți ai culturii mondiale (Henri Barbusse, Romain Rolland, Jean Richard Bloch, Louis Aragon și mulți alții), care au protestat împotriva asasinatului în masă și au cerut stingerea procesului și eliberarea conducătorilor arestați.

Lupta unită a tuturor categoriilor de muncitori de la Atelierele C.F.R. și petroliști din Valea Prahovei, realizarea frontului unic muncitoresc și eroismul muncitorilor a făcut ca aceste lupte să se bucure de prețuire nu numai în mișcarea comunistă internațională dar și în rîndurile social-democrației dintr-o serie de țări.

Acțiunile de solidarizare internațională cu lupta proletariatului român au îmbrăcat forme de o amploare impresionantă, cum au fost: greve și demonstrații de solidaritate, articole scrise de presa muncitorească și democratică, scrisori și telegrame de protest adresate autorităților române, congrese, conferințe și întruniri, constituirea de comitete de apărare a feroviarilor români și trimiterea de delegați la proces. Astfel, la procesul de la Craiova a sosit o delegație compusă din trei membri ce reprezenta peste 400.000 de muncitori feroviarilor din Franța cu sarcina de a da grai protestului muncitorimii franceze și a cere stingerea procesului și eliberarea celor arestați.

Charles Bourthoumieux, avocat la Curtea de Apel din Paris a venit spre a lua cuvîntul în apărarea cefeřiștilor ca delegat al Asociației juridice internaționale și al Comitetului mondial de luptă împotriva fascismului și războiului imperialist.

Mișcarea comunistă internațională, partidele comuniste din numeroase țări, au privit cu admirație, entuziasm și calde sentimente frățești curajul și eroismul de care a dat dovadă clasa muncitoare română în acțiunea sa pentru o cauză justă și au acordat o înaltă prețuire acestor lupte, rolului Partidului Comunist Român în organizarea și conducerea lor. În acest sens, revista „Komunisticeski Internațional”, organ de presă al Internaționalei Comuniste scria doi ani mai tirziu: „luptele din februarie, conduse de partidul comunist și de sindicatele revoluționare pe baza frontului unic organizat de jos au dovedit nu numai autoritatea colosală și influența mare a partidului, dar au arătat și legătura sa strînsă cu cele mai largi mase populare”. Revista ajungea la concluzia că aceste lupte „vor intra în istoria mișcării muncitorești internaționale ca una din paginile ei minunate” (p. 44).

Prezentînd critic poziția Internaționalei Comuniste, autorii nu trec peste unele concepții sectar-stingiste, de subestimare a forțelor interne, de neîncredere în capacitatea revoluționară a proletariatului român și a partidului său comunist din partea unor foruri ale acestui organism. Acestea „în pofida evidenței faptelor, tindeau să minimalizeze și să ignoreze chiar rolul Partidului Comunist din România în luptele muncitorești din 1933, justețea liniei P.C.R. de făurire a frontului unic muncitoresc” (p. 45—46). O asemenea poziție negativă a adoptat secretariatul Balcanic al Internaționalei Comuniste.

Partidele comuniste din multe țări, dînd expresie poziției lor de solidaritate internaționalist-proletară, au organizat numeroase acțiuni de sprijinire a proletariatului român. La această campanie de solidaritate au participat organizațiile internaționale ale clasei muncitoare din care au rol deosebit l-au avut organizațiile revoluționare internaționale ale feroviarilor. Alături de acestea, organizațiile democratice și antifasciste internaționale, au evidențiat acțiunile curajoase ale proletariatului român considerîndu-le printre cele mai puternice ridicări de masă împotriva fascismului și războiului în Europa. Astfel, la Congresul mondial antifascist din iunie 1933 de la Paris, delegației române i s-a făcut o primire caldă și prietenoasă, iar cînd delegatul țării noastre, profesorul Petre Constanti-

nescu-Iași, a pronunțat cuvîntul „Grivița” cei 3 500 de delegați au manifestat îndelung în picioare.

În prezentarea ecoului și mișcării de solidaritate în diferite țări ale lumii, autorii acordă un spațiu apreciabil celei din Franța, unde ea a cunoscut o amploare și o intensitate deosebite de puternică.

Mișcarea de solidaritate din Franța s-a grefat pe realitățile social-economice și politice din această țară, la care s-au adăugat și unii factori specifici ai relațiilor româno-franceze, cum au fost puternica comunitate de scopuri și năzuințe și solidaritatea forțelor democratice și progresiste ale celor două popoare în diferite momente istorice. De asemenea în această țară își aveau sediul o serie de organizații revoluționare și progresiste internaționale.

Prezentarea mișcării de solidaritate din Franța, U.R.S.S. Cehoslovacia, Marea Britanie, S.U.A., Bulgaria, Ungaria, Polonia, Austria, Grecia, cu luptele muncitorimii cefeřiște și petroliste din România din 1933 ni se pare cea mai bine redată și documentată.

Socotim că autorii au procedat just, incluzînd în lucrare, în ultimul capitol, prezentarea mișcării de solidaritate a oamenilor muncii din România cu luptele proletariatului internațional în anii 1933—1934, cu lupta poporului german, austriac, francez, spaniol și ungar împotriva fascismului și cu lupta poporului chinez împotriva cötropitorilor japonezi.

Lucrarea este scrisă într-un stil cursiv și atrăgător, completată cu facsimile după documentele vremii și o serie de indici, ceea ce o fac utilă atît pentru specialiști cît și pentru diversele categorii de cititori. Ea oferă profesorilor de istorie un bogat material documentar pentru educarea tinerii generații în spiritul glorioaselor tradiții revoluționare ale poporului român și a internaționalismului proletar.

Fără a-i diminua valoarea științifică, trebuie să arătăm că lucrarea repetă multe probleme cunoscute din literatura de specialitate *, ceea ce o face mai puțin interesantă pentru specialiști și cititori în comparație cu alte lucrări.

Prezentarea ecoului luptelor cefeřiște și a mișcării de solidaritate din unele țări e slab documentată. De exemplu, în Iugoslavia — țara vecină cu puternice tradiții revoluționare și legături cu mișcarea revoluționară din țara noastră de-a lungul istoriei —, ecoul luptelor se rezumă la numai cîteva articole din presa burgheză.

* „Studii”, revistă de istorie, nr. 1/1963 și Analele institutului de istorie a partidului de pe lingă C.C. al P.C.R., nr. 1/1963, 3/1964, 1/1966.

Considerăm că prezentarea ecoului luptelor din 1933 ar fi putut fi mai documentată, în sensul utilizării unor documente de arhivă și articole din presa muncitorească și democratică a vremii. Remarcăm aceeași prezentare unilaterală sau sumară a ecoului luptelor muncitorimii române în Cuba și Argentina, în Canada, Spania, Maroc și Africa de Sud, ultimele patru menționate în manifestul C.C. al P.C.R. din martie 1934 pentru acțiunile lor de solidaritate. Despre alte țări mari, cum ar fi Brazilia și Mexicul nu ni se arată de asemenea nimic.

Pe de altă parte, unele afirmații nu sînt obiective și poartă amprenta unor aprecieri care au existat în această perioadă în miș-

care comunistă internațională. Astfel, la p. 33 la subsol se afirmă că unui lideri ai Partidului social-democrat din Germania „se așteptau ca Hitler să-i accepte ca parteneri”, ceea ce înseamnă a-i pune pe social-democrați pe același plan cu partidul național socialist al lui Hitler, așa cum făcea Cominternul.

În concluzie, pentru a întări valoarea științifică a lucrării, sugerăm autorilor ca, la o eventuală nouă ediție, să revadă anumite formulări și să lărgescă baza documentară cu surse de arhive și diferite ediții de documente.

BOBOCESCU GR. VASILE

N. RAUȘ, VALORIFICAREA DOCUMENTAȚIEI ÎN LITERATURA ISTORICĂ,

În Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., an XIII, 5/1967, p. 101–110.

O preocupare a revistei Analele Institutului de Studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. care merită a fi consemnată este aceea de a dezbate în paginile sale aspecte teoretice importante ale științei istorice privind cunoașterea și valorificarea documentației istorice. În acest sens articolul lui N. Rauș „Valorificarea documentației în literatura istorică” are meritul de a scoate în evidență importanța folosirii izvoarelor istorice, de a consemna necesitatea imperioasă de informare sau documentare în alcătuirea oricărui studiu istoric.

Importanța cercetării izvoarelor istorice este incontestabilă, așa cum arată autorul, în domeniul social umanistic necesitînd altă disciplină care să-și dezvăluie atît de direct și de expresiv materialul de observație așa cum o face istoria. Tablou succesiv al evenimentelor trecute, cuprinzînd toată gândirea și fapta omului, istoria își are un loc bine determinat care se întemeiază pe cunoașterea și stăpînirea întregului complex de fenomene, evenimente, fapte istorice. Integrarea lor în circuitul activ al valorilor istorice, folosirea tezaurului documentar impun cercetătorului înaltul spirit de discernămint, înfățișarea obiectivă a faptelor în interpretarea lor justă. În acest sens, autorul scoate în evidență importanța formării unei viziuni largi asupra cadrului istoric recomandînd studierea tuturor izvoarelor într-o temă dată, în scopul tratării problemelor sub diversele lor aspecte. Sinteza istorică trebuie să cuprindă critica

științifică a celor mai edificatoare documente, pasaje din documente care să acrediteze afirmațiile istoricului. Ea este rezultatul studierii întregii perioade istorice, selecționării celor mai importante documente, a interpretării juste a acestora. Această activitate este deosebit de grea. Ea presupune un bogat bagaj de cunoștințe, o îndelungată activitate de cercetare și putere de pătrundere a sensurilor documentelor, de interpretare și analizare a faptelor în lumina informațiilor culese, a realității istorice. Din aceste considerente, autorul arată că desigur calitatea de cercetător, „reclamă neîntrerupt îndrăzneală în idei, originalitate novatoare, receptivitate ascuțită... scoțînd în evidență necesitatea cultivării exigenței în rîndul tuturor cercetătorilor, extinderea treptată a experienței lor în cîmpul istoriei, perfecționarea metodologiei de lucru. Istoricul cercetător trebuie să pătrundă cu ajutorul izvoarelor în miezul problemelor, să stabilească sensurile informațiilor, să desprindă esențialul, să coreleze particularul cu generalul, să interpreteze just, analitic sursa documentară.

Dată fiind importanța deosebită a valorificării documentației în literatura istorică, fără de care nu se poate concepe cunoașterea și studierea istoriei patriei, autorul procedează la cîteva îndrumări privind aparatul critic științific al oricărei lucrări. Este tratată astfel problema citării surselor bibliografice, atrăgîndu-se atenția asupra necesității redării obligatorii, corecte și uni-

tare, a principalelor reguli de descriere bibliografică. În acest sens se arată că trimiterile bibliografice trebuie să cuprindă indicații astfel formulate, încît orice publicație să poată fi ușor identificată. Sînt tratate, în continuare elementele de bază ale referinței bibliografice: autor, titlul lucrării, locul și data editării publicației. Întrucît documentele de arhivă prezintă caracteristici speciale, autorul recomandă ca referința bibliografică, care de altfel în limbaj de specialitate se numește cotă arhivistică, să cuprindă instituția unde se află depozitat documentul, apartenența acestuia la un fond, în ce mod este păstrat în cadrul aceluia fond (dosar, volum, pachet, mapă, caiet etc.) data elaborării, filele, numărul documentului, indicîndu-se ca în unele cazuri să se treacă și alte elemente care pot servi la identificarea sau cunoașterea documentului: caracterul sau forma documentului, țara la care se referă, depozitul, locul unde se află originalul etc.

Pe marginea celor relatate trebuie să atragem atenția că în cazul materialelor de arhivă descrierea documentului trebuie să cuprindă informații cu privire la critica internă și externă a acestora, astfel descrierea documentului trebuie să cuprindă forma sub care s-a păstrat (original, copie, traducere etc.), informații privind aspectul exterior al documentului: materialul pe care este scris (pergament, hîrtie cu filigran etc.) dimensiunile actului în centimetri pentru documentele originale mai vechi de anul 1700, scrierea (uncială, semiuncială, cursivă) cerneala, starea de conservare și descrierea sigiliului cu toate elementele

(material, formă, dimensiuni, șnur). Se indică de asemenea, limba în care este scris documentul cînd este alta decît limba română, ca și diferitele adnotări și însemnări de pe documente (note tergale). Mai trebuie adăugat că în ceea ce privește cota, aceasta se indică la fiecare document pentru toate formele sub care s-a păstrat, de ex.: orig. Peciți 153 (A.N. XXX/1), cop. slav. ms. nr. 628 (condica Asachi) p. 549, reg. Eforia școalelor din Moldova, XXX/58 (nr. 1).

Desigur tema pusă în discuție de autor este deosebit de complexă meritînd o abordare mai largă și cuprinzătoare ce nu poate fi epuizată într-un singur studiu. Considerăm în acest sens că nu ar fi fost lipsită de importanță tratarea metodologică a problemei încă din faza de informare, de studiere a izvoarelor istorice. Așa cum este cunoscut, ca în orice domeniu de cercetare, cercetarea istorică implică o metodă proprie în care o deosebită importanță o are culegerea materialului documentar și posibilitatea de orientare în folosirea lui.

Pe această linie tratarea problemelor de critică a documentelor ar fi fost deosebit de oportună.

Prin valoarea opiniilor exprimate ca și prin faptul că poate constitui un îndreptar în sprijinirea tinerilor cercetători mai puțin familiarizați cu studierea izvoarelor istorice, lucrarea lui N. Rauș, „Valorificarea documentației în literatura istorică”, este deosebit de utilă.

EM. POȘTĂRIȚĂ

SCOUVARAS VANGHELIS, ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΡΙΓΚΟΣ (1725;—1789).

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΑΜΣΤΕΡΝΤΑΜ Η ΣΧΟΛΗ ΚΑΙ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΖΑΓΟΡΑΣ

Ioan Pringos (1725? — 1789). Comunitatea greacă de la Amsterdam. Școala și Biblioteca din Zagora, Atena, 1964, 337 p.

Colegul nostru Vangelis Scouvaras de la Institutul de istorie medic al Academiei din Atena a fost mai mulți ani profesor în diferite școli din Tesalia și a avut posibilitatea să cerceteze bibliotecile și arhivele publice și particulare de acolo și să culcăgă un prețios material documentar referitor la istoria acestei regiuni. Fiind un pasionat cercetător, el s-a ocupat, din proprie inițiativă, la catalogarea tezaurului cultural moștenit de bibliotecile din Zagora și Milies, de la persoane originare din aceste orașe, ca fostul mitropolit al Proilvului (Brăilei) și apoi patriarh ecumenic Calinic,

negustorul Ioan Pringos și învățații Antimos Gazis, Grigorie Constandas și Daniil Filipide; ultimii doi au trăit și în Principatele Române.

Bibliotecile din Zagora și Milies, cu toată vitregia timpurilor, posedă și astăzi un bogat tezaur de cărți rare și de manuscrise, după cum ne-am putut da seama într-o scurtă vizită făcută recent. Din materialul cercetat, am văzut că o parte este legat de istoria țării noastre și merită o atenție deosebită.

Opera de față este una din monografiile pregătite pe indelete de Scouvaras și pri-

vește în general renașterea culturală a regiunii Pilion în timpul turcocrăției, și în special viața și activitatea negustorului Ioan Pringos, unul din everghetii orașului Zagora.

Din titlurile celor treisprezece capitole, cititorul poate să-și dea seama de conținutul acestei opere. De aceea le reproducem mai jos. Cap. I. 'H Ζαγορά στις αρχές του 18 αιώνα (Zagora la începutul secolului al XVIII-lea), (p. 25—27). Cap. II. 'Ο Πρίγκος στό δρόμο της ξενιτειάς (Pringos pe drumul străinătății), p. 28—37). Cap. III. 'Η ελληνική παροικία του 'Αμστερντάμ (Comunitatea greacă din Amsterdam), (p. 38—106). Cap. IV. 'Η πρωσπωικότητα του Πρίγκου (Personalitatea lui Pringos), (p. 108—209). Cap. V. 'Ο γυρισμός στη Ζαγορά (Intoarcerea la Zagora), (p. 210—213). Cap. VI. 'Ο γάμος του (Căsătoria lui), (p. 216—220). Cap. VII. Τά σχολεία και οι δάσκαλοι της Ζαγοράς μέχρι τὰ 1776 (Școlile și profesorii din Zagora pînă la 1776), (p. 221—242). Cap. VIII. Τò 'Ελληνομουσειο της Ζαγοράς (Ellinomusion din Zagora), (p. 243—266). Cap. IX. Τò «Σχολείον τών κοινών» της Ζαγοράς („Școala obștească” din Zagora), (p. 267—272). Cap. X. Οι φωτιστές (Obșcuranțiștii), (p. 273—284). Cap. XI. 'Εννέγκωμο στον Πρίγκο (O odă de laudă la adresa lui Pringos), (p. 285—291). Cap. XII. 'Η ένιςχυση της Σχολής και της βιβλιοθήκης (Sprijinul dat școlii și bibliotecii), (p. 292—322). Cap. XIII. 'Ο θάνατος του Πρίγκου (Moartea lui Pringos), (p. 323—325).

Să ne oprim puțin asupra ideilor progresiste ale luminatului negustor grec Ioan Pringos, care de mic copil a rămas orfan și n-a avut posibilitatea să învețe carte la școală, ci s-a apucat singur să se cultive. Foarte tînr Pringos a părăsit orașul său natal Zagora și a apucat drumul străinătății. Din vinzător comercial, el a ajuns cîrînd negustor. Primul popas l-a făcut la Alexandria, unde a stat 2 ani, apoi s-a dus la Veneția, unde a rămas 9 ani. De aici a trecut la Smirna pentru 4 ani și în sfîrșit s-a stabilit pentru mai mulți ani (1755—1776) în marele oraș comercial din Olanda Amsterdam. De aici a vizitat apoi și citeva orașe olandeze: Haga, Harlem, Rotterdam etc.

Pringos nu s-a ocupat numai de negoț, ci și de unele chestiuni culturale. I-a plăcut să citească mult și a devenit un pasionat cititor și bibliofil, iar încetul cu încetul și-a alcătuit o bibliotecă cu cărți rare și prețioase, pe care apoi le-a donat orașului său natal Zagora. Cele circa 800 de cărți trimise de la Amsterdam la Zagora erau de filozofie, de istorie, de geografie, operele

unor clasici greci și ale unor părinți bisericești, dicționare etc. Cele mai multe erau în greacă veche și în greacă modernă, precum și în limbile franceză și germană. Erau cărți din secolul XVI-lea, XVII-lea și XVIII-lea, printre care și unele tipărite în Țara Românească. Pringos a trimis compatrioților săi și o însemnată sumă de bani ca să clădească un local corespunzător pentru adăpostirea cărților trimise, cumpărate cu bani grei. Ceva mai tîrziu, în 1784, și fostul mitropolit al Proilavului Calinic, urmînd pilda lui Pringos a donat școlii din Zagora un însemnat număr de cărți și manuscrise. Catalogul lor, întocmit de însuși Calinic, este publicat de Scouvaras la p. 312—219. În acest catalog întîlnim și citeva cărți în limba română.

Multe din cărțile lui Pringos au adnotări și comentarii prețioase. El avea idei înaintate, după cum se poate vedea, atît din adnotările și comentariile sale, cît și din manuscrisele lăsate, care cuprînd însemnări despre strădaniile pușinilor negustori greci din Amsterdam de a avea o biserică ortodoxă în mijlocul catolicilor, sau despre evenimentele legate de războiul ruso-turc (1769—1774). Pringos ne-a lăsat și o mică *Învățătură creștinească* scrisă în forma de întrebări și răspunsuri. El vorbește adeseori de Imperiul otoman retrograd, în comparație cu Europa bogată în academii, biblioteci și oameni învățați. Socotea că instrucțiunea publică trebuie să se generalizeze și să pătrundă pînă în cel mai îndepărtat sat, ca un bun general și ca un drept omenesc, fiindcă unde sînt oameni instruiți, acolo este și un stat puternic (p. 149). În continuare susține că învățămîntul trebuie să fie gratuit pentru copiii săraci. De asemenea trebuie asigurate burse pentru studii superioare. Pringos, stăpînit de astfel de idei, a căutat să sprijine școala din orașul său natal, și a trimis 1500 groși epitropilor școlii, asigurînd astfel salariul unui profesor pe zece ani (p. 152). A mai trimis 300 de groși bisericii de acolo, pentru plata unui bun predicator. Pringos, nu avea o bună părere despre cler și ori de cite ori avea prilej lovea în el. De pildă, el spune că mulți călugări de la Muntele Athos vindeau în Anglia cărțile de la mănăstiri, ca să risipească apoi banii fără socoteală. El era de părere că veniturile și încasările mănăstirilor și bisericilor să fie bine controlate. Adeseori atribuie căderea Bizanțului creșterii monahismului. De aceea amintește cu bucurie măsurile drastice luate de țarul Petru cel Mare împotriva călugărilor, amintînd porunca acestuia cînd 19 000 de călugări au fost rași și trimiși în armată (p. 172). El arată că pe atunci în Rusia erau 714

mănăstiri de călugări și 222 de călugărițe, care aveau sub stăpînirea lor un număr de 839 546 de mojiici sau țărani. El era atît împotriva prelaților ortodocși lacomi de bani, cît și împotriva papei și cardinalilor săi înșelători (p. 173). Pringos condamnă numărul mare de sărbători, care sustrăgeau pe oameni de la lucru și încuraja astfel sărăcia, fiind de acord cu protestanții, care socoteau suficiente duminicile și alte cîteva sărbători. Pringos este împotriva războaielor, deoarece sînt făcute de oameni care se gîndesc numai la interesele lor materiale. El susține că lumea poate să trăiască în condițiuni pașnice. Armata nu trebuie să se ocupe de cîmpiri, ci de apărarea libertății și independenței unui popor (p. 183).

Luminatul negustor grec a crezut că războiul ruso-turc de la 1768–1774 va salva poporul grec de aspirarea străină. El a urmărit cu mult interes fazele acestui război și pînă la urmă a văzut că poporul grec nu numai că nu și-a cîpătat libertatea dorită, ci a avut de suferit noi persecuții. În timpul acestui război, spune Pringos, mulți greci, români și bulgari s-au stabilit în Austria și s-au bucurat de anumite avantaje; ei au fost scutiți timp de 6 ani de dări și aveau aceleași drepturi ca și pămînteni. Împărăteasa Maria Tereza a căutat astfel să împiedice pe acești creștini ortodocși

să se stabilească în părțile ocupate de Rusia de la turci, ca să aibă mai tirziu venituri mai mari și armata mai numeroasă (p. 268).

După războiul ruso-turc, în 1776, Pringos s-a întors în orașul său natal Zagora, unde s-a căsătorit cu o nepoată a fostului mitropolit al Proilavului Calinic, cu care Pringos a legat o strînsă prietenie. Pringos a murit în 1789 și memoria lui a rămas neștearsă printre compatrioții săi.

Opera lui Scouvaras cuprinde știri prețioase și despre unele persoane originare din Zagora care au trăit cîtva timp în Principatele Române și au jucat un rol politic sau cultural iar apoi s-au întors în patria lor. Amintim pe Constantin Xipolitos, care a fost în serviciul lui Nicolae și Constantin Mavrocordat, pe boierii Lapați, care au ocupat diferite slujbe, precum și pe profesorul Constantin Triandafilidis zis și Loghiotatos, precum și pe Ioan Humis, care întîi au fost profesori în Principatele Române și apoi în orașul lor natal Zagora.

În prezent Scouvaras intenționează să tipărească o monografie despre fostul mitropolit al Proilavului Calinic, care, nu ne îndoim, va aduce mai multă lumină asupra activității acestui învățat prelat, pe baza arhivei sale personale care se află în biblioteca din Zagora.

NESTOR CAMARIANO

ZACHARIADOU ELIZABETHA A., ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ NOTIOANATOLIKOY ΑΙΓΑΙΟΥ

CONTRIBUTION À L'HISTOIRE DU SUD-EST DE LA MER ÉGÉE (Firmans inédits de Patmos), Atena, 1966, p. 184–232 + facs.

Printre țările balcanice și Grecia a fost timp de cîteva veacuri sub dominația otomană. De aceea, nu este de mirare că și în această țară s-au păstrat arhive și colecții de documente turcești, în diverse centre ca Salonic (*Sleanik*) și în special la mănăstiri ca Athos etc. Un *inventar* sau *index cronologic* pentru toate acestea ar fi foarte util pentru cercetările arhivistice și istorice.

Este un fapt îmbucurător că Elizabetha A. Zachariadou publică un studiu interesant în limba greacă bazîndu-se pe 11 firmanc otomane dintre anii 1454–1522. Aceste documente prețioase provin din arhivele mănăstirii Patmos, la care sînt încorporate acum arhivele comunității de pe insulă. În perioada de mai sus, Dodecanezul constituia o regiune de frontieră, un fel de *serhal*, de o parte fiind stăpînirea otomană, iar pe de alta statul insular al cavalerilor Ioaniți „Hospitalieri” în insula Rhodos.

În această parte aveau loc lupte continue. Atît unii cît și alții făceau incursiuni maritime sau acte de piraterie. În acest studiu se analizează temeinic căile de luptă, caracterele acestor războaie maritime și rezultatele lor supărătoare pentru populația locală. De asemenea, autoarea arată sprijinul pe care conducerea otomană îl acorda corsarilor săi, numiți *levenzi*, termen care s-a încetățenit și în textele noastre istorice. Așa de pildă, ajutoare maritime au fost acordate levenzilor în cursul anilor 1491–1512, atunci cînd Korkut Celebi, fiul lui Bayazid II (1481–1512) își asumă stăpînirea pe partea apuseană a Asiei Minore. Această situație încordată dură pînă în anul 1522. În cursul acestui an avu loc cucerirea dramatică a insulei Rhodos, de către flota lui Sulciman Magnificul, apărută cu mult eroism de cavalerii Ioaniți, conduși de Adam d'Isle. Atunci și Dodecanezu a fost integrat Imperiului Otoman (pl.

184–190). În continuare (p. 190–192) se dă lista celor mai importante incursiuni turcești în Dodecanez, între anii 1454–1512.

Din expunerea autoarei, fundamentată pe firmele turcești, rezultă că situația insulei era grea în secolele XIV–XV, Patmosul fiind sărac. În ce privește dependențele mănăstirești (*metochia*) erau pierdute sau foarte puțin rentabile, deoarece ele se găseau pe teritoriul cucerit fie de turci, fie de latini. La toate acestea se adaugă și prădăciunile făcute de pirați (p. 193–195 și 199–201). Autoarea nu poate preciza data la care insula Patmos a fost cucerită de turci. În orice caz, înainte de 1453, deoarece începând cu acest an plătea un tribut anual de 40 florini. Autoarea compară această sumă cu aceea plătită de alte state, tributare sultanului, ca insulele Chios, Mytilene (cucerită la 1462), Lemnos etc. Se arată, în concluzie că, suma de mai sus era foarte mică. După cucerirea Constantinopolului aflăm că anul financiar pentru unele state tributare Porții începea la 1 august (p. 195–198). Elizabetha Zachariadu nu poate preciza dacă turcii osmanlii au avut garnizoane în insulă. În orice caz, au fost emise mai multe firme, acordând privilegiul mănăstirii și unele în favoarea locuitorilor din Patmos. Toate acestea sînt adresate autorităților orașului *Palatia*, centru administrativ al insulei pînă la 1522. Se arată, tot pe bază de documente, că după această dată, insula a fost pusă sub autoritatea cadului turc din Kos (p. 198–199, 200, 202, 206).

Această situație de la marginea imperiului permitea insulei Patmos să fie în contact direct cu vecinii săi latini și să obțină protecția lor. Pe de altă parte, autoarea arată că și călugării din insulă ajutau pe cei din Occident, furnizînd, mai ales, unele știri privind mișcările turcilor atît pe mare cît și pe uscat (p. 201–205). Mănăstirea deveni un centru important al Bisericii Ortodoxe, de pildă mitropoliții alungați din Anatolia de turci își găseau adăpost în insulă (p. 205–206).

În fine, studiul prezentat succint, mai sus, este însoțit de traducere, text (în caractere arabe) și facsimile executate în bune condiții. Desigur, aceasta este cea mai bună metodă de editare a hrisoavelor turcești. Așteptăm ca autoarea să publice și alte documente interesante din bogata arhivă turcească, păstrată în Grecia. Din acestea ne-ar interesa, desigur, cel mai mult, piesele arhivistice privitoare la trecutul țării române. Nu este exclus ca în special arhivele mănăstirești să aibă multe acte turcești privitoare și la noi. Aici ne gîndim în primul rînd la arhiva Mănăstirii Athos, care după cum se spune, este foarte bogată.

Merituoaasa lucrare a Elizabethei Zachariadu se încheie cu un mic rezumat în limba franceză (p. 231–232), ceea ce de asemenea este foarte util.

MIHAIL GUBOGLU

INFORMAȚII ȘI NOTE

Problema obștei sătești medievale poate fi cercetată sub diverse aspecte. În istoriografia vestică s-au impus în ultimii ani lucrările savantului istoric elvețian de la Zürich K. S. Bader. Cu toată meticolozitatea și cu toată informația sa aproape uluitoare, profesorul Bader studiază obștea numai sub aspectul istoriei dreptului. Ca spațiu istorico-geografic, el se mărginește în special la sud-vestul Germaniei și în general neglijează aproape în întregime aspectul social-economic al obștei medievale.

Cu toate acestea, influența lui Bader se lasă simțită nu numai în regiunea asupra căreia și-a concentrat cercetarea sa. Astfel el a reușit să creeze la Konstanța, în apropiere de Zürich, un cerc de cercetări medievistice unde se studiază după indicațiile sale aceeași problemă dar pentru alte regiuni. Cercetările făcute între 1957–1960 au fost strînse în două volume, totalizînd peste 30 de studii și aproape o mie de pagini de tipar, și au apărut sub redacția lui Theodor Mayer cu titlul: *Anfänge der Landgemeinde und ihr Wesen* (edit. Jahn Thorbecke, Konstanz 1964).

Istoria obștii este urmărită în aceste studii în provinciile de pe teritoriile Germaniei le vest: Hessa, Suabia de Nord, Bavaria, Saxonia Inferioară, Osnabrück, regiunea Frizia și tot țărmul Mării Nordului, regiunea Renană, apoi în teritoriile locuite de germani în Elveția,

Austria de jos. Din Germania răsăriteană se urmărește istoria obștei în Prusia și pe valea Elbei, în teritoriile ocupate la început de slavi, apoi în teritoriile baltice pînă în Finlanda inclusiv și nu sînt neglijate nici teritoriile slavilor de sud, nici Scandinavia și într-un studiu destul de extins se urmărește obștea specifică a saxonilor colonizați în Transilvania.

Între cele treizeci și trei de studii localizate și privind un teritoriu precis sînt și cîteva studii teoretice și de sinteză.

Astfel pornind de la definiția obștei dată de K. S. Bader se adîncește noțiunea de obște. Bader definește obștea medievală ca „o asociație țărăneasă care în virtutea dreptului celor are exercită o serie de funcțiuni, putînd fi și purtătoarea unor drepturi de judecată, dar, spre deosebire de obștea modernă, în obștea medievală nu e nevoie ca absolut toți locuitorii ținutului respectiv să aibe drepturi egale. Obștea medievală se confundă adesea cu satul”

Noțiunea de obște în acest înțeles este adîncită și completată în studiile privind *Land-gemeinde* semnate de Lechner vol. I, p. 111, Ebel, p. 314 și în volumul II în studiul semnat de Mayer la p. 467. Astfel cele trei studii arată că obiectul cercetărilor nu trebuie să fie organizarea obștei ci funcțiunile ei.

Un studiu de sinteză privind datele ce se cunosc pînă azi pentru Germania de sud este cel intitulat *Die Gewinnflur in Süddeutschland*, vol. I, p. 11–28, și semnat de K. H. Schröder. Autorul, apropiindu-se de tezele mai vechi susținute prin 1927, susține că sistemul „Gewinn” nu este o formă inițială ci este rezultatul unui proces de transformare al unei alte forme de semănături izolate.

Și Kurt Scharlau, cercetînd pe baze cartografice forma „Gewinn” în *Hessa* (vol. I, p. 29–51), stabilește că împărțirea ogoarelor în asemenea loturi a fost un proces îndelungat care a trecut și prin alte forme intermediare fără să ducă în evul mediu tirziu la forma adevărată pe care o întîlnim în secolul XVIII/XIX.

Hans Jänichen, sub titlul *Markung und Allmende und die Mittelalterlichen Wüstungsvorgänge in Nordlichen Schwaben* (vol. I, 163–222) stabilește că nu există nici o relație între marca carolingiană și vatra de sat, aceasta din urmă rămasă neschimbată pînă în secolul al XVI-lea. Autorul însă urmărește mai mult partea juridică și anume jurisdicția obștei rezultată din procesul de comasare (*Ballungsprozess*), în timpul căruia s-au concentrat la un loc o serie de gospodării singuraticе (Weiler).

Aceeași preocupare pentru aspectul jurisdicției obștei îl găsim în extinsul articol al lui Friedrich Pankraz, *Zur Geschichte der bayerischen Landesgemeinde* (vol. I, p. 79–106). Autorul constată asemănarea ce există între Bavaria și Suabia pînă în secolul al XII-lea. Apariția unui stat puternic în Bavaria (secolul al XII-lea) face ca aici să apară o altă linie de dezvoltare impusă de puterea statului care dă rămă vechile obiceiuri ale obștei.

Franz Hunter, urmărind obștiile în Tirol – deci în imediata apropiere a Bavariei și în condiții geografice aproape asemănătoare cu cele din Bavaria – în articolul său *Zur Frage der Gemeindebildung in Tirol* (vol. I, 223–235) constată că aici obștiile s-au născut din seniorii și că în spatele formării așa-numitelor obști judecătorești libere se află de fapt autoritatea seniorială de odinioară.

Elveția, după cum arată Paul Käni în studiul său schematic *Genossame, Gemeinde und Mark in der Innerschweiz mit besonderer Berücksichtigung des Landes Uri* (vol. I, p. 237–244) – a prezentat condiții deosebite prin dimensiunile sale teritoriale mici și nu a putut da naștere unor obști mari (de ținut), ci aici au apărut numai obști sătești alpine, de mici dimensiuni. Cele mari s-au născut ca un efect al „drepturilor senioriale dobîndite de ținuturi abia la mijlocul secolului al XIV-lea. Autoritatea teritorială a obștei nu era deci o rezultată economică-socială ci avea mai mult o origine suprastructurală.

Mai interesant prin temeiul ce-l pune pe factorul social economic, ni se pare studiul lui Karl Lechner, *Untersuchungen über Entstehung, Entwicklung und Verfassung der ländlichen Gemeinde in Niederösterreich* (vol. I, p. 107–162). Autorul subliniază faptul că rădăcinile

juridică a obștei rurale din evul mediu târziu formează numai unul din aspectele obștei, întrucît aceasta își are originea într-o obște economică anterioară acestui secol. Jurisdicția și autoritatea coercitivă a obștii nu poate deriva numai din decăderea senioriei așa cum susține Franz Hunter pentru Tirol.

În opoziție cu Lechner, Franz Steinbach *Ursprung und Wesen der Landgemeinde nach rheinische Quellen* (vol. I, p. 248—288), pe baza izvoarelor din regiunea Rinului, atribuie un rol primordial obștei ca o colectivitate juridică din care s-a dezvoltat apoi oștea sătească ca colectivitate agro-socială.

După cit se vede pentru toate aceste regiuni care formează inima Germaniei propriu-zisă, sîntem departe de o formulare unitară, deoarece studiul se referă la regiuni foarte deosebite atît în ce priveșc condițiile economico-geografice, cît și apartenența politică. Afară de studiul privind Austria de jos, toate celelalte studii au însă un element comun: obștea sătească medievală este considerată sub aspectul ei juridic, ca o formă suprastructurală și nu economico-socială.

Pentru a sprijini și mai puternic teza aceasta, atît Gerhard Buchda în *Die Dorf-gemeinde im Sachsenspiegel* (II, p. 7—24) cit și Ludwig Deike în *Burschaft, Go und Territorium im nördlichen Niedersachsen* (I, 325—363), analizează unul vechea legiuire germană (Sachsenspiegel) din secolul al XIII-lea, celălalt ținutul unde s-a alcătuit și s-a aplicat aceasta, pentru a nega net existența unei autorități autonome a obștei care să fi reglementat viața comună în obște. Ei demonstrează că întrucît în vechea legiuire medievală nu se pomenește de această autoritate, înseamnă că ea făcea parte din atribuțiile stăpînirii teritoriale. Interesantă este terminologia relațiilor agrare în Saxonia, deosebită foarte mult de aceea din restul Germaniei.

Studiile privind un ținut străvechi german cum e acela de la țărmul Mării Nordului și din apropiere stabilesc că în regiunea Osnabrück orînduirea obștei aparține secolelor XI—XII — Günther Wrede, în *Die Entstehung der Landgemeinde im Osnabrücker Land* (I, 289—303), iar în ce privește *Frizia*, Wilhelm Ebel, *Zur Rechtsgeschichte der Landgemeinde in Ostfriesland*, (vol. I 305—324) se oprește asupra drepturilor țăranilor care sînt scrise în *Weistümer*. Aici, ca și în Olanda, în constituirea obștilor au jucat un mare rol condițiile geografice speciale care au cerut o solidarizare a muncii pentru construcția digurilor. Astfel s-a impus tipul obștei-colonii. Chiar dacă aici se admite de autori existența obștei mai timpurii decît în alte părți, necesitatea ei rezultă din condițiile geografice ale mediului natural. În afară de studiile citate, se mai ocupă de această regiune și următoarele studii: Heinz Stooß, în *Landaushau und Gemeindebildung an der Nordseeküste im Mittelalter* (I, p. 365—422). Acesta atribuie un mare loc în constituirea obștilor din regiunea Mării nordului nobilimii locale, ceea ce pune în discuție vechea teză a libertății obștilor.

Albert Jappe, în *Beitrag zur Entwicklung der Landgemeinde in Westerlauwers Friesland* vol. I, 423—438) se ocupă de obștiile din evul mediu târziu din regiune numite grietenij sau deel și le consideră ca rezultat al unui proces de împărțire ale unor unități administrative mult mai vechi, care are loc în secolul al XIII-lea. „S-a produs, spune el, o tendință de descentralizare în jurisdicție și administrație, care-și găsește expresie în diviziunea administrativă”.

Pentru regiunile Flandrei maritime și Olanda sînt interesante lucrările următoare: Johanna Maria van Winter în *Die Entstehung der Landgemeinde in der Holländisch — Utrechtschen Tiefebene* (I, p. 438—445); Adrian Verhulst, în *Die Binnenkolonisation und die Anfänge der Landgemeinde im Seeflandern* (I, p. 447—460).

Un studiu mai complex al apariției obștei îl prezintă cercetarea originei în ținuturile locuite de slavi și colonizate de germani. Aici se impune cercetarea nu numai a coloniei germane, dar și situația în care se găsește satul slav înainte de colonizarea germană din secolul al XI-lea.

Walter Schlesinger în *Bäuerliche Gemeindebildung in den mittelelbischen Landen im Zeitalter der mittelalterlichen deutschen Ostbewegung* (vol. II, p. 25—87) stabilește existența unei forme pre-germane — villa, în înțeles de sat, iar satul în forma germană apare abea în secolul al XI-lea.

Și acest studiu omite să pomenească de cotoșirea germană din regiunile slave, arată însă că în satele vechi de pe Elba, jurisdicția era de natură teritorială exercitate de comite regal sau de vogtul bisericii și cu un reprezentant local numit mai târziu Landschöffen. În litigiile cu coloniștii judeca un Dorf-herr.

Coloniștii puteau răscumpăra jurisdicția și atunci formau o obște juridică. Cu timpul Dorf-herr-ul a căpătat însă o competență generală. Deși autorul admite că există și o jurisdicție proprie exercitată de țărani, crede că această atribuție nu este proprie ci reprezintă o ceziune din partea Dorf-herr-ului.

Aproape aceleași concluzii aparțin și studiului lui B. Schwineköper (*Die mittelalterlichen Dorfgemeinde in Elbstfalen*, II, p. 115—148). El accentuează că colonizarea a dat naștere la relații speciale, dar și studiul acesta rămâne limitat la relațiile judecătorești și nu se ocupă de aspectul economic.

Z. R. Dittrich în studiul său *Die Frage der Slavischen Agrarverfassung im Mittelalterlichen Böhmen und Mähren* (II, p. 384—402) este și el pe linia acelorași concluzii pentru Boemia și Moravia. Constatând iniobăgirea țăranilor împlinită în secolul al XII-lea, el o numește „proces de nivelare a țăranilor din satele senioriale”.

Herbert Helbig, în *Die Anfänge der Landgemeinde in Schlesien* (II, p. 89—114), susține că în orice sat german jurisdicția șoltuzului, începând cu anul 1230 devine un element component al satului. După Helbig, jurisdicția satului ca „origine era o jurisdicție”, statală neavând nimic de a face cu autoritatea corporativă autonomă a obștei”.

Pentru Prusia, Hans Patzes în studiul său mai larg *Untersuchungen über die deutsche bauerliche Gememde im Ordenstaat Preussen* (II, 149—200) stabilește că aici a existat o întemeiere planificată de sate în secolul al XIII-lea și aici a putut fi creat un drept modern al satului, dar întrucât în documentele oficiale nu se vede nici o preocupare de problemele satului, autorul trage concluzia că administrația statală prusacă nu este interesată de sat și astfel în sate există un domeniu liber în care își avea un larg loc de acțiune inițiativele obștei.

Cu formațiile rurale ale pruișilor se ocupă și Reinhard Wens Kus în lucrarea intitulată *Kleinverbände und Kleinräume bei den Prussen der Samlandes* (II, 201—254). El admite existența unor colectivități cu funcțiuni de cult, militare și economice (acestea în ultimul rând) ale unei proprietăți anterioare cotoșirii ținutului de către teutoni.

Studii asupra obștei în ținuturile baltice și dincolo de hotarele Germaniei de azi se mai găsesc și în lucrările următoare: Paul Johansen, *Einige Funktionen und Formen mittelalterlichen Gemeinde in Estland und Finnland* (II, 273—306). Autorul stabilește că în evul mediu târziu obștile libere de aici dispar, făcând loc unor întinse proprietăți ale nobilimii germane care mai târziu devin circumscripții judiciare, ale căror hotare corespund unor unități agrare mai vechi, în care documentele atestă desfășurarea unei activități colective.

Manfred Hellmann în *Zum Problem der Ostslavischen Landgemeinde* (II, p. 255—272) arată că cercetările în această problemă sînt încă neîndeplătoare pentru a se ajunge la concluzii valabile.

O importantă completare bibliografică cu privire la problema obștei o cuprinde Iosef Zontar în *Der Stand der Forschung über die Sudslavische ländliche Ordnung* (II, p. 419—441).

În aceeași ordine poate fi trecută și contribuția lui Johan M. Bek, intitulată *Zur Frühgeschichte ungarischer Landgemeinde* II, 403—417), care privește Ungaria.

Pentru spațiul scandinav, Gerhard Hafström dă un studiu succint intitulat *Die alt-schwedische Hundertschaft* (II, p. 443—463), în care studiază sumar aglomerările rurale me-

dievale din Suedia care sînt creații autohtone legate și de obligații maritime din epoca Vikingilor. Aici proprietatea pămîntului are o bază cu totul specială și autorul consideră că relațiile speciale care au decurs nu s-au putut produce decît în urma unei acțiuni conștiente condusă de o forță centrală.

În cercetările de la Konstanța nu a fost dată uitării nici comunitatea săsească din Transilvania și în comunicarea lui Hans Erich Feine sub titlul *Kirche und Gemeindebildung* (vol. I, p. 53–77) este urmărită legătura dintre comunitatea bisericească și obștea rurală, sub aspectul în care ea apare la comunitatea saxonă așezată în Transilvania.

Feine arată că saxonii sînt de fapt franci din regiunea Moselei și a Rinului inferior. El constata existența unor asemenea obști bisericești și în Scandinavia și în regiunile nordice ale Saxoniei. Tezele lui Feine sînt discutabile.

În încheierea lucrării *Th. Mayer* (vol. II, p. 465–495) prezintă o sinteză a studiilor publicate. Sinteza aceasta *Vom Werden und Wesen der Landgemeinde* – precizează că sarcina principală a comunicărilor era să sublinieze diversitatea de dezvoltare a obștei în regiuni diferite.

Făcînd abstracție de tendința discutabilă a lucrărilor cuprinse în cele două volume, ele înseamnă un pas înainte în cercetarea obștei medievale și în același timp un material care poate fi pus în discuție pentru o altă interpretare decît cea ce i s-a dat.

În editura Academiei Ungare a apărut în 1965 în colecția *Fontes Historiae Hungaricae Aevi recentiores* sub titlul *ROLUL revoluționar al magnașilor aristocrați în 1848–1849*, o bogată colecție de documente, îngrijite de Erzsébet Andics.

Documentele privesc zdrobirea revoluției și începutul sîngeroasei dictaturi militare a generalului Haynau. Documentele strînse din arhivele Viena, Budapesta, Praga, Moscova și Petersburg cuprind mai ales însemnările vechilor conservatori maghiari care urmăreau menținerea drepturilor istorice ale maghiarilor.

Akten zur deutschen auswärtigen Politik (1918–1945) (Acte privitoare la politica externă germană), publică sub titlul *Die Kriegsjahre* (anii războiului) volumul X care cuprinde documentele privind politica externă a național socialiștilor între 22 iunie 1940 și 30 august 1940. Volumul XI partea I și a II-a continuă cu documentele dintre 1 septembrie 1940 și 31 ianuarie 1941.

E o publicație importantă pentru noi întrucît în centrul preocupărilor diplomației sînt interesele României, despre care se știe cit de mult au fost călcate în picioare.

În cursul anului 1966 a apărut la Frankfurt am Main în editura Springer ediția a III-a a cunoscutei lucrări de sinteză a istoricului german Friedrich Lütge sub titlul „*Deutsche Sozial und Wirtschaftsgeschichte*”.

Din planul prezentat în anul 1901 în „Association Internationale des Academies” de marele savant bizantinolog K. Krumbacher s-a realizat cu intermitență o mare parte.

În 1924 a apărut prima fasciculă cuprinzînd regestele documentelor imperiale bizantine între anii 565–1025.

Acum, în 1965 a apărut fascicula 5-a. Ea cuprinde regestele dintre anii 1341–1453 și responsabilitatea publicării o are Peter Wirth. Regestul cuprinde 700 documente din care 100 sînt originale. Publicația are toate calitățile Școlii de mare tradiție științifică a istoricului Franz Dölger.

Acestuia din urmă i se datorește și istoricul publicației care a făcut obiectul comunicării sale *Vierzig Jahre Corpus der griechischen Urkunden...* publicate în „Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften”, Philos-hist. Klasse Heft 12, Jahrgaug 1964.

Administrația centrală de geodzie și cartografie din Praga a editat o lucrare de mare valoare sub titlul *Atlas ceskoslovenskych dejin* (Atlasul istoric al Cehoslovaciei), Praga, 1965. La această lucrare au participat 400 de istorici cehi și slovaci sub conducerea lui J. Purš. Atlasul conține peste 400 de hărți, diagrame și la fiecare hartă este alăturată bibliografia. Recenziile de până acuma remarcă și subliniază părțile pozitive ale lucrării : o reprezentare grafică a luptei de clasă din evul mediu și până în zilele noastre, strădania autorilor de a încadra istoria Cehoslovaciei în istoria universală a Europei. Indicele de nume geografice cu care se termină atlasul e făcut în același timp în limba germană, maghiară și latină — nu numai în limba cehă și slovacă.

Sub auspiciile Academiei polone, Jozef Carbacik a publicat o colecție de documente sub titlul *Materialy do dziejow dyplomacji polskiej z lat 1486—1516* (material pentru istoria diplomației poloneze din anii 1486—1516).

Garbacik a publicat conținutul unui *Kodeks Zagrzebski* aflat în manuscris în arhiva academiei iugoslave de științe din Zagreb sub titlul *Orazioni varie presentate al Sommo Pontifice e Cardinali contra Bayazet Imperator de Turchi*. Din cele 59 documente — instrucțiuni către soli maghiari și poloni, scrisori, notițe, concepte — 49 sînt în limba latină, 5 în italiană și 5 în limba polonă.

Importanța publicației constă în faptul că documentele se referă și la istoria țărilor vecine cu regatul Poloniei.

M. KANDEL

B I B L I O G R A F I E

REVISTA ARHIVELOR (Seria nouă) 1958—1967

INDEX ALFABETIC

EDITORIALE

	Anul	Nr.	p.	
* * *	Activitatea arhivistică în socialism	VI(1963)	1	3
* * *	Desfășurarea unitară a muncii arhivistice în țara noastră	VI(1963)	2	3
* * *	La a XI-a aniversare	I(1958)	2	3
PARASCHIV, ION, Cuvint înainte	I(1958)	1	3	
PETRIC, A., ȚUȚUI, GH., Crearea Partidului Comunist Român — eveniment de importanță istorică în mișcarea revoluționară din țara noastră	IX(1966)	1	3	
* * *	Sarcinile actuale ale activității arhivistice în lumina documentelor Congresului al III-lea al Partidului Muncitoresc Român	IV(1961)	1	3
* * *	Un mare eveniment în istoria partidului și a poporului nostru	VIII(1965)	2	3
* * *	Victoria socialismului în agricultură	V(1962)	1	3
* * *	15 ani de activitate arhivistică în Republica Populară Română	V(1962)	2	3
* * *	20 de ani de înfăptuiri mărețe sub steagul Partidului	VII(1964)	1	3

STUDII ȘI COMUNICĂRI

ALEXANDRESCU, M., Procesul țăranilor răsculați în anul 1907 din comunele Lacul lui Baban, Dealul-Lung și Odobasca	III(1960)	2	86
ANDREI, V., NICULA, V., Importanța materialelor documentare create de unitățile socialiste din agricultură	VI(1963)	1	197
ANDRONIC, AL., ANTOHI, I., Gh. Asachi și unele probleme referitoare la introducerea învățământului practic în Moldova	III(1960)	1	194
ANDRONIC, AL., Documente referitoare la Principatele Române aflate în fondul Voronțov păstrat în Arhiva centrală de stat a actelor vechi din Moscova	I(1958)	1	222
ANTOHI, I. și ANDRONIC, AL., O școală sătească din Moldova în prcajma anului revoluționar 1848 (contribuții la istoricul școlilor sătești din Moldova)	I(1958)	2	195
APOSTOL, M., De la Iorgu Caragiale la Teatrul de Stat din Pleiești	IV(1961)	2	128

	Anul	Nr.	p.
APOSTOL, MIHAI, Din contribuția maselor populare de pe Valea Prahovei sub conducerea Partidului Comunist Român la insurecția armatei de la 23 August 1944	IV(1961)	1	179
APOSTOL, MIHAI, Documente referitoare la lupta petroliștilor din Valea Prahovei	II(1958)	2	201
APOSTOL, MIHAI, DUMITRICĂ, FLORICA, Despre începutul prelucrării petrolului în Muntenia	X(1967)	2	233
APOSTOL, MIHAI, Mărturii istorice	II(1959)	1	233
APOSTOL, MIHAI, Un document din 1907	I(1858)	1	277
APOSTOLESCU, V., Analiza diplomatică a două documente din 1803 și 1806 presupuse false, făcută de către o comisie instituită special în anul 1845	VIII(1965)	2	89
APOSTOLESCU, V., Cu privire la unele falsificări de materiale documentare din trecut în Moldova	VI(1963)	1	244
ARIMIA, V., Agravarea situației economice a României în anii 1943—1944	VII(1964)	1	51
ARIMIA, V., Folosirea breslelor de către P.C.R. în lupta împotriva dictaturii regale	VI(1963)	1	99
ARIMIA, V., Nicolae Iorga	VIII(1965)	2	153
ARIMIA, V., Toacă, I., Acțiuni greviste premergătoare grevei generale din octombrie 1920	IX(1966)	1	149
ARVAY, IOSIF, Două documente privitoare la acțiunea emigranților polonezi în Moldova în anul 1848	III(1960)	1	183
AVRIGEANU, DOMNICA, Cu privire la întemeierea satului Mîndra	X(1967)	2	187
BALICA, GH., Informații arheologice în materialele documentare din Arhivele Statului de la Iași.	VI(1963)	2	133
BALICA, GH., Informații arheologice în materialele documentare din Arhivele Statului de la Iași II	VIII(1965)	1	254
BARDOȘ, GERTRUDE, Cîteva documente cu privire la istoricul frământărilor sociale din Oltenia la începutul secolului al XIX-lea	II(1958)	2	211
BARDOȘ, GERTRUDE, Cîteva documente cu privire la selecționarea de acte în trecut	III(1960)	1	257
BĂLINTESCU, AL., PETRESCU, IL., Arhivele și cercetarea monografică	VI(1963)	2	107
BERINDEI, DAN, Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza (1859—1866). Liste de miniștri	II(1959)	1	147
BERINDEI, DAN, Marșul libertății din 1850	II(1959)	2	175
BOGDAN, DAMIAN P., Acte false atribuite lui Alexandru cel Bun	VIII(1965)	2	46
BOGDAN, DAMIAN P., Despre codicologie	IX(1966)	1	63
BOGDAN, DAMIAN P., Despre codicologie	IX(1966)	2	49
BOGDAN, DAMIAN P., Filigranologia ca disciplină științifică	X(1967)	2	3
BOTEZ, C., BALICA, GH., Arhivele, izvor bogat de informare privind istoricul exploatărilor forestiere din Moldova	IX(1966)	2	101
BOTEZ, C., BOȚESCU, D., Aspecte ale luptei maselor populare din Moldova conduse de P.C.R. pentru instaurarea puterii populare (23 August 1944 — 6 martie 1945)	VII(1964)	1	205
BOZAC, ILEANA, Arhiva lui Horea	IV(1961)	2	151
BURTOIU, ION, Ecoul proclamației de la Izlaz în orașul Văleni	I(1958)	1	280
BURTOIU, ION GH., Contribuție la istoricul petrolului românesc	I(1958)	2	207
BUȘE, C., Pe marginea unui manuscris al lui Costache Conachi	X(1967)	2	219
CAMARIANO, NESTOR, O prețioasă proclamație a eteriștilor adresată popoarelor balcanice	X(1967)	1	97
CIACHIR, N., Aspecte din relațiile ruso-române în timpul campaniei dunărene din războiul Crimeii (1853—1854)	IV(1961)	2	77
CIACHIR, N., BUȘE, C., Cu privire la tratatul de alianță româno-sirb din 1868	IX(1966)	1	189
CIACHIR, N., Contribuții la istoria Dobrogei (aprilie 1877 — noiembrie 1878)	V(1962)	1	161
CIACHIR, N., MAKUTOVICI, G., Unele aspecte privind condițiile create pe teritoriul României mișcării culturale albaneze la			

	Anul	Nr.	p.
sfrîșitul secolului al XIX-lea — începutul secolului al XX-lea	X(1967)	1	103
CÎNCEA, P., Desfășurarea procesului de emancipare a orașelor și ținșurilor între anii 1866—1900	IX(1966)	1	173
CÎNCEA, P., Din istoricul emancipării orașelor și ținșurilor (1848—1865)	VII(1964)	2	117
CÎNCEA, P., Încercarea detronării lui Carol de Hohenzollern în martie 1888	V(1962)	2	211
CHIPURICI, N., PETRESCU, IL., Transformări în regiunea Oltenia înfăptuite sub conducerea partidului	IV(1961)	1	236
CIMPONERIU, E., Aspecte ale începutului luptei de rezistență dusă de masele muncitoare din România împotriva dictaturii militare-fasciste și a mașinii de război hitleriste	VII(1964)	2	103
COMAN, V., Pregătirea profesională a cadrelor de specialitate din Arhivele Statului	VI(1963)	1	293
COMAN, V., SLIVĂȚ, A., Punerea în lucru a fondurilor din epocile modernă și contemporană	VI(1963)	2	80
COMĂNESCU, I., Fondul arhivistic de stat și arhivele instanțelor judecătorești	II(1959)	2	244
COMĂNESCU, I., Îndrumarea și controlul muncii de arhivă la instituții, întreprinderi și organizații socialiste	VI(1963)	1	189
COMĂNESCU, I., Pregătirea arhivarilor din organizațiile socialiste regionale	V(1962)	1	88
CONSTANTINESCU, N., N., Arhivele și cercetările economice	V(1962)	2	29
CONSTANTINESCU, OLGA, Cu privire la concepția lui N. Rosetti Roznovanu asupra industriei	VI(1963)	1	155
CONSTANTINIU, FLORIN, PAPACOSTEA, ȘERBAN, Aspecte ale ruminiei în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea	III(1960)	2	226
CORBU, C., Mișcarea muncitorilor căruțași din Giurgiu (1873)	VIII(1965)	2	124
CORFUS, ILIE, Încercări de sistematizare a satelor din Țara Românească sub Regulamentul Organic	X(1967)	2	195
CORIVAN, N., Date cu privire la unele fonduri documentare din arhiva Ministerului de Externe de la Paris care cuprind știri referitoare la istoria țării noastre	II(1959)	2	215
CORIVAN, N., Două documente inedite, din arhivele Ministerului de Externe de la Paris, din epoca Unirii	I(1958)	2	177
CORUI, AUREL, Lupta țărănimii bănățene pentru pământ și libertate sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie	III(1960)	2	66
COVACI, M., DRAGNE, FL., Aspecte ale luptei clasei muncitoare din România împotriva dictaturii militare-fasciste și a criminalului război antisovietic	V(1962)	2	83
COVACI, M., MOLDOVEANU, GH., Acțiuni ale muncitorilor C.F.R.—iști împotriva exploatării, a dictaturii militare-fasciste și a războiului hitlerist (1940—1944)	VII(1964)	1	85
CUTIȘTEANU, S., Rolul presei ilegale conduse de P.C.R. împotriva dictaturii militare-fasciste, pentru scoaterea României din războiul hitlerist și alăturarea ei coaliției anti-hitleriste (iunie 1941 — august 1944)	VII(1964)	1	111
DAMIAN, N., CRISTESCU, V., Noi procedee tehnice de întărirea documentelor deteriorate	III(1960)	2	262
DIMA-DRĂGAN, CORNELIU, Un catalog necunoscut al bibliotecii stolnicului Constantin Cantacuzino	VII(1964)	2	286
DIMA, EL., Biblioteca documentară a Direcției generale a Arhivelor Statului	VI(1963)	2	180
DINU, N., Treizeci de ani de la eroicele lupte ale muncitorilor cefești și petrolști din 1933	VI(1962)	2	19
DOGARU, M., Aspecte din politica antinațională și antipopulară a monarhiei	VI(1963)	2	22

	Anul	Nr.	p.
DOGARU, M., Vechi instrucțiuni arhivistice pentru preluări de materiale documentare (Moldova 1832—1838) . . .	IX(1966)	1	137
DRĂGAN, GH., AVRAMESCU, V., Naționalizarea întreprinderilor din orașul București. Activitatea organizațiilor de partid pentru mobilizarea muncitorilor la susținerea și consolidarea acestui act revoluționar.	VI(1963)	1	84
DUCA, D., VASILESCU, V., Date privind proveniența, păstrarea, descrierea și conținutul documentelor din colecțiile „Peceți” și „Suluri” din depozitele Arhivelor Statului București	VI(1963)	1	222
DUMITRICĂ, FL., Din experiența muncii de îndrumare și control a Serviciului regional al Arhivelor Statului Ploiești .	VI(1963)	2	97
DUMITRAȘCU N., Din istoria mișcării revoluționare din Buzău în preajma creării Partidului Comunist din România .	IV(1961)	1	129
DUZINCHIEVICI, GH., Contribuții la tehnica întocmirii fișelor de catalog și inventar la documentele din Transilvania.	II(1959)	1	252
DUZINCHIEVICI, GH., Un vechi inventar de arhivă, Pomarius, 1546	I(1958)	1	257
FĂNESCU, M., ADAM, I., Contribuția Arhivelor Statului la publicarea izvoarelor istoriei patriei	VII(1964)	1	21
FĂNESCU, M., Arhiva Societății de Credit Funciar Urban din București (1874—1948). Contribuții la istoria orașului București	III(1960)	1	109
FĂNESCU, M., Documente din expoziția organizată de Direcția generală a Arhivelor Statului cu ocazia centenarului Unirii Țărilor Române	II(1959)	1	135
FĂNESCU, M., Folosirea materialelor documentare în acțiuni cultural-educative	VII(1964)	2	71
FĂTU, M., Douăzeci de ani de la înfăptuirea reformei agrare din 1945	VIII(1965)	1	91
FĂTU, M., Lupta maselor populare conduse de P.C.R. pentru zdrobirea comploturilor reacțiunii din august și noiembrie 1945 — momente importante în consolidarea regimului democrat-popular	V(1962)	2	139
GEORGESCU, VALENTIN A., Contribuții la studiul „Trimiriei” și al operei juridice a lui Mihail Fotino	IX(1966)	1	91
GHEORGHIU, ION, RADU, NICOLAE, Arhivele și cercetarea istorico-juridică	IX(1966)	1	123
GIURESCU, CONSTANTIN C., Alexandru Ioan Cuza la Viena	IX(1966)	2	139
GOLBAN, I., Aspecte privind dezvoltarea industriei miniere în regiunea Crișana în anii puterii populare, oglindite în materialul arhivistic creat de întreprinderile miniere	V(1962)	2	157
GOLDENBERG, S., BELU, S., Postăvărul din Brașov în secolul al XVI-lea	X(1967)	2	165
GONCIARIU, C., Arhiva isprăvniceii sau starostiei ținutului Putna	II(1959)	2	275
GONCIARIU, C., Citeva știri despre exploatarea petrolului în fostul județ Putna, la mijlocul secolului al XIX-lea	X(1967)	2	227
GONCIARIU, C., Județele sătești din Moldova și arhivele lor până la aplicarea legii comunale (1832—1864)	VIII(1965)	1	73
GIUGORAȘ, N., Introducerea alfabetului latin în școlile din Moldova (Discuțiile din Consiliul Școlar, 1856—1860)	III(1960)	1	126
GUBOGLU, M., Despre arhiva turco-orientală din biblioteca de stat „V. Kolarov” — Sofia I	II(1959)	2	180
GUBOGLU, M., Despre arhiva turco-orientală din Biblioteca de stat „V. Kolarov” — Sofia, II	III(1960)	1	134
GUBOGLU, M., Un mănunchi de documente turcești privind evenimentele din Țările Românești în jurul anului 1821	I(1958)	1	234
GUZIEC, M., Unele aspecte din lupta muncitorilor gălățeni, împotriva exploatării burghezo-moșierești, sub conducerea Partidului Comunist din România (1921—1944)	IV(1961)	1	145

	Anul	Nr.	p.
HORVATH, E., Documente privitoare la mișcarea muncitorească, existente în Arhivele Statului din Tg. Mureș (1868—1914)	III(1960)	2	128
IANCOVICI, S., Date despre șederea lui François Recordon la București (1815—1821)	IX(1966)	2	153
IONAȘCU, ION, Aspecte demografice și sociale din București la 1752	II(1959)	2	117
IONAȘCU, I., Date statistice noi despre București în anii 1810—1811, culese din arhivele Moscovei	II(1959)	1	175
IONAȘCU, ION, Despre catagrafia ținutului Putna din anii 1773—1774	I(1958)	1	121
IONAȘCU, I., Evoluția populației din Vrancea între anii 1774—1829 după date statistice inedite	VIII(1965)	2	97
IONAȘCU, ION, Marii dregători în domnia lui Antonie Vodă din Popești (1669—1672)	IX(1966)	2	41
IONESCU, C. D., Un document palimpsest atribuit lui Mircea cel Bătrîn	VII(1964)	2	304
IONESCU-NIȘCOV, TR., Memoriul din 1674 al boierilor munteni către țarul Rusiei	III(1960)	2	213
IONIȚĂ, GH. I., Contribuții la studierea luptei ceferiștilor împotriva exploatării capitaliștilor (1934—1937)	VIII(1965)	1	111
IONIȚĂ, GH. I., Mărturii documentare cu privire la activitatea Frontului Plugarilor (6 septembrie 1940 — 23 August 1944)	X(1967)	2	251
IOBĐY, PAUL, Scurtă prezentare a arhivei fostului județ Maramureș	II(1958)	2	265
ISAC, V., Despre originea alcătuirii unor condici de documente privind proprietățile bisericești din Moldova	III(1960)	1	278
ISTRATI, CORNELIU, Știri despre documente moldovenești în Transilvania la 1819	X(1967)	2	181
JAKÓ, SIGISMUND, Codicele latine medievale din biblioteca lui Timotei Cipariu	X(1967)	1	35
JAKÓ, SIGISMUND, Concepția modernă a paleografiei și aplicarea ei în cercetările de paleografie latină din țara noastră	VIII(1965)	1	23
JAKÓ, SIGISMUND, Dezvoltarea problematicii și a metodelor de cercetări paleografice latine	IX(1966)	1	47
JAKÓ, SIGISMUND, Instrucțiuni arhivistice ale oficiilor din Transilvania, 1575—1841. Problema reorganizării arhivelor din Transilvania	I(1958)	1	34
KERTÉSZ, M., Din viața savantului-cetățean Traian Vuia	V(1962)	2	204
KERTÉSZ, M., Revolta soldaților din Reg. 88 Infanterie din Maramureș (iulie 1919)	III(1960)	1	107
KISS, ANDREI, Contribuții la studiul naționalizării băncilor capitaliste și integrarea materialului documentar în Fondul Arhivistic de Stat.	IV(1961)	1	194
LEONTE, ILEANA, Două etaloane: palma lui Șerban Vodă și a lui Constantin Brîncoveanu	I(1958)	1	217
LEONTE, I., PAPADOPOL, L., Din materialele documentare achiziționate de Arhivele Statului în anul 1962	VI(1963)	1	302
LEONTE, IL., Sfatul domnesc al Țării Românești din anii 1601—1611	II(1959)	1	283
LIMONA, E. și D., Catastihelul Casei Comerciale Ioan Marcu din Sibiu	II(1959)	2	225
LIMONA, ELENA, Un document privitor la mișcarea muncitorească din Praga din anul 1844	I(1958)	1	263
MACAROVICI, N., Grigore Cobălcescu (1831—1892)	IX(1966)	2	144
MANOLESCU, RADU, Scrierea latină în Moldova și Țara Românească în evul mediu	IX(1966)	2	67
MATEESCU, T., Gospodăria agricolă colectivă Comana regiunea Dobrogea	VII(1964)	1	255
MATEESCU, T., Mențiuni despre ruinele din satele dobrogene în actele „Comisiunii de parcelare a Dobrogei”	X(1967)	2	241

	Anul	Nr.	p.
MATEI, AL., Date privitoare la situația social-economică și unele acțiuni ale maselor populare din județele Alba, Hunedoara, Sibiu și Turda-Cluj în perioada pregătirii insurecției armate din august 1944	VII(1964)	1	185
MATEI, AL., Selecționarea arhivelor instanțelor judecătorești. Din experiența comisiei regionale de expertiză și control al serviciului Arhivelor Statului Cluj	V(1962)	1	92
MATICHEȘCU, O., Activitatea desfășurată de P.C.R. cu prilejul zilei de 1 Mai pentru organizarea luptei oamenilor muncii împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului hitlerist (1941—1944)	VII(1964)	1	133
MATICHEȘCU, O., Aspecte din activitatea desfășurată de organizația „Apărarea patriotică” sub conducerea P.C.R. în perioada 23 August 1944 — 6 Martie 1945	VIII(1965)	2	135
MATICHEȘCU, O., Unele aspecte ale luptei P.C.R. împotriva regimului burghez-moșieresc oglindite în „Știința” ilegală	VI(1963)	1	21
MAZILU, DUMITRU I., Aspecte ale activității Partidului Comunist Român în domeniul construcției de stat în țara noastră în prima etapă a revoluției populare	IX(1966)	2	3
MĂNESCU, MANEA, Centenarul statisticii românești	II(1959)	1	58
MĂNESCU, MANEA, Importanța organizării arhivelor statistico-economice	I(1958)	1	13
MĂRCUȘ, I., Arhivele Statului din regiunea Cluj în slujba științei și culturii	IV(1961)	1	294
MĂRCUȘ, I., ARIMIA, V., Instrucțiunile arhivistice factor de seamă în îmbunătățirea muncii	X(1967)	1	3
MĂRCUȘ, ION, Câteva propuneri în problema folosirii materialelor arhivistice	I(1958)	1	186
MĂRCUȘ, I., Cu privire la prelucrarea tehnico-științifică a materialelor documentare create de instituțiile din Transilvania	V(1962)	2	265
MĂRCUȘ, I., Probleme de terminologie a materialelor documentare create pe teritoriul Transilvaniei	VI(1963)	2	67
MEHMET, MUSTAFA A., O condică domnească din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, scrisă în limba turcă, privind Țara Românească	I(1958)	2	248
MICLUȚA, V., Unele materiale documentare achiziționate de D.G.A.S. în anii 1963—1965	IX(1966)	1	145
MIHAI, A., O statistică a industriei prahovene din 1858	III(1960)	2	145
MOCIOIU, N. I., Brăila la 600 de ani	X(1967)	2	147
MOCIOIU, N. I., DUMITRESCU, E., ANASTASESCU, V., Documente privind frământări și acțiuni muncitorești în Brăila (1917—1944)	IV(1961)	1	164
MOCIOIU, N. I., O grevă în portul Brăila în anul 1868	III(1960)	1	116
MOGA, A., Arhivele în slujba cercetării etnografice	VII(1964)	2	61
MOLDOVAN, A., Tabelele de impunere din arhiva comitatului Solnocul interior dintre anii 1790—1848 și valoarea lor documentară	IX(1966)	2	131
MOLDOVAN, LIVIU, Documente privitoare la istoria cnejilor din districtul Beiușului în a doua jumătate a sec. al XV-lea	III(1960)	2	248
MOLDOVAN, LIVIU, FURNEA, IOAN, Dezvoltarea cooperăției meșteșugărești din regiunea Mureș-Autonomă Maghiară oglindită în arhiva Uniunii Regionale a Cooperanților Meșteșugărești	IV(1961)	1	272
MOLDOVAN, L., Instanțele de carte funciară și arhivele lor	VII(1964)	2	3
MOLDOVAN, LIVIU, Registrele confesionale de stare civilă din Transilvania	I(1958)	1	159
MOLDOVAN, LIVIU, Un vechi regulament de selecționare a arhivelor județene	II(1958)	2	275

	Anul	Nr.	p.
MOISUC, EL, Serviciul Arhivelor Statului Regiunea Braşov	V(1962)	2	281
MORARU, M., Documente privitoare la cinematografia din ţara noastră (1904—1905)	II(1959)	1	227
MOŢ, TIBERIU, Documente privitoare la ţara noastră în arhivele de război din Viena	X(1967)	2	279
MULLER, C., ROTARU, O., ŞTIRBAN, M., Din protocoalele magistratului oraşului Sebeş din anii 1784—85	VI(1963)	1	169
MUREŞAN, AL., Probleme ale activităţii arhivistice din ţara noastră	II(1959)	1	35
NEAMŢU, AL., Cîteva probleme de istorie oglindite în arhivele miniere din Transilvania	I(1958)	1	150
NEAMŢU, AL., Situaţia sanitară pe domeniul minier al Zlatnei în anii Revoluţiei din 1848—1849	II(1959)	2	158
NEGRUŢI, ECATERINA, Condica obligaţiilor de boieresc a ţăranilor de pe domeniul Ghica-Comăneşti (1846)	II(1958)	2	221
NEGULESCU, C., Documente privind moşia tirgului Birlad	IX(1966)	2	125
NEGULESCU, C., Folosirea ştiinţifică a materialelor arhivistice la sala de studii din Direcţia generală a Arhivelor Statului	I(1959)	2	260
NICULESCU, P., Documentele de partid — baza studierii ştiinţifice a gloriosului drum de luptă a Partidului Muncitoresc Român	IV(1961)	1	47
* * * Numărul de arhivă	I(1958)	2	277
NUSSBÄCHER, G., Din activitatea arhivistică a lui Christian Pomarius	VIII(1965)	2	169
NUSSBÄCHER, G., Tipărituri sibiene necunoscute de pe la 1600	IX(1966)	1	113
OLTEANU, C., Din activitatea Partidului Comunist Român pentru etatizarea B.N.R., şi pentru folosirea ei în opera de redresare economică a ţării	VI(1963)	2	46
OLTEANU, C., Din lupta maselor populare conduse de Partidul Comunist Român pentru refacerea economiei naţionale în perioada 1945—1947	VII(1964)	1	225
OLTEANU, P. P., Un pergament cu text croato-glagolitic din Transilvania	VII(1964)	2	163
OŢETEA, A., Influenţa Moldovei şi Țării Româneşti asupra politicii Porţii	III(1960)	1	49
OŢETEA, A., Legenda expatrierii lui Tudor Vladimirescu după pacea de la Bucureşti (1812)	II(1959)	2	77
PAL-ANTAL, ALEXANDRU, Scaunul Mureş. Istoricul instituţiilor scaunale (secolul al XIV-lea — 1849)	X(1967)	2	129
PALIU, P., Catalogul cărţilor bibliotecii domnitorului A. D. Ghica	X(1967)	1	91
PALIU, P., Din acţiunile de sabotaj ale maselor populare împotriva maşinii de război fasciste	VII(1964)	1	69
PALL, FRANCISC, Relaţiile comerciale dintre braşoveni şi raguzani (cu documente inedite despre negoţul linii în anul 1578)	I(1958)	1	93
PALL, FR., Cancelaria voievodului Transilvaniei la începutul sec. al XIV-lea	III(1960)	1	267
PANAITESCU, P. P., DONAT, I., Arhivele în sprijinul cercetărilor istorice	VI(1963)	1	71
PAPACOSTEA, ŞERBAN, Cel mai vechi statut de breaslă meşteşugărească din Țara Românească	III(1960)	1	215
PARASCHIV, ION, Contribuţia arhivisticii la stringerea legăturilor culturale între ţările socialiste	II(1959)	1	44
PARASCHIV, I., Din istoricul căilor ferate din România.	III(1960)	2	93
PARASCHIV, ION, Documente privitoare la istoria României păstrate în Arhivele de stat ale U.R.S.S.	I(1958)	2	160
PARASCHIV, I., Folosirea arhivelor în construirea socialismului	II(1959)	2	46
PARASCHIV, I., Un corpus de documente privind istoria economică a României (sec. XVIII—XIX)	III(1960)	1	57
PĂRNUŢĂ, GH., Două documente inedite de la Matei Basarab	II(1959)	2	284

	Anul	Nr.	p.
PĂRNUȚĂ, GH., Figuri de dascăli revoluționari de la anul 1848	III(1960)	2	150
PESCARIU, O., Conscriptiile urbariale. Împrejurările în care au fost create și valoarea lor documentară	VIII(1965)	1	39
PETRESCU, ILEANA, Sprijinirea Revoluției de la 1848 de masele populare din județul Dolj	VII(1964)	2	129
PLATON, GH., Despre exploatarea țăranilor din regiunea de munte a Moldovei în vremea Regulamentului Organic	III(1960)	2	177
PLATON, GH., Una din formele de luptă a maselor țărănești împotriva exploatării feudale din Moldova în preajma și în timpul Revoluției de la 1848: fuga peste hotare	VI(1963)	1	141
POPESCU TEIUȘAN-ILIE, Unele documente cu privire la înființarea de școli sătești în Oltenia de către sătenii înșiși, înainte de 1838.	VII(1964)	2	155
POPOVICI, VALERIAN, Un important document privind începuturile industriei de hirtie din Moldova	I(1958)	1	227
PORCESCU, S., O scrisoare necunoscută a lui M. Kogălniceanu	IV(1961)	2	179
PORȚEANU, AL., Din tradițiile antimonarhice ale mișcării muncitorești oglindite în presa și publicațiile socialiste	V(1962)	2	39
PORȚEANU, A., IORDACHE, A., CÎNCEA, P., Ecoul Comunei din Paris în publicațiile muncitorești și socialiste din România la sfârșitul secolului trecut (1871—1900)	IV(1961)	2	43
POȘTĂRIȚĂ, E., Din activitatea sălii de studiu a Direcției generale a Arhivelor Statului București	VI(1963)	1	285
PREDESCU, VALERIA, Un îndrumător în sprijinul lucrătorilor din arhive	IV(1961)	2	34
PUIA, I., Componenta și evoluția clasei muncitoare din România, în perioada 1934—1940	VI(1963)	1	115
RACOVICEANU, S., COSTAKE, V., Corespondența consulatului Statelor Unite ale Americii în România 1858—1906	X(1967)	2	289
REGLEANU, M., Aaron Florian ca participant la Revoluția din 1848 în Țara Românească	I(1958)	2	32
REGLEANU, M., Aspecte din trecut privitoare la munca de evidență a fondurilor arhivistice la Arhivele Statului din București	II(1959)	2	250
REGLEANU, MIHAI., Cîteva observații cu privire la citarea materialului folosit din Arhivele Statului	I(1958)	1	220
REGLEANU, MIHAI., Conspectul sumar al manuscriselor de la Arhiva istorică centrală, cu un tabel de corespondența cotelor vechi	I(1958)	1	195
REGLEANU, M., Nicolae Filimon	VIII(1965)	2	164
REGLEANU, M., O condică a vistieriei Țării Românești (14 octombrie 1731 — 31 ianuarie 1732)	X(1967)	2	119
REGLEANU, M., Ordonarea și inventarierea documentelor feudale din Țara Românească și Moldova	V(1962)	2	247
REGLEANU, M., Sigiliul iconografic al lui Cernica mare vornic	IX(1966)	1	119
REGLEANU, M., Un nou pamflet moldovenesc din vremea Eteriei	III(1960)	1	204
RUS, TR., Aplicarea reformei agrare din 1921 în comuna Nadăș, județul Arad	X(1967)	1	111
RUSU, AL., Condicile de circulație bisericești din secolele XVIII—XIX, un bogat izvor pentru cercetători	III(1960)	2	193
RUSU, AL., File dintr-un manuscris medieval descoperite în copia unui registru	I(1958)	1	265
RUSU, ION, Cîteva date privitoare la activitatea cărturarilor născuți pentru apărarea arhivelor	III(1960)	2	168
SABĂU, I., Ecourile răscoalei lui Horea în părțile de nord-vest ale Transilvaniei	V(1962)	1	178
SABĂU, ION, Frământări sociale și politice în Munții Apuseni, în anul 1790	II(1959)	1	236
SACERDOȚEANU, AURELIAN, Arhivistica de peste hotare, după al doilea război mondial	I(1958)	2	117

	Anul	Nr.	p.
SACERDOȚEANU, A., Bogdan Petriceicu Hasdeu arheograf	VIII(1965)	2	21
SACERDOȚEANU, AURELIAN, Instituțiile supreme ale Moldovei în secolele XIV și XV	IX(1966)	2	23
SACERDOȚEANU, A. Metoda alcătuirii unui studiu de istorie.	X(1967)	1	21
SACERDOȚEANU, A., Problemele actuale ale arheografiei noastre ..	I(1958)	1	22
SACERDOȚEANU, A., Sarcinile științelor auxiliare ale istoriei	IX(1966)	1	17
SACERDOȚEANU, AURELIAN, Sfatul domnesc al Moldovei pînă la Ștefan cel Mare	X(1967)	2	41
SAIZU, E. și I., Cîteva propuneri privitoare la dezvoltarea economică a orașului Iași (1885)	IV(1961)	2	111
SAIZU, I., EȘANU, L., Din lupta P.C.R. împotriva fascizării țării și a pregătirilor de război (aspecte din Moldova, 1934—1938)	V(1962)	2	65
SAIZU, I., ȘANDRU, D., Din istoricul fabricii „Textila Roșie” Iași, (1886—1944)	III(1960)	1	62
* * * Sarcinile Arhivelor Statului în lumina documentelor congresului al IX-lea al partidului	VIII(1965)	2	13
SÎRBU, T., Documente privitoare la activitatea Comitetului unionist din Buzău (martie — septembrie 1857)	II(1959)	1	109
SOVEJA, M., LĂZĂRESCU, M., Prelucrarea tehnico-științifică a materialelor documentare din fondul arhivistic de stat	V(1962)	2	219
STAN, A., Forme de luptă a țărănimii muntene sub Regulamentul Organic pînă la Revoluția din 1848	IV(1961)	2	92
STAN, A., Participarea țărănimii muntene la Revoluția de la 1848 în lumina unor noi documente	V(1962)	1	221
STANCIU, GH., BOTEZ, C., Arhivele și cercetarea monografică.	VI(1963)	1	56
STANCIU, GH., BOTEZ, C., Istoricul băncii „Prima societate de economie din urbea Iași” (1871—1941)	VI(1963)	2	157
STURDZA-SĂUCEȘTI, MARCEL, NISTOR, NICOLAE, Sigiliile boierilor din sfatul lui Radu cel Mare de la Convenția cu Sibiu din 1507	X(1967)	1	73
SULESCU, N., Studii pentru construirea unui palat al Arhivelor Statului	III(1960)	1	3
SURDU, BUJOR, Urbariile domeniului Făgăraș	II(1958)	2	233
SZABO, N., Arhiva Sfatului Popular al orașului Tg. Mureș (sec. XV—XIX)	III(1960)	1	235
SZASZ, C., Arhivele în slujba cercetărilor de istorie a artei	V(1962)	1	46
SZASZ, CAROL, Observații asupra metodelor de arhivare în arhiva Primăriei orașului Baia-Mare și a Prefecturii Comitatului Maramureș	II(1959)	1	270
ȘANDRU, D., SAIZU, I., TACU, P., Dezvoltarea industriei textile ieșene în anii regimului de democrație populară	II(1960)	2	31
TAMAȘ, C., RĂCILĂ, E., DOGARU, M., Aspecte ale luptei țărănimii din regiunea Argeș împotriva dictaturii militarofasciste și a războiului antisovietic	V(1962)	2	121
TAMAȘ, C., RĂCILĂ, E., Acțiuni ale maselor muncitoare din regiunea Argeș împotriva dictaturii militare-fasciste.	VII(1964)	1	167
TATOMIR, C., TATOMIR, V., Aspecte din lupta maselor țărănești sub conducerea P.C.R. pentru înfăptuirea reformei agrare în județul Ilfov (1944—1946)	VII(1964)	2	84
TATOMIR, V., Folosirea fondului arhivistic al Ministerului Agriculturii în lumina documentelor Plenarei C.C. al P.M.R. din 30 iunie — 1 iulie 1961	IV(1961)	2	3
TATOMIR, V., Întocmirea nomenclatorului de dosare și a indicatorului cu termene de păstrare în arhiva Ministerului Agriculturii	V(1962)	1	70
TATOMIR, V., Unele observații cu privire la stadiul de elaborare a nomenclatoarelor și indicatoarelor la unitățile socialiste din agricultură	VI(1963)	2	89

	Anul	Nr.	p.
TEXE, R., Evoluția sistemului de registratură cu evidențele create în arhivele comitatului din Transilvania și folosirea acestora ca instrumente de informare științifică	VII(1964)	2	32
TIMARU, CONSTANTIN, Aspecte actuale ale problemei arhivelor din R.P.R.	I(1958)	1	7
TIMARU, C., Despre pregătirea cadrelor de specialitate în domeniul arhivisticii	II(1959)	1	164
TOACĂ, ION, Oglindirea luptei petroliștilor în ziarul „Scinteia Prahovei” 1934—1936	VI(1963)	2	12
TRANDAF, V., DAMIAN, N., Factori biologici dăunători arhivelor și câteva metode de combatere, aplicate în Arhivele Statului din țara noastră	I(1958)	2	283
TRANDAF, V., Despre igiena în depozitele de arhivă și unele măsuri de conservare a materialelor documentare	III(1960)	1	282
TRANDAF, V., MATEI, P., Gospodăria Agricolă de Stat „Alexandru Sahia” (Mănăstirea) în documente.	II(1959)	1	192
TRANDAF, V., Noi documente privitoare la greva muncitorilor din Valea Jiului (1941)	II(1959)	2	84
TURCU, C., Din cultura vechilor dieci moldoveni	III(1960)	2	201
TURCU, CONSTANTIN, O traducere necunoscută a unui document de la Ștefan cel Mare	I(1958)	2	272
TURCU, CONSTANTIN, Știri despre Revoluția din anul 1848, în orașul Iași	II(1958)	2	193
UNGUREANU, GH., Actele de stare civilă în Moldova pînă la Regulamentul Organic	I(1958)	1	82
UNGUREANU, GH., Actele de stare civilă în Moldova sub regimul Regulamentului Organic (1832—1864)	II(1959)	2	58
UNGUREANU, GH., Actele de stare civilă sub regimul codului civil, III	III(1960)	1	31
UNGUREANU, GH., Arhivele Statului de la Iași în anii regimului democrat-popular	IV(1961)	1	115
UNGUREANU, GH., Cancelaria instituțiilor din Moldova în anii 1800—1828	X(1967)	2	93
UNGUREANU, GH., Contribuție la istoria pompierilor (Înființarea și organizarea lor în Moldova)	II(1958)	2	51
UNGUREANU, GH., Cu privire la selecționarea arhivelor și eliminarea materialelor nefolosite	II(1959)	1	91
UNGUREANU, GH., Date inedite cu privire la modul de redactare a actelor în cancelaria lui Miron Barnovschi	VIII(1965)	2	83
UNGUREANU, GH., Documente privitoare la istoria României păstrate în Arhivele Statului din Moscova și Leningrad	V(1962)	1	27
UNGUREANU, GH., Documente statistice din anii 1820—1859 aflate în păstrarea Arhivelor Statului de la Iași	VI(1963)	1	206
UNGUREANU, GH., Evidența, păstrarea și folosirea materialelor documentare aflate la organizațiile socialiste din regiunea Iași	IV(1961)	2	13
UNGUREANU, GH., Imbogățirea depozitelor Arhivelor Statului de la Iași cu materiale documentare în anii regimului de democrație populară	III(1960)	2	3
UNGUREANU, GH., Instrumente de lucru pentru cercetătorii materialelor documentare păstrate în Arhivele Statului din U.R.S.S.	II(1958)	2	261
UNGUREANU, GH., Prețuirea arhivelor de către Mihail Eminescu și Ion Creangă	I(1958)	1	267
UNGUREANU, GH., Probleme de terminologie arhivistică	VIII(1965)	1	3
UNGUREANU, GH., Semnalarea unor documente diplomatice inedite, din perioada Unirii Principatelor	I(1958)	2	188
UNGUREANU, GH., Sigiliul orașului Iași în secolul al XIX-lea	IX(1966)	2	83
UNGUREANU, GH., ȘANDRU, D., BOTEZ, C., SAIZU, I., Gospodăria agricolă colectivă Pribești — regiunea Iași	V(1962)	2	175

	Anul	Nr.	p.
UNGUREANU, GH., ȘANDRU, D., SAIZU, I., Materiale documentare privitoare la mișcarea muncitorească aflate în Arhivele Statului din Iași	IV(1961)	1	208
UNGUREANU, GH., Țărăimea din Moldova și Unirea țărilor române	II(1959)	1	125
VIANU, AL., Date cu privire la exportul Moldovei în anul 1817	VII(1964)	2	281
VIANU, AL., Geneza Senedului din 1783	III(1960)	1	219
VÎLCEANU, V., Expoziția arhivistică a Direcției generale a Arhivelor Statului	VI(1963)	1	267
VÎRTOSU, EMIL, Un diplomatat manuscris al Țării Românești (1841)	I(1958)	1	131
VÎRTOSU, EMIL, Un diplomatat manuscris al Țării Românești (1841), (II)	II(1958)	2	70
WAISMAN, S., Din istoria contemporană a orașului Botoșani	IV(1961)	1	259
WETZLER, EVA, Informații privitoare la activitatea lui Constantin Diaconovici-Loga	X(1967)	2	213
ZAHARIA, EC., Despre catastrofa minieră de la Anina (1920)	II(1959)	2	146

OPINII

COLIBAN, T., Grăbirea ritmului prelucrării materialelor documentare constituite după sistemul numărului de bază și păstrate în coli de conexare	IX(1966)	2	205
SOVEJA, M., Cîteva păreri privind prelucrarea materialelor documentare de la Serviciul Arhiva istorică centrală	IX(1966)	1	205
TUDORICĂ, M., DOGARU, M., Unele considerente în legătură cu verificarea existentului și a stării materialelor documentare	X(1967)	1	121

PREȚUITORI AI ARHIVELOR

IVĂNESCU, D., Teodor Codrescu	IX(1966)	1	213
REGLEANU, M., Bogdan Petriceicu Hasdeu	VI(1963)	2	232
RUS, TR., PÎRVULESCU, M., Cezar Bolliac	IX(1966)	1	227
RUSU, I., Virgil Șotropa (1867-1954)	X(1967)	2	269
SOVEJA, M., Constantin D. Aricescu	IX(1966)	2	209
UNGUREANU, GH., Gheorghe Asachi	VI(1963)	2	201

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

ADAM, I., Justh Gyula (1850-1917)	X(1967)	2	309
ANDREI, V., Fondul „Înalta Curte de Conturi” (1945-1948)	III(1960)	2	59
AXENCIUC, V., DOGARU, M., Fondul Uniunea Generală a Industriașilor din România	VI(1963)	1	307
BALICA, GH., Primăria Municipiului Iași (1832-1949)	X(1967)	1	151
BOERAȘ, FL., SOVEJA, M., Fondul „Resortul de Interne din arhiva „Consiliului Dirigent” din Transilvania (1917-1922)	III(1960)	1	93
CHERTEȘ, A., Judecătoria mixtă Gheorghieni	VIII(1965)	2	196
CHIPURICI, N., Șantierul de construcții navale Turnu-Severin	IX(1966)	2	215
CORUI, A., Directoratul ministerial VII Timișoara	IX(1966)	1	247
DĂSCĂLESCU, G. M., Primăria municipiului Galați	VIII(1965)	2	181
DOGARU, M., TUDORICĂ, M., Colecția „Spiru Haret”.	IX(1966)	2	258
GUBOGLU, MIHAIL, Arhiva insulei Ada-Kale și importanța ei	V(1962)	1	117
IONESCU, R., Fondul Banca Românească S.A. 1910-1951	V(1962)	1	148
LIMONA, D., Casa de comerț Nicolae D. Paciura din Sibiu	VIII(1965)	1	265
MOCIOIU, N., Primăria municipiului Brăila 1831-1944	VII(1964)	1	299

	Anul	Nr.	p.
OSZÓCZKI, C., SABĂU, I., Direcția minelor și Uzinelor metalurgice Baia-Mare	X(1967)	1	179
PALIU, PETRE, Fundația culturală (1921—1948)	IX(1966)	2	243
PESCARIU, O., Arhiva comitatului Cluj	V(1962)	1	102
PETRESCU, I., Arhiva inspectoratului Minier Craiova	III(1960)	1	250
PLEȘA, I., Camera agricolă a județului Alba	IX(1966)	2	229
REGLEANU, M., Consiliul de Stat	X(1967)	1	137
RUSENESCU, M., TATOMIR, V., Direcția reformei agrare	VIII(1965)	2	205
RUS, TR., BURLACU, I., HURMUZACHE, ȘT., Frontul Renașterii Naționale (1939—1940)	VII(1964)	1	285
RUS, TRAIAN, Fondul Președinția Consiliului de Miniștri	VI(1963)	2	188
SÎRBU, C., Arhiva mănăstirii Cotroceni	IX(1966)	1	253
STANCIU, M., Primăria municipiului Constanța (1878—1944)	VII(1964)	2	224
STAN, GLIGOR, Inspectoratul regional al Muncii Galați	X(1967)	1	171
STAVARACHE, P., GROZAV, V., CIOCAN, E., Prefectura județului Ilfov	IX(1966)	1	235
SUCIU, I. D., DEMÉNY, L., GLÜK, E., Arhiva Vukovics	X(1967)	2	297
TEODOR, POMPILIU, TRITEANU, MIHAIL, URȘUȚIU, LIVIU, Arhiva istorică a bibliotecii filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România	X(1967)	1	125
TIMBUS, M., Uzinele de vagoane din Arad în anii puterii populare	VII(1964)	2	208
ZAHARIA, EC., Arhiva Băncii Comerciale Italiană și Română	III(1960)	2	79

DOCUMENTE

BARDOȘ, G., Date topografic-statistice referitoare la Țara Românească, ogîndite în documente bănățene	IX(1966)	1	283
BĂLINTESCU, AL., BĂDOI, V., Documente privind mișcarea socialistă în fostul județ Dolj	IX(1966)	2	281
BERINDEI, DAN, Noi documente privind Revoluția de la 1848	V(1962)	1	194
BOERAȘ, FL., Documente privitoare la influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mișcării muncitorești din țara noastră (1917—1921)	IV(1961)	1	74
BONCU, CONST., APOSTOL, MIHAI, Documente privitoare la răscoala patentarilor din Ploiești	III(1960)	2	134
BURLACU, I., File din istoria glorioasă a campaniei armatei române din anul 1917	X(1967)	1	275
CERGHEDEAN, M., Acțiuni ale maselor populare în județul Hunedoara pentru un guvern democratic	IX(1966)	2	267
COHN, EMILIA, Cîteva documente privitoare la procesul țărănilor răsculați în anul 1907 din Alexandria, Zimnicea, Călimănești, Bălțați și Antonești	VII(1964)	2	237
CONSTANTINIU, FL., Un hațișerif inedit de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea	VIII(1965)	1	203
DĂSCĂLESCU, G. M., O catagrafie necunoscută a ținutului Covurlui din 1774	VIII(1965)	1	208
DECEI, AUREL, Documente din Arhivele Vaticanului privind anul 1595	X(1967)	1	199
DIMA-DRĂGAN, CORNELIU, Contribuții la istoricul bibliotecii naționale de la colegiul „Sf. Sava”	VIII(1965)	2	269
* * * Documente privitoare la influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mișcării muncitorești din țara noastră	II(1959)	2	3
* * * Documente privitoare la lupta maselor muncitoare, sub conducerea P.C.R., împotriva războiului antisovietic și a ocupației hitleriste și pentru pregătirea condițiilor care au dus la înfăptuirea actului revoluționar de la 23 August 1944	II(1959)	1	3
* * * Două scrisori de la Vasile Alecsandri	VIII(1965)	1	262

	Anul	Nr.	p.
FLORESCU, G. G., MARCU, L. P., Un proiect inedit din 1866 al lui Ion Ghica privind modificarea parțială a Codului Civil Român	VIII(1965)	1	187
GHEORGHE, U., Știri inedite despre cursul de inginerie ținut de Gh. Asachi la Școala domnească din Iași	VI(1963)	2	250
GHEORGHIU, A., Noi documente privind răscoala din 1907	VIII(1965)	2	232
GONȚA, ALEXANDRU I., Cum arăta o velniță și berărie în veacul al XIX-lea	IX(1966)	2	305
GOROVEI, ȘTEFAN S., Scrisori din timpul războiului pentru independență	X(1967)	1	283
GRIGORAȘ, N., Un document de la domnul Moldovei Petru Rareș	IX(1966)	2	321
GUBOGLU, MIHAIL, Șapte documente turcești din arhivele Brașovului privind relațiile Transilvaniei cu Poarta otomană la începutul secolului al XVIII-lea	VIII(1965)	1	213
IRIMESCU, G., POPOVICI, FL., Documente privind acțiuni greviste ale muncitorilor forestieri din Bucovina în anii 1929—1933	X(1967)	2	317
IVĂNESCU, D., Un document inedit de la Alecu Russo	VIII(1965)	2	267
MATEI, GH., MIOC, D., Noi documente despre cluburile socialiste la sate și mișcările țărănești din 1899	VIII(1965)	1	167
MUNTEANU, P., Documente privind lupta minierilor din Valea Jiului în anii crizei economice (1929—1933)	VIII(1965)	2	217
* * * Noi documente privind răscoala țăranilor din anul 1907	X(1967)	1	239
RĂDUȚIU, A., Negustori și meșteșugari din Blaj în urbariul din 1772	IX(1966)	1	295
REGLEANU, M., O scrisoare necunoscută de la Gheorghe Magheru	VII(1964)	2	250
REGLEANU, MIHAI, Un document necunoscut cu privire la văcărit	IX(1966)	2	318
RUS, TR., Unele documente privind cronică lui Gheorghe Șincai	IX(1966)	2	297
SLIVĂȚ, A., TUDORICĂ, M., Tratatul româno-austro-ungar din anul 1883	X(1967)	2	337
SONTAG, F., Informații despre eoul în Transilvania a mișcării revoluționare conduse de Tudor Vladimirescu	X(1967)	2	325
SOVEJA, M., Noi documente despre Vasile Alecsandri	VIII(1965)	2	249
STAN, APOSTOL, Mărturii noi despre situația supușilor străini după Unirea Principatelor	IX(1966)	1	279
STĂNICĂ, V., TAMAȘ, V., Trei documente româno-slave inedite	X(1967)	2	345
ȘIRBAN, M., Mărturii documentare despre Pavel Dan	X(1967)	2	355
TEODORESCU, AL., Scrisori inedite ale lui C. Conachi către P.D. Kiselev	VI(1963)	2	252
TUDORAN, GEORGETA, Documente privind răscoalele țărănești din anul 1907 în fostul județ Neamț	IX(1966)	1	265
TURDEAN, VASILE, Date privind măsurile de preîntâmpinare a pătrunderii ideilor comuniste în Transilvania în anul 1852	X(1967)	2	333
UNGUREANU, GH., Din activitatea lui Vasile Alecsandri ca arhivist al statului	VIII(1964)	2	259
UNGUREANU, GH., Documente inedite privitoare la răscoalele țărănești din 1907 aflate în arhivele de la Paris și Bruxelles	X(1967)	1	263
UNGUREANU, GH., Proiectele unor lucrări despre anul 1848 în Moldova și Unire întocmite de un contemporan	VIII(1965)	2	263
UNGUREANU, GH., Un document inedit de la Alexandru cel Bun voievodul Moldovei	X(1967)	2	343
ZAHARIA, EC., ROTARU, O., Documente privind răscoala țăranilor din 1907 în județul Vlașca	VIII(1965)	1	136

CRONICA

	Anul	Nr.	p.
AMANCEI, MARIA, RACHIERU, MIHAI, Noi achiziții și donații de documente la Serviciul regional al Arhivelor Statului Bacău	IX(1966)	2	195
ARIMIA, V., Gheorghe Ungureanu la 60 de ani	IX(1966)	2	326
BOERAȘ, FL., A VII-a Conferință internațională a mesei rotunde a arhivelor, Madrid, 1962	V(1962)	2	289
BOERAȘ, FL., Pregătirea lucrătorilor de arhivă de la instituții și întreprinderi	VIII(1965)	2	291
BURLACU, I., Consfătuiri cu cititorii în Brașov și Tg. Mureș	IX(1966)	1	309
CIACHIR, N., Informații despre țara noastră în arhivele din R.S.F. Iugoslavia	IX(1966)	2	167
DĂSCĂLESCU, G. M., Arhivele Statului din R. P. Bulgaria. Note pe marginea unui schimb de experiență	V(1962)	1	284
DINU, N., Al V-lea Congres internațional al Arhivelor	VII(1964)	2	311
DINU, N., CORUI, A., A VI-a Conferință Internațională a Mesei Rotunde a Arhivelor (Varșovia 16—19 mai 1961).	IV(1961)	2	239
DUZINCHEVICI, GH., Noi achiziții la Filiala Arhivelor Statului Sibiu	IV(1961)	2	197
ELIZAROVA, E. S., Folosirea materialelor documentare în munca de propagandă	IV(1961)	2	223
* * *			
Expoziții de documente	VIII(1965)	1	289
FĂNESCU, MIHAIL, Delegații arhiviste și cercetători de peste hotare la Arhivele Statului în ultimii ani	I(1958)	1	308
FĂNESCU, MIHAIL, REGLEANU, MIHAIL, Cercetări în Arhivele Centrale ale actelor vechi din Varșovia	X(1967)	1	313
GANCIU, DUMITRU, 15 ani de la înființarea unor unități ale Arhivelor Statului	IX(1966)	2	323
GUBOGLU, M., Al XXV-lea Congres internațional al orientaliștilor de la Moscova, august 1960	III(1960)	2	288
GUBOGLU, MIHAIL, Despre materialele arhiviste otomane din Turcia și importanța lor pentru istoria țărilor române	IX(1966)	2	175
HURMUZACHE, ȘT., Consfătuirea din orașul Cluj cu cititorii „Revistei Arhivelor”	VIII(1965)	1	299
ILIN, P. V., Participarea cetățenilor la munca arhivelor	IV(1961)	2	228
MATEI, P., În schimb de experiență la Arhivele Statului din U.R.S.S.	V(1962)	1	255
MĂRCUȘ, I., Congresul extraordinar al Consiliului Internațional al Arhivelor	IX(1966)	1	307
MĂRCUȘ, I., UNGUREANU, GH., A IX-a Conferință internațională a Mesei Rotunde a Arhivelor, Londra, 1965	VIII(1965)	1	286
MĂRCUȘ, I., UNGUREANU, GH., Congresul extraordinar internațional al Arhivelor, Washington, 1966	IX(1966)	2	161
MĂRCUȘ, ION, Vizitind Arhivele Statului din R. P. Ungară	II(1959)	2	293
* * *			
Mihai Regleanu la 60 de ani	VIII(1965)	2	338
PALIU, P., Întilnirile redacției Revistei Arhivelor cu cititorii	V(1962)	2	296
PALIU, P., Întilnirile redacției Revistei Arhivelor cu cititorii și colaboratorii	VI(1963)	2	266
PALIU, PETRE, „Masa Rotundă” la Arhivele Statului Oltenia	IX(1966)	1	311
PARASCHIV, I., A patra Conferință a Mesei Rotunde a Arhivelor	II(1958)	2	295
PARASCHIV, I., BOERAȘ, FL., UNGUREANU, GH., Al IV-lea Congres Internațional al Arhivelor, Stockholm, 1960	III(1960)	2	271
PARASCHIV, ION, COMĂNESCU, ION, UNGUREANU, GH., Al III-lea Congres Internațional al Arhivelor	I(1958)	1	285
PARASCHIV, ION, COMĂNESCU, ION, VASILE, ION, GH., UNGUREANU, GH., Din arhivistica sovietică. Constatări ale delegației de arhiștiști români la Moscova și Leningrad	I(1958)	1	291
PARASCHIV, ION, Conferința Arhivelor Cehoslovace, Praga 10—11 septembrie 1958	II(1959)	1	298

	Anul	Nr.	p.
PARASCHIV, ION, Expoziția generală a documentelor arhivistice cehoslovace, Praga, 1958	I(1958)	2	304
PARASCHIV, ION, LEONTE, ILEANA, Sărbătorirea a 200 de ani de la înființarea Arhivelor Naționale Maghiare	I(1958)	1	282
PARASCHIV, ION, MĂRCUȘ, ION, Cea de a doua sesiune a arhiviștilor din Republica Democrată Germană	I(1958)	1	288
POȘTĂRIȚĂ, EMILIA, FĂNESCU, MIHAIL, Din activitatea de folosire a materialelor documentare la Arhivele statului în anul 1966	X(1967)	1	301
REGLEANU, M., Centenarul Universității din București	VII(1964)	1	319
RUSU, ION, Arhivele Statului Filiala Năsăud, după 25 de ani de activitate	VI(1963)	2	257
RUSU, I., Expoziția „George Coșbuc”	IX(1966)	2	201
RUSU, ION, 100 de ani de la nașterea academicianului Iuliu Moisiș, întemeietorilor Arhivelor Statului din Năsăud	II(1958)	2	311
SADCICOVA, L. G., Să pregătim cadre de arhiviști corespunzători cerințelor vieții	IV(1961)	2	235
SOVEJA, M., CARABA, GR., Unele aspecte din munca arhiviștilor maghiari	V(1962)	1	292
SOVEJA, M., Îmbogățirea depozitelor Arhivei istorice centrale cu noi materiale documentare	X(1967)	2	261
STRACHINĂ, OLIVIA, A zecea aniversare a Arhivei naționale de filme	X(1967)	1	309
TEODORESCU, V., A II-a sesiune de comunicări științifice a muzeelor	XI(1966)	1	313
TEODORESCU, V., Expoziția documentară „Putna 500”	IX(1966)	2	199
TEODORESCU, V., Expoziția „Vasile Alecsandri”	VIII(1965)	2	295
TRANDAF, V., Arhivistica nouă în R.P. Chineză	II(1959)	1	305
TRANDAF, V., Întilnirile redacției Revistei Arhivelor cu cititorii	IV(1961)	2	243
TURCU, C., Îmbogățirea depozitelor Arhivelor Statului din Iași cu materiale documentare în anii 1960—1961	IV(1961)	2	210
VASILESCU, V., Noi documente intrate în depozitele Arhivei Istorice Centrale a Statului (1955—1960)	IV(1961)	2	183
VASILESCU, V., RANCA, FL., Practica studenților Facultății de istorie la Direcția generală a Arhivelor Statului	VIII(1965)	2	301
WETZLER, EVA, Însemnări privind expoziția arhivistică de la Banat	VIII(1965)	2	298

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

***	Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C. C. al P.M.R., an VI, 1960, nr. 1—6 (M. STATIE)	IV(1961)	1	331
***	Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., an VII, 1961, nr. 1—2 (V. COSTAKE)	IV(1961)	2	247
***	Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C. C. al P.M.R., an VIII, 1962, nr. 1, (M.S.)	V(1962)	1	319
***	Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., an VIII, 1962, nr. 2—4 (P. PALIU, FL. RANCA)	V(1962)	2	300
***	Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., an VIII, 1962, nr. 5—6 (P. PALIU)	VI(1963)	1	319
***	Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., an IX, 1963, nr. 1—3 (I. D. BURLACU)	VI(1963)	2	270
***	Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., an X, 1964, nr. 1—6 (M. PIRVULESCU)	VIII(1965)	1	305

	Anul	Nr.	p.	
* * *	Anelele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași (Serie nouă), Secțiunea a III-a, Istorie, tom. XI, 1965 (EL. IOSEFIDE)	IX(1966)	1	332
ANDREEV, MIHAIL,	вотопедската грамота и въпросите на българското феодално право, Edit. Academiei bulgare de științe, Sofia, 1965, 195 p. (STĂNICĂ VITALIE)	IX(1966)	2	350
* * *	Anuarul Institutului de istorie din Cluj, vol. VIII, 1965, Edit. Academiei Republicii Socialiste România (ȘT. HURMUZACHE)	IX(1966)	2	334
* * *	Archeion, 1959, nr. XXX—XXXI (M. STATIE)	III(1960)	2	314
* * *	Archeion, 1960, nr. XXXII și XXXIII; 1961, nr. XXXIV și XXXV (T. HOLBAN)	V(1962)	2	310
* * *	Archeion, 1963, nr. XXXIX (GH. DUZINCHEVICI)	VII(1964)	2	318
* * *	Archeion, 1964, nr. XL (GH. DUZINCHEVICI)	VIII(1965)	1	329
* * *	Archeion, 1966, nr. XLIV—XLV (GH. DUZINCHEVICI)	X(1967)	1	337
* * *	Archivar und Historiker. Studien zur Archiv und Geschichtswissenschaft, Berlin, 1956, 572 p + XV pl. (TOMA CARAPALEA)	I(1958)	2	331
* * *	Archives 1960, vol. IV, nr. 23 (V. COSTAKE)	III(1960)	2	322
* * *	Archivmitteilungen, 1958, nr. 1—4 (T. CARAPALEA)	II(1959)	1	316
* * *	Archivmitteilungen, 1959, nr. 1—4, (TOMA CARAPALEA)	III(1960)	1	310
* * *	Archivmitteilungen, 1959, nr. 56 (T. CARAPALEA)	III(1960)	2	304
* * *	Archivmitteilungen, 1960, nr. 1—4 (T. CARAPALEA)	IV(1961)	2	329
* * *	Archivmitteilungen, 1961, nr. 1—5 (T. CARAPALEA, M. DIACOV)	V(1962)	2	331
* * *	Archivmitteilungen, 1964, nr. 1—6 (EL. MOISUC)	VIII(1965)	1	319
* * *	Archivmitteilungen, 1966, nr. 4—6 (STAN ERIKA, PAVELESCU HEDWIG)	X(1967)	1	339
* * *	Archivni Časopis, 1957, nr. 4 (L. MOLDOVAN)	I(1958)	1	323
* * *	Archivni Časopis, 1958, nr. 1—4 (TR. IONESCU-NIȘCOV)	II(1959)	1	322
* * *	Archivni Časopis, 1959, nr. 1—4 (TR. IONESCU-NIȘCOV)	III(1960)	1	317
* * *	Archivni Časopis, 1960, nr. 1—4 (TR. IONESCU-NIȘCOV)	IV(1961)	2	315
* * *	Archivni Časopis, 1961, nr. 1—4 (T. HOLBAN)	V(1962)	1	322
* * *	Archivum, Revue internationale des Archives, 1955, vol. V, Paris, 1956 (MIHAIL M. FĂNESCU)	I(1958)	2	324
* * *	Archivum. Revue internationale des Archives, 1956, vol. VI, Paris, 1958 (I. RĂDULESCU)	II(1959)	1	331
* * *	Archivum. Revue internationale des Archives, 1957, vol. VII, Paris, 1958 (VALERIA PREDESCU)	II(1959)	2	311
* * *	Archivum, Revue Internationale des Archives, 1963, vol. XIII, Paris, 1965 (L. MIHĂILESCU)	VIII(1965)	2	330
* * *	Archivum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespolach. I Archiwa dawnej Rzeczypospolitej, Warszawa 1958, XIII—(XVI) + 387 p. (GH. DUZINCHEVICI)	II(1959)	2	315
* * *	Arhivist, Godina XIII, sveska 1—2 Beograd, 1963, 295 p. + suplimentul XIV, p. CCCIII—CCCXLV (S. IANCOVICI)	IX(1966)	1	334
* * *	Архивски преглед, Beograd, vol. 1—2, 1966, 228 p. (S. IANCOVICI)	X(1967)	1	333
* * *	Arhivski Vjesnik, Zagreb, vol. I—IV, 1958—1963 (S. IANCOVICI)	X(1967)	1	334
* * *	Armata română în războiul antihitlerist, Edit. Politică, București, 1965, 558 p. (CORNEL SIMBU)	VIII(1965)	2	328
BELOV, G. A.,	Conferința internațională a „Mesei rotunde a Arhivelor” (IULIA GHEORGHIAN)	I(1958)	1	321

	Anul	Nr.	p.
BIELINSKA, MARIA, Les archives polonaises en face des besoins de la science historique, Acta Poloniae Historica, 1959, nr. 2, p. 231—237, (C. C. ANGELESCU)	IV(1961)	2	337
* * * Bollettino del servizio di foto-documentazione e restauro, 1964, nr. 1, 30 p., Roma (IL. LEONTE)	VIII(1965)	1	331
BRAIBANT, CHARLES, BAUTIER ROBERT-HENRI, Une table ronde utile à l'histoire, Paris, 1958, 125 p. (M. FĂNESCU)	II(1959)	1	324
* * * Catalogul corespondenței lui Vasile Alecsandri, întocmit de Marta Anineanu, Edit. Academiei R.P.R., București, 1957, x + 618—621 p. (CONSTANTIN TURCU)	I(1958)	2	355
* * * Catalogul documentelor referitoare la viața economică a țărilor române în sec. XVII—XIX, Documente din Arhivele Statului Sibiu, vol. I, București, 1966 (DUMITRU GANCIU)	X(1967)	2	370
* * * Catalogul documentelor turcești, vol. II, București, 1966 (V. ARIMIA)	IX(1966)	2	337
CHEREȘTEȘIU, V., Adunarea Națională de la Blaj, Edit. Politică, 1966, 672 p. (I. CÎRȚINA)	IX(1966)	2	329
* * * Cîteva cuvinte despre arhivele orașelor Bratislava și Košice (MACÁK ANDREI)	I(1958)	2	322
* * * Cîteva însemnări pe marginea volumului „Studii istorice româno-bulgare” de acad. prof. P. Constantinescu Iași (MIHAI APOSTOL)	I(1958)	2	320
CUȘNIR-MIHAILOVICI, CLARA, Mișcarea muncitorească din România între anii 1917—1921. Crearea Partidului Comunist din România, Edit. Politică, București 1960, 350 p. (V. VÎLCEANU)	IV(1961)	1	310
* * * Contribuția României la victoria asupra fascismului, Edit. Politică, București, 1965, 199 p. (BOBOCESCU GR. VASILE)	VIII(1965)	2	326
COPOLU, N., Refacerea P.S.D. din România 1900—1910, Edit. Științifică, 1966, 199 p. (VASILE NICULAE)	X(1967)	1	318
COSTIN, MIRON, Opere, București, 1958; Documente privind istoria României; Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717. Cronica Anonimă, București, 1959; Istoria Țării Românești, 1290—1690; Letopisețul Cantacuzinesc, București, 1960 (N. GRIGORAȘ)	III(1960)	2	329
* * * Cronica Ghiculeștilor (Istoria Moldovei între anii 1695—1754), Edit. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1965 (CORNELIA CRIVĂȚ)	IX(1966)	1	318
* * * Cu privire la „răzășia” lui Ion Creangă (UNGUREANU GH.)	VI(1963)	2	280
* * * Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848—1864, Edit. Academiei R.P.R., 1963, 504 p. (I. PUȚA)	VII(1964)	2	323
* * * Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România — pînă la primul război mondial, Edit. Politică, București, 1959, (D. ȘANDRU)	III(1960)	2	326
* * * Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, XXI, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1965 (M. STOIAN)	IX(1966)	1	315
* * * Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (Seria nouă), vol. III. Solidaritatea românilor din Transilvania cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 685 p. (S. IANCOVICI)	X(1967)	2	363
* * * Documente privind istoria României. Răscoala din 1821, vol. I. Edit. Academiei R.P.R., București, 1959, 442 p. (N. GRIGORAȘ)	III(1960)	1	324

	Anul	Nr.	p.
*** Documente privind Unirea Principatelor, Edit. Acad. R.P.R., vol. II, 1959, LIX + 549 p. (A. MACOVEI)	III(1960)	1	338
*** Documents on german foreign Policy 1918—1945. Series C. The Third Reich, vol. I—IV, London, 1957—1962. Series D. The War Years, vol. I—XIII London, 1949—1964 (MIHAIL FĂNESCU)	IX(1966)	1	319
DUICEV, IVAN, летописца на КОНСТАНТИН МАНАСИ, Sofia, Edit. Academiei bulgare de științe, 1963, 415 + XXXVI p. (STĂNICĂ VITALIE)	IX(1966)	2	348
*** Elsevier's lexicon of archive Terminology, ... Amsterdam—London—New York, 1964, 5 f + 83 p. (DINU A. DUMITRESCU)	IX(1966)	1	323
*** Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára, Edit. Științifică, București, 1957, 699 + 3 p. + 27 pl. (I. ARVAY)	I(1958)	1	336
*** Expoziția arhivistică. Direcția generală a Arhivelor Statului, București, 1965, 50 p. (PETRE PALIU)	IX(1966)	1	338
FEKETE, L., Die Siyakat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung Beitrag zur türkischen Paläographie, Budapest, I—II, 1955 (M. GUBOGLU)	I(1958)	2	325
FLEURY, M., HENRY, L., Nouveau manuel de dépouillement et exploitation de l'état civil ancien, Paris, 1965, 182 p. (CORNEL SÎRBU)	X(1967)	1	329
GEORGESCU, TITU, FODOR, LADISLAU, Răscoala țăranilor din Valea Ghimeșului (1934), Edit. Politică, București, 1960, 157 p. (D. DUCA)	IV(1961)	1	328
GEORGESCU, VALENTIN AL., Preemțiunea în istoria dreptului românesc. Dreptul de protimis în Țara Românească și Moldova, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1965, 360 p. (L. P. MARCU)	VIII(1965)	2	309
GILLE, GENEVIEVE, Les archives privées, „Revue historique”, 89, vol. 234, iulie-septembrie, Paris, 1965, p. 29—46 (CORNEL SÎRBU)	IX(1966)	2	351
GIURESCU, C. C., Viața și opera lui Cuza Vodă, Edit. Științifică, București, 1966, 480 p. (VASILE GR. BOBOCESCU)	X(1967)	1	321
*** Грѣха о ерѣми и мѣрѣхм вѣзѣма ца срѣнѣом 1804—1815, Snemski Karlovici, 1965, 562 p. (S. IANCOVICI)	VIII(1965)	2	316
*** Greva generală din România — 1920, Edit. Politică, București, 1960, 444 p. (M. SOVEJA)	IV(1961)	1	318
*** Guide to the contents of the public record office vol. I și II, Londra, 1963, (M. FĂNESCU)	VIII(1965)	2	311
*** Harvard guide to american history, Cambridge — Massachusetts, ed. IV, 1965, XXIII + 689 p. (M. FĂNESCU)	IX(1966)	2	352
HUŠČAVA, ALEXANDER, Dĉjiny a vynoi nášho pisma Bratislava, 1951, 382 p + 85 pl. (ANDREI MACÁK)	I(1958)	1	338
*** Îndrumător în Arhivele Statului Banat, vol. I., București, 1965 (POȘTĂRIȚĂ EMILIA)	IX(1966)	2	338
*** Internaționala I-a și România (I. ILINCIU)	VII(1964)	2	320
*** Istoria orașului București. Muzeul de istorie a orașului București, 1965, 484 p. (DAN SMĂNTĂNESCU)	IX(1966)	1	337
*** Istoria pătrunderii și dezvoltării capitalului străin în România (A. MIHAI)	IV(1961)	2	263
*** Istoria României, vol. I Edit. Acad. R.P.R. 1960 (M. REGLEANU)	IV(1961)	2	251
*** Istoriceskii Arhiv, 1957 (V. VILCEANU)	I(1958)	1	314
*** Istoriceskii Arhiv, 1958 nr. 1—4, (IULIA GHEORGHIAN)	I(1958)	2	315
*** Istoriceskii Arhiv, 1959 nr. 1—3 (A. DAMASCHIN)	II(1959)	2	301
*** Istoriceskii Arhiv, 1959 nr. 4—6 (IULIA GHEORGHIAN)	III(1960)	1	300

	Anul	Nr.	p.
* * *	Historiceskii Arhiv, 1960, nr. 1—6 (I. GHEORGHIAN și A. COSMA)	IV(1961)	2 290
* * *	Izahli osmanli tarihi kronolojisi 1—4 cilt (vol. I—IV). Istambul, 1947—1961 (AUREL DECEI)	IX(1966)	1 326
* * *	Izvestia na dărvavnite arhivi, 1957, nr. 1, 1958, nr. 2 (A. CONSTANTINESCU)	II(1959)	2 308
* * *	Izvestia na dărvavnite arhivi, 1960, nr. 3—4 (C. N. VELICHI)	IV(1961)	2 321
* * *	Izvestia na dărvavnite arhivi, 1964, nr. 8 (S. DIAMANDI)	VIII(1965)	1 326
* * *	Izvestia na dărvavnite arhivi, 1966, nr. 12 (S. DIAMANDI)	X(1967)	1 341
* * *	Izvoarele istoriei iobăgimii, editate de Arhiva Națională Ungară, nr. 5, Budapesta, 1958, 1104 p. + 10 facsimile + 3 hărți + tabele; nr. 7, Budapesta, 1959, 859 p. + 19 facsimile + 30 hărți + 2 tabele (IAKÓ SIGISMUND)	III(1960)	1 328
* * *	Journal of the society of archivists, vol. III, number 1, april 1965 (M. FĂNESCU)	IX(1966)	2 355
KLEIN, FRITZ,	Über die Verfälschung der Historischen Warrhgit in der Aktenpublikation. Die grosse politik der Europäschen Kabinette 1871—1914 din „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft“, VII, 1959, 2, p. 318—330 (C. C. ANGELESCU)	III(1960)	1 322
* * *	La Gazette de Archives, Nouvelle série, 1967, nr. 57 și 58 (MIHAIL FĂNESCU)	X(1967)	2 380
* * *	Levéltári Közlemények, 1956 (AL. RUSU)	I(1958)	1 325
* * *	Levéltári Közlemények, 1958 (I. MĂRCUȘ)	III(1960)	2 310
* * *	Levéltári Közlemények, 1960 (AL. RUSU)	IV(1961)	2 326
* * *	Levéltári Közlemények, 1963, nr. 1—2; 1964, nr. 1—2 (I. ADAM)	VIII(1965)	2 333
* * *	Levéltari Szemle, 1964, nr. 1—4 (I. ADAM)	VIII(1965)	1 313
LIVEANU, V.,	1918. Din istoria luptelor revoluționare din România, 1960, (M. APOSTOL)	IV(1961)	2 260
LUPU, IOAN,	CAMARIANO, NESTOR, PAPADIMA, OVIDIU, Bibliografia analitică a periodicelor românești, vol. I (1790—1850), partea I + II, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966, 823 p. (APOSTOL STAN)	X(1967)	1 327
MAKSAKOV, V. V.,	Arhivnoe delo v pervie godi Sovetskoj Vlasti, Moscova, 1959 (A. Damaschin)	IV(1961)	2 307
* * *	Manuscrise grecești din arhive străine relative la istoria românilor (V. PAPACOSTEA)	IV(1961)	2 274
* * *	Marca răscoală a țăranilor din 1907, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 907 p. (BOBOCESCU GR. VASILE)	X(1967)	2 372
* * *	Mișcarea muncitorească din România. 1893—1900, Edit. Politică, București, 1965 (VASILE NICULAE)	VIII(1965)	2 324
MOHOV, N. A.,	RUSSEV, E. M., DIMITRIEV, P. G., GEGNEV D. M., SOVIEV, P. V., Documente din Arhivele Sovietice privitoare la Istoria Medievală a Moldovei și Țării Românești în „Studii“, anul XII, 1959, 3, p. 135—162, (GH. UNGUREANU)	II(1959)	2 334
* * *	Momente din istoria poporului român, Edit. Politică, București, 1965, 158 p. (Tr. Rus)	VIII(1965)	2 321
* * *	Musée de l'histoire de France, Paris, 1958, 89 p. (EMILIA POȘTĂRIȚĂ)	X(1967)	2 378
* * *	Noi publicații arhivistice, București, 1958, (M. FĂNESCU)	I(1958)	2 336
* * *	Observații critice privitoare la lucrarea lui Damian P. Bogdan „Diplomatica Slavo-Română” (N. GRĂMĂDĂ)	II(1959)	2 318

	Anul	Nr.	p.
OPREA, I. M., Nicolae Titulescu, Edit. Științifică, București, 1966, 406 p. (ILIE GANCEA)	X(1967)	1	319
* * * Ordnungs und Verzeichnungsgrundsätze für die staatlichen Archive der Deutschen Demokratischen Republik, Postdam, 1964, 127 p. (ELENA MOISUC) .	IX(1966)	1	324
PANAGHIOTIS, CODRICAS, ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ (1787—1797), Atena, 1963, XIX, + 279 p. (NESTOR CAMARIANO)	X(1967)	2	374
PANAITEȘCU, P. P., Începuturile scrisului în limba română, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. IV, 1960, p. 117—189 (MIHAI REGLEANU)	V(1962)	1	304
PANAITEȘCU, P. P. Începuturile și biruința scrisului în limba română, Edit. Acad. R.P.R. București, 1965, 230 p. (I. BURLACU)	VIII(1965)	2	307
* * * Presa muncitorească și socialistă din România, vol. I (1865—1900), Edit. Politică, București, 1964 (ȘT. BURDA)	VIII(1965)	1	310
* * * Presa muncitorească și socialistă din România, vol. II (1900—1921), partea I (1900—1907), 903 p. Edit. Politică, București, 1966, (GHEORGHE UNC)	IX(1966)	2	331
POTRA, GEORGE, Documente privitoare la istoria orașului București (1594—1821) Edit. Acad. R.P.R., 818 p. (D. DUCA) .	IV(1961)	2	270
* * * Probleme economice, 1962, nr. 1—6 (C. TATOMIR) .	V(1962)	2	312
* * * Publicațiile Arhivelor Statului apărute între anii 1947—1958 (MIHAI M. FĂNEȘCU)	I(1958)	1	310
* * * Romanoslavica, 1965, nr. XI, Istorie (APOSTOL STAN) .	IX(1966)	1	328
* * * Romanoslavica, 1965, nr. XII, Filologie, (DOINA DUCA) Scriptores Byzantini, I, Ducas, Istoria Turco-Bizantină 1341—1462, Edit. Academiei R.P.R., București, 1958, 507 p.; II, Lavnic Chalcocondil, Expuneri istorice, Creșterea puterii turcești, Căderea Împărăției Bizantine, Edit. Academiei R.P.R., București, 1958, 355 p. (N. GRIGORAȘ)	IX(1966)	1	331
* * * Secretariatul de stat al Moldovei 1832—1862, Inventar arhivistic, București, 1966, 491 p. (EMILIA POȘTĂRIȚĂ)	II(1959)	1	336
* * * X(1967)	X(1967)	1	325
SELEZNEV, M. S., Obiectul și problemele de metodologie ale arheografiei sovietice, Moscova, 1959, 44 p. (I. GHEORGHIAN)	IV(1961)	1	339
* * * Situația clasei muncitoare din România 1914—1944, Edit. Politică, București, 1966, 496 p. (VASILE APARASCHIVEI)	X(1967)	1	317
* * * Славяноскій архив, volumele pe anii : 1958, 1959, 1961, 1962, 1963, 1965 și 1966 (S. IANCOVICI)	X(1967)	1	330
STOIANOV, MANJO, Кодов, ИСТО, Опи на славянските ръкописи в софиската народна библиотека vol. III, Sofia, Edit. de stat pentru știință și artă, 1964, 499 p + 2 planșe (STĂNICĂ VITALIE)	IX(1966)	2	349
* * * „Studii”, 1961, nr. 1—6 (V. COSTACHE, S. COJOCARU) .	V(1962)	2	307
* * * „Studii”, 1962, nr. 1—5 (M. STOIAN)	VI(1963)	1	325
* * * „Studii”, 1963, nr. 1—2 (S. DIAMANDI)	VI(1963)	2	277
* * * „Studii”, 1964, nr. 1—3 (EM. POȘTĂRIȚĂ)	VII(1964)	2	315
* * * „Studii”, 1964, nr. 4—5 (M. DOGARU)	VIII(1965)	1	301
SUȚU, NICOLAE, Opere economice, Edit. Științifică, București, 1957, 424 p. (C. ANGELESCU)	IV(1961)	2	286
TAPPE, E. D. Documents concerning Rumanian History (1427—1601). Collected from British Archives, Londra—Haga—Paris, 1964, 162 p. (DINU A. DUMITRESCU) . .	VIII(1965)	2	304
* * * Теория и практика архивного дела в С.С.С.Р. учебное пособие, sub redacția lui G. A. Belov și colab., Moscova, 1958, 342 p. (A. DAMASCHIN) . . .	II(1959)	1	309

	Anul	Nr.	p.
* * *	The american archivist, vol. 29, aprilie 1966, nr. 2 (M. FĂNESCU)	IX(1966)	2 354
* * *	The Hapsburg Monarchy (1867—1914), Rochester „Havard University Press”, ed. a III-a, 1965, 532 p. (SANDA RACOVICIANU)	IX(1966)	2 344
TOMESCU, MIRCEA,	Calendarele românești 1733—1830. Studii și bibliografie, Editura de Stat didactică și pedagogică, București, 1957, 154 p. (ION GH. VASILE)	I(1958)	1 333
* * *	Történeti statisztikai Közlemények, anul II, 1958, nr. 1—2, (L. Moldovan)	III(1960)	2 321
TÓTH, S.,	Litera de tipar, Edit. Științifică, București, 1966, 159 p. (I. BURLACU)	IX(1966)	2 346
TRÓCSANYI, ZSOLT,	Az északi partium 1820 — ban, Budapesta, 1966 (I. ADAM)	X(1967)	1 323
* * *	Указатель воспоминаний дневников и путевых заметок XVIII—XIX в.в., Moscova, 1959, 224 p. (AL. ANDRONIC)	II(1959)	2 330
UNGUREANU, GH.,	Ion Creangă. Documente, Editura pentru literatură, București, 1964, 318 + LXXXIV p + facs. ȘT. HURMUZACHE)	IX(1966)	1 316
UZUNCARSILI, ISMAIL	HAKKE și KARAL, ENVER ZIYA, Osmanli Tarihi, vol. I—V, Ankara, 1946—1961 (AUREL DECEI)	IX(1966)	2 341
* * *	Voprosi Arhivovedenia, 1959 nr. 3—4 (A. DAMASCHIN)	III(1960)	1 295
* * *	Voprosi Arhivovedenia, 1961, nr. 1—4 (V. VILCEANU)	V(1962)	2 319
* * *	Voprosi Arhivovedenia, 1965, nr. 1—2 (O. STRACHINA)	VIII(1965)	2 331
ZEPOS, PAN I.,	FOTINOPULOS, MIHAIL, Nomicon Proheiron (București, 1765), Atena, 1959, 304 p. + 8 facsimile (GH. UNGUREANU).	II(1959)	2 335

NOTE BIBLIOGRAFICE

AXENCIUC, V.,	Pauperizarea clasei muncitoare din România între cele două războaie mondiale în „Probleme Economice” (XIV) 1961, 3, (N. DAVIDEANU)	V(1962)	1 327
* * *	Bibliografie arhivistică (V. VILCEANU)	V(1962)	1 336
* * *	Catalogue de l'exposition de documents relatifs à l'histoire nationale, Bruxelles, 1962, 107 p. + facs. (M. FĂNESCU)	IX(1966)	1 355
* * *	Din „Archeion” nr. 42/1965 (WANDA VOLSKI)	IX(1966)	1 340
* * *	Din „Archeion” nr. XLIII/1966 (GH. DUZINCHEVICI)	IX(1966)	2 356
* * *	Din „Archivmitteilungen”, nr. 4/1965 (ERICA STAN, HEDWIG PAVELESCU)	IX(1966)	1 344
* * *	Din „Archivmitteilungen” nr. 3/1966 (HEDWIG PAVELESCU, ERIKA STAN)	IX(1966)	2 357
* * *	Din „Historische Zeitschrift”, vol. 200 și 201/1965 (M. KANDEL)	IX(1966)	1 351
* * *	Din „Izvestia na dărjavnite archivi”, nr. 9—10/1965 (I. BURLACU)	IX(1966)	1 350
* * *	Din „Izvestia na dărjavnite archivi”, nr. 11/1966 (I. BURLACU)	IX(1966)	2 359
* * *	Din „Levélrtári Szemle”, nr. 1—2/1965 (I. ADAM)	IX(1966)	1 347
* * *	Din „Sbornik Archivnich”, 1/1965, „Archivnich Časopis” nr. 1/1965 și altele (MARIA DUMITRU)	IX(1966)	1 343
* * *	Din „Voprosi Archivovedenia”, nr. 3/1965 (OLIVIA STRACHINA)	IX(1966)	1 339
* * *	Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, vol. I, Țara Românească, București, 1961, 960 p. (M.R.)	V(1962)	2 336

	Anul	Nr.	p.
GEORGESCU, TITU, IOANID, MIRCEA, Presa P.C.R și a organizațiilor sale de masă 1921—1944, Edit. Științifică, 1963, 384 p. (I. ILINCIU)	VI(1963)	2	292
* * * „Industria Sirmei” — Cimpia Turzii, dezvoltarea întreprinderii în anii regimului democrat-popular, Edit. Academiei R.P.R., 1963, 248 p. (I.D. BURLACU)	VII(1964)	1	335
* * * Kanonismos Apodeltioscos, Atena, 1958 (C. BARAVACHE)	V(1962)	1	328
* * * Lucrări noi despre istoria Partidului Comunist din România, a mișcării muncitorești din țara noastră și despre istoria patriei (L. ȘTEFĂNESCU)	V(1962)	2	326
* * * Lucrări noi despre istoria Partidului Comunist din România, a mișcării muncitorești din țara noastră și despre istoria patriei (L. ȘTEFĂNESCU)	VI(1963)	1	332
* * * Lucrări noi despre istoria Partidului, a mișcării muncitorești și despre istoria patriei (P. PALIU)	VI(1963)	2	285
* * * Lucrări noi despre istoria Partidului, a mișcării muncitorești și despre istoria patriei (C. TATOMIR)	VII(1964)	1	325
* * * Lucrări noi despre istoria Partidului, a mișcării muncitorești și istoria patriei (P. PALIU)	VII(1964)	2	332
MARCU, N., Aspecte ale problemei agrare din Documentele Partidului Comunist din România, în „Probleme economice”, nr. 3, 1960 (N. DAVIDEANU)	V(1962)	1	326
* * * Melanges offerts par ses confrères étrangers à Charles Braibant, Bruxelles, 1959, XX + 572 pagini și altele (L.M.)	V(1962)	2	337
* * * Note bibliografice (P. PALIU)	VIII(1965)	1	334
* * * Note de lector (I. MĂRCUȘ)	V(1962)	1	329
* * * O valoroasă lucrare privind industria României între anii 1944—1964 (M. FULEA, C. ROMEO)	VII(1964)	2	328
TOUBERT, PIERRE, Histoire de l'Italie medievale (X—XIII siècle) în „Revue Historique”, 89-e année, T. CCXXXIV, oct. — dec. 1965, p. 411—446 (M. KANDEL)	IX(1966)	1	354
* * * Un important studiu monografic (NICHIȚA V., BOȚEZ, C.)	VII(1964)	1	331
* * * Informații bibliografice pentru cronologie (M. PIRVULESCU)	IX(1966)	1	356

(I. BURLACU, V. GROZAV, P. PALIU)

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

apare de două ori pe an

Redacția : București, str. Arhivelor nr. 2, Sectorul 6, Telefon : 13.37.77

C U P R I N S U L

Pag.

STUDII ȘI COMUNICĂRI

A. SACERDOȚEANU — <i>Orientări în paleografia română</i>	3
G. D. ISCRU — <i>Un dregător mai puțin cunoscut: Ispravnicul „de Ungureni”</i>	35
M. REGLEANU — <i>Introducerea sistemului de registratură în Țara Românească</i>	53
M. FĂNESCU — <i>Logofeții condicari și condica județelor (1775)</i>	73
EC. NEGRUȚI-MUNTEANU — <i>Numărul slujitorilor în Moldova în informațiile statistice de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și primul deceniu al sec. al XIX-lea</i>	89
D. TODERICIU — <i>Cercetarea arhivelor o necesitate a științei moderne</i>	107

PREȚUITORI AI ARHIVELOR

AL. ZUB — <i>Mihail Kogălniceanu</i>	113
--	-----

PREZENTĂRI DE FONDURI

M. TIMBUS — <i>Inspectoratul industrial Arad</i>	121
D. FLOREA — <i>Rezidența finutului Timiș</i>	131

DOCUMENTE

* * * — <i>Din lupta poporului român pentru libertate și unitate națională</i>	141
--	-----

RECENZII — PREZENTĂRI

— CHARLES KECSKEMETI, <i>La formation professionnelle des archivistes, Bruxelles, 1966</i> , (LIDIA MIHĂILESCU)	193
— <i>La Gazette des archives</i> , Paris, Nouvelle serie, nr. 58 și 59/1967, (P. PALIU)	195
— <i>Boletín del archivo general de la nación</i> , Caracas, tom LVI, nr. 211, 1966, p. 267—534, (IULIA GHEORGHIAN)	197
— <i>Archivos</i> , Bogota, nr. 1, 1967, (IULIA GHEORGHIAN)	198
— <i>Archeion</i> , Varșovia, nr. XLVII—XLVIII, 1967—1968, (GH. DUZINCHIEVICI)	199
— <i>Archivmitteilungen</i> , Potsdam, nr. 1—6, 1967, (PAVELESCU-HAY HEDWIG)	201
— <i>Izvestia na dărjavnite arhivi</i> , Sofia, nr. 13, 1967 (S. DIAMANDI)	203
— <i>Cobemckue Arxuby</i> , Moscova, nr. 1—6, 1967, (O. STRACHINĂ)	204
— <i>Levéltári Szemle</i> , Budapesta, nr. 1—2, 1967, (I. ADAM)	206
— <i>Studii și articole de istorie</i> , nr. IX—X, 1967, (MARIA DOGARU)	208
— <i>Catalogul documentelor referitoare la viața economică a țărilor române în sec. XVII—XIX</i> , vol. II, București, 1967, (AUREL DECEI)	210
— <i>Problema țăărănească în Oltenia în secolul al XIX-lea</i> , București, 1967, (ANASTASIE IORDACHE)	212
— <i>Documente privind problema țăărănească din Oltenia în primele două decenii ale secolului al XX-lea</i> , vol. I, 1900—1910, Craiova, 1967, (V. ARIMIA)	214

	Pag.
– CORNELIA BODEA, <i>Lupta românilor pentru unitatea națională 1834–1849</i> , București, 1967, (EL. IOSEFIDE)	216
– LUCIA PROTOPOPESCU, <i>Noi contribuții la biografia lui Ion Budai-Deleanu—Documente inedite</i> , București, 1967, (AUREL DECEI)	217
– ROBERT DEUTSCH, <i>Nicolae Titulescu „Discursuri”</i> , București, 1967, (V. MAGDALEN)	218
– <i>Nicolae Titulescu: Documente diplomatice</i> , București, 1967, (BOBOCESCU GR. VASILE)	220
– <i>Documente și manuscrise literare</i> , vol. I, București, 1967, (V. ȘINDELARU)	222
– <i>Документы внешней политики С.С.С.Р.</i> (Documentele politicii externe a U.R.S.S.), Moscova, 1966, (OLIVIA STRACHINĂ)	224
– CONSTANTIN C. GIURESCU, <i>Transilvania în istoria poporului român</i> , București, 1967, (V. GROZAV)	225
– <i>Reprezentanțele diplomatice ale României</i> vol. I, București, 1967, (LIDIA MIHĂILESCU)	226
– N. ADĂNILOAIE, DAN BERINDEI, <i>Reforma agrară din 1864</i> , București, 1967, (G. D. ISCRU)	228
– ION CRIȘAN, <i>Teatrul amator românesc din Lugoj</i> , Timișoara, 1967, (I. BURLACU)	232
– AUGUSTIN DEAC, GHEORGHE MATEI, <i>Februarie 1933 — Ecoul internațional al eroicelor lupte ale ceferiștilor și petroliștilor</i> , București, 1967, (BOBOCESCU GR. VASILE)	233
– N. RAUȘ, <i>Valorificarea documentației în literatura istorică</i> , în „Anale” an XIII, 5/1967, (EM. POȘTĂRIȚĂ)	235
– SCOUVARAS VANGHELIS, <i>Ἰωάννης Πρίγκος, (1725–1789) Ἡ Ἑλληνικὴ παροικία τοῦ Ἀμστερντάμ. Ἡ Σχολὴ καὶ ἡ βιβλιοθήκη Ζαγοράς</i> . (Ioan Pringos (1725? – 1789). Comunitatea greacă de la Amsterdam. Școala și Biblioteca din Zagora). Atena, 1964, (NESTOR CAMARIANO)	236
– ZAHARIADOU ELIZABETHA A., <i>Συμβολὴ στὴν ἱστορία τοῦ νοτιοανατολικοῦ Αἰγαίου</i> (Contribution à l'histoire du sud-est de la Mer Égée) (Firmans inédits de Patmos) Atena, 1966, (MIHAIL GUBOGLU)	238
INFORMAȚII ȘI NOTE	
(de M. KANDEL)	239

BIBLIOGRAFIA

- „Revista arhivelor”, seria nouă, 1958–1967, (I. BURLACU, V. GROZAV, P. PALIU) 245

REVISTA ARHIVELOR

ORGANE DE LA DIRECTION GENERALE DES ARCHIVES D'ETAT
DE LA REPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

Publication semestrielle

Redaction : Bucarest, str. Arhivelor nr. 2, téléphone 13.37.77

S O M M A I R E

	<u>Page</u>
ETUDES ET COMMUNICATIONS	
A. SACERDOȚEANU — <i>Orientation dans la paléographie roumaine</i>	3
G. D. ISCRU — <i>Un dignitaire moins bien connu : le préfet (ispravnic) de „oungoureni“</i>	35
M. REGLEANU — <i>Introduction du système de l'enregistrement dans le Pays Roumain</i>	53
M. FĂNESCU — <i>Les logothètes tenant les registres et le registre du district (1775)</i> . .	73
EC. NEGRUȚI-MUNTEANU — <i>Le nombre des fonctionnaires en Moldavie selon les informations statistiques de la fin du XVIII siècle — premières dix années du XIX siècle</i>	89
D. TODERICIU — <i>La recherche dans les archives — nécessité pour la science moderne</i> .	107

APPRECIATEURS DES ARCHIVES

AL. ZUB — <i>Mihail Kogălniceanu</i>	113
--	-----

PRESENTATION DE FONDS

M. TIMBUS — <i>L'Inspectorat industriel de Arad</i>	121
D. FLOREA — <i>La résidence de la région de Timiș</i>	131

DOCUMENTS

* * *	— <i>Sur la lutte du peuple roumain pour la liberté, et l'unité nationale</i>	141
-------	---	-----

COMPTES — RENDUS — PRESENTATIONS

— CHARLES KECSKEMETI, <i>La formation professionnelle des archivistes</i> , Bruxelles, 1966 (LIDIA MIHĂILESCU)	193
— <i>La Gazette des archives</i> , Paris, Nouvelle série, nr. 58 et 59/1967 (P. PALIU)	195
— <i>Boletín del Archivo General de la Nación</i> , Caracas, tom. LVI, nr. 211, 1966 p. 267—534 (IULIA GHEORGHIAN)	197
— <i>Archivos</i> , Bogota, nr. 1, 1967 (IULIA GHEORGHIAN)	198
— <i>Archeion</i> , Varsovie, nr. XLVII—XLVIII, 1967—1968 (Gh. DUZINCHIEVICI) .	199
— <i>Archivmitteilungen</i> , Potsdam, nr. 1—6, 1967 (PAVELESCU-HAY HEDWIG) . .	201
— <i>Izvestia na dărjavnite arhivi</i> , Sofia, nr. 13, 1967 (S. DIAMANDI)	203
— <i>Советские Архивы</i> , Moscou, nr. 1—6 1967 (O. STRACHINA)	204
— <i>Levéltári Szemle</i> , Budapest, nr. 1—2, 1967, (I. ADAM)	206
— <i>Studii și articole de istorie</i> , (Etudes et articles d'histoire) nr. IX—X, 1967 (MARIA DOGARU)	208
— <i>Catalogul documentelor referitoare la viața economică a țărilor române în sec. XVII—XIX</i> (Le catalogue des documents concernant la vie économique des pays roumains aux XVII—XIX s., vol. II, Bucarest, 1967 (AUREL DECEI)	210
— <i>Problema țăărăneasă în Oltenia în secolul al XIX</i> (Le problème paysan en Oltenie au XIX siècle), Bucarest, 1967 (ANASTASIE IORDACHE)	212

	<u>Page</u>
— <i>Documente privind problema țărănească din Oltenia în primele două decenii ale secolului al XX-lea</i> (Documents concernant le problème paysan en Oltenie les deux premières décennies du XX ^e siècle), vol. I, 1900 — 1910, Craiova, 1967 (V. ARIMIA)	214
— CORNELIA BODEA, <i>Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849</i> (La lutte des roumains pour l'unité nationale 1834—1849), Bucarest, 1967 (EL. IOSEFIDE)	216
— LUCIA PROTOPODESCU, <i>Noi contribuții la biografia lui Ion Budai-Deleanu — Documente inedite</i> (Nouvelles contributions pour la biographie de Ion Budai-Deleanu — Documents inédits), Bucarest, 1967 (AUREL DECEI)	217
— ROBERT DEUTSCH, <i>Nicolae Titulescu „Discursuri”</i> (Nicolae Titulescu „Discours”) Bucarest, 1967 (V. MAGDALEN)	218
— <i>Nicolae Titulescu: Documente diplomatice</i> (Nicolae Titulescu: Documents diplomatiques), Bucarest, 1967 (BOBOCESCU GR. VASILE)	220
— <i>Documente și manuscrise literare</i> (Documents et manuscrits littéraires), Bucarest, 1967 (V. ȘINDELARU)	222
— Документы внешней политики С.С.С.Р., (Documents de la politique extérieure de l'URSS), Moscou, 1966 (OLIVIA STRACHINĂ)	224
— CONSTANTIN C. GIURESCU, <i>Transilvania în istoria poporului român (La Transylvanie dans l'histoire du peuple roumain)</i> , Bucarest, 1967 (V. GROZAV)	225
— <i>Reprezentanțele diplomatice ale României 1859—1917</i> (Lés agences diplomatiques de la Roumanie de 1859 à 1917), vol. I. Bucarest, 1967 (LIDIA MIHĂILESCU)	226
— N. ADĂNILOAIIE, DAN BERINDEI, <i>Reforma agrară din 1864</i> (La réforme agraire de 1864), Bucarest, 1967 (G. D. ISCRU)	228
— ION CRIȘAN, <i>Teatrul amator românesc din Lugoj</i> (Le théâtre roumain d'amateurs de la ville de Lugoj), Timișoara, 1967 (I. BURLACU)	232
— AUGUSTIN DEAC, GHEORGHE MATEI, <i>Februarie 1933 — Ecoul internațional al eroicelor lupte ale ceferiștilor și petroliștilor</i> (Février 1933 — l'Echo international des luttes héroïques des cheminots et des ouvriers du pétrole), Bucarest, 1967 (BOBOCESCU GR. VASILE)	233
— N. RAUȘ, <i>Valorificarea documentației în literatura istorică</i> (La mise en valeur de la documentation dans la littérature historique), în „Anale” année XIII, 5/1967 (EM. POȘTĂRIȚĂ)	235
— SCOUVARAS VANGHELIS, <i>Ἰωάννης Πρίγκος (1725—1789) Ἡ Ἑλληνικὴ πικροκίχ τοῦ Ἀμστερντάμ. Ἡ Σχολὴ καὶ ἡ βιβλιοθήκη Ζαγορᾶς</i> Ioan Pringos (1725—1789) La communauté grecque d'Amsterdam. L'Ecole et la bibliothèque de Zagora), Athènes, 1964 (NESTOR CAMARIANO)	236
— ZAHARIADOU ELIZABETHA., <i>Α Συμβολὴ στὴν ἱστορία τοῦ νοτιοανατολικοῦ Αἰγαίου</i> (Contributions à l'histoire du sud-est de la Mer Egée) (Firman inedit de Patmos), Athènes, 1966, (MIHAIL GUBOGLU)	238

INFORMATIONS ET NOTES

(de M. KANDEL)	239
--------------------------	-----

LA BIBLIOGRAPHIE

— „Revista Arhivelor”, Nouvelle serie, 1958 — 1967 (I. BURLACU, V. GROZAV, P. PALIU)	245
--	-----

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN OF THE GENERAL DIRECTION OF STATE ARCHIVES
FROM THE SOCIALIST REPUBLIC ROMANIA

Bianual

Editorial Office : Bucharest, str. Arhivelor nr. 2, telephone : 13.37.77

C O N T E N T S

Page

STUDIES AND COMUNICATIONS

A. SACERDOȚEANU — <i>Directions in Rumanian paleography</i>	3
G. D. ISCRU — <i>A less known high official: The „ispravnic” of „Ungureni”</i>	35
M. REGLEANU — <i>The introduction of the registry system in Țara Românească.</i>	53
M. FĂNESCU — <i>„Logofeții condicari” and the register of districts (1775).</i>	73
EC. NEGRUȚI-MUNTEANU — <i>The member of the civil servants in Moldavia, according to the statistical data of the end of the 18-th century and the first decade of the 19-th century</i>	89
D. TODERICIU — <i>The research of the archives — a necessity for modern science...</i>	107

THE VALUERS OF ARCHIVES

AL. ZUB — <i>Mihail Kogălniceanu</i>	113
--	-----

PRESENTATIONS OF FUNDS

M. TIMBUS — <i>The industrial inspectorate — Arad.</i>	121
D. FLOREA — <i>„Rezidența” of the Timiș district</i>	131

DOCUMENTS

* * * <i>From the Rumanian people's struggle for freedom, and national unity</i>	141
--	-----

BOOK REVIEW AND PRESENTATIONS

— CHARLES KECSKEMET. <i>La formation professionnelle des archivistes</i> , Bruxelles, 1966, (LIDIA MIHĂILESCU)	193
— <i>La Gazette des archives</i> , Paris, Nouvelle serie, nr. 58 and 59/1967 (P. PALIU)	195
— <i>Boletín del archivo general de la nación</i> , Caracas, tom LVI nr. 211, 1966, p. 267—534 (IULIA GHEORGHIAN)	197
— <i>Arhivos</i> , Bogota, nr. 1, 1967 (IULIA GHEORGHIAN)	198
— <i>Archeion</i> , Warsaw nr. XLVII—XLVIII, 1967—1968 (GH. DUZINCHIEVICI)	199
— <i>Archivmitteilungen</i> , Potsdam, nr. 1—6, 1967, (PAVELESCU-HAY HEDWIG)	201
— <i>Izvestia na dărjavnite arhivi</i> , Sofia, nr. 13, 1967 (S. DIAMANDI)	203
— <i>Советские Архивы</i> , Moscova, nr. 1—6, 1967 (O. STRACHINĂ)	204
— <i>Levéltári Szemle</i> , Budapest, nr. 1—2, 1967 (I. ADAM)	206
— <i>Studies and articles of history</i> nr. IX—X, 1967 (MARIA DOGARU)	208
— <i>The catalogue of the documents regarding the economy of the Rumanian countries between 17-th—19-th centuries</i> , vol. II, Bucharest, 1967, (AUREL DECEI)	210
— <i>The peasant question in Oltenia in the 19-th century</i> , Bucharest, 1967, (ANASTASIE IORDACHE)	212
— <i>Documents concerning the peasant question in Oltenia in the first decades of the 20-th century</i> , vol. I, 1900—1910, Craiova, 1967 (V. ARIMIA)	214

	<u>Page</u>
– CORNELIA BODEA, <i>The Rumanian struggle for the national unity 1834–1849</i> , Bucharest, 1967 (EL. IOSEFIDE)	216
– LUCIA PROTOPOESCU, <i>New contributions to Ion Budai Deleanu's biography – Unpublished documents</i> , Bucharest, 1967 (AUREL DECEI)	217
– ROBERT DEUTSCH, <i>Nicolae Titulescu „Speeches”</i> Bucharest, 1967 (V. MAGDALEN)	218
– <i>Nicolae Titulescu: Diplomatic papers</i> , Bucharest, 1967, (BOBOCESCU GR. VASILE)	220
– <i>Literary documents and manuscripts</i> , vol. I, Bucharest, 1967, (V. ŞINDELARU)	222
– Документы внешней политики С.С.С.Р. (Documents of the external policy of U.S.S.R.) Moscow, 1966. (OLIVIA STRACHINĂ)	224
– CONSTANTIN C. GIURESCU, <i>Transylvania in the history of Rumanian people</i> , Bucharest, 1967, (V. GROZAV)	225
– <i>The Rumanian representations diplomatic</i> , vol. I, Bucharest, 1967, (LIDIA MIHĂILESCU)	226
N. ADĂNILOAIIE, DAN BERINDEI, <i>The land reform of 1864</i> , Bucharest, 1967 (G. D. ISCRU)	228
– ION CRIŞAN, <i>The dilettante Rumanian theatre from Lugoj–Timişoara</i> , 1967, (I. BURLACU)	232
– AUGUSTIN DEAC, GHEORGHE MATEI, <i>February 1933. The international echo of heroic struggle of the railwaymen and oil-industry workers</i> , Bucharest, 1967 (BOBOCESCU GR. VASILE)	233
– N. RAUŞ, <i>The development of the documentation in the historical literature</i> , „Anale” year XIII, 5/1967 (EM. POŞTARIŢĂ)	235
– SCÓUVARAS VANGHELIS, Ἰωάννης Πρίγγος, (1725;–1789) Ἡ Ἑλληνικὴ παρεια τοῦ Ἀμστερντᾶ. Ἡ Σχολὴ καὶ ἡ βιβλιοθηκὴ Ζαγορᾶς (Ioan Pringos (1725?–1789). The Greek Community of Amsterdam. The school and library of Zagora). Athens, 1964 (NESTOR CAMARIANO)	236
– ZAHARIADAU ELIZABETH A. A. Συμβολὴ στὴν ἱστορία τοῦ νηπιονητολικοῦ Αἰγαίου (Contributions à l'histoire du sud-est de la Mer Egée). (Firman ineditis de Patmos), Athens, 1966, (MIHAIL GUBOGLU)	138

INFORMATION AND NOTES

(de M. KANDEL)	239
--------------------------	-----

BIBLIOGRAFIE

„Revista Arhivelor”, New series, 1958–1967 (I. BURLACU, V. GROZAV, P. PALIU)	245
--	-----

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN DER GENERALDIREKTION DER STAATSARCHIVE
DER SOZIALISTISCHEN REPUBLIK RUMANIEN

Erscheint zweimal jährlich

Redaktion: București, str. Arhivelor nr. 2, Telefon: 13.37.77.

I N H A L T

Seite

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

A. SACERDOȚEANU — <i>Entwicklungsrichtungen in der rumänischen Paläographie.</i>	3
G. D. ISCRU — <i>Ein wenig bekannter Würdenträger: Der Präfekt (ispravnic) von „Ungureni“</i>	35
M. REGLEANU — <i>Die Einführung des Registratorsystems in Muntenien.</i>	53
M. FĂNESCU — <i>Die registerführenden Staatsschreiber und der Bezirksregister (1775)</i>	73
EC. NEGRUȚI-MUNTEANU — <i>Die Zahl der moldauischen Beamten in den statistischen Angaben Ende des XVIII. Jhs. und aus dem ersten Jahrzehnt des XIX. Jhs.</i>	89
D. TODERICIU — <i>Die Archivforschung — ein Bedürfnis der modernen Wissenschaft</i>	107

ANERKENNENDE STIMMEN ZUM ARCHIV

AL. ZUB — <i>Mihail Kogălniceanu</i>	111
--	-----

ARCHIVBESTANDE

M. TIMBUS — <i>Industrieinspektorat Arad</i>	121
D. FLOREA — <i>Bezirksresidenz Timiș</i>	131

DOKUMENTE

* * * <i>Aus dem Kampf des rumänischen Volkes für Freiheit und nationale Einheit</i>	141
--	-----

REZENSIONEN UND BESPRECHUNGEN

— CHARLES KECSKEMETI, <i>La formation professionnelle des archivistes</i> , Bruxelles, 1966 (LIDIA MIHĂILESCU)	193
— <i>La Gazette des archives</i> , Paris, Nouvelle serie, 58 und 59/1967 (P. PALIU)	195
— <i>Boletín del archivo general de la nación</i> , Caracas, Band LVI, 211, 1966, S. 267—534 (IULIA GHEORGHIAN)	197
— <i>Archivos</i> , Bogota, 1/1967, (IULIA GHEORGHIAN)	198
— <i>Archeion</i> , Warschau, XLVII—XLVIII/1967—1968 (GH. DUZINCHIEVICI)	199
— <i>Archivmitteilungen</i> , Potsdam, 1—6/1967, (PAVELESCU-HAY-HEDWIG)	201
— <i>Izvestia na dărfavnite arhivi</i> , Sofia, 13/1967, (S. DIAMANDI)	203
— <i>Советские архивы</i> , Moskau, 1—6/1967 (O. STRACHINA)	204
— <i>Levéltári Szemle</i> , Budapest, 1—2/1967, (I. ADAM)	206
— <i>Geschichtsstudien und-aufsätze</i> , IX—X/1967, (MARIA DOGARU)	208
— <i>Documentenkatalog über das Wirtschaftsleben der rumänischen Fürstentümer im XVII—XIX-Jh.</i> , Band II, Bukarest, 1967, (AUREL DECEI)	210
— <i>Die Bauernfrage in Oltenien im XIX.Jh.</i> , Bukarest, 1967 (ANASTASIE IOR-DACHE)	212
— <i>Dokumente über die Bauernfrage in Oltenien in den ersten zwei Jahrzehnten des XX. Jhs.</i> , Band I, 1900—1910, Craiova, 1967 (V. ARIMIA)	214

	Seite
– CORNELIA BODEA, <i>Der Kampf der Rumänen für nationale Einheit 1834–1849</i> , Bukarest, 1967 (EL. IOSEFIDE)	216
– LUCIA PROTOPOPESCU, <i>Neue Beiträge zu Ion Budai-Deleanus Lebensbeschreibung. Unveröffentlichte Dokumente</i> , Bukarest, 1967 (AUREL DECEI)	217
– ROBERT DEUTSCH, <i>Nicolae Titulescu „Reden“</i> , Bukarest, 1967 (V. MAGDALEN)	218
– <i>Nicolae Titulescu: Diplomatische Dokumente</i> , Bukarest, 1967, (BOBOCESCU GR. VASILE)	220
– <i>Literarische Dokumente und Handschriften</i> , Band I, Bukarest, 1967, (V. ŞINDELARU)	222
– <i>Документы внешней политики</i> , Dokumente der Aussenpolitik der UdSSR), Moskau, 1966 (OLIVIA STRACHINA)	224
– CONSTANTIN C. GIURESCU, <i>Transilvanien in der Geschichte des rumänischen Volkes</i> , Bukarest, 1967 (V. GROZAV)	225
– <i>Die diplomatischen Vertretungen Rumäniens</i> , Band I, Bukarest, 1967, (LIDIA MIHĂILESCU)	226
– N. ADĂNILOAIE, DAN BERINDEI, <i>Die Agrarreform von 1864</i> , Bukarest, 1967 (G. D. ISCRU)	228
– ION CRIŞAN, <i>Die rumänische Laienbühne aus Lugoj</i> , Temesvar, 1967 (I. BURLACU)	232
– AUGUSTIN DEAC, GHEORGHE MATEI, <i>Februar 1933 – Der internationale Widerhall der heldenhaften Kämpfe der Eisenbahn- und Erdarbeiter</i> , Bukarest, 1967, (BOBOCESCU, GR. VASILE)	233
– N. RAUŞ, <i>Die Auswertung der Dokumentation in der Geschts literatur</i> , „Anale“ XIII. Jahr, 5/1967 (EM. POŞTARIŢA)	235
– SCOUVARAS VANGHELIS, <i>Ἰωάννης Πρίγγος (1725–1789) Ἡ Ἑλληνικὴ παροικία τοῦ Ἀμστερντάμ. Ἡ Σχολὴ καὶ ἡ βιβλιοθήκη, Ζαγοράς Ioan Pringos 1725? – 1789)</i> . Die Griechengemeinschaft von Amsterdam. Schule und Bibliothek von Zagore, Athen, 1964 (NESTOR CAMARIANO)	236
– ZAHARIADAU ELIZABETHA., <i>Συμβολὴ στὴν ἱστορία τοῦ νοτιοανατολικοῦ Αἰγίου (Contribution à l'histoire du sud-est de la Mer Egée)</i> (Firmans inedits de Patmos), Athen, 1966 (MIHAIL GUBOGLU)	238

INFORMATIONEN UND NOTEN

(M. KANDEL)	239
-----------------------	-----

BIBLIOGRAFIE

„Revista Arhivelor“, Neue serie, 1958–1967, (I. BURLACU, V. GROZAV, P. PALIU)	245
---	-----

СО Д Е Р Ж А Н И Е

Стр

СТАТЬИ И СООБЩЕНИЯ

А. САЧЕРДОЦЬИУ — Направления румынской палеографии	3
Г. Д. ИСКРУ — Малоизвестный сановник — „Уигуренский“ исправник	35
М. РЕГЪЯИУ — Ведение системы делопроизводства в Мунтении	53
М. ФЭНЕСКУ — Логофеты-регистраторы и книга уездов (1775)	73
Ек. ПЕГРУЦИ-МУЦЪЯИУ — Численность служащих в Молдавии по статистическим данным конца XVIII века и первого десятилетия XIX века	89
Д. ТОДЕРИЧУ — Изучение архивов — необходимость современной науки	107

ОЦЕНЩИКИ АРХИВОВ

А.П. ЗУБ — Михаил Когэличану	113
--	-----

ОБЗОРЫ АРХИВНЫХ ФОНДОВ

М. ТИМБУС — Промышленная инспекция города Арада	121
Д. Ф.ТОРИ — Резиденция князя Тимиши	131

ДОКУМЕНТЫ

* * * Из истории борьбы румынского народа за свободу, независимость и национальное единство	141
---	-----

РЕЦЕНЗИИ И ОЗОРЫ

— CHARLES KESCKEMETI. <i>La formation professionnelle des archivistes</i> . Брюссель, 1966 (ЛИДИЯ МИХЗИЛЕСКУ)	193
— <i>La Gazette des archives</i> , Париж, Nouvelle serie, № 58 и 59/1937 (П. ПАЛЛИУ)	195
— <i>Boletín del archivo general de la nación</i> . Каракас, том LVI, № 211, 1966, стр. 267—534 (ЮЛИЯ ГЕОГИАН)	197
— <i>Archivos</i> , Богота, № 1, 1967, (ЮЛИЯ ГЕОРГИАН)	198
— <i>Archeion</i> , Варшава, № XLVII—XLVIII, 1967—1968 (Г. ДУЗИНКЕВИЧ)	199
— <i>Archivmitteilungen</i> , Потсдам № 1—6 1967 (ПАВЕЛЕСКУ-ХАЙ ХЕДВИГ)	201
— Известия на даржавните архиви, По. 13, 1967 С. ДИАМАНДИ	203
— Советские архивы, Москва, № 1—6, 1967 (О. СТРАКИНЭ)	205
— <i>Levélári Szemle</i> , Будапест, т. 1—2, 1967 (И. АДАМ)	206
— Статьи по истории, т. IX—X, 1967 (МАРИЯ ДОГАРУ)	208
— <i>Catálogo de documentos ob económica de la vida rumynica de los principados de XVII—XIX vv.</i> , том II, Бухарест, 1967 (Аурел Дечей)	210
— <i>Крестьянский вопрос в Олтении в XIX в.</i> , Бухарест, 1967 (АНАСТАСИЕ ПОРДАКЕ)	212
— <i>Документы по крестьянскому вопросу в Олтении, в первых двух десятилетиях XX в.</i> , том I, 1900—1910, Крайова, 1967 (В. АРИМИЯ)	214
— Корнелия Бодя, <i>Борьба румын за национальное единство, 1834—1849 гг.</i> , Бухарест, 1967 (ЕЛ. ИОСЕФИДЕ)	216

	Стр
— ЛУЧИЯ ПРОТОПОПЕСКУ — <i>Новые данные в биографии Иона Будай-Деляну — Неизвестные документы</i> , Бухарест, 1967 (АУРЕЛ ДЕЧЕИ)	217
— РОБЕРТ ДОИЧ, <i>Николае Титулеску — Речь</i> , Бухарест 1967 (В. МАГДАЛЕН)	218
— <i>Николае Титулеску: Дипломатические документы</i> , Бухарест, 1967, (БОБОЧЕСКУ ГР. ВАСИЛЕ)	220
— <i>Литературные документы и рукописи</i> , том I, Бухарест, 1967, (В. ШИНДЕЛАРУ)	222
— <i>Документы внешней политики СССР</i> , Москва, 1966 (ОЛШВИЯ СТРАКИНЭ)	224
— КОНСТАНТИН ДЖУРЕСКУ, <i>Трансильвания в истории румынского народа</i> , Бухарест, 1967 (В. ГРОЗАВ)	225
— <i>Дипломатические представительства Румынии</i> , том I, Бухарест, 1967 (ЛИДИЯ МИХЭИЛЕСКУ)	226
— П. АДЭНИЛОАЕ, ДАН БЕРИНДЕЙ, <i>Земельная реформа 1864 г.</i> , Бухарест, 1967 (Г. Д. ИСКРУ)	228
— ИОН КРИШАИ, Румынский театр дилетантов в городе Лугоже Тимишоара, 1967, (И. ВУРЛАКУ)	232
— АУГУСТИН ДЕАК, ГЕОРГЕ МАТЕЙ, <i>Февраль 1933 г.</i> — Международные отклики на героическую борьбу железнодорожников и нефтяников Бухарест, 1967, (БОБОЧЕСКУ Г. ВАСИЛЕ)	233
— Н. РАУШ, Документация исторической литературы, „Аналы”, год XIII, 5/1967 (Е. ПОШТЭРИЦЭ)	235
— СКАУВАРА ВАНГЕЛИС, <i>Γεωργίου Πρίγκος, (1725—1789) 'Η 'Ελληνική παροικία τοῦ Ἀμστερντάμ. Ἡ Σχολή καὶ ἡ βιβλιοθήκη Ζαγόρας.</i> (ИОН ПРИНГОС (1725—1789) Греческое замлячество в Амстердаме. Школа и библиотека из Загорья). Афины, 1964, (НЕСТОР КАМАРИАНО)	236
— ЗАХАРИАДАУ ЕЛИСАВЕТА А. <i>Συμβολή στὴν ἱστορία τοῦ νοτιοανατολικοῦ Αἰγίου.</i> (Contribution à l'histoire du sud-est de la Mer Egée) Firmans ineditis de Patmos), Афины, 1966 (МИХАИЛ ГУБОГЛУ)	288

ИНФОРМАЦИИ И ЗАМЕТКИ

(М. КАПДЕЛЬ)	239
--------------	-----

БИБЛИОГРАФИЯ

— „Ревиста Архивелор”, новая серия, 1958—1967 (И. ВУРЛАКУ, В. ГРОЗАВ, П. ПАЛИУ)	245
---	-----

PUBLIKAȚII ALE ARHIVELOR STATULUI APĂRUTE RECENT :

1. M. Cuboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, București, 1965, 700 p., lei 35 ;
2. *Îndrumător în Arhivele Statului Banat*, București, 1965, 160 p., lei 15 ;
3. M. Fănescu, Em. Poștărișă, *Expoziția arhivistică*, București, 1965, 50 p., lei 3 ;
4. *Secretariatul de Stat al Moldovei (1832—1862)*, Inventar arhivistic, București, 1966, 491 p., lei 30 ;
- 5—6. D. Limona, *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a Țărilor Române în sec. XVII—XIX* vol. I, București, 1966, 576 p., lei 35 ; vol. II, București, 1967, 523 p., lei 35.
7. *Problema fărânească în Oltenia în secolul al XIX-lea. Documente*, București, 1967, 605 p., lei 40.

ÎN CURS DE PUBLICARE :

Catalogul documentelor moldovenești, vol. III (1653—1675) cca. 700 p.

Redactori: I. BURLACU, V. GROZAV
Tehnoredactarea: P. PALIU

---

*Dat la cules 12.IV.1968: Bun de tipar 18.VII.1968. Tiraj 5000
ez., broșate, cusute cu a/d. Hrtie de scris tip 1-a 70×100×66.
Coli editoriale 26. Coli de tipar 18.*

**Intreprinderea Poligrafică „Informația”, strada Brozolanu
nr. 23-25. București, R. S. România, comanda 5380**

I.P.I. c. 5380

Lei 14.—

43401